

Ж.М. Жартай, Ж.С. Хусаинова

**ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІ ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН
АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ:
СИНЕРГЕТИКАЛЫҚ ӘСЕРЛЕР ЖӘНЕ ӨСУ ТЕТІКТЕРІ**

Қарағанды
2022

ISBN 978-601-362-014-5

9 786013 620145

«АКАДЕМИК Е.А. БӨКЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

Ж.М. Жартай, Ж.С. Хусаинова

**ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІ ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН
АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ:
СИНЕРГЕТИКАЛЫҚ ӘСЕРЛЕР
ЖӘНЕ ӨСУ ТЕТІКТЕРІ**

Монография

Қарағанды
2022

ӘОЖ 330
КБЖ 65.290-2
Ж32

*Монография академик Е.А.Бөкетов атындағы
Қарағанды университетінің Ғылыми кеңесімен ұсынылған.*

Авторлары

Жартай Ж.М. (кіріспе, 1 тарау (1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6),
2 тарау (2.2, 2.3, 2.4), қорытынды), Хусаинова Ж.С. (кіріспе, 2 тарау (2.1)

Рецензенттер

Андарова Р.К., экономика ғылымдарының докторы, академик
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің, еңбек сіңірген
профессоры;

Борбасова З.Н., экономика ғылымдарының докторы, профессор

Жартай Ж.М.

Ж32 Жастар кәсіпкерлігі ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін
арттыру факторы ретінде: синергетикалық әсерлер және өсу
тетіктері: монография / Ж.М. Жартай, Ж.С. Хусаинова. —
Қарағанды: «Акад. Е.А. Бөкетов ат. Қарағанды ун-ті» КЕАҚ
баспасы, 2022. — 305 б.

ISBN 978-601-362-014-5

Монография жастар кәсіпкерлігін зерттеудің әдіснамалық тәсілдерін
жүйелеуге, оның қазіргі жай-күйі мен Қазақстандағы қолдау тиімділігін
бағалауға, жастар кәсіпкерлігін дамытудың форсайт-моделінің әдіснамалық
негіздерін әзірлеуге және оның Қазақстандағы белсенділігін модельдеуге
арналған.

Ұсынылған студенттер, магистранттар, докторанттар, колледж студенттері,
жоғарғы оқу орындары және техникалық және кәсіби оқу орындарының
оқытушылары, ғылыми қызметкерлер, мемлекеттік органдар қызметкерлері
үшін де, сондай-ақ кәсіпкерлік және бизнес мәселелерімен айналысатындардың
барлығы үшін ғылыми және практикалық қызығушылық тудырады.

ӘОЖ 330
КБЖ 65.290-2

ISBN 978-601-362-014-5

© Академик Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды университеті, 2022

© Жартай Ж.М., Хусаинова Ж.С., 2022

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан экономикасындағы нарықтық қатынастардың қалыптасуы мен жетілуі жағдайында өнеркәсіп пен кәсіпкерліктің барлық қызметінің бағыттары түбегейлі өзгерді.

Бүгінгі таңда кәсіпкерлік пен өнеркәсіптің жоғары бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мәселесі экономикалық дағдарыстан және қазіргі орын алып жатқан постпандемиялық кезеңнен шығудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Тауар және қызметтер нарықтарындағы, кәсіпкерлік саласында бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету елдің экономикалық қауіпсіздігінің негізіне айналды. Осыған сүйене отырып, Қазақстан экономикасы дамуының қазіргі кезеңінің басым бағыттарының бірі ретінде кәсіпкерлік пен өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің мемлекеттік стратегиясы жасалуы керектігін куәландырды.

Кәсіпкерлік секторының рөлін күшейту, әсіресе COVID-19 коронавирус пандемиясы кезінде және кейінгі кезеңде Қазақстан экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі болып отыр. Шағын бизнес неғұрлым бейімді болса, соғұрлым серпінді сыртқы ортаның өзгеруіне жылдам әрекет етеді, экономиканың инновациялық әлеуетін дамытуға, ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруды жүзеге асыруға және инновациялық технологияларды енгізуге белсенді ықпал етеді. Ал шағын кәсіпкерлікті дамытумен жастар айналысса, экономикалық және әлеуметтік әсерлердің, ұлттық экономиканың мультипликативті және акселеративті индикаторларының екі есе өсуін байқауға болады.

Жастар кәсіпкерлігін, әсіресе оның инновациялық түрін қарқынды дамыту ұлттық экономиканы жаңғыртудың және оның постпандемиялық кезеңде жетілдіру және оның өсуінің инвестициялық-инновациялық мультипликациясының негізгі детерминанты болып табылады. Жастар кәсіпкерлігі (қоғамның неғұрлым белсенді, креативті, рефлексирлейтін бөлігі ретінде жастардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктеріне

байланысты) сыртқы ортаның өзгерістеріне неғұрлым икемді және сезімтал болып табылады, бұл экономиканың инновациялық әлеуетін іске асыруға, инновацияларды коммерцияландыруға және инновациялық технологияларды енгізуге ықпал етеді.

Бірақ, елдегі пандемия кезеңінен кейінгі әлеуметтік-экономикалық ахуалдың нашарлауы, жастар кәсіпкерлігі саласында шаруашылық қызметті реттейтін нормативтік-құқықтық базаның жетілдірілмеуі, әкімшілік кедергілер, салық мәселелері, жастарға инвестициялық ресурстардың қолжетімсіздігі жастар бизнесін жүргізуді жиі қиындатады. Онымен қоса, мемлекеттік статистиканың мәліметтері бойынша жастардың үштен бірі жұмыспен қамту орталығында жұмыссыз ретінде тіркелген. Бұдан басқа, күрделі іргелі және қолданбалы зерттеулерді талап ететін ұйымдастырушылық-экономикалық және институционалдық сипаттағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың басқа да бірқатар проблемалары бар [1]. Өйткені жастар кәсіпкерлігінің қазіргі заманғы тетігін негіздеу үшін оның қалыптасуы мен дамуының жалпы параметрлерін анықтау қажет. Авторлардың пікірінше, белгіленген проблемаларды мемлекет, тұтынушылар және кәсіпкерлік субъектілері мүдделерінің оңтайлы үйлесуін қамтамасыз ету кезінде ғана шешуге болады.

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігінің ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік проблемаларына әсер етуі және өтпелі кезеңнің ерекшелігіне деген қызығушылық, сондай-ақ жастар кәсіпкерлігі мен оның бәсекеге қабілеттілікті реттеудің әдістемесі, әдіснамасы және тәжірибесі саласындағы ғылыми білімнің жетіспеушілігі диссертациялық зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтады.

Зерттеу проблемасының ғылыми әзірлену дәрежесі. Экономикалық теорияның классиктері А. Смит [2], Д. Рикардо [3], А. Маршалл, Ф. Эджуорт, Й. Шумпетер, Э. Чемберлин, Дж. Робинсон, Ф.А. Хайек, Е. Рейнерт, сондай-ақ қазіргі шетелдік және ресейлік ғалымдар А.П. Киреев, В.В. Леонтьев, М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Торфимова, Л.С. Шеховцева, П. Друкер, Г.Л. Азоев, М. Коултер, А.Н. Захаров, Т.У. Шульц, П. Бергер және т.б., отандық экономистер Сағадиев Қ.Ә., Саханова

Г.Б. және т.б. кәсіпкерлік саласының қалыптасуына және қызмет ету мәселелерін әзірлеуге зерттеулерін арнаған.

Алайда қазіргі заманғы зерттеулерде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін құру және дамыту ерекшеліктері жеткілікті зерттелмеген, оның даму факторларына және басқару жүйесін жетілдіру бойынша әдістемелерге толық көлемде баға берілмеген, бұл зерттеу тақырыбын, оның объектісі мен пәнін таңдауға себепші болды.

Зерттеудің мақсаты болып әлемдік және отандық тәжірибедегі жастардың бизнес белсенділігінің ерекшеліктерін, трендтері мен синергетикалық әсерлерін әдіснамалық және эмпирикалық зерттеу негізінде Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін дамытуды жандандырудың кешенді тетігін әзірлеу табылады.

Қойылған мақсатты іске асыру келесі *міндеттерді* шешу қажеттілігін шарттады:

1. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің теориялық негіздері және оның факторларын қорытындылау.

2. Жастар кәсіпкерлігін дамытудың ерекшелігі мен факторларын анықтау.

3. Жастар кәсіпкерлігінің типологизациясы және оның дамыған нарықтық ортадағы генезисін зерттеу.

4. Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін дамытудың нормативтік-құқықтық базасын зерделеу.

5. Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлерін талдау.

6. Жастар кәсіпкерлігі субъектісінің әлеуметтік-экономикалық портретін анықтау.

7. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы институционалдық тетігін бағалау.

8. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық тетігін зерттеу.

9. Дамыған нарықтық ортада жастар кәсіпкерлігін қолдаудың шетелдік тәжірибесін жүйелеу.

10. Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жолдары.

11. Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамыту және қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның моделін ұсыну.

12. Ұсынылған мемлекеттік бағдарлама моделіндегі жастар кәсіпкерлігінің синергетикалық әсерін бағалау әдістемесін ұсыну.

Зерттеудің объектісі жастар кәсіпкерлігі болып табылады.

Зерттеудің пәні болып ұлттық бәсекеге қабілеттіліктің даму факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін дамыту жағдайларын қалыптастыру кезінде туындайтын әлеуметтік-экономикалық қатынастар табылады.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы автордың негіздеген ғылыми ережелері мен тұжырымдамалық тәсілдері жастар кәсіпкерлік үдерістерін, сондай-ақ оның стратегиялық даму бағыттарын терең түсінуге мүмкіндік береді. Зерттеудің түйінделген элементтері жастар кәсіпкерлігін дамытудың оңтайлы модельдері, Қазақстанда қолданыстағы кәсіпкерлік бойынша бағдарламалар мен даму параметрлерін бағалау, отандық жастар кәсіпкерлігі жүйесінің жұмыс істеу мәселелерін шешу үшін база бола алады.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық және ақпараттық негізі отандық және шетелдік экономист ғалымдардың еңбектері, ҚР заңнамалық және өзге де нормативтік құқықтық актілері, мерзімдік экономикалық баспасөз материалдары, ҚР Ұлттық экономика министрлігі Стратегиялық даму және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының статистикалық және талдамалық деректері, аналитикалық материалдар және мамандардың сараптамалық бағалары, интернет желісіндегі зерттелетін мәселе бойынша ақпараттық ресурстар болды.

Зерттеу барысында позитивті, нормативтік, салыстырмалы және жүйелік талдау, синтез, жинақтау және ғылыми абстракция әдістері, сондай-ақ математикалық-статистикалық *әдістер* кешені

қолданылды, атап айтқанда деректерді ұсынудың кестелік және графикалық әдістері, абсолюттік, салыстырмалы және орташа шамаларды талдау әдістері, динамика қатарын талдау, құрылымдық талдау, өзара байланысты талдау, индекстік әдіс.

Осы зерттеу аясында танымның диалектикалық принципі негізінде жастар кәсіпкерлігінің табиғатына жүйелі талдау жүргізілді: осы процесті құрайтын әдіснамалық негіздерден типология мен факторлық ерекшелікті құрылымдауға дейін Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігінің динамикалық жұмыс істеу тетігін қалыптастыруға дейін.

Қазақстан Республикасының ұлттық экономиканың бәсеке қабілеттілігін арттыру тетігінде жастар кәсіпкерлігін дамыту мен жандандырудың тиімді моделін әзірлеу жастардың бизнес белсенділігін қолдау шараларының тиімділігі мен атаулылығын арттыруға мүмкіндік береді, бұл сайып келгенде жастар кәсіпкерлігі (оның ішінде инновациялық) үлесін кеңейтуге және бизнес-сектордың жалпы өсуіне, қоғамдық әл-ауқатты арттыруға, орта тапты кеңейтуге ықпал ететін болады.

1 ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

1.1 Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің теориялық негіздері және оның факторлары

Бәсекелестік күрестің қозғаушы күштері туралы негізгі теориялық ережелер XVII ғасырдың ортасында ғана тұжырымдалған. Бәсекелестіктің түсінігін ең алғашқылардың бірі болып Адам Смит қалыптастырды. "Табиғат және халықтардың байлығының себебі туралы зерттеу" кітабында (1776) ол бәсекелестік пайда нормаларын теңестіре отырып, еңбек пен капиталдың оңтайлы бөлінуіне алып келгенін дәлелдеді. Бәсекелестік жеке мүдделер мен экономикалық тиімділікті теңестіруге тиіс. А.Смит "көрінбейтін қолмен" автоматты түрде нарықтың тепе-тең механизмімен ұштасты. Бәсекелестік белгілі бір тепе-теңдік нүктесінде сұраныс пен ұсыныстың өзара іс-қимыл тетігі арқылы нарықты қайтаратын күш ретінде әрекет етеді.

Д. Рикардо (1772-1823) мінсіз бәсекелестіктің теориялық моделін құрды, "Саяси экономия принциптері" (1817) еңбегінде салыстырмалы артықшылықтар теориясы түрінде осы тұжырымдаманы жетілдірді. Теорияның мәні, егер басқа тауар одан да көп тиімділікпен өндірілсе, ол аз шығынмен өндіре алатын тауарды ел импорттайды. Үлкен салыстырмалы артықшылығы бар бұл тауарды ел экспорттайтын болады. Д. Рикардо барлық экономикалық санаттарды құн санаты негізінде түсіндірді, бұл қазіргі жағдайда ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдарын әзірлеу үшін өзекті.

Салыстырмалы шығындар теориясы швед ғалымдары Э. Хекшер (1919) және Б. Олинмен (1935) салыстырмалы артықшылықтар теориясында түрлендірілді. Олардың ережелерінің мәні мыналардан тұрды: экспортқа өз өндірісі үшін өндірістің артық факторларының Елеулі шығындарын және

тапшы факторлардың аздаған шығындарын талап ететін тауарлар, шығындардың кері арақатынасы бар тауарлар импортталады [4].

Салыстырмалы артықшылықтар теориясы одан әрі дамуды В. Леонтьевтің (XX ғасырдың 70-ші жж.) еңбектерінде одан әрі дамытылды, ол статистикалық материалдарда АҚШ өзінің өндірісі үшін еңбек шығындарын көп және капиталдан аз талап ететін тауарларды экспорттайтынын көрсетті. Осылайша, қазіргі пікірлерге қарамастан АҚШ қаржыдан гөрі еңбек ресурстарына бай. Бұл "Леонтьевтің парадоксы" [5].

Неоклассикалық теорияның өкілі - А. Маршалл. Монополия мен бәсекелестік арасындағы аралық жағдайларды ескеру әрекеттерін (кейінірек жетілмеген бәсекелестік деп атала бастады) зерттеді. Маршалл бәсекелі болып табылатын нарық жағдайына назар аударды, бірақ оларды мінсіз бәсекелестікке жатқызуға болмайды - ол фирмаларда теріс көлбеуі бар сұраныстың қисығы болуы мүмкін және "нарықты бұзудан қорқыныш" деп сипатталатын тәжірибені еске салады. Ол мінсіз бәсекелестік және шекті өнімділік заңдарының әрекеті арқылы нарықтағы тепе-теңдікті автоматты түрде орнату тетігін негіздеді. Еркін бәсекелестік бизнесті ұйымдастырудың ерекше институты ретінде Маршаллдан еркін өндіріс пен еркін кәсіпкерлік түрін қабылдайды. Еркін бәсекелестік экономикалық тиімділікті қамтамасыз ете отырып, еңбек бөлінісіне әкелетін ұйымдастыру әдісі ретінде түсіндіріледі. Егер еркін бәсекелестік - бұл экономиканың оңтайлы жағдайы болса, онда монополия - оның антиподы - қоғамдық әл-ауқатты азайтатын ұйым, сонымен бірге әрқашан және барлық жерде орын алады. Маршалл бәсекелестіктің технологиялық тұжырымдамасының басталуын белгіледі. Ірі ауқымды өндірістің артықшылықтарын түсіндіре отырып, ол өндіріс ауқымындағы үнемдеу мен шоғырлану арасындағы байланыстың болуын атап көрсетеді. Одан әрі бұл көзқарас нарық құрылымын анықтау түрінде дамыды [6].

Ф. Эджуорт 1881 жылы жасалған бәсекелестіктің қатаң анықтауына жүгінді. Ол бәсекелестікті және оның ішкі құрылымын алғаш болып таныстырған. Эджуорттың талдауы бәсекелестік теориясының дамуында терең із қалдырды, оған қазіргі әдебиеттегі оның типтік түсіндірмесі дәлел. Қазіргі

заманғы жетілген бәсекелестік тұжырымдамасына келу үшін Эджуорттың шарттарына екі элементті - ресурстардың қозғалғыштығын және статикалық экономика моделін жеткізбеген [7].

Тиімді бәсекелестік теориясының авторы австриялық (1932 ж. - американдық) экономист Йозеф Шумпетер (1883-1950) болып табылады. Монополиялар мен бәсекеде Й. Шумпетер оң қарым-қатынас мүмкіндігін көреді. Й. Шумпетер бәсекелестіктің екі түрін анықтайды - ұйымдастырушы (немесе жасампаз) бәсекелестік және іріткі салушы (немесе қирататын) бәсекелестік. Бәсекелестік жаңа тауарды, технологияны, шикізат көзін немесе ұйымның жаңа түрін ашуға әкелетін динамикалық процесс ретінде қарастырылады [8].

Экономикалық талдауда күтілетін аралық нарықтық құрылымның, "монополистік бәсекелестік" тұжырымдамасының пайда болуы 1933 жылы Э. Чемберлиннің "монополистік бәсекелестік теориясы" [9] және Дж. Робинсон "жетілдірілмеген бәсекелестік экономикасы" атты еңбектерінде қарастырылды. Чемберлин моделіндегі бәсекелестік элементтері (фирмалардың көп саны, олардың бір-бірінен тәуелсіздігі, нарыққа еркін қол жеткізу) монополия элементтерімен (сатып алушылар жоғары бағаны төлеуге дайын бірқатар өнімдерге айқын артықшылық береді) қосылған нарық құрылымын болжайды. Монополистік бәсекелестік жағдайында фирма ең жоғары технологиялық тиімділікті қамтамасыз ететін өнімнен аз өндіріс көлемінде пайданы максималдандырады [10].

Австриялық экономист Ф. Хайек инновациялық бәсекелестікті зерттеді. 1948 жылы шығарылған "Индивидуализм және экономикалық тәртіп" жұмысында ол бәсекелестікті "ашу рәсімі" ретінде түсінеді. Бәсекелестік арқылы экономикалық мүдделерді іске асырудың неғұрлым тиімді жолдары анықталады. Қарсыластардың ықтимал қарсы әрекет ету жағдайында функционалдық міндеттерді орындау және өз мүдделерін іске асыру қабілеті бәсекеге қабілеттілікті білдіреді [11].

Ұлттық бәсекеге қабілеттілік тұжырымдамасы да жаңа емес. Е. Райнерт "ұлт байлығы", "дұрыс сауда" (өнеркәсіптік тауарлар

экспорты және шикізат импорты), "өндірістік күш" сияқты ұғымдарды дәл осы тұрғыдан қарастыру керек деп есептейді [12].

Американдық мектептің бәсекеге қабілетті экономикасының зерттеулеріне Дж. Стиглер [13], М. Портер [14], П. Ромер [15], К. Маркс [16], М. Энрайт [17], М. Сторпер [18], П. Кругман, Г. Джереффи сияқты ғалымдардың әзірлемелерін жатқызуға болады. Американдық мектеп экономикалық субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру бағдарламаларын іске асырудың практикалық аспектілеріне барынша бағытталған. Зерттеулердің негізгі тақырыптары - елдер мен өңірлердің бәсекеге қабілеттілігінің негізі ретінде өнеркәсіптік және өңірлік кластерлердің дамуын талдау.

Бәсекелестік пен бәсекеге қабілеттіліктің теориялық аспектілерін дамытуға ресейлік экономикалық ғылымда үлкен көңіл бөлінген. Мысалы, М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова "бәсекеге қабілеттілік - бұл күрделі көп деңгейлі ұғым, оны талдау және бағалау нақты бәсекелестік өріспен, әсіресе оның деңгейімен тығыз байланыстыру қажет [19].

Академик Сағадиев Қ.Ә. «Бәсекеге қабілеттілік, инновациялық даму біздің өнеркәсіптік дінімізге айналады. Олар үшін біз ресурстар жасаймыз, институттар құрамыз және қазір бізде бар өндіріс факторларын тиімді пайдалану үшін елдің өндіруші күштерінің қандай комбинациясы мен ұйымдастырылуы қажет екенін ойлайтын кез келді. Осы тұрғыдан біз кластерлерге, кластерлік тәсілге назар аудардық, ол шетелдік тәжірибеде өзін экономиканың инновациялық дамуының маңызды құралы ретінде көрсетті [20].

Кесте 1 – "Бәсекеге қабілеттілік" түсінігінің анықтамалары

Бәсекеге қабілеттіліктің анықтамалары	Авторлары
1	2
Бәсекеге қабілеттілік – бұл экономикалық жарыс субъектісі үшін артықшылықтар жасайтын қасиеттерге ие болу	Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И.
Бәсекеге қабілеттілік – бұл бәсекелестік нарық жағдайында талап етілетін сапамен және құнмен өз функцияларын орындау қабілеті	Шеховцева Л.С.

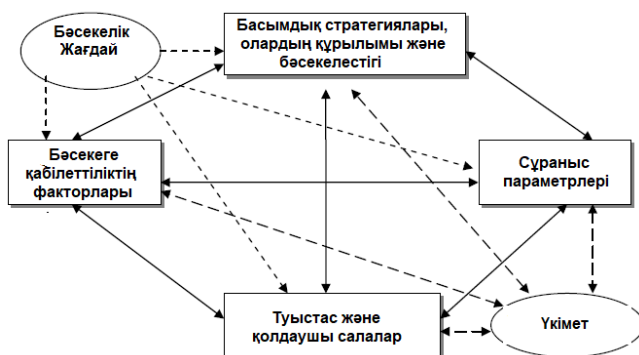
1 кестенің жалғасы	
1	2
Бәсекеге қабілеттілік – тауарлар мен қызмет көрсету кезінде сатылатын, ішкі және сыртқы нарықтарда бәсекелес аналогтарға қарсы тұратын нақты тауар өндірушінің экономикалық, ғылыми-техникалық, өндірістік, ұйымдық-басқарушылық, маркетингтік және өзге мүмкіндіктерінің шоғырланған көрінісі	Завьялов П.С.
Бәсекеге қабілеттілік – бұл осы нарықта ұсынылған ұқсас объектілермен салыстырғанда нақты қажеттілікті нақты немесе әлеуетті қанағаттандыру дәрежесімен сипатталатын объектінің қасиеті	Фатхутдинов Р.А., Донцова Л.В., Шайдунова Н.И.
Бәсекеге қабілеттілік – бұл фирманың ұлттық экономика ішінде және одан тыс осы саланың басқа фирмаларына қатысты салыстырмалы артықшылығы	Млоток Е.
Бәсекеге қабілеттілік – бұл салыстырмалы көрсеткіш, қазіргі уақытта бәсекелес алдында белгілі бір артықшылыққа ие болу	Саханова Г.Б.
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [19, с. 72; 21-25]	

Алдыңғы қатарлы экономист-ғалымдардың ұсынған анықтамаларын талдай отырып, келесідей анықтамаға тоқталамыз: бәсекеге қабілеттілік деп дәстүрлі өлшемдерден басқа, нақты бір елдің [26] және тұтастай бүкіл әлемнің экономикасын дамытудың әртүрлі нұсқалары кезінде саланың өміршеңдігі мен серпінділігі дәрежесін сипаттайтын көрсеткіштер бойынша бағаланатын ұлттық шаруашылықтың жеке саласы жұмысының салыстырмалы артықшылығы және тиімділігі.

Кез-келген мемлекеттік экономикалық жүйенің бәсекеге қабілеттілігі белгілі бір факторларға негізделген. Әйтпесе, оларды ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің факторлары деп атайды. Олардың барлығы төменгі және жоғары деңгейдегі факторларға бөлінеді. Қазіргі уақытта оларды анықтауға екі негізгі көзқарас бар:

1. Неоклассикалық тәсіл (М. Портер бойынша);
2. Институционалдық тәсіл (О. Уильямсон бойынша).

М. Портер [14, с. 257] айтқан неоклассикалық тәсілге сәйкес ұлттық экономикалық жүйелердің бәсекеге қабілеттілік факторлары негізгі және дамыған болып бөлінеді. Біріншісі объективті түрде бар және оларды құру үшін кішігірім жеке және/немесе мемлекеттік инвестициялар қажет. Мұндай факторларға климаттық ресурстар, елдің экономикалық және географиялық жағдайы, жұмыс күші, кәсіпкерлік және т.б. жатады (сурет 1).

Сурет 1 – Бәсекеге қабілеттілік моделі

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [15, р. 1016]

Дамыған факторлар жоғары дәрежелі факторлар болып саналады. Оларды құру үшін, әдетте, жоғары білікті кадрлар мен жоғары дамыған технологиялар қажет. Дамыған факторлардың негізінде қосымша дамыған факторлар құрылуы мүмкін.

О. Уильямсонның институционалды тәсіліне сәйкес ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілік факторлары жалпы (әмбебап) және нақты болуы мүмкін. Біріншісі – кең ауқымды қызмет түрлерінде қолдануға болатын факторлар, ал екіншісі – бір салада немесе олардың шектеулі мөлшерінде қолданылатын факторлар.

М. Портер теориясы ұлттық бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыратын детерминанттарға немесе факторларға негізделген. Ол жетекші экономикалық дамыған мемлекеттердің экономикалық саясатын дамытуда тәжірибелік қолдануды ұсынды. Дүниежүзілік экономикалық форум (ДЭФ) сияқты халықаралық ұйымның жыл сайынғы баяндамаларында оны

пайдалану және одан әрі дамыту оның халықаралық танылуының айғағы болып табылады. ДЭФ әдістемесіне сәйкес экономиканың орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада орнықты экономикалық өсуге қол жеткізу мүмкіндігі айнымалылардың үш санатына тең дәрежеде байланысты: макроэкономикалық орта, мемлекеттік институттар және технология (инновациялар). Елдің бәсекелестік артықшылығын "ұлттық ромб" анықтайды.

Бәсекелестік артықшылықтардың өсуін егжей-тегжейлі қараған кезде "ромб" теориясына дейін белгілі үш теорияның синтезі анықталады:

1) жаңа өсу теориясы 1986 жылы П. Ромермен [15, р. 1018] әзірленген. Ромерге дейін елдің экономикалық өсуі еңбек өнімділігінің өсуімен және халық санының өсуімен анықталған шекараларға ие деп мәлімдеген неоклассиктердің пікірі үстем болды. П. Ромер халықтың білім алуына инвестиция салу ЖІӨ-нің өсу қарқынын және ел тұрғындарының әл-ауқатын арттыруға қабілетті екенін көрсетті;

2) өзара қарым-қатынас теориясы Батыс Еуропаның шағын елдерінде әзірленген, өндірушілер мен тұтынушылар арасындағы байланысты күшейте түсу қажеттігіне, яғни оның көмегімен өндірісті дамытуға көмектесетін инновациялар құрылатынына назар аударады. Портердің пайымдауынша, сұраныс нарықтағы өзгерістерді басып озуы және жаңа өндірушіге бір зат ұсынуы тиіс деп санайды, ал тұтынушылар өндірушіні әрдайым инновацияларды сатып алуға және енгізуге мәжбүрлей отырып, ұстауы тиіс;

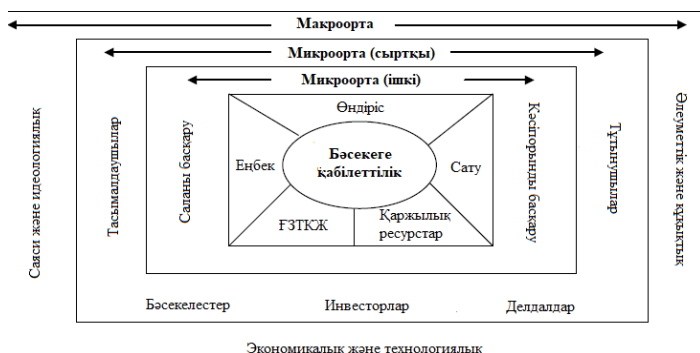
3) желілік даму модельдері А. Маршаллдың [6, с. 168-175] жұмыстарынан өз бастауын алады және әрбір жеке кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізу үшін бір-бірін толықтыра отырып, бірге жұмыс істеуі үшін осындай кәсіпорындар желісін құру қажет деген идеяны дамытады. Портердің "ромбында" бұл теория "туыстық және қолдау салалары" детерминантта көрініс табады.

Мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің дамуы байлыққа жету кезеңімен тоқталмауы керек. Одан да жоғары кезең бар - мемлекеттің монополиялық билігі, К. Маркс [16, с. 183] жазғандай, "бәсекелестік монополияны тудырады".

М. Портердің әзірлемелерін аймақтық аспектіге қатысты басқа американдық ғалым М. Энрайт [18, р. 152] жалғастырды. Ол аймақтық кластерлер теориясын әзірледі. Энрайттың зерттеу объектісі ел ішіндегі бәсекеге қабілеттіліктегі аймақтық айырмашылықтар және бәсекелестік артықшылықтың географиялық ауқымы болды. Өз зерттеулерінде ол бәсекелестік артықшылықтар ұлтүстілік немесе ұлттық деңгейде емес, өңірлік деңгейде құрылатынына жол береді, онда өңірлердің дамуының тарихи алғышарттары, бизнесті жүргізу мәдениетінің алуан түрлілігі, өндірісті ұйымдастыру және білім алу басты рөл атқарады.

Кез келген кәсіпкерлік субъектісінің бәсекелестік артықшылықтарының негізін оның өндірістік-технологиялық және қаржылық әлеуетінің, басқару жүйесінің бәсекеге қабілеттілігі, жүргізілетін маркетингтік саясат құрайды (сурет 2).

Сурет 2 – Бәсекеге қабілеттіліктің негізгі факторы ретінде кәсіпкерліктің орталары

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [27]

Кәсіпкерлік тұрғысынан бәсекеге қабілеттілікті арттыруға әсер етудің бірнеше жолы бар:

- тауарлардың бәсекеге қабілеттілігіне, яғни технологиялар мен сапаға әсер ету [28];

- реформалар, әлеуметтік, мәдени және экономикалық инженерия көмегімен макродеңгейдегі бәсекеге қабілеттіліктің

өзгеруі, бұл мемлекет пен тұтастай экономиканың артықшылықтарын дамытуға алып келеді [29];

– экономикалық бәсекеге қабілеттілікке әсер ету және кәсіпорындар деңгейінде бәсекелестіктің жоғарылауы [30].

Мезодеңгейдегі бәсекелестікке әсер экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың ең тиімді тәсілі болып табылады. Бұл тәсіл бірқатар артықшылықтарға ие:

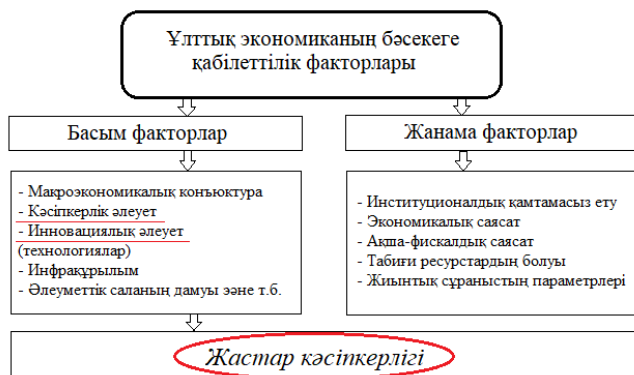
– инновацияның орташа жылдамдығы бір мезгілде өзгерістерге жедел ден қоюға, сондай-ақ бәсекелестік артықшылықтардың негізін жасауға мүмкіндік береді;

– бәсекелестерден көшіру қиындығы орташа: инновацияларды микро деңгейде жүргізу оңай емес, сонымен қатар макродеңгейде де қиын емес;

– инновацияның әсері салыстырмалы түрде тез келеді және ұзақ уақытқа созылады;

– объективті жағдайлар (қайта өндіру шарттары) микро деңгейдегідей күрт өзгеріске үлгермейді, бұл әсерді бағалауға және болжауға, бағдарламалық шараларды немесе таңдалған стратегияны іске асыруға мүмкіндік береді;

– инновациялар үшін қажетті озық әдістер мен ақпарат business-case немесе кәсіби тәжірибе (head-hunt) түрінде еркін қатынауда (сурет 3).

Сурет 3 – Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің факторлары

Ескерту – Автормен құрастырылған

Сондықтан бәсекеге қабілеттілік факторларын талдау үшін сандық бағалар ғана жеткіліксіз, сапалы сипаттамалар да қажет, ал сонымен бірге интегралдық бағаларды қарастыру міндетті (кесте 2).

Қандай да бір деңгейде бәсекеге қабілеттілік проблемаларын қарастыру бәсекелестік қатынастардың барлық көрсетілген деңгейлерінің әсерін есепке алуды талап етеді. Бұл ретте бәсекелестік ұлттық экономиканың әрбір деңгейі өзіне тән факторларға немесе бәсекелестік артықшылықтардың детерминанттарына, ерекше критерийлерге, бәсекеге қабілеттілікті бағалау әдістеріне және оған қол жеткізу стратегиясына ие.

Келтірілген 3 сурет пен 2 кестенің мәліметтеріне сәйкес, кәсіпкерлік ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторы болып табылады, ол көбінесе мемлекеттің қарқынды дамуына ықпал етіп, көбінесе экономикалық өсу қарқынын, жалпы ұлттық өнімнің құрылымы мен сапасын анықтайды.

Кесте 2 – Макро-, мезо- және микродеңгейлерде ұлттық экономиканың бәсеке қабілеттілігіне әсер ететін факторлар

Әсер ету деңгейлері	Бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыратын факторлар
Макродеңгей	<ul style="list-style-type: none"> - мемлекеттік экономикалық саясат; - отандық тауар өндірушілердің жұмыс істеуінің экономикалық-құқықтық жағдайын және қорғалуын қалыптастыратын ұлттық заңнамалық база; - сыртқы саяси тәуелсіздік және қауіпсіздік; - ішкі саяси және әлеуметтік тұрақтылық
Мезодеңгей	<ul style="list-style-type: none"> - саланың табиғи-ресурстық әлеуеті; - экономикалық әлеует және экономикалық саясат; - демографиялық әлеует; - салалық тұтынушылық нарық; - кәсіпкерлік әлеует; - инновациялық әлеует
Микродеңгей	<ul style="list-style-type: none"> - өндірістік қорлар дамуы; - қаржылық ресурстар; - басқарушылық-ұйымдастырушылық ресурстар; - маркетингтік саясат және сұраныс факторлары
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [27, с. 155.]	

Бұл сектор бүгінде біздің елімізде кәсіпорындардың жалпы санының кемінде 70%-ын және жұмыспен қамтылғандар санының және өнімдер мен қызметтер өндірісінің жалпы көлемінің шамамен 35-40%-ын құрайды.

Кәсіпкерліктің үйлесімді дамуы (Қосымшалар А және Б) үшін ұлттық экономиканың, оның бәсекеге қабілеттілігінің тәуелсіз ішкі жүйесі ретінде оның барлық ерекшеліктерін, атап айтқанда кәсіпкерлік қызметтің дамуының диалектикалық сипатын ескеру қажет. Бұл тұрғыда, бір жағынан, кәсіпкерліктің дербестігі, екінші жағынан, оның бүкіл экономикалық жүйеге тәуелділігі түсініледі. Кәсіпкерліктің ұлттық экономикадағы дербес ішкі жүйе ретіндегі тәуелсіздігі оның негізгі функциялары (пайда алу және қызметтің инновациялылығы) арқылы көрінеді және кез-келген әлеуметтік-экономикалық жағдайда кәсіпкерлікке тән жалпы элементін анықтайды. Кәсіпкерліктің бүкіл экономикалық жүйеге тәуелділігі оның бәсекелестік және экономиканы реттеу тетігі арқылы осы жүйемен өзара әрекеттесуі арқылы көрінеді. Кәсіпкерліктің бір бағыты (түрі) ретінде жастар кәсіпкерлігінің де ұлттық экономиканың дербес ішкі жүйесі ретінде осы диалектикалық сипатында оның дамуы мен өмір сүруінің қайнар көзі, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеудің негізі жатыр.

Әлемдік тәжірибе жастар кәсіпкерлігін тиімді дамыту кез келген заманауи дамыған шаруашылық жүргізу жүйесінің ажырамас, объективті қажетті элементі болып табылатынын куәландырады. Жастар кәсіпкерлігі экономикалық үдерістерді жеделдетуге ықпал ететін және оны ұлттық экономиканың басқа элементтерінен ерекшелейтін бірқатар бәсекелестік қасиеттерге ие. Өндіріс факторларындағы, еңбек нысандарындағы және қызметті ұйымдастырудағы өзгерістер үдерістерін жеделдете отырып, жастар кәсіпкерлігі "тыныштықты бұзушы" болып табылады және экономиканы үнемі жаңа өлшемге бағыттайды. Кәсіпкерлік қызмет экономикалық өсу үшін қоректік орта болып табылатын ұлттық ресурстардың негізгі бөлігі болып табылады және айналымда болады [31]. Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігі, сондай-ақ оны қолдау инфрақұрылымы даму үстінде және мемлекеттің одан әрі қолдауын қажет етеді. Мемлекет қабылдаған

шаралар нәтижесінде көптеген жас кәсіпкерлердің қызметінің негізгі көрсеткіштері мен шаруашылық жағдайлары біртіндеп жақсарып келеді.

Осылайша, ұлттық экономикадағы жас кәсіпкерлердің рөлі ЖІӨ-ге үлес қосу тұрғысынан да, жаңа жұмыс орындарын құру үдерісінде де, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жаңа технологияларды енгізу тұрғысынан да үлкен. Жастар бизнесінің тұрақты секторы кез келген елдің өмір сүру деңгейі мен сапасының өсуін ұлғайтуға қабілетті. Жастар кәсіпкерлігі нарықты экономикалық себептерге байланысты ірі корпорациялар өндімейтін инновациялық тауарлармен, қызметтермен және технологиялармен қамтамасыз етеді [32]. Мұндай қызмет көрсетусіз көптеген компаниялар өндірісті сапалы және заманауи деңгейде жүзеге асыра алмас еді, бұл тұтастай алғанда әр түрлі деңгейлерде кәсіпкерлікті (оның ішінде жастар кәсіпкерлігін инновациялық нысан ретінде) қолдаудың нысандары мен бағыттарын үнемі кеңейтуді және жаңартуды алдын ала айқындайды [33-34].

Б.-О. Лундваль мен Б. Йонсонның оқыту экономикасының теориясы жастармен инновацияны ойлап табу және жаңа білім алуы елдің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың жалғыз нұсқасы деп тұжырымдайды.

Дания сияқты кіші елдің экономикасындағы [35] инновациялардың пайда болуын зерттей отырып, Б.-О. Лундваль инновацияның дискретті емес, кумулятивті процесс деген қорытындыға келді. Басқаша айтқанда, күн сайын жаңа нәрсе жасалады, жаңа идеялар неғұрлым маңызды өнертабыстарға жинақталады. Мұнда ол Й. Шумпетердің "шығармашылық жойылу" тұжырымдамасымен сырттай ғылыми дауға түседі. Шумпетер прогрестің негізгі қозғаушы күші - бұл ескі жүйені бұзатын және экономикалық тұрғыдан прогрессивті жаңа жүйені құратын жаңа өнертабыспен әлемді дүр сілкіндіретін кәсіпкер екенімен келіспей, Б.-О. Лундваль инновация тек кумулятивті ғана емес, сонымен бірге кішігірім елде барлық адамдар инновациялар жасайды және бір инновацияны екіншісінен ажырату мүмкін емес деп санайды, өйткені олар бір-біріне байланысты.

Осылайша, бәсекеге қабілеттілік мәселелері әртүрлі позициялар мен деңгейлерден зерттеледі. Көптеген жұмыстар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде кәсіпкерлік саласы мәселелеріне арналған. Бәсекеге қабілеттілікті арттыру факторы ретінде кәсіпкерлікті бағалау мәселелері іс жүзінде аз зерттелген күйінде қалып отыр. Қаралған әдістер ұсынылған тұжырымдамалық және стратегиялық тәсілге сәйкес бәсекеге қабілеттілікті дамытудың факторларын, өлшемдер мен көрсеткіштерді ескере отырып, Қазақстан экономикасының, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде кәсіпкерліктің, оның ішінде инновациялық жастар кәсіпкерлігінің қалыптасқан деңгейін талдауға және бағалауға мүмкіндік береді. Ал бұл өз алдына, инновациялық жастар кәсіпкерлігі өзінің жеке қасиеттеріне байланысты экономиканың инновациялық әлеуетін іске асыруға, инновацияларды коммерцияландыруға және инновациялық технологияларды енгізуге ықпал етеді. Бұл дамудың әрбір сатысы үшін экономиканың әртүрлі халықаралық және республикаішілік алмасу үрдістеріне қатысуын қамтамасыз ететін теориялық және әдіснамалық тәсілдемелерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

1.2 Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін дамытудың нормативтік-құқықтық базасын зерделеу

Институционалдық жоспарда Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамытудың екі ерекшелігі бар: біріншіден, Қазақстан Республикасының заңнамасы жастар кәсіпкерлігін жеке санатқа бөлмейді, сондықтан оның жұмыс істеуі мен мемлекет қолдауы жалпы негізде жүзеге асырылады, бұл біз анықтаған ерекшелікті әрдайым ескермейді.

Біздің елдегі кәсіпкерлік саласындағы заңнама Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді. Конституцияның 26-бабында жарияланған "Әркімнің кәсіпкерлік қызмет бостандығына, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік

қызмет үшін еркін пайдалануға құқылы", сондай-ақ экономикалық қызмет еркіндігі туралы, жеке меншікті қорғау және бәсекелестікті қолдау туралы конституциялық нормалар кәсіпкерлік субъектілерінің құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беретін конституциялық экономикалық тәртіпті құрады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 10 бабына сәйкес азаматтардың, оралмандардың және заңды тұлғалардың мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлік) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген дербес, бастамашылық қызметі кәсіпкерлік болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкер атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады.

Кәсіпкерлік қызмет белгілі бір қағидаттар негізінде іске асырылады:

а) кәсіпкерлік еркіндігі қағидаты (ҚР Конституциясының 26 бабының 4 тармағына сәйкес). Бұл қағида кәсіпкердің кез келген кәсіпкерлік саласында, заңда көзделген кез келген нысандарда, кез келген (айналымнан алынбаған) мүлік түрлерін және т.б. пайдалана отырып, өз ісін бастауға және жүргізуге құқығы бар екенін білдіреді.

Кәсіпкерлік қызмет еркіндігі конституциялық құрылыс негіздерін, басқа адамдардың адамгершілігін, денсаулығын, құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, елдің қорғанысы мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қажет болған шамада қоғам мүддесінде шектелуі мүмкін. Мәселен, ол ішінара шаруашылық қызметтің жекелеген түрлерін лицензиялаудың кең тәжірибесімен шектеледі;

б) меншіктің әртүрлі нысандарын және оларды тең қорғауды тану қағидаты.

ҚР Конституциясы: «Қазақстан Республикасын мемлекеттік және жеке меншік танылады және тең түрде қорғалады» [36], осыған сәйкес республикалық, коммуналдық немесе жеке меншіктегі мүлікті пайдалана отырып, кәсіпкерлік

қызметті жүргізетін субъектілер үшін қандай да бір меншік нысандары үшін заңнамада қандай да бір артықшылықтар немесе шектеулер белгіленуі мүмкін емес;

в) бәсекелестікті қолдау және монополиялау мен жосықсыз бәсекелестікке бағытталған экономикалық қызметке жол бермеу қағидаты. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес «монополистік және заңды бәсекелестікті шектеуге немесе жоюға, негізсіз артықшылықтар алуға, тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қысым жасауға бағытталған кез келген өзге қызметке жол берілмейді» [37];

г) кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу қағидаты. Кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу - бұл кәсіпкерлердің жеке мүдделерінің және жалпы мемлекет пен қоғамның жария мүдделерін сақтау;

д) заңдылық қағидаты маңызды болып табылады және оны өмірге енгізу - құқықтық мемлекет құрудың негізі. Біріншіден, кәсіпкерлік қызмет заңнама талаптарын қатаң сақтай отырып жүзеге асырылуға тиіс. Екіншіден, мемлекет кәсіпкерлікті реттейтін құқықтық актілердің, мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдары қызметінің заңдылығын қамтамасыз етуі тиіс;

е) кәсіпкерлердің да, тұтынушылардың да құқықтарын қорғау. Мемлекет кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне кепілдік береді және оны қорғау мен қолдауды қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 19 бабына сәйкес азаматтар, осы Кодексте және өзге заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда заңды тұлға құрмай-ақ кәсіпкерлік қызметпен айналысуға құқылы [38].

Дара кәсіпкерлік - азаматтардың басқа нысандарға қарағанда неғұрлым танымал тіркеу нысаны. Жеке кәсіпкерлер тар қызмет салалары шеңберінде жұмыс істейді, сондықтан, барлық өзгерістерге, жаңа экономикалық жағдайларға бейімделе отырып, өте тез жауап бере алады. Атап айтқанда, мұндай ұйым уәкілетті органдарға өзінің қаржылық қызметі мен алынған пайдасы туралы неғұрлым оңайлатылған есеп беру мүмкіндігіне ие.

Артықшылықтары:

- бизнесті құру және жою процесі бірнеше рет жеңілдетілді;

- кәсіпкерлік қызметтен алынған пайданы ұйымның иесі өз қалауы бойынша пайдалана алады;

- дара кәсіпкерлер жүзеге асырылатын қызметтің шеңберінде мүлік салығының төлеуден босатылады;

- дара кәсіпкерлік шеңберіндегі шешімдер әлдеқайда жеңіл қабылданады, өйткені акционерлер, үлескерлердің жиналысы талап етілмейді және т.б.

Мемлекеттік тіркеу рәсімі жүзеге асырылған жағдайда, кәсіпкерлік қызмет заңды болып саналады. Бұл ретте кәсіпкерлікті мемлекеттік тіркеу азаматтардың коммерциялық қызметін жаппай бақылау мақсатында емес, ұйымдардың бастапқы есебін жүргізу үшін жалпыға міндетті тәртібінің сипаты беріледі.

Дара кәсіпкерлерді мемлекеттік тіркеу дара кәсіпкер ретінде есепке қоюды білдіреді. Азаматтардың заңды тұлға құрмай-ақ жүзеге асырылатын кәсіпкерлік қызметіне, егер заңдардан немесе құқықтық қатынастар мәнінен өзгеше нәрсе туындамайтын болса, тиісінше осы Кодекстің коммерциялық ұйымдар болып табылатын заңды тұлғалардың қызметін реттейтін ережелері қолданылады.

Жеке тұлғалар Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес дара кәсіпкер ретінде мемлекеттік тіркеуге жатады. Егер дара кәсіпкер лицензиялануға жататын қызметті жүзеге асырса, оның осындай қызметті жүзеге асыру құқығына лицензиясы болуы міндетті.

Осылайша, кәсіпкерлік ұғымы тәжірибеде нақты салаларға: саудаға, қызмет көрсетуге, кәсіби жұмыстарды орындауға және т.б. жататын белгілі бір қызмет түрлерін іс жүзінде іске асыруды болжайды. Бұл ретте жеке кәсіпкерлік қызмет оны мемлекеттік тіркеу рәсімі жүргізілген жағдайда ғана заңды болып саналады.

Сондай-ақ, кәсіпкерлік қызметті өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табыс алуды көздейтін коммерциялық заңды тұлғаларды құру жолымен жүзеге асыруға болады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 33 бабында «меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және

мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым заңды тұлға деп танылады» деп бекітілген.

Өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табысын келтіруді көздейтін (коммерциялық ұйым) не мұндай мақсат ретінде пайда келтіре алмайтын және алынған таза табысын қатысушыларына үлестірмейтін (коммерциялық емес ұйым) ұйым заңды тұлға бола алады.

Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, өндірістік кооператив нысандарында ғана құрылуы мүмкін.

Коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға мекеме, қоғамдық бірлестік, акционерлік қоғам, тұтыну кооперативі, қор, діни бірлестік нысанында және заңнамалық актілерде көзделген өзге де нысанда құрылуы мүмкін. Коммерциялық емес ұйым кәсіпкерлік қызметпен өзінің жарғылық мақсаттарына сай келуіне қарай ғана айналыса алады.

Заңды тұлғаның азаматтық құқықтары болып, өз қызметіне байланысты міндеттерді осы Кодекске сәйкес мойнына алуы мүмкін. Мемлекеттік кәсіпорындарды қоспағанда, коммерциялық ұйымдардың азаматтық құқықтары болуы және заң актілерінде немесе құрылтай құжаттарында тыйым салынбаған кез келген қызмет түрін жүзеге асыру үшін қажетті азаматтық міндеттерді атқаруы мүмкін.

Заң актілерінде көзделген жағдайларда белгілі бір қызмет түрін жүзеге асырушы заңды тұлғалар үшін басқа қызметпен айналысу мүмкіндігі болмауы немесе шектелуі мүмкін. Заңды тұлға тізбесі заң актілерінде белгіленетін жекелеген қызмет түрлерімен лицензия негізінде ғана айналыса алады.

Заңды тұлғаның құқық қабілеттілігі ол құрылған кезде пайда болады және оны тарату аяқталған кезде тоқтатылады. Айналысу үшін рұқсат алу қажет болатын қызмет саласында заңды тұлғаның құқық қабілеттілігі осындай рұқсатты алған кезден бастап пайда болады және ол алып қойылған, қолданыс мерзімі өткен немесе Қазақстан Республикасының заңнамалық

актілерінде белгіленген тәртіппен жарамсыз деп танылған кезде тоқтатылады.

Коммерциялық ұйымдардың кең таралған бір түрі - шаруашылық серіктестіктер - жарғылық капиталы құрылтайшылардың (қатысушылардың) үлесіне (салымына) бөлінген коммерциялық ұйымдар.

Құрылтайшылардың (қатысушылардың) салымдары есебінен құрылған, сондай-ақ шаруашылық серіктестік өз қызметі үрдісінде өндірген және алған мүлік меншік құқығы бойынша серіктестікке тиесілі болады. Шаруашылық серіктестіктер толық серіктестік, сенім серіктестігі, жауапкершілігі шектеулі серіктестік, қосымша жауапкершілігі бар серіктестік нысандарында құрылуы мүмкін. Шаруашылық серіктестіктердің қызметі ҚР АҚ және 2 мамыр 1995 жылдың «Шаруашылық серіктестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңының нормаларымен реттеледі.

Толық серіктестіктің мүлкі жеткіліксіз болған жағдайда қатысушылары серіктестіктің міндеттемелері бойынша өзіне тиесілі барлық мүлкімен ортақ жауапкершілікте болатын серіктестік толық серіктестік деп танылады. Азамат бір ғана толық серіктестіктің қатысушысы бола алады.

Серіктестіктің міндеттемелері бойынша өзінің бүкіл мүлкімен (толық серіктерімен) қосымша жауап беретін бір немесе одан да көп қатысушылармен қатар, серіктестіктің (салымшылардың) мүлкіне өздері салған салымдардың жиынтығымен шектелетін бір немесе одан көп қатысушыларды да енгізетін және серіктестіктің кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға қатыспайтын серіктестік сенім серіктестігі деп танылады.

Бір немесе бірнеше адам құрған, жарғылық капиталы құрылтай құжаттарымен белгіленген мөлшерде үлеске бөлінген серіктестік жауапкершілігі шектеулі серіктестік деп танылады; жауапкершілігі шектеулі серіктестікке қатысушылар оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және серіктестіктің қызметіне байланысты залалдарға өздерінің қосқан салымдарының құны шегінде тәуекел етеді.

Қатысушылары серіктестік міндеттемелері бойынша өздерінің жарғылық капиталға салымдарымен жауап беретін, ал

бұл сомалар жеткіліксіз болған жағдайда өздеріне тиесілі мүлікпен оған өздері еселенген мөлшерде енгізген салымдар арқылы жауап беретін серіктестік қосымша жауапкершілігі бар серіктестік деп танылады.

Өзінің қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатында акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам болып танылады. Акционерлік қоғамның акционерлері осы заң актілерінде көзделгеннен басқа жағдайларда оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және өзіне тиесілі акциялар құнының шегінде қоғамның қызметіне байланысты шығындар тәуекелін көтереді.

Акционерлік қоғамдардың қызметі ҚР АК және 13 мамыр 2003 жылдың «Акционерлік қоғамдар туралы» Қазақстан Республикасының Заңының нормаларымен реттеледі [39].

Азаматтардың бірлескен кәсіпкерлік қызмет үшін мүшелік негізде олардың өз еңбегімен қатысуына және өндірістік кооператив мүшелерінің мүліктік жарналарын біріктіруіне негізделген ерікті бірлестігі өндірістік кооператив деп танылады. Кооператив мүшелері екеуден кем болмауға тиіс. Өндірістік кооперативтің мүшелері кооператив міндеттемелері бойынша «Өндірістік кооператив туралы» заңда көзделген мөлшер мен тәртіп бойынша қосымша (жәрдем беру) жауапты болады [40].

Мемлекеттік кәсіпорындарға:

- 1) шаруашылық жүргізу құқығына негізделген;
- 2) оралымды басқару құқығына негізделген (қазыналық кәсіпорын) кәсіпорындар жатады.

Мемлекеттік кәсіпорынның мүлкі бөлінбейді және оны салымдар (үлестер, жарналар) бойынша, соның ішінде кәсіпорын қызметкерлерінің арасында бөлуге болмайды. Мемлекеттік кәсіпорындардың фирмалық атауында оның мүлкін меншіктенуші көрсетілуге тиіс [41].

Мемлекеттік кәсіпорын Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес құрылады, таратылады және қайта ұйымдастырылады [42].

Заңды тұлғаның құрылтайшысы (қатысушысы) немесе оның мүлкінің меншік иесі оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді, ал заңды тұлға заңды тұлғаның құрылтайшысының

(қатысушысының) немесе оның мүлкінің меншік иесінің міндеттемелері бойынша жауап бермейді, бұған осы Кодексте, өзге заң актілерінде не заңды тұлғаның құрылтай құжаттарында көзделген жағдайлар қосылмайды.

Қазақстанда кәсіпкерлік заңнаманы дамытуда кәсіпкерлік саласында мынадай негізгі заңдарды қабылдауға және олардың жұмыс істеуіне байланысты төрт негізгі кезеңді (Қосымша В) бөліп көрсетуге болады:

1. «Жеке кәсіпкерлікті қорғау және қолдау туралы» 1992 жылғы 4 шілдедегі №1543-ХІІ Заңы («Жеке кәсіпкерлік туралы» 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) [43].

2. «Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы» 1997 жылғы 19 маусымдағы №131-І Заңы (2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) [44].

3. «Жеке кәсіпкерлік туралы» 1997 жылғы 19 маусымдағы №135-І Заңы (2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) [45].

4. «Жеке кәсіпкерлік туралы» 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ Заңы (2015 жылғы 29 қазандағы №375-V Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап күші жойылды) [46].

Қазақстанда кәсіпкерліктің нормативтік-құқықтық базасын дамытудың қазіргі кезеңінің басталуы 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап Кәсіпкерлік Кодекстің (бұдан әрі - Кодекс) қолданысқа енгізілуіне байланысты. Кодексте бірыңғай шоғырландырылған құқықтық акт ретінде бұрын қолданыста болған «функционалды» заңдар мен кәсіпкерлік қызмет және оның субъектілері, шағын және орта бизнесті мемлекеттік реттеу және мемлекеттік қолдау, индустриялық-инновациялық және инвестициялық қызмет туралы жалпы ережелер біріктірілді [41].

Кәсіпкерлік кодексі Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік еркіндігін қамтамасыз ететін құқықтық, экономикалық және әлеуметтік шарттар мен кепілдіктерді айқындайды, кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекеттің өзара іс-қимылына, оның ішінде кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу мен қолдауға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейді.

Кодекстің 1 бөлімінің 1 тарауының 2 бабына сәйкес, азаматтардың, оралмандардың және заңды тұлғалардың мүлiкті пайдалану, тауарларды өндiру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтер көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлікке) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлікке) негізделген дербес, бастамашыл қызметі кәсіпкерлік болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкер атынан, оның тәуекел етуімен және мүлiктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады.

Алайда, Кәсіпкерлік кодексін қарау және егжей-тегжейлі зерделеу кезінде жастар кәсіпкерлігінің жалпы ережелері, механизмдер мен құралдары туралы айтылмайды және олар бизнес жүргізу бойынша жалпы ережелер негізінде жұмыс істейді.

Өкінішке орай, қазіргі уақытта Қазақстанда жас кәсіпкерлердің мәртебесі заңнамалық тұрғыдан реттелмеген.

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігі соңғы жылдары күшейтіліп, дамып келеді, соның арқасында халықтың қорғалмаған жіктерінің көп бөлігі жұмысқа орналастырылады, бизнеске тартылып, өңірлер мен қалалардың инфрақұрылымы кеңейтілуде. Алайда, бұл процеске жастардың бизнесі қызметінің төмен жарықтандырылуы, жобалардың халықтың қалың көпшілігін қамту мүмкіндігінің болмауы, тиісті нормативтік актілердің болмауы кедергі келтіреді.

Бірқатар кемшіліктерді жою - жастар кәсіпкерлігі мәселелерінде заңнамалық базаны реттеу, республикалық деңгейде қаржыландыруды және мемлекеттік қолдауды күшейту, қызметі өзекті қоғамдық проблемаларды айтарлықтай азайтуға көмектесетін ірі жастардың жобаларын қалыптастыруға және одан әрі дамытуға қолайлы ықпал етеді.

Жас кәсіпкерлер нормативтік-заңнамалық қорғауға да, қоғамдық қолдауға да, өз жұмысын мойындауға да мұқтаж.

Бұдан әрі кәсіпкерлікті қамтамасыз ету әр түрлі салалық тиістіліктегі нормативтік-құқықтық актілердің, сондай-ақ жалпы кәсіпкерлік қызметке бағытталған мемлекеттік стратегиялық және

бағдарламалық құжаттардың едәуір массивін қамтиды (Қосымша В).

Жастардың дәстүрлі бизнесті, сондай-ақ инновациялық кәсіпкерлікті дамытудағы зор әлеуетіне қарамастан, В қосымшасындағы В.2 кестесінде ұсынылған кәсіпкерлік саланың заңнамалық, стратегиялық және бағдарламалық құжаттарында жастар кәсіпкерлігінің ерекшелігі мен анықтамасы жоқ, ол жеке дербес санатқа бөлінбейді және оның дамуын қолдау басқа кәсіпкерлік субъектілерімен тең жалпы негізде жүзеге асырылады. Қолданыстағы кәсіпкерлік заңнамасында «жастар кәсіпкерлігі», «жастар кәсіпкерлігі субъектілері» және «жас кәсіпкер» терминдері жоқ болғандықтан, осы салада статистикалық есеп жүргізілмейді, бұл жастар бизнес белсенділігінің нақты деңгейін бағалауды қиындатады.

Жастар кәсіпкерлігі Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының тек үш бабында сөз етіледі:

1) 4-бапта мемлекеттік жастар саясатының негізгі бағыттарының бірі ретінде «жастар арасында кәсіпкерлік қызметті дамыту үшін жағдай жасау» белгіленген;

2) кәсіпкерлік жөніндегі уәкілетті органның құзыреті ашылатын 11-бапта: «1) мемлекеттік жастар саясатын іске асыратын; 2) жастар жүзеге асыратын кәсіпкерлік қызметті дамыту жөнінде шаралар әзірлейді; 3) жастар арасында кәсіпкерлік қызметті дамыту мәселелері бойынша жастар ұйымдарымен өзара іс-қимыл жасауды және ынтымақтастықты жүзеге асыратын; 4) осы Заңда, Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыруға»;

3) 25-бапта әңгіме жастарға арналған әлеуметтік қызметтер туралы болып отыр, олардың қызметінің негізгі бағыттарының бірі «жастардың кәсіпкерлік қызметін қолдау және дамыту» болып табылады [46].

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігінің мәртебесін тиісінше заңды ресімдеуден басқа, оны тиімді дамыту арнайы институттар мен институционалдық тәсілдемелерсіз мүмкін емес. Бұл

аспектіде институционалдық қамтамасыз етудің төрт бағытын бөліп көрсетуге болады, олар жалпылама түрде В қосымшасындағы В.3 кестесінде көрсетілген.

Біріншіден, бұл жастар кәсіпкерлігін ілгерілету жөніндегі бағдарламалардың операторлары болып табылатын қолдау институттары. Бірінші мұндай институт жастар кәсіпкерлігін қолдау республикалық қоры болды. Бүгінгі таңда жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі көптеген мемлекеттік бағдарламалардың негізгі операторы болып табылатын "Даму" даму Қоры, жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі кеңес – ұлттық палатаның консультативтік-кеңесші органы, жастар бастамаларының қоры, технопарктер мен бизнес-инкубаторлар құруды қолдайтын Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттік (ТДҰА) неғұрлым маңызды институттар болып табылады. Осы мамандандырылған институттардан басқа, жастар кәсіпкерлігіне Қазақстанның Даму Банкі, "ҚазАгроФинанс", Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры, "KaznexInvest" экспорт және инвестициялар жөніндегі Ұлттық Агенттігі, Қазақстандық индустрияны дамыту институты қолдау көрсетуде. Бұл институттардың қызметі екі сипатқа ие: ол әлеуметтік осал өңірлерде жұмыссыздықтың төмендеуіне ықпал етеді, яғни дәстүрлі жастар кәсіпкерлігінің қалыптасуы үшін қолдаудың бастапқы деңгейін қамтамасыз етеді. Екіншіден, ол кәсіпкерлік әлеуетті дамыту, стартаптарды қолдау, жастар кәсіпкерлігінің стратегиялық параметрлерін қалыптастыру есебінен жастар кәсіпкерлігінің инновациялық түрін қалыптастыруға ықпал етеді.

Осыған орай, институционалдық қамтамасыз етудің екінші бағыты күрделі өңірлік ортада жастардың жұмыспен қамтылуына жәрдемдесу бағдарламаларын қалыптастырады. Оларға жатады:

1) әлеуеті төмен және орташа моноқалалар үшін микрокредиттік ұйымдары бар бизнес-инкубаторлар құру жөніндегі бағдарлама. Бағдарлама шеңберінде үй-жайларды жалға алу, бизнес-жоспарлар бойынша кеңес беру, шағын кредит беру, үй-жайлар мен әлеуетті тұтынушылармен желі құру түрінде кешенді қолдау ұсынылады. Бизнес-инкубаторлардың қызметін әдіснамалық қолдау халықаралық ұйымдардың ресурстарын тарта отырып, "Даму" Қоры арқылы жүзеге асырылатын болады;

2) әрбір моноқалада өзін-өзі жұмыспен қамтыған, жұмыссыз және табысы аз халықтың кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу жөніндегі бағдарлама. Бағдарлама аясында берілетін шағын несие, оқыту курстарын құру, бизнесті дамыту бойынша қолдау жетіспейтін инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымды дамыту бойынша мемлекеттік көмек түрінде көрсетіледі;

3) ақпараттық және консультациялық қолдау көрсететін моноқалаларда кәсіпкерлікті қолдау орталықтарын құру жөніндегі бағдарлама.

Үшінші бағыт - жастар кәсіпкерлігін қолдау бағдарламасы. Қазіргі таңда ең өзекті болып "Бизнестің жол картасы - 2020" бағдарламасы табылады. Атап айтқанда, төртінші бағыт - "Кәсіпкерлік әлеуетті күшейту" аясында ақысыз негізде келесі қадамдар көзделген:

- ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдау (бизнес-практикаға қысқа мерзімде оқыту, құжаттардың үлгілік стандарттарын, нарықтың маркетингтік зерттеулерін, елдегі тауарлар, қызметтер, жұмыстар нарығының жағдайы туралы ақпаратты ұсыну);

- жұмыс істейтін бизнес үшін сервистік көмек (есеп және салық, кедендік рәсімдер, сапа менеджменті жүйесін енгізу, ақпараттық технологиялар бойынша консалтингтік қызметтер);

- "Іскерлік байланыстар" жобасын (бизнес-өсу мақсатында жобалық оқыту және отандық және шетелдік бизнес-жаттықтырушылардың басшылығымен шетелде тағылымдамадан өту) және "Аға сеньорлар" жобасын (әрекеттегі бизнесті сервистік қолдау, нақты салалар бойынша шетелдік тәлімгерлерді тарта отырып, бизнес стандарттары бойынша ақпараттық қолдау) іске асыру арқылы тиісті шетелдік практикаларды енгізу.

Сонымен қатар, "Даму" Қоры арнайы бағдарламаларды жүзеге асыруда:

1. "Жаңа бизнес ашуды қолдау" жобасы. Осы жоба аясында стартаптарды қаржылық қолдау жүзеге асырылуда.

2. "Студенттік жастардың кәсіпкерлік бастамаларын қолдау" жобасы қордың жетекші жоғары оқу орындарымен ынтымақтастық туралы меморандум негізінде бизнес саласында студенттерді тереңдетіп дайындауды көздейді [47].

Сонымен, институционалдық қамтамасыз етудің төртінші бағыты – жастардың кәсіпкерлік қызметке стратегиялық дайындығы. Ол кәсіпкерлік білім беруді енгізуді, оқушы жастардың жаңашыл бизнес-ойлауын қалыптастыру үшін кәсіпкерлік университеттерге көшуді көздейді. Ол үшін елдің кәсіпкерлік жоғары оқу орындарының қауымдастығы құрылды, кәсіпкерлік білімді ілгерілету бағдарламалары әзірленді.

Жалпы, институттандыру кезеңіндегі Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігі заңнамалық ресімдеуді және үйлестіруді талап етеді. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі жастар кәсіпкерлігіне қатысты нормалармен толықтыру қажет, атап айтқанда:

- "жастар кәсіпкерлігі", "жастар кәсіпкерлігінің субъектілері" және "жас кәсіпкер" ұғымдарын жастық цензын және субъектілік құрамын белгілеумен заңды түрде анықтау;

- жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық (оның ішінде инфрақұрылымдық), қаржылық, қаржылық емес (ақпараттық) және өзге де шараларын заң жүзінде бекіту;

- мемлекеттік билік органдары мен жастар кәсіпкерлік субъектілері арасындағы өкілеттіктерді (құқықтар мен міндеттерді) анықтау;

- жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің бірыңғай тізілімін және олардың статистикалық есебін жүргізуді, сондай-ақ жастар бизнес-идеялары мен жобаларының деректер базасын қалыптастыруды заңнамалық қамтамасыз ету.

Осылайша, Қазақстанда жастар кәсіпкерлігінің институционалдық негізін қалыптастыру жастардың бизнес-белсенділігін дамытудың заңнамалық шеңберін қамтамасыз ететін құқықтық блоктың қалыптасуымен, сондай-ақ институционалдық қамтамасыз етудің нақты нысандарын: жастардың жұмыспен қамтылуына да, дәстүрлі және инновациялық жастар кәсіпкерлігінің дербес дамуына да ықпал ететін институттар мен қолдау бағдарламаларын дамытумен байланысты.

1.3 Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлерін талдау

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің (бұдан әрі - ҚР ҰЭМ Статистика комитеті) деректеріне сәйкес 2019 жылдың жағдайы бойынша 14-29 жас аралығындағы жастар саны 3 892 845 адамды құрады [48] (Қосымша Г). Осы көрсеткішті 2009 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі он жылдық кезеңде динамикада қарау жастар санының (2009 жылмен салыстырғанда 2018 жылы 607 969 адамға) және оның халықтың жалпы құрылымындағы үлесінің 2009 жылғы 27,8%-дан 21,2%-ға дейін перманентті қысқаруын анықтады [48; 48-52]. Бұл жүйелі үрдіс Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін, болашақта халықтың азаюына және елдің еңбек ресурстарының қысқаруына алып келуі әбден мүмкін. Қазақстандағы жалпы халқының санындағы жастар сегментінің қысқаруы ХХ ғасырдың 90-шы жылдарындағы туудың жаппай құлдырауына байланысты "демографиялық шұңқырлардың" салдары болып табылады. Сонымен қатар, сараптамалық есеп бойынша 2022-2023 жылдар аралығында Қазақстандағы жастар санының өсуі болжанып отыр [53].

Біздің еліміз үшін өңірлік бөліністе жастардың біркелкі орналаспауы тән (кесте 3, 4).

Кесте 3 – Қазақстан өңірлері бойынша жастар саны (жыл басына)

Өңірлер	2015	2016	2017	2018
Қазақстан Республикасы барлығы	4 206 037	4 099 272	3 995 896	3 900 834
Ақмола облысы	165 147	162 704	152 538	148 996
Ақтөбе облысы	213 857	205 977	198 482	191 790
Алматы облысы	450 754	432 459	418 074	408 218
Атырау облысы	144 135	140 852	137 752	135 403
Батыс Қазақстан облысы	149 595	145 879	140 413	136 016
Жамбыл облысы	260 621	253 607	245 934	240 222

3 кестенің жалғасы				
1	2	3	4	5
Қарағанды облысы	314 956	304 260	291 441	281 406
Қостанай облысы	201 435	194 535	185 077	177 101
Қызылорда облысы	189 625	185 674	180 394	177 646
Маңғыстау облысы	152 656	150 567	147 728	145 657
Оңтүстік Қазақстан облысы	723 853	715 303	700 905	695 658
Павлодар облысы	164 433	157 722	150 350	144 073
Солтүстік Қазақстан облысы	116 204	112 364	107 497	104 074
Шығыс Қазақстан облысы	304 957	292 094	277 473	264 990
Астана қ.	213 350	199 296	224 069	225 775
Алматы қ.	440 459	445 979	437 769	423 809

Қазақстан бойынша жастардың саны 3 900 864 адамды құраса, жастардың саны ең максималды орналасқан өңірлер келесідей: Оңтүстік Қазақстан облысы (695 658 адам), Алматы қ. (423 809 адам) және Алматы облысы (408 218 адам).

Кесте 4 – Қазақстан өңірлері бойынша халықтың жалпы санындағы жастардың үлесі (жыл басына)

Өңірлер	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
1	2	3	4	5
Қазақстан Республикасы	24,2	23,2	22,3	21,5
Ақмола облысы	22,4	21,9	20,8	20,2
Ақтөбе облысы	26,0	24,7	23,5	22,4
Алматы облысы	23,5	22,2	21,1	20,2
Атырау облысы	24,8	23,7	22,7	21,8
Батыс Қазақстан облысы	23,7	22,9	21,9	21,0
Жамбыл облысы	23,7	22,8	22,1	21,5
Қарағанды облысы	22,9	22	21,1	20,4
Қостанай облысы	22,8	22	21,1	20,2
Қызылорда облысы	25,2	24,3	23,3	22,7
Маңғыстау облысы	25,2	24,0	23,0	22,1

4 кестенің жалғасы				
1	2	3	4	5
Оңтүстік Қазақстан облысы	26,0	25,2	24,3	23,7
Павлодар облысы	21,8	20,8	19,9	19,1
Солтүстік Қазақстан облысы	20,3	19,7	19,1	18,6
Шығыс Қазақстан облысы	21,9	20,9	20,0	19,2
Астана қ.	25,0	22,8	23,0	21,9
Алматы қ.	26,8	26,2	25,0	23,5

Аумақтық бөліністе 2018 жылдың басында жастардың ең көп саны Түркістан облысында (472 908 адам), екінші орында – Алматы қаласында (423 809 адам), 3 орында - Алматы облысында (408 218 адам) тіркелді. Жастардың ең аз саны Солтүстік Қазақстан (104 074 адам), Атырау (135 403 адам) және Батыс Қазақстан (136 016 адам) облыстарында көрсетілген. Қазақстан өңірлеріндегі халықтың жалпы санындағы жастардың ең көп үлесі Түркістан облысында (23,9%), Алматы қаласында (23,5%), Шымкент қаласында (23,4%) байқалады. Халықтың жалпы санындағы жастардың ең аз үлесі Солтүстік Қазақстан (18,6%), Павлодар (19,1%) және Шығыс Қазақстан облыстарында (Қосымша Г) орын алады [53, с. 78].

"Қала/ауыл" бөлінісінде жастар санын бес жылдық кезеңде (2014 жылдан бастап 2018 жылға дейін) құрылымдау қала жастары санының ауыл жастары санынан жыл сайын басымдығын, қала жастары үлесінің тұрақты ұлғаюын (2014 жылы 54,9%-дан 2018 жылдың басында 56,5%-ға дейін) және ауылдық жерлердегі жастардың үлес салмағының қысқаруын көрсетеді (Қосымша Г).

Жастардың әлеуметтік-демографиялық тобын ювеналдық топ (14 жастан 18 жасқа дейін), постювеналдық топ (19 жастан 23 жасқа дейін) және үлкен топ (24 жастан 28 жасқа дейін) сияқты жас сегменттеріне саралау, Г.5 кесте қосымшасы мен Г.4 сурет қосымшасы көрсеткендей, қазіргі уақытта саны мен үлес салмағы бойынша максималды көрсеткіштер бойынша ең үлкені болып үлкен топ табылады (2018 жылдың басында оның үлесі 39,5%

болды) деп айтуға мүмкіндік береді. Оған қоса, талданатын бес жыл ішінде үлкен жас тобы үлесі жыл сайын 2014 жылы 37,9%-дан 2018 жылдың басына 39,5%-ға дейін өседі. Осы жастар тобының әлеуметтік-психологиялық ерекшелігі жеке өмірлік және өндірістік тәжірибесі бар жетілген тұлғаны қалыптастыру процесін аяқтау болып табылады. Үлес салмағы бойынша екінші орынды постювеналдық жастар тобы алады (19-дан 23 жасқа дейін), оған 2018 жылдың басында 31,2% келді. Осы жас шамасындағы жастар, әдетте, өздерінің кәсіби даярлығын аяқтап, белсенді өндірістік қызметке кірісіп, өз отбасыларын құрады. Алайда, соңғы бес жыл ішінде жастар қатарынан постювеналдық топтың үлесі жыл сайын 2014 жылғы 34,9%-дан 2018 жылдың басына 31,4%-ға дейін азайды. Жастардың жас сегменттерінің ең аз үлесі 14-18 жас аралығындағы ювеналды топқа келеді. 2018 жылдың басында аталмыш жастар қауымының үлес салмағы 2014 жылмен салыстырғанда 1,9%-ға ұлғайып, 29,1%-ды құрады [54].

Гендерлік белгісі бойынша жастарды сегменттеу (Қосымша Г) қарастырылып отырған 5 жылдық кезеңде ер жынысты жастардың үлес салмағының өсуі жағына қарай сәл динамиканы көрсетіп, ерлер мен әйелдердің іс жүзінде бірдей үлесі туралы куәландырады (2014 жылы 50,2%-дан 2018 жылы 50,7%-ға дейін) [55, 56].

Жастарды экономикалық субъект ретінде, соның ішінде кәсіпкерлік қызмет субъектісі ретінде зерттеу ең алдымен осы әлеуметтік-демографиялық топтың экономикалық белсенділігі мен жұмыспен қамтылу индикаторларын, оның ішінде жастар жұмыссыздығы, өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар және NEET сегментінің жастарын талдаумен ұштасады [57-60].

Экономикалық белсенділік пен жұмыспен қамту тұрғысынан жастар екі топқа бөлінеді. Бірінші топ - жұмыспен қамтылғандар (оның ішінде жалдамалы қызметкерлер мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандар) мен жұмыссыздарды қоса алғанда, жұмыс күшін құрайтын экономикалық белсенді жастар. Екінші топ - жұмыс күшінің құрамына енгізілмеген және жұмыспен қамтылмаған, жұмыссыз емес экономикалық белсенді емес жастар. Экономикалық тұрғыдан белсенді емес жастар мынадай санаттарды қамтиды: оқу орындарында күндізгі бөлімде оқитын

студенттер (курсанттар); мүгедектігі бойынша зейнетақы алатын мүмкіндіктері шектеулі жастар; үй шаруашылығында жұмыс істейтін, сондай-ақ балаларды, ауру туыстарын күтетін жастар және т.б.; жұмыс іздеп жүрген және оны одан әрі іздестіруді тоқтатқан жастар; табысы рантие ретінде алатын (меншіктен немесе капиталдан) және жұмысқа қажеттілігі жоқ жастар; жұмыс істеуге ниет білдірмейтін жастар және маргиналдар (баспанасыз, сотталғандар).

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректеріне сәйкес (Қосымша Г), 2018 жылы еңбек нарығында 15-28 жас аралығындағы жұмыс күшінің саны 2087,6 мың адамды құрады (яғни экономикалық белсенді халықтың 22,8%-ы), оның ішінде жұмыспен қамтылған жастар - 2007,9 мың адам (немесе барлық жұмыспен қамтылған халықтың 23,1%-ы), жұмыссыз жастар - 443,6 мың адам (немесе барлық жұмыссыз халықтың 18%-ы). 2001 жылдан бастап 2018 жылға дейін Қазақстанның экономикалық белсенді халқының (жұмыс күшінің) 7479,1 мың адамнан 9138,6 мың адамға дейін (яғни 22,2%-ға) тұрақты өсу үрдісі байқалады [61, 62].

Зерттеу барысында біз жастар сегментінің негізгі индикаторларының (15 жастан 28 жасқа дейінгі) трендтерін өңірлік бөліністе 2001-2018 жылдар аралығындағы кезеңде анықтадық: 17 өңірдің ішінде жастар жұмыс күшінің саны бойынша Алматы қаласы, Алматы, Түркістан, Шығыс Қазақстан және Жамбыл облыстары көшбасшы болып табылады; экономикалық белсенді жастардың ең аз саны Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Маңғыстау және Атырау облыстарында тіркелді (Қосымша Г).

2001 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде жиынтық жұмыс күшіндегі жастардың үлесі 2001 жылғы 26,5%-дан 2018 жылы 22,8%-ға дейін төмендегенін атап өткен жөн. Сонымен қатар, осы кезеңде жыл сайын жастар жұмыс күшіндегі жұмыспен қамтылған жастардың үлесі 2001 жылғы 83,4%-дан 2018 жылы 96,2%-ға дейін өсті, бір мезгілде жастар жұмыссыздығы деңгейінің үлесін 2001 жылғы 16,6%-дан 2018 жылы 3,8%-ға дейін қысқарды (Қосымша Г).

2001-2018 ж.ж. гендерлік бөліністе экономикалық белсенді жастарды зерттеу (Қосымша Г) ерлер үлесінің басымдығын (осы кезеңде 52,6-54,3% шегінде) және әйелдердің аз үлесін (осы кезеңде 45,7-47,4% шегінде) көрсетеді [63].

Салалық бөліністе, Г.9 кесте қосымшасынан және Г.10 кесте қосымшасынан көрініп тұрғандай, жұмыспен қамтылған жастар негізінен сауда (2018 жылы – 16,7%), ауыл шаруашылығы (13,5%) және білім (11,1%) салаларында тіркелген [64].

Білім деңгейі бойынша жастар жұмыс күшін зерттеу (Қосымша Г) 2001-2018 жж. оның құрылымында жоғары және аяқталмаған жоғары білімі бар жастар үлесінің (28%-ға: 2001 ж. 15,8%-дан 2018 ж. 43,8%-ға дейін), сондай-ақ арнаулы орта білімі бар жастар үлесінің (20,4%-ға: 2001 ж. 19,4%-дан 2018 ж. 39,8%-ға дейін) өсуі орын алғанын көрсетеді [65].

Кәсіби білімі жоқ жастардың бір бөлігі NEET санатындағы жастардың көп бөлігін қалыптастыратынын ескеру қажет. Бұл маргинализация, әлеуметтік-экономикалық эксклюзия (яғни әлеуметтік және экономикалық игіліктерге қол жеткізуді оқшаулау және шектеу) және кедейлікке аса бейім жұмыспен қамтылмаған және оқымайтын жастардың ерекше тобы. XX ғасырдың 80-ші жылдарының соңынан бастап мамандандырылған зерттеулердің объектісі болған жастардың осы сегментіне қатысты бастапқыда "zero тобы" термині қолданылған, ол 1999 жылдан бастап (Ұлыбританияда 16-18 жас аралығындағы жастар мәселелері жөніндегі Үкіметтің баяндамасында алғаш рет) "NEET" (Not in Employment, Education or Training) деп ауыстырылды [66]. Бұл термин Еуропалық Одақтың (атап айтқанда, Еуропалық стратегия-2020 [67] және онымен байланысты "Жастар қозғалыста" бағдарламасы [68, 69]), Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының, Халықаралық еңбек ұйымының талдамалық және бағдарламалық құжаттарында кеңінен қолданыла бастады.

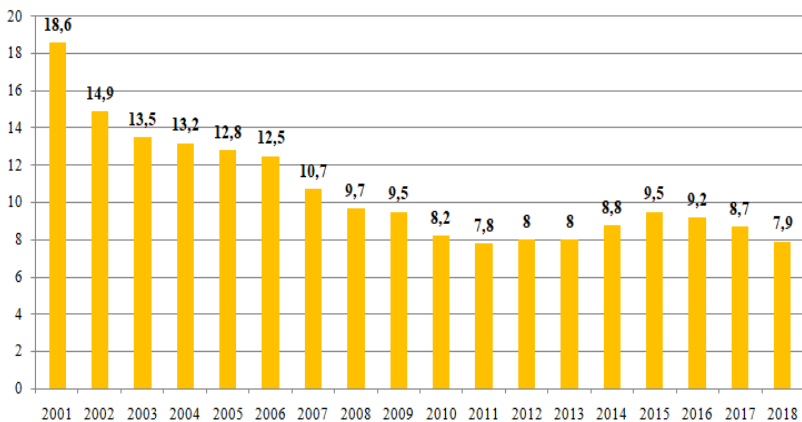
2010 жылы Еуростатпен әзірленген стандартталған статистикалық әдіснамаға сәйкес NEET санатындағы жастар оқымайтын (оның ішінде кәсіби даярлыққа қатыспайтын) және жұмыс істемейтін, яғни жұмыссыз немесе экономикалық тұрғыдан белсенді емес жастар болып табылатын жастардан

тұрады [70-73]. NEET жастар деңгейі Еуростат әдістемесіне сәйкес жастардың жалпы санындағы осы жастар тобының үлесі ретінде есептеледі. Сурет 4 көрсеткендей, Қазақстанда NEET жастардың үлесі жыл сайын, яғни 2001 жылғы 18,6%-дан 2018 жылы 7,9% ға дейін қысқарып келеді, бұл осы көрсеткіштің соңғы 17 жылда тіркелген ең төменгі мағынасының бірі болып табылады [73].

Жастардың өз бетінше жұмыспен қамтығандар саны жастардың жұмыспен қамтылуының маңызды индикаторы болып табылады. Жұмыспен қамтылу жағдайы бойынша халықаралық жіктемеге сәйкес (жұмыспен қамтудағы мәртебесі) жұмыспен қамтылған халық жалдамалы қызметкерлер мен өз бетінше жұмыспен қамтығандардан тұрады [74]. Е.7 кесте қосымшасы көрсеткендей, Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың саны абсолюттік мәнде жыл сайын қаралып отырған кезеңде 2001 жылғы 828,2 мың адамнан 2018 жылы 471,3 мың адамға дейін, яғни 2 есеге жуық қысқарды. Салыстырмалы мәнде жұмыспен қамтылған жастардың жалпы санындағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың үлесі осы кезеңде, яғни 2001 жылғы 50%-дан 2018 жылы 23,5%-ға дейін айтарлықтай (2 еседен астам) қысқару үрдісі бар [75].

Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың аймақтық бейінін зерттеу (Қосымша Г) келесіні көрсетеді: 17 аймақтың ішінде 15-28 жастағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың саны бойынша көшбасшы болып Түркістан, Жамбыл және Шығыс Қазақстан облыстары табылады; 15-28 жастағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың ең аз саны Нұр-Сұлтан қаласы, Маңғыстау, Қарағанды облыстарында тіркелген [76].

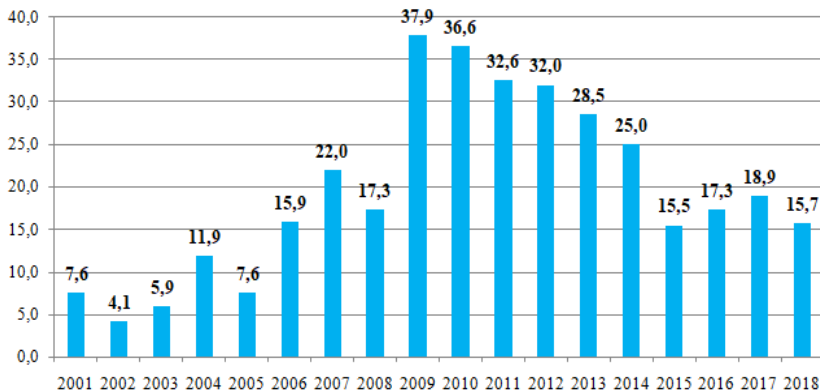

Сурет 4 – Қазақстанда 2001-2018 жж. 15-28 жас аралығындағы жастардың жалпы санындағы NEET жастар үлесінің динамикасы

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [75, с. 389]

Жұмыспен қамтудағы жағдайы бойынша халықаралық жіктемеге сәйкес (жұмыспен қамтудағы мәртебесі) өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың келесі санаттарын қарастырайық [76].

1. Жұмыс берушілер, яғни өз кәсіпорнын басқаратын немесе жалдамалы еңбекті пайдалана отырып дербес кәсіпкерлік қызметпен айналысатын адамдар (бір немесе екі қызметкер). Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың осы тобы қаралып отырған кезеңде 7,6 мың адамнан 15,7 мың адамға дейін 2 есеге, яғни өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың жалпы құрылымында 0,9%-дан 3,3%-ға дейін өсті (Қосымша Б). Айта кету керек, 15-28 жас аралығындағы жас жұмыс берушілер санының едәуір артуы (5 есе дерлік) 2001 жылдан 2009 жылға дейінгі кезеңде орын алды, содан кейін келесі жылдары 2018 жылға дейін бұл көрсеткіш төмендей бастады (сурет 5) [77].

Сурет 5 – 2001-2018 жж. кезеңінде 15-28 жас аралығындағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жас жұмыс берушілер санының динамикасы (мың адам)

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [77]

2. Дербес қызметкерлер - өзін-өзі жұмыспен қамту негізінде немесе жалдамалы қызметкерлерді тартпай басқалармен әріптестікте жұмыс істейтін адамдар. Елімізде өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың бұл санаты қарастырылып отырған кезеңде 758,8 мың адамнан 453,0 мың адамға дейін, яғни 1,7 есеге қысқарды, бірақ өз бетінше жұмыспен қамтылған жастардың жалпы құрылымындағы дербес қызметкерлердің үлес салмағы 91,6%-дан 96,1%-ға дейін өсті (Қосымша Г) [77].

3. Отбасылық кәсіпорындардың көмектесуші (ақы төленбейтін) қызметкерлері – туыстық тұлғаға тиесілі, еңбек ақысыз жұмыс істейтін және пайданы отбасылық бөлу негізінде өз сыйақысын алатын фирмалар қызметкерлері. Қазақстанда өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың аталған тобы қарастырылып отырған кезеңде 26,3 мың адамнан 0,6 мың адамға дейін айтарлықтай қысқарды, бір мезгілде өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың жалпы құрылымындағы үлесі 3,2%-дан 0,1%-ға дейін төмендеді (Қосымша Г) [77].

4. Кәсіпкерлік қызметпен айналысатын өндірістік кооперативтің мүшелері. Елімізде өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың бұл санаты қарастырылып отырған кезеңде 35,5 мың адамнан 2,0 мың адамға дейін айтарлықтай қысқарды, сонымен

қатар өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың жалпы құрылымындағы үлесін 4,3%-дан 0,4%-ға дейін бір мезгілде төмендегенін байқауға болады (Қосымша Г) [77].

Бұдан әрі тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар бөлігінде жастар кәсіпкерлігінің субъектілерін талдауға толығырақ тоқталайық.

Г.14 кестесі (Қосымша Г) көрсеткендей, 2016 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде тіркелген жас кәсіпкерлердің жалпы саны 16,6%-ға өсті (2016 жылғы 139108 бірліктен 2018 жылы 162141 бірлікке дейін), ал жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің саны 12,5%-ға өсті (2016 жылғы 120887 бірліктен 2018 жылы 135945 бірлікке дейін). 2018 жылы 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар санының өсу қарқыны неғұрлым жоғары болды – 2016 жылға қатысты 143,9%. Бұл ретте 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер санының өсу қарқыны 2018 жылы 2016 жылмен салыстырғанда 106,7% құрады [78].

Тіркелген жас кәсіпкерлердің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің үлесі 2016 жылы 86,9%, 2017 жылы 78,9%, 2018 жылы 83,8% құрады (Қосымша Г). Бұл ретте, құрылымдық бөліністе жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлер арасында орта есеппен 2016-2018 жылдары 82% құрайтын жеке кәсіпкерлер басым. Сонымен қатар, бұл үлес қарастырылып отырған үш жылда 2016 жылғы 84,6%-дан 2017 жылы 81,1%-ға дейін және 2018 жылы 80,3%-ға дейін біртіндеп төмендейді, меншік иелері 29 жасқа дейінгі тұлғалар болып табылатын заңды тұлғалардың жас кәсіпкерлерінің жалпы санындағы үлес салмағының 2016 жылы 15,4%-дан 2017 жылы 18,9%-ға дейін және 2018 жылы 19,7%-ға дейін бір мезгілде өсуі тіркелген [78].

Г.16 кесте қосымшасы көрсеткендей, 2016-2018 жылдары шағын және орта бизнес (ШОБ) субъектілерінің жалпы санындағы жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің үлесі келесідей болды:

- тіркелген тұлғалар бөлігінде үш жыл ішінде орташа алғанда 9,7% (бұл ретте жыл сайынғы өсім байқалады: 2016 жылы 9,3%-дан 2017 жылы 9,6%-ға дейін және 2018 жылы 10,3%-ға дейін);

- жұмыс істеп тұрған (белсенді) тұлғалар бөлігінде үш жылда орташа 10,7% (2016 жылы - 10,9%, 2017 жылы - 10,2%, 2018 жылы - 11,0%) [79, 80].

Қарастырылатын кезеңдегі жеке кәсіпкерлердің жалпы санындағы 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлердің үлесі мынадай көрсеткіштермен сипатталады:

- тіркелген тұлғалар бөлігінде 12,1% құрайды (бұл ретте жыл сайынғы өсім байқалады: 2016 жылғы 11,6%-дан 2017 жылғы 12,0%-ға дейін және 2018 жылы 12,8%-ға дейін);

- жұмыс істеп тұрған тұлғалар (белсенді) бөлінісінде орта есеппен 13,4% (2016 жылы - 13,9%, 2017 жылы - 12,7%, 2018 жылы - 13,5%) [79, 80].

2016-2018 жылдары ШОБ заңды тұлғаларының жалпы санынан 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар үлесі құрады:

- тіркелген тұлғалар бөлігінде үш жыл ішінде орта есеппен 8,3% құрады (жыл сайынғы өсім байқалады: 2016 жылғы 7,6%-дан 2017 жылы 8,2%-ға дейін және 2018 жылы 9,1%-ға дейін);

- жұмыс істеп тұрған тұлғалар (белсенді) бөлінісінде үш жыл ішінде орта есеппен 10,5% (жыл сайынғы өсім байқалады: 2016 жылғы 9,7%-дан 2017 жылы 10,5%-ға дейін және 2018 жылы 11,4%-ға дейін) [79, 80].

Қазақстанда 2016-2018 жылдардағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың өңірлік аспектілерін зерттеу қосымшасында ұсынылған деректер негізінде (Қосымша Г) келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

1. Талданып отырған кезеңде тіркелген жастар кәсіпкерлігінің (меншік иелері (100%-ға) 29 жасқа дейінгі тұлғалар болып табылатын жеке кәсіпкерлер және заңды тұлғалар) субъектілерінің неғұрлым жоғары шоғырлануы Астана қаласында (үлесі 2016 жылы 15,9%-дан 2017 жылы 13,9%-ға дейін және 2018 жылы 14,1%-ға дейін азайған), Алматы қаласында (үлесі 2016 жылы 13,1%-дан 2017 жылы 17,1%-ға дейін және 2018 жылы 17,3%-ға дейін тұрақты өсу үлесімен)

тіркелген. Қазақстан өңірлері арасында жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілерінің ең аз саны Солтүстік Қазақстан облысында жыл сайын жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің жалпы санындағы үлесі 2016 жылы 2,3%-дан 2017 жылы 1,9%-ға дейін және 2018 жылы 1,7%-ға дейін төмендеуімен тіркелген [80].

Осы үрдістер жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеп тұрған (белсенді) субъектілерінің (29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлердің және меншік иелері (100%) 29 жасқа дейінгі тұлғалар болып табылатын заңды тұлғалар) өңірлік кесімдеріне де қатысты, онда олардың ең көп үлесі Астана қаласында (2016 ж. – 13,6%, 2017 ж. – 13,3%, 2018 ж. – 14,3%), Алматы қаласында (2016 ж. – 12,4%, 2017 ж. – 16,4%, 2018 ж. – 16,0%) тіркелген. Жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеп тұрған (белсенді) субъектілерінің ең төменгі үлесі Солтүстік Қазақстан облысына тән, ол жыл сайын 2016 жылы 2,1%-дан 2017 жылы 1,8%-ға дейін және 2018 жылы 1,7%-ға дейін қысқарған [80].

2. Жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің ең көп үлесі (90%-дан бастап) (29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және меншік иелері (100%-ға) 29 жасқа дейінгі тұлғалар болып табылатын заңды тұлғалар) Маңғыстау облысына (2016 ж. – 96,7%, 2017 ж. – 93,6%, 2018 ж. – 94,8%), Атырау облысына (2016 ж. – 96,0%, 2018 ж. – 90%) және 2018 жылы Түркістан облысына (92,7%) тән [80].

Ұсынылған деректер (Қосымша Г) негізінде 2016-2018 жылдарға арналған гендерлік бөліністе жастар кәсіпкерлігін зерделеу осы кезеңде жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы ерлер үлесінің 60%-ға дейінгі басымдығын көрсетеді:

- 2016 жылы - тіркелгендер арасында 61,2% және жұмыс істеп тұрғандар (белсенді) арасында 60,6%;

- 2017 жылы - тіркелгендер арасында 62,2% және жұмыс істеп тұрғандар (белсенді) арасында 62,5%;

- 2018 жылы - тіркелгендер 61,8% және жұмыс істеп тұрғандар (белсенді) арасында 61,9%.

Талданып отырған кезеңде жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің жалпы санындағы әйелдердің үлес салмағы 40%-ға дейінгі шекте дамып келеді: 2016 жылы – 38,8% тіркелгендер

арасында және 39,4% белсенді жастар арасында, 2017 жылы - 37,8% белсенді жастар арасында және 38,1% белсенді жастар арасында тіркелді [80].

Жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілерінің ішінде жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлер талданып отырған кезеңде ерлердің 79-86%-ы және әйелдердің 78-88%-ы тіркелгенін анықтадық (Қосымша Г) [80, 81].

2016-2018 жылдардағы жастар кәсіпкерлігін Г қосымшасында берілген деректер негізінде (Қосымша Г) жергілікті жері бойынша зерттеу келесі қорытынды жасауға мүмкіндік берді:

1. Талданып отырған кезеңде тіркелген жастар кәсіпкерлігінің (29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және меншік иелері (100%) болып табылатын 29 жасқа дейінгі заңды тұлғалар) субъектілерінің неғұрлым жоғары шоғырлануы қалалық жерде тіркелген - орташа 80-82% (бұл үлестің 2016 жылғы 81,6%-дан 2017 жылғы 81,0%-ға дейін және 2018 жылғы 80,3%-ға дейін жыл сайынғы азаю арқылы) құраған. Ауылдық жерлерде тіркелген жас кәсіпкерлердің үлесі орта есеппен 18-20%-ды құрайды (бұл үлестің жыл сайынғы өсуі 2016 жылы -18,4%, 2017 жылы - 19,0%, 2018 жылы - 19,7%). Осы үрдістер жұмыс істеп тұрған (белсенді) жастар кәсіпкерлігі субъектілеріне тән: қаладағы жас кәсіпкерлердің үлесі басым және орта есеппен 79-81%-ды құрайды (2016 жылы - 80,6%, 2017 жылы - 80,3%, 2018 жылы - 79,5%). Ауылдық жерлердегі жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлердің үлес салмағы 19-21% шегінде өзгеріп отырады (2016 ж. - 19,4%, 2017 ж. - 19,7%, 2018 ж. - 20,5%) [80, 81].

2. Тіркелген жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің ең көп үлесі ауылдық жерлерге тән: 2016 жылы – 91,7% (қалалық жерде 85,8%), 2017 жылы – 81,8% (қалалық жерде 78,2%), 2018 жылы – 87,3% (қалалық жерде 83%) .

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің статистикалық деректерін негізге ала отырып, жастар кәсіпкерлігінің экстерналдық әсерлерінің макроэкономикалық конъюнктураның жеке индикаторларына әсеріне бағалау жүргізілді.

Корреляциялық байланысты анықтау үшін Спирмен рангты корреляция коэффициенті қолданылды.

Спирменнің рангтік корреляциясының коэффициенті - бұл құбылыстар арасындағы байланысты статистикалық зерттеу мақсатында пайдаланылатын параметрлік емес әдіс. Бұл жағдайда зерттелетін белгілердің екі сандық қатар арасындағы параллелизмнің нақты дәрежесі анықталады және сандық көрсетілген коэффициенттің көмегімен белгіленген байланыстың тығыздығына баға беріледі.

Рангтік корреляция коэффициентін пайдалану кезінде белгілер арасындағы байланыстың тығыздығын шартты түрде бағалайды: егер коэффициент мәні 0,3-ке тең және одан аз болса – бұл әлсіз тығыз байланыс көрсеткіштері; егер коэффициент мәні 0,4-тен астам, бірақ 0,7-ден кем болса - бұл орташа тығыз байланыс көрсеткіштері; егер коэффициент мәні 0,7 және одан көп болса - бұл жоғары тығыз байланыс көрсеткіштері.

Спирмен коэффициентін анықтаған кезде 2001 жылдан 2018 жылға дейінгі келесі көрсеткіштер алынған болатын: жалпы республикадағы жастардың саны мен экономикалық өсім (ЖІӨ өсуі), жалпы республикадағы жастар саны мен мемлекеттік бюджет тапшылығы, жалпы республикадағы жастар саны мен жұмыссыздық, жалпы республикадағы жастар саны мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларға шығындар, жалпы республикадағы жастар саны мен экономиканың инновациялық икемділігі арасындағы корреляциялық байланысты қарастырып шықтық:

1) нәтижесінде, жалпы республикадағы жастардың саны мен экономикалық өсім (ЖІӨ өсуі) ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,0413555$), жалпы республикадағы жастар саны мен жұмыссыздықты төмендету көрсеткіштері ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,464935$) орташа статистикалық корреляциялық байланысты көрсетті;

2) жалпы республикадағы жастардың саны мен мемлекеттік бюджет тапшылығын қысқарту ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,104851$), ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығындар ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,308943$) және экономиканың инновациялық икемділігі ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,468496$) арасында әлсіз статистикалық маңызды корреляциялық тыңыз байланыстың болуы тіркелді.

Аналитикалық есептеу кезінде жалпы республикадағы жастардың саны мен көрсетілген 5 көрсеткіштер арасында корреляциялық байланыс әртүрлі екенін көрсетті, яғни жалпы республикалық жастардың саны ЖІӨ макроэкономикалық көрсеткішінің өсуіне мен жұмыссыздықты төмендетуге оң әсері (жастар саны жалпы ішкі өнім мен жұмыссыздықтың төмендеуіне алып келеді) бар болатын болса, жалпы республикадағы жастардың саны мен жалпы республикадағы жастардың саны мен мемлекеттік бюджет тапшылығын қысқарту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығындар және экономиканың инновациялық икемділігі көрсеткіштеріне әсер етпей, өз алдарына бөлек даму үстінде.

Сонымен қатар, жалпы республикадағы жастар санынан басқа, қазақстандық статистикаға сүйене отырып, жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен көрсетілген 5 көрсеткіштің арасындағы корреляциялық байланысты зерттеп, екеуіне салыстырмалы баға беріп шығуға тырыстық.

Спирмен коэффициентін есептеу кезінде 2001 жылдан бастап 2018 жылға дейін уақытша лаг анықталды және жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен экономикалық өсім (ЖІӨ өсуі), жұмыссыздық пен мемлекеттік бюджет тапшылығының қысқаруы, экономиканың инновациялық икемділігі мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларға жұмсалған шығындар арасында белгілі бір корреляция анықталды (кесте 5).

Кесте 5 – Жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің саны мен жекелеген макроэкономикалық индикаторлардың арасындағы корреляциялық байланыс

Көрсеткіштер	Кезең	Спирмен коэффициенті	t(N-2)	p-деңгей
1	2	3	4	5
Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны & жұмыссыздықтың төмендеуі	2001-2018	-0,756450	-4,62624	0,000280

5 кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны & Мемлекеттік бюджет тапшылығы	2001-2018	-0,766770	-4,77796	0,000205
Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны & ақпараттық-коммуникациялық технологияларға шығындар	2001-2018	-0,779953	-4,98502	0,000135
Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны & Экономиканың инновациялық икемділігі	2001-2018	-0,654621	-3,46380	0,003199
Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны & Экономикалық өсу (ЖІӨ өсуі)	2001-2018	-0,589267	-2,91739	0,010071
Ескерту – Автормен құрастырылған				

5-кестеде көрсетілген жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен жекелеген макроэкономикалық индикаторлардың арасындағы корреляциялық байланыс мыналарды көрсетеді:

1) жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен жұмыссыздықты төмендету көрсеткіштері ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,756$), мемлекеттік бюджет тапшылығын қысқарту ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,766$), ақпараттық-коммуникациялық технологияларға арналған шығындар ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,779$) арасында жоғары статистикалық маңызды корреляциялық байланыстың болуы;

2) жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен экономиканың инновациялық икемділігі мен оның инновациялық өнім мен жаңа технологияларды игеруге бейімделу жылдамдығының көрсеткіштері арасындағы орташа

статистикалық маңызды корреляциялық байланыстың болуы ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,654$). Анықталған корреляция жоғарыда көрсетілген көрсеткіштер арасындағы теріс үрдісті байқатады, яғни жас кәсіпкерлер санының артуы экономикадағы инновациялар мен жаңа технологиялардың өсуіне әкелмейді. Бұл жастардың мемлекеттік инновациялық саясат және инновациялық белсенділікті қолдау құралдары туралы жеткіліксіз хабардар болуының салдары болып табылады, соның салдарынан жастардың кәсіпкерлік қызметі инновациялық емес, бизнесті жүргізудің дәстүрлі салалары мен нысандарына бағдарланған.

3) жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны мен елдің экономикалық өсуі (ЖІӨ өсуі) арасындағы корреляциялық байланыс маңызды емес болып табылады, яғни бұл екі көрсеткіш өзара байланысты емес ($p < 0,05000$ кезінде $S = -0,589$). 13 кестенің деректері бойынша, корреляциялық байланыс орташа, бірақ статистикалық елеусіз болып табылады, өйткені t эмпирикалық t сыни төмен ($t(N-2) = -2,917 > t-2,120$).

Жоғарыда көрсетілген жалпы республикадағы жастар саны мен жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілердің) санын берілген 5 көрсеткіштермен тығыз корреляциялық байланыстарды анықтап алғаннан кейін, салыстырмалы баға беруге тура келеді (кесте 6).

Кесте 6 – Жалпы республикадағы жастар мен жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілер) саны және жекелеген макроэкономикалық индикаторлардың арасындағы корреляциялық байланыстың салыстырмалы талдауы

Көрсеткіштер	Жалпы республикадағы жастар саны бойынша Спирмен коэффициенті	Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) саны бойынша Спирмен коэффициенті
1	2	3
Жұмыссыздықтың төмендеуі	-0,464935	-0,756450
Мемлекеттік бюджет тапшылығы	-0,104851	-0,766770

6 кестенің жалғасы		
1	2	3
Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға шығындар	-0,308943	-0,779953
Экономиканың инновациялық икемділігі	-0,468496	-0,654621
Экономикалық өсу (ЖІӨ өсуі)	-0,041355	-0,589267
Ескерту – Автормен құрастырылған		

13-кесте мәліметтеріне сәйкес, берілген ұлттық экономиканың 5 макроэкономикалық индикаторларының жалпы республикадағы жастар санына қарағанда, жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің (жұмыс берушілер) санының жоғары корреляциялық тығыз байланысын байқауға болады. Яғни, жастар кәсіпкерлік субъектілерінің (жұмыс берушілердің) ұлттық экономиканың макроэкономикалық индикаторларына экономикалық-әлеуметтік әсері жоғары және оң эффектісі бар екені тіркелді, өйткені жастар кәсіпкерлік субъектілері (жұмыс берушілердің) тек өздері ғана жұмыс істемей, жұмыс орындарын да құруға қатысады, салық төлейді, өндіріс дамытып, ұлттық экономикаға акселеративті әсер етеді. Ал жалпы республикадағы жастар санына НЕЕТ санатындағы, әскери қызметтегі жастар, жас және денсаулық ерекшелігіне байланысты қызмет ете алмайтын жастар кіргендіктен, ұлттық экономикаға әсері айтарлықтай төмен [82].

Осылайша, осы бөлімнің шеңберінде жүргізілген зерттеудің нәтижесінде Қазақстандағы жастардың әлеуметтік-экономикалық субъектісіне кешенді сипаттама берілді және жастар кәсіпкерлігіне, оның сандық және сапалық параметрлеріне, даму тиімділігіне және экономиканың өсуін және оның инновациялық икемділігін сипаттайтын негізгі макроэкономикалық индикаторларға әсерін бағалауға жүйелі талдау жүргізілді. Алайда жастар кәсіпкерлігінің параметрлерін талдау кезінде жүйелі мәселесі жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің бірыңғай

тізілімінің, олардың қызметінің көрсеткіштерін кешенді статистикалық есепке алудың болмауы болып табылады.

1.4 Жастар кәсіпкерлігі субъектісінің әлеуметтік-экономикалық портретін анықтау

Зерттеудің осы бөлімінің жалпы мақсаты Қазақстандағы жас кәсіпкерлердің әлеуметтік-экономикалық портретін анықтаудан тұрды (әлеуетті, бастамашыл және әрекеттегі). Зерттеудің осы жалпы мақсаты шеңберінде келесі жеке міндеттер бөлінді: жастар кәсіпкерлігін қоғамда қабылдау деңгейін анықтау; Қазақстанда жас кәсіпкерлер (бастаушы және әрекет ететін) кездесетін қиындықтарды анықтау; жастар кәсіпкерлігінің тартымдылық деңгейін, уәждемесін анықтау; жастар кәсіпкерлігін дамытуды қолдау тетігінің тиімділігін бағалау.

Сауалнама 3 фокус-топ бойынша жүргізілді:

1) қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметпен айналыспайтын 15-29 жастағы жастар (студенттер) (әлеуетті жас кәсіпкерлер);

2) 15-29 жастағы бастаушы (ерте) жас кәсіпкерлер (стартаперлер);

3) 15-29 жас аралығындағы жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер.

3 фокус-топтың әрқайсысы үшін сауалнамаға арнайы анкеталар әзірленді (Қосымша Д), оның нәтижелері төменде келтірілген.

Бірінші фокус-топ бойынша - «Қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметпен айналыспайтын 15-29 жастағы жастар (студенттер) (әлеуетті жас кәсіпкерлер)», респонденттерді іріктеу тұрғылықты жері бойынша кездейсоқ іріктеу арқылы жүргізілді. Кездейсоқ таңдау әдісін пайдалану зерттеу жүргізудің оңтайлы мерзімдерінен және тиімді логистикадан тұратын осы әдістің артықшылықтарына негізделген. Іріктеу көлемін есептеу үшін Қазақстан Республикасының 27 университетінің студенттері тартылды (Қосымша Е). Іріктеуді анықтау үшін мұндай тәсілді ескере отырып, Қазақстанның әр түрлі қалаларында тұратын және

университеттерінде оқитын 1000 респондентке тең іріктемелі жиынтық көлемі анықталды. Алайда сандық сауалнамаға 1320 респондент (студенттер) қатысты. Іріктеудің бұл өлшемі ең жоғары статистикалық қателігі 5%-дан аспайтын мәліметтердің жоғары деңгейін қамтамасыз етті.

Біз ашық және жабық түрдегі 27 сұрақтан тұратын анкета (сауалнама) әзірлеген болатынбыз. Сандық зерттеу құралын құру үшін негіз ретінде зерттеудің сапалы компоненттерінің нәтижелері болды, олардан сандық өлшеуді жүзеге асыру үшін маңызды/қызықты инсайттар алынды. Анкета (сауалнама) жастар аудиториясының қазақ тілінде сұрақ қою мақсатында қазақ тіліне аударылды.

1320 респонденттің 60,3%-ы әйелдер, қалған 39,7%-ы - ерлер.

1320 респонденттің 82,1%-ы кәсіпкерлік қызметке оң, 13,4%-ы - бейтарап, 4,5%-ы - теріс қарайды.

Жастардың 73%-ы болашақта өз бизнесін ұйымдастыруды (жалғастыруды) жоспарлайды, 20,2%-ы осы сұраққа жауап беруге қиналды және 6,7%-ы кәсіпкерлік қызметпен айналысуды жоспарламайды.

Жастар «Сіз келесі тұжырыммен келісесіз бе «Мен қазір кәсіпкерлік қызметпен (шағын бизнес) айналысу үшін қажетті білім мен дағдыларым бар?»» деген сұраққа бір мағыналы жауап берді. Осылайша, респонденттердің 40,9%-ы кәсіпкерлік қызметпен айналысу үшін қажетті дағдылар мен білімнің ие болуымен ішінара келіседі, 32,2% - толығымен келіседі және 26,9% - мүлдем келіспейді, яғни олар бизнес саласындағы білім негіздері мен бизнес жүргізу дағдылары саласында қажетті білімнің жоқтығын мойындайды.

Әлеуметтік сауалнамаға сәйкес (Қосымша Е), көбінесе жастар көшбасшылық және белсенділік (76,3% немесе 1007 студент), еңбексүйгіштік және мақсатқа талпынушылық (69,2% немесе 913 студент) және коммуникациялық дағдылар (53,3% немесе 704 студент) сияқты қасиеттерді көрсетеді.

«Өз бизнесіңізді бастау үшін не маңызды деп ойлайсыз?» сұрағына әлеуметтік сауалнама жауаптарының нәтижелері келесідей: 29,4% респонденттер бірегей идеяның болуын атап

өтеді; 20,4% - мотивацияның болуын; 19,8% - үлкен бастапқы капитал; 13,7% - бизнестің дамуына ықпал ететін билік пен ұйымдар тарапынан қолдаудың болуын; 9,5% - кәсіби тәжірибенің болуын; 3,2% - арнайы білімнің болуын; 2,3% - кең байланыстардың болуын атап өтеді. Сонымен қатар, респонденттер өз бизнесін сәтті бастау үшін басқа да компоненттерді көрсетті: нақты мақсат, еркін орын, тілек, коммуникабельділік, сапалы жоспар, бизнес жоспар, өзіне және өнімге сену.

Респонденттердің 92,8%-ы Қазақстанда өз бизнесін ұйымдастырған және табысты айналысатын адамға құрмет көрсетсе, қазақстандық жастардың 83,9%-ы кәсіпкерлікті мансапты қалаған таңдау ретінде қарастырады.

Жастар кәсіпкерлік қызметтің алдында жалдау бойынша жұмыстың мынадай артықшылықтарын көрсетті: табыстың неғұрлым жоғары деңгейі - 34,7%; тұрақтылық кепілдігі - 20,8%; жалдау бойынша жұмысты табу өз ісін ашудан оңай - 14,4%; жауапкершіліктің/тәуекелдің неғұрлым төмен деңгейі - 11,3%; жұмыс туралы тек үйде емес, жұмыста ғана ойлану мүмкіндігі - 9,9% және т.б. Мәселені тұжырымдай отырып, қазақстандық жастар жалгерлік "тұрақты" жұмысқа ие бола отырып, жайлылық, жауапкершілік пен тәуекел аймағынан шығудан қорқады.

Қазақстандық жастар Қазақстандағы бизнес стартының жеңілдігін шкала бойынша бағалады, бұл шкаладағы 1 - бизнесті бастау өте қиын, 10 - Қазақстанда бизнес ашу өте оңай екендігін білдіреді. Бағалау нәтижелері жастардың Қазақстанда бизнес ашу және/немесе бастау оңай емес, бірақ бір мезгілде қиын емес екенін көрсетті (Қосымша Е).

Жас кәсіпкерлер негізгі проблемалар ретінде 70% және одан да көп респонденттер: тіркеуге қажетті құжаттардың көп санын (79%); жоғары салықтық жүктемені (70%); бизнес-процестерді/ортаны білмеу (81%); кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (70%); банктен кредит алу үшін талаптардың көп санын (кепіл мүлкі, бастапқы капитал) (80%); жоғары пайыздар (81%); қаржыландыру алудың созылуы (71%); бастапқы капиталдың болмауы (82%); білім мен тәжірибенің жетіспеушілігі (75%) сияқты мәселелерді атап өтті.

Респонденттердің 63%-ы кәсіпкерліктің дамуына ықпал ету үшін мемлекет жеткілікті күш жұмсайды деп санайды, жастардың 37%-ы өңірлерде жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін мемлекет күш жұмсамайды деп санайды.

Жастарға «Сізді жас кәсіпкер ретінде не қызықтырар еді?» деген сұраққа жауап беруді ұсынған болатынбыз және де олар мынадай жауаптар берген (Қосымша Е): жоғары табыс - 49,4%; қызықты жұмыс - 36,7%; бір нәрсеге қол жеткізу мүмкіндігі - 34,3%; қоғамға пайда әкелу - 26,7%; бастамашылық көрсету мүмкіндігі - 20,5%; өз еңбегінің нақты елеулі нәтижелерін көру - 17,9%; мансаптық өсу мүмкіндігі, беделді лауазымға орналасу - 15,8%.

Студенттердің сұрақтарына жауап берген 16,8% (222 респондент) сауданы өз кәсіпорнының болашақ қызмет ету саласы ретінде бөледі, 13,2% респондент немесе 174 студент білім беру саласында өз кәсіпорнын ашудың маңыздылығын атап өтті және респонденттердің 11,1% (146 студент) тауар өндіру саласында бизнес ашудың маңыздылығын атап өтті (Қосымша Е).

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің қажеттілігі (33,2%), гранттар бөлу (33,9%), кредиттер алуға жеңілдіктер (9,5%), жеңілдікті жағдайларда үй-жайларды жалға беру (15,4%) және салықтық жеңілдіктер (7,3%) - бұл жастар кәсіпкерлігін қолдау шаралары, респонденттердің пікірінше, неғұрлым тиімді болып табылады (Қосымша Е).

Жастардың әлеуметтік сауалнамасының нәтижелері бойынша респонденттердің 61,9% келесі үш жыл ішінде жастар бизнесін жүргізу жағдайы жақсарады деп санайды, студенттердің 30,3% жағдайы сол сияқты қалатынын айтып, респонденттердің 7,8% таяудағы үш жылда жастар бизнесін жүргізудің нашарлауына сенім білдірген.

Респонденттердің пікірі бойынша өз кәсіпкерлік қызметін бастапқы қаржыландыру көздері келесідей белгіленген (Қосымша Е): кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламалары, мемлекеттік гранттар - 36,6% респонденттер; жеке демеушілер мен инвесторлар - 22,6%; жеке жинақтар - 22,3%; банктік кредиттер - 11,2%; достарда/туыскандардағы қарыз ақша - 7%.

Екінші фокус-топ «15-29 жас аралығындағы бастаушы (ерте) жас кәсіпкерлер (стартаперлер)» (бұдан әрі - стартаперлер) және үшінші фокус-топ «15-29 жас аралығындағы жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер» (бұдан әрі - жас кәсіпкерлер) бойынша респонденттерді іріктеу тұрғылықты жері бойынша кездейсоқ іріктеу арқылы жүргізілді. Кездейсоқ таңдау әдісін пайдалану зерттеу жүргізудің оңтайлы мерзімдерінен және тиімді логистикадан тұратын осы әдістің артықшылықтарына негізделген. Іріктеу көлемін есептеу үшін Қазақстанның 14 өңірінен және республикалық маңызы бар 3 қаладан 15-29 жас аралығындағы стартаперлер мен жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер тартылды.

Екі фокус-топтың әлеуметтік сауалнамасы салыстыру әдістерімен талданады, өйткені екінші және үшінші фокус-топтардың сауалнамасы бірдей және біз сауалнаманың нәтижелерін «кіру» кезінде (тек өз кәсіпкерлік қызметін бастаған, бизнесте алғашқы қадамдар жасайтын стартаперлер), сондай-ақ «шығу» кезінде (кәсіпкерлік қызметтің барлық артықшылықтары мен кемшіліктерін танитын әрекеттегі жас кәсіпкерлер) аламыз. Іріктеуді анықтау үшін мұндай тәсілді ескере отырып, Қазақстанның әртүрлі қалаларында тұратын және университеттерінде оқитын 500 респондентке тең іріктемелі жиынтық көлемі анықталды. Алайда сандық сауалнамаға 585 респондент қатысты. Іріктеудің бұл өлшемі ең жоғары статистикалық қателігі 5%-дан аспайтын мәліметтердің жоғары деңгейін қамтамасыз етті.

Біз ашық және жабық түрдегі 25 сұрақтан тұратын сауалнама әзірледік (Қосымша Д). Сауалнама жастар аудиториясының қазақ тілінде сұрақ қою мақсатында қазақ тіліне аударылды. Сандық зерттеу құралын құру үшін негіз ретінде зерттеудің сапалы компоненттерінің нәтижелері болды, олардан сандық өлшеуді жүзеге асыру үшін маңызды/қызықты инсайттар алынды. 585 респонденттің 46,1%-ы әйелдер, қалған 53,9%-ы ерлер болып табылады.

Әрі қарай бастаушы жас кәсіпкерлерді «стартаперлер», ал жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлерді «жас кәсіпкерлер» деп атайтын боламыз.

Стартаперлердің 25,5%-ы жемқорлықты Қазақстандағы жастардың маңызды мәселесі ретінде атап өтеді, стартаперлердің 19,2%-ы жұмысқа орналасу мәселесін шешуді көрсетеді, респонденттердің 17%-ы білім беру маңызды мәселе болып табылады және респонденттердің 16,2%-ы өз әлеуетін іске асыруды жастар үшін проблема ретінде атап өтеді. Жас кәсіпкердің 31,5%-ы жемқорлықты Қазақстанның маңызды мәселесі ретінде атап өтеді, жас кәсіпкерлердің 20,5%-ы білім беру мәселелерін шешуді көрсетеді, респонденттердің 16,4%-ы өз әлеуетін іске асыру маңызды мәселе болып табылады және респонденттердің 15,1%-ы жұмысқа орналасуды бүкіл Қазақстан үшін тән мәселе ретінде атап өтеді (Қосымша Е).

Әлеуметтік сауалнамада көрсетілген проблемалар, стартаперлерде де, жас кәсіпкерлерде де бірдей, екі фокус-топтың атап айтқан мәселелері бір, олар жылдан жылға шешілмейтінін екі топ та атап өтуде.

Стартаперлерге өз бизнесін бастау үшін мотивация (26,6%), бастапқы идея (26,4%) және үлкен бастапқы капитал (18,9%) қажет. Жас кәсіпкерлер өз бизнесін бастау үшін бірінші кезекте мотивацияның болуын (34,7%), бірегей идеяның болуын (22,7%) және бизнестің дамуына ықпал ететін билік тарапынан қолдаудың болуын (14,7%) көрсетеді (Қосымша Е).

Екі фокус-топтың ұқсастығы мотивация мен ерекше идеяның бар-жоғын көрсетеді, стартаперлер үшін үлкен бастапқы капитал маңызды, ал жас кәсіпкерлер үшін бизнестің дамуына ықпал ететін биліктің қолдауы маңызды. Бұл әрбір фокус-топтың өз "ауруы" бар екенін көрсетеді, стартаперлерге бизнеске "кіру" үшін қаржыландыру көздері қажет болатын болса, ал жас кәсіпкерлерге бизнесті дамытуды жалғастыру және мемлекеттік бағдарламаларға қатысу үшін қолдау қажет екенін баса атап көрсетті.

Стартаперлерге бастаушы кәсіпкер (стартапер) ретінде кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру мерзімдеріне байланысты сұраққа жауап беру ұсынылды. Стартаперлердің 41,7%-ы 3 айға дейін бизнес жүргізу тәжірибесі бар, респонденттердің 29,1%-ы - 3 айдан 6 айға дейін, стартаперлердің 16,6%-ы - 6 айдан бір жылға

дейін және респонденттердің 12,6%-ы кәсіпкерлік қызметті бір жылдан астам жүзеге асырады.

Жас кәсіпкерлердің 37,8%-ы өз бизнесін 5 жыл және одан да көп жүргізеді, респонденттердің 27%-ы 3-4 жыл қызметін жүзеге асырады, респонденттердің 18,9%-ы 1-2 жыл және респонденттердің 16,2%-ы 1 жылдан аз бизнеспен айналыса бастады. Бұл ретте, жас кәсіпкерлердің 54,8%-ы басталар алдында қандай да бір кәсіпкерлік қызметті жүргізу тәжірибесі болмаған, қалған 45,2% респонденттердің стартап-жобаларды дамыту, жұмыс істеп тұрған бизнесті жалғастыру, отбасылық бизнесті жүргізу және т.б. арқылы бизнес жүргізу тәжірибесі болғанын атап өтті.

Стартаперлер мен жас кәсіпкерлер 1-ден 10-ға дейінгі шкала бойынша Қазақстанда бизнесті жүргізу мен бастаудың жеңілдігі дәрежесін бағалау ұсынылған, мұндағы 1 - өте қиын, 10 - өте оңай. Стартаперлер орта есеппен 10 балдан 5 балға баға қойған болса, жас кәсіпкерлер - мүмкін болатын 10 балдан орташа 6 балға бағалаған болатын.

Жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер кәсіпкерлікпен айналысудың мынадай себептерін көрсетті: жаңа идеяны іске асыруда, қандай да бір инновацияны (өзгерістерді) жүзеге асыруда өз өмірлік энергиясының шығуын табуға ұмтылу - 38,4%; өз қабілеттері мен кәсіпкерлік белсенділігін өз проблемаларын шешуге бағыттауға ұмтылу - 20,5%; мемлекеттің көмегіне жүгінбей, әлемді жақсы жаққа қарай өзгерту тәсілдерін іздеу - 13,7%.

Ісін жаңа бастаған кәсіпкерлер (стартаперлер) стартаптармен айналысуға мынадай себептер түрткі болды: жаңа идеяны іске асыруда, қандай да бір инновацияны (өзгерістерді) жүзеге асыруда өз өмірлік энергиясының шығуын табуға ұмтылу - 44,4%; өз қабілеттері мен кәсіпкерлік белсенділігін өз проблемаларын шешуге бағыттауға ұмтылу - 19,3%; мемлекеттің көмегіне жүгінбей, әлемді жақсы жаққа қарай өзгерту тәсілдерін іздеу - 15,1%.

Жас кәсіпкерлер мен стартаперлердің кәсіпкерлікпен және стартаптармен айналысуының себептері бірдей, екі фокус-топтың кәсіпкерлік қызметпен айналысудағы көзқарасы бірыңғай. Жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер кәсіпкерлік қызмет бағытталған

халықтың мынадай топтарын көрсетті: жастар - 34,7% респонденттер; ересек тұрғындар - 26,4% респонденттер; белгілі бір аумақтардың тұрғындары - 6,9% респонденттер. Стартаперлер кәсіпкерлік қызмет бағытталған халық тобын келесідей атады: жастар - 43,7% респонденттер; ересек тұрғындар - 23,9% респонденттер; балалар - 20,2% респонденттер (Қосымша Е).

Әлеуметтік сауалнама нәтижелері бойынша жас кәсіпкерлер мынадай қызметтер мен тауарларды шығарады және ұсынады: білім беру қызметтері - 24,7% респонденттер; тұтыну тауарларын өндіру (халық үшін) - 15,1%; әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер - 12,3% респонденттер. Сонымен қатар стартаперлер өндіргісі келеді: тұтыну тауарлары (халық үшін) - 26,7%; IT қызметтері - 12,5%; білім беру қызметтері - 11,8% (Қосымша Е).

Қазақстандық жастар жалпы жастар кәсіпкерлігін дамыту туралы пікір білдіруді сұрады. Сонымен, стартаперлер (49,3%) және жас кәсіпкерлер (50,7%) бір пікірге келді, екі фокус-топ та жастар кәсіпкерлігін дамыту баяу жүріп жатыр және бұл процессті тездету керек деп жауап берген. Жас кәсіпкерлердің 42,7%-ы мен стартаперлердің 40,9%-ы жастар кәсіпкерлігінің дамуы жылдам қарқынмен жүріп жатқанын айтады. Сонымен қатар, жас кәсіпкерлердің 61,6%-ы өңірдегі жастар кәсіпкерлігін дамыту орташа деңгейде екендігімен келіссе, респонденттердің 30,1%-ы жастар кәсіпкерлігін дамытудың төмен деңгейін және жас кәсіпкерлердің тек 8,2%-ын ғана жастар бизнесінің қазіргі дамуы (жоғары деңгейі) қанағаттандыруда.

Стартаперлердің жауаптары жас кәсіпкерлердің жауаптарымен үндеседі: жоғары деңгей - 10,3% респондент; орташа деңгей - 26,5% респондент; төмен деңгей - 63,2% респондент.

Жастар кәсіпкерлігінің дамуын тежейтін бірінші себеп ретінде стартаперлер мен жас кәсіпкерлер қаржылық қаражаттың жетіспеушілігін көрсетеді (тиісінше 34,3% және 41,7%). Стартаперлердің 16,4%-ы мен жас кәсіпкерлердің 23,6%-ы екінші себеп ретінде бюрократиялық кедергілерді көрсетті. Ал танымалдығы бойынша үшінші себеп стартаперлер мен жас кәсіпкерлердің арасында әртүрлі: стартаперлер жоғары жалдау

ақысын көрсетсе (12,7%), жас кәсіпкерлер қоғам тарапынан түсініспеушілікті туралы айтады (11,1%) (Қосымша Е) [83].

Стартаперлер (65,1%) және жас кәсіпкерлер (76,7%) мемлекет ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлерді қолдауға тиіс деп есептейді. Стартаперлердің 17,8%-ы мен жас кәсіпкерлердің 15,1%-ы мемлекет жастар кәсіпкерлігін қолдауға міндетті емес деп санайды.

Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қандай құралдары неғұрлым тиімді болып табылатыны туралы сұраққа мынадай жауаптар алынды: стартаперлердің 43,1%-ы гранттарды бөлу сияқты тиімді құралды бірінші орынға қойса, екінші орында - сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес қажеттілігі (25,3%), үшінші орында - кредит алуға жеңілдіктер (12,6%). Жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлердің 32,4%-ы, бірінші кезекте, гранттарды бөлу арқылы мемлекеттік көмекті атап көрсетеді, респонденттердің 24,3%-ы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің қажеттілігін көрсетті және респонденттердің 16,2%-ы оларға жеңілдетілген шарттармен үй-жайларды жалға беруді қалайды.

Жаңа бастаған және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер өз бизнесін бастаған кезде "өршу" тәуекелін бағалайды. Стартаперлер (58,8%) және жас кәсіпкерлер (47,3%) барлығының бірдей мүмкіндіктері бар және тәуекел шамамен 50% болса, стартаперлердің 34,6%-ы және жас кәсіпкерлердің 43,2%-ы өте жоғары деп айтады.

Өз бизнесін ұйымдастырған және ісін жаңа бастаған кәсіпкер ретінде мемлекеттік билік органдарынан көмек алған немесе алғысы келетін фокус-топтар қолдау мен көмектің түрін анықтады.

Стартаперлердің 47,4%-ы қаржылық көмек алғысы келеді, респонденттердің 19,8%-ы маркетингтік қолдау алғысы келсе, жастардың 16,8%-ы оларға ақпараттық қолдау және стартаперлердің 10,8%-ы ұйымдастырушылық көмек алуға үміт білдірді. Жас кәсіпкерлердің 31,1%-ы мемлекеттен ақпараттық қолдау алғысы келеді немесе алады, респонденттердің 29,7%-ы мүлде қолдау алмаған, жастардың 25,7%-ы қаржылық қолдау алуға ниет білдірген (Қосымша Е).

Өз бизнесін ұйымдастырған және "Атамекен" Ұлттық Кәсіпкерлер палатасынан бастаушы кәсіпкер ретінде көмек алғысы келетін немесе алған фокус-топтар қолдау және көмек түрін анықтады (Қосымша Е). Осылайша, стартаперлердің 33,7%-ы қаржылық көмек алғысы келсе, респонденттердің 21,1%-ы ақпараттық қолдау алғысы келеді, жастардың 20,3%-ы маркетингтік қызмет көрсету арқылы қолдау көретін болса және стартаперлердің 12,4%-ы ұйымдастырушылық көмек алуға үміт білдірді.

Жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлердің 28,4%-ы мемлекеттен ақпараттық қолдау алғысы келеді немесе алады, респонденттердің 32,4%-ы мүлде қолдау алмаса, жастардың 16,2%-ы маркетингтік қолдау алуға ниет білдірді.

Қазіргі уақытта ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлер мемлекеттік органдар немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары тарапынан өзінің кәсіпкерлік қызметін қолдау қажеттілігін бастан кешуде:

- жеңілдіктер, субсидиялар, гранттар, мемлекеттік сатып алулар түріндегі қаржылық қолдау - стартаперлердің 50,9%-ы және жас кәсіпкерлердің 39,2%-ы;

- үй-жайларды, жарнамалық алаңдарды жалдау нысанындағы ресурстық қолдау - 18,9% стартапер және 16,2% жас кәсіпкерлер;

- құқықтық реттеу, кедергілерді жою нысанындағы әкімшілік қолдау - стартаперлердің 12,6% және жас кәсіпкерлердің 12,2%;

- оқыту, кеңес беру түрінде ақпараттық қолдау - стартаперлердің 13,2%-ы және жас кәсіпкерлердің 14,9%-ы;

- қолдауға мұқтаж емес - стартаперлердің 4,3% және жас кәсіпкерлердің 17,6% (Қосымша Е).

Көптеген стартаперлердің (72%) және жас кәсіпкерлердің (81,3%) болжамы бойынша, жастар кәсіпкерлігі және оның ортасы жақсарады, стартаперлердің 14,2%-ы және жас кәсіпкерлердің 12%-ы кейінгі үш жыл ішінде жастар бизнесін жүргізу шарттары бірдей болып қала береді. Қалған 13,8% стартапшылар және 6,7% жас кәсіпкерлер айналысатын бизнес шарттары жақын арадағы үш жылда тек қана төмендейді [84].

Болжамдарға байланысты, стартаперлердің 60,9%-ы мен жас бизнесмендердің 75,7%-ы өз бизнестерін кеңейтеді,

респонденттердің 31,8%-ы мен жас бизнесмендердің 23%-ы негізгі міндеті жақсы уақытқа дейін және стартаперлердің 7,3%-ы мен бизнеспен айналысатын жастардың 1,4%-ы өзін банкрот деп жарияламақ.

Жастар кәсіпкерлігі субъектісінің (әлеуетті, бастаушы және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкердің) әлеуметтік-экономикалық портреті негізінде анықталған негізгі құрамдас бөліктері осындай. Әлеуметтік зерттеу нәтижелері сауалнамаға қатысқан барлық фокус-топтарда кәсіпкерлік қызметпен айналысуға жоғары қызығушылық пен дайын екендіктерін көрсетті. Сонымен қатар, әлеуетті, бастаушы және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлердің уәждемелік және жеке сипаттамалары осы бизнес-сегменттің белсенді дамуына кепілдік бола алмайды. Сауалнама барысында анықталған жастардың бизнес-белсенділігін тежейтін проблемалар жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық және қаржылық тетіктерін белсенді пайдалануды талап етеді.

1.5 Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы институционалдық тетіктері

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы институционалдық моделін матрица түрінде ұсынуға болады, онда жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың негізгі институционалдық құрылымдары бар:

- дамудың ұлттық институттары;
- коммерциялық емес, үкіметтік емес ұйымдар және бизнес-ассоциациялар;
- инновациялық инфрақұрылымның элементтері – инновациялық кластерлер, технопарктер, бизнес-инкубаторлар (Қосымша Ж) [84-86].

Жастар кәсіпкерлігін дамытуды тікелей қолдайтын және ынталандыратын негізгі, неғұрлым маңызды ұйымдары:

1) дамудың ұлттық институттары арасында – «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қоры» АҚ, «QazTech Ventures» АҚ, «Қазақстандық индустрия және экспорт орталығы» АҚ [87-89];

2) коммерциялық емес, үкіметтік емес ұйымдар және бизнес-ассоциациялар арасында – «Атамекен» Қазақстан Республикасының кәсіпкерлерінің ұлттық палатасы, «Қазақстанның жас кәсіпкерлері бірлестігі (ассоциациясы)» ЗТБ, Enactus Қазақстан [90-92];

3) инновациялық инфрақұрылымның элементтері арасында:

- инновациялық кластерлер – Назарбаев Университетінің инновациялық кластері «Astana Business Campus (ABC)», Tech Garden инновациялық кластері [93, 94];

- технопарктер – Astana Hub IT-стартаптардың халықаралық технопаркі, Назарбаев Университетінің NURIS технопаркі [93; 95];

- бизнес-инкубаторлар – Назарбаев Университетінің бизнес-инкубаторы, MOST бизнес-инкубаторы, nFactorial Incubator, СодБи бизнес-инкубаторы [93; 94; 95; 96-98].

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық моделі бірқатар функционалдық әсерлерді қамтиды. Бірінші функционалдық тиімділік – жас кәсіпкерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғау, әкімшілік кедергілерді жою. Бұл функцияны біз бөлген жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың институционалдық субъектілері арасында мемлекеттік органдардан басқа коммерциялық емес, үкіметтік емес ұйымдар (атап айтқанда, "Атамекен" ұлттық кәсіпкерлер палатасы) және бизнес-қауымдастықтар (мысалы, "Қазақстанның жас кәсіпкерлер қауымдастығы" ЗТБ) атқарады.

Екінші функционалдық тиімділік – ақпараттық қолдау, яғни жастар кәсіпкерлігінің субъектілерін бизнесті дамытуды мемлекеттік қолдау шаралары туралы ақпаратпен қамтамасыз ету, жастар кәсіпкерлігінің субъектілері үшін, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдары арқылы деректер базасын және ақпараттық алмасу жүйесін құру, жас кәсіпкерлердің экономикалық, құқықтық, статистикалық және тиімді даму үшін қажетті өзге де ақпаратқа қол жеткізуін қамтамасыз ету. Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытуды институционалдық қолдаудың

функционалдык эсерлерінің матрицасынан көрініп тұрғандай (Қосымша Ж) бұл функцияны негізінен жастар кәсіпкерлігін қолдаудың екі институционалдык субъектісі - "Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ және "Атамекен" ұлттык кәсіпкерлер палатасы іске асырады, бұл әрине жеткіліксіз.

Үшінші функционалдык тиімділік - сервистік қолдау - кәсіпкерлерге бухгалтерлік және салықтык есепті жүргізуге байланысты мамандардың жеке кеңестерін және мамандандырылған қызметтерді ұсыну; кедендік рәсімдер, менеджмент жүйелерін әзірлеу және енгізу, маркетингтік саясат, мемлекеттік сатып алуға қатысу, мемлекеттік-жеке меншік әріптестік, ақпараттык-коммуникациялық және цифрлық технологияларды пайдалану, заңдық сүйемелдеу және құжат айналымы бойынша кеңес беру. Қазақстандағы жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың институционалдык моделінен көрініп тұрғандай (Қосымша Ж), сервистік функцияларды кәсіпкерлікті қолдауға тартылған барлық институционалдык құрылымдар орындайды: ұлттык даму институттары ("Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ, "Qazaqtech Ventures" АҚ, "Қазақстандық индустрия және экспорт орталығы" АҚ); коммерциялық емес, үкіметтік емес ұйымдар және бизнес-қауымдастықтар ("Атамекен" ҚР ұлттык кәсіпкерлер палатасы, "Қазақстанның жас кәсіпкерлер қауымдастығы" ЗТБ, Enactus Қазақстан); инновациялық кластерлер (Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластері, Tech Garden инновациялық кластері), технопарктер (Astana Hub IT-стартаптарының халықаралык технопаркі, Назарбаев Университетінің NURIS технопаркі), бизнес-инкубаторлар (Назарбаев Университетінің Бизнес-инкубаторы, MOST бизнес-инкубаторы, nFactorial Incubator, СодБи бизнес-инкубаторы).

Төртінші функционалдык тиімділік – білім беру қолдауы, яғни кәсіпкерлікке оқыту, табысты кәсіпкерлерден тәлімгерлік, оқыту тренингтері, мастер-класстар, трекинг және т. б. Жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың институционалдык моделінің білім беру функцияларын "Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ, "Атамекен" ҚР ұлттык кәсіпкерлер палатасы, сондай-

ақ инновациялық инфрақұрылым субъектілері - Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластері, Tech Garden инновациялық кластері, Astana Sub IT-стартаптардың халықаралық технопаркі, Назарбаев Университетінің NURIS технопаркі, Назарбаев Университетінің Бизнес-инкубаторы, MOST бизнес-инкубаторы, nFactorial Incubator, СодБи бизнес-инкубаторы орындайды.

Халықты кәсіпкерлікке жаппай оқытуды "Даму" Қоры, оның ішінде "Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ-ның 2015-2018 жылдарға арналған кәсіпкерлік құзыретін арттырудың Бірыңғай бағдарламасы" шеңберінде, Қор жүзеге асыратын қаржылық емес қолдау шараларын біріктірген бес негізгі бағыт бойынша жүргізеді: бастауыш бизнесті қолдау; мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды кәсіпкерлікті қолдау және дамыту; бизнесті жүргізуді сервистік қолдау және ШОБ топ-менеджментін оқыту бойынша қызметтер мониторингі; отандық кәсіпкерлікті сапалы дамыту үшін жағдай жасау [87].

"Бастауыш бизнесті қолдау" бірінші бағыты аясында "Даму" Қоры екі оқыту жобасын жүзеге асыруда:

1. "Жаңа бизнестің ашылуын қолдау" - стартапты іске қосу үшін қажетті бизнес-құзыреттілікті дамыту арқылы халықтың кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыруға бағытталған, уақыт өте келе табысты бизнеске масштабтау және трансформациялауға қабілетті жоба. "Жаңа бизнес ашуды қолдау" жобасы аясында 2017 жылы 1401 адам оқытылды, 189 жеке кәсіпкерлік субъектілері құрылды, 22 өтінім қаржылық қолдау бойынша мақұлдалды.

2. "StartUp Академия" - стартаптарды, соның ішінде жастар стартаптарын акселерациялау жобасы. 2017 жылы Астана, Алматы, Атырау, Талдықорған қалаларында төрт Стартап-Академия ұйымдастырылды. 2017 жылы 419 адам оқытылды, оның 56-ы өз бизнесін ашты, Қордың қаржылық бағдарламаларына қатысуға 47 стартап жоба тартылды, 49 жоба жеке инвестициялармен/гранттармен қолдау тапты [87].

"Даму" Қорының кәсіпкерлік құзыретін арттырудың Бірыңғай бағдарламасы шеңберінде 2015 жылдан бастап кәсіпкерлер мен кәсіпкерлік бастамасы бар халыққа мемлекеттік

қаржылық емес қолдау көрсету бойынша оператордың функцияларын "Атамекен" ұлттық кәсіпкерлер палатасы жүзеге асырады, оның ішінде әлеуетті, бастаушы және жұмыс істеп тұрған жас бизнесмендер үшін мынадай тегін оқыту жобалары бойынша өз қызметін жүзеге асыруда:

1. "Жас кәсіпкер мектебі" ("ЖМК") – бұл 18-29 жас аралығындағы жастарға арналған бағдарлама, ол жастарға кәсіпкерлік негіздеріне оқытуды, бизнес-жоспарларды дайындау бойынша консультациялық қызметтер көрсетуді және оларды "Идеялар жәрмеңкесі" конкурсында қорғауды ұйымдастыруды, осы конкурстың жеңімпаздарына қаржыландыру алуда үздік бизнес-жобаларға жәрдем көрсетуді көздейтін бағдарлама. "Бизнестің жол картасы-2020" бағдарламасы шеңберінде гранттық қаржыландыру конкурсына қатысуға құқық береді [99]. 2017 жылы "ЖМК" бағдарламасы бойынша 1 035 жас адамдар оқытылды.

2. "Бизнес-Кеңесші" – "Бизнестің жол картасы-2020" бағдарламасы шеңберінде гранттық қаржыландыру конкурсына қатысу құқығын беретін атаулы сертификаттарды аяқтағаннан кейін оқу-әдістемелік материалдарды ұсына отырып, бастаушы және жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлер үшін кәсіпкерлік негіздері бойынша екі күндік экспресс-курстар. 2017 жылы "Бизнес-Кеңесші" жобасы бойынша 19 076 адам оқытылды, оның ішінде жастар (17 жастан 29 жасқа дейін) - 4962 адам (барлық тыңдаушылардың 26%-ы); 2018 жылы 16 959 адам оқытылды, оның ішінде жастар (17 жастан 29 жасқа дейін) – 4588 адам немесе 27,1% (Қосымша Ж) [100]. Бұл ретте жас қатысушылардың ең көп саны Астана қаласында (550 адам), Алматы қаласында (477 адам), Ақтөбе облысында (411 адам), Түркістан облысында және Шымкент қаласында (399 адам) және Қарағанды облысында (342 адам) тіркелген. Аймақ бойынша қатысушылардың жалпы санындағы жас қатысушылардың неғұрлым жоғары үлесі Солтүстік Қазақстан облысына (41,8%), Қарағанды облысына (аймақ бойынша барлық қатысушылардың 33,3%), Астана қаласына (33,0%), Ақтөбе облысына (30,7%) тиесілі (Қосымша Ж).

3. "Бизнес-Өсу" – "Бизнес-Кеңесші" жобасы бойынша курстардан өткені туралы сертификаты бар жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлер үшін бизнесті тұрақты дамыту бойынша оқыту курстары. 2017 жылы "Бизнес-Өсу" жобасы бойынша 19 076 адам оқытылды, оның ішінде 18-29 жас аралығындағы жастар – 4 962 (барлық тыңдаушылардың 26%) адам [99].

4. "Тәлімгерлік қағидаттарын қолдана отырып, жобалық оқыту" - бұл табысты кәсіпкерлер мен салалық мамандардың қатысуымен жұмыс істеп тұрған бизнестің практикалық мысалдарында бастауыш кәсіпкерлерге кәсіби білім беру. 2017 жылы 1100 адам оқудан өтті, оның ішінде 18-ден 29 жасқа дейінгі жастар - 249 адам (немесе 22,6%); 2018 жылы – 1158 адам, оның ішінде 18-ден 29 жасқа дейінгі жастар - 258 адам немесе барлық тыңдаушылардың 22,3% (Қосымша Ж) оқытылды. Бұл ретте ең көп жас қатысушылар Жамбыл облысында (26 адам), Батыс Қазақстан облысында (21 адам), Шығыс Қазақстан облысында (21 адам) және Астана қаласында (20 адам) тіркелген. Аймақ бойынша қатысушылардың жалпы санындағы жас қатысушылардың неғұрлым жоғары үлесі Батыс Қазақстан облысына (32,3%), Павлодар облысына (30%) тиесілі (Қосымша Ж).

5. "Бастау Бизнес"- жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" бағдарламасы шеңберінде кәсіпкерлік негіздеріне оқыту жөніндегі жоба [101]. Оқыту аяқталғаннан кейін қатысушылар бизнес-жобаға жылдық 6 пайыз төмендетілген ставка бойынша шағын кредит беру құқығын, сондай-ақ 1 жыл ішінде бизнесті сүйемелдеу мүмкіндігін беретін сертификаттар алады. "Бастау Бизнес" 2016 жылы Маңғыстау және Ақтөбе облыстарында басталды, 2017 жылы жоба 80 аудан, 15 мың қатысушы (оның 30,7 %-ы - 17-ден 29 жасқа дейінгі жас санаты өкілдері), 3000 (немесе 20%) іске асырылған жобалар қамтылды. Бұл ретте бизнес ашқандардың 22%-ы (713 адам) жастар санатына жатады (17-ден 29 жасқа дейін). 2018 жылдың бірінші жарты жылдығында 2 оқыту легі іске асырылды, 12 645 адам оқытылды, оның 24,8%-ы (3 134 адам) - жастар [101].

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамытуды институционалдық қамтамасыз етудің қолданыстағы моделінің бесінші функционалдық әсері - материалдық-техникалық қолдау - тегін офистік кеңістік, коворкинг, жабдықтар, шеберханалар мен зертханалар және т. б. ұсыну болып табылады. Бұл функцияны инновациялық инфрақұрылым субъектілері басым түрде тиімді жүзеге асырады:

- Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластері, Tech Garden инновациялық кластері сияқты инновациялық кластерлер [93; 94];

- Astana Hub IT-стартаптарының халықаралық технопаркі, Назарбаев Университетінің NURIS технопаркі [93; 95];

- бизнес-инкубаторлар, оның ішінде: Назарбаев Университетінің Бизнес-инкубаторы, MOST бизнес-инкубаторы, nFactorial Incubator, СодБи Бизнес-инкубаторы [96-98].

Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың инновациялық инфрақұрылымының осы институционалдық субъектілері тағы бір функционалдық әсерін – инновациялар мен технологиялардың трансферін генерациялайды, яғни инновациялық жастар кәсіпкерлігін дамыту, технологиялық процестерді қолдану, краудсорсинг үшін ғылыми-техникалық білім мен озық технологиялық тәжірибені беруді жүзеге асырады. Мысалы, Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластеріне мыналар кіреді: ABC INCUBATION (идеядан дайын бизнеске дейін), ABC Quick Start (қолданыстағы стартаптың дамуы), дизайнерлер үшін DC Lab коворкингі, Fab Lab коворкингі (цифрлық прототиптеу орталығы), Mashine Shop (тәжірибелік-эксперименттік цех), технопарк-коворкинг (технопарктің артықшылықтарын пайдалану мүмкіндігі бар компаниялар үшін), сондай-ақ "Бизнес-періштелер" клубы (оның міндеті перспективалы инновациялық стартап-жобаларға қаржыландыруды тарту). Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластерінің бір бөлігі NURIS технопаркі болып табылады. Технопарктің резиденті корпоративтік R&D орталықтар, стартап-компаниялар, жоғары технологиялық компаниялар, сервистік компаниялар, сондай-ақ әзірлеуші компаниялар бола алады. Іріктеуден өткен командалар

үшін (ABC INCUBATION) коворкингтегі тегін жұмыс орны және FabLab цифрлық прототиптеу зертханасы ұсынылады. Технопарк резиденттерге қосымша міндеттерге алаңдамай, компанияның қызметтің негізгі мәселелерімен айналысуы үшін барлық қажетті шарттарды ұсынады [93].

Жоғары технологиялық жастар кәсіпкерлігін қолдаудың инновациялық инфрақұрылымының тағы бір маңызды институционалдық субъектісі -доминантты мақсатты бағдары әлемдік инновациялық экожүйенің өңірлік хабы, серпінді IT-компаниялар шығаратын жоғары технологиялық IT стартаптардың халықаралық орталығы болу болып табылатын Astana Hub IT-стартаптардың халықаралық технопаркі болып табылады. Astana Hub білім беру бастамаларын да іске асырады. Технопарк базасында офлайн және онлайн-режимдерде технологиялық бизнес бойынша білім беру платформасы жұмыс істейді. Бұл идеялар краудсорсингі үшін тиімді платформа: мұнда networking-іс-шаралар, мастер-кластар және оқыту тренингтері өткізіледі. Astana Hub өз резиденттері үшін IT-стартаптарды дамытудың екі бағдарламасын жүзеге асырады – инкубация және акселерация. Astana Hub акселерациялық бағдарламасы сәтті кәсіпкерлерден менторлық, трекинг, 300 сағат тренингтер мен консультациялар, нетворкинг, парт-тайм әзірлеушілер, тегін кеңсе кеңістігі және PR-жылжыту сияқты құралдарды пайдалана отырып, іріктелген стартаптарды ерте сатыда жедел дамытуға бағытталған. Astana Hub инкубациялық бағдарламасы аясында жас IT-кәсіпкерлерге коворкинг-алаң, инвестициялар іздестіруде жәрдемдесу, БАҚ-та алға жылжу, сарапшылар тарапынан білім мен кеңес алуға қол жеткізу және кейіннен Astana Hub технопаркінде акселерациялау ұсынылады. Технопарктің базасында Шеберхана прототиптеу зертханасы, отандық және шетелдік IT-компаниялардың R&D орталықтары жұмыс істейді [102].

Astana Hub IT-кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың негізгі операторы болғандықтан, мұнда салықтық жеңілдіктер мен визалық преференциялар түрінде ерекше жағдайлар жасалады. Мәселен, Astana Hub аумағында қазақстандық және шетелдік резиденттер үшін ағылшын құқығы мен ерекше салық режимі

қолданылады. 2018 жылдың шілде айында Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне венчурлік қаржыландыру мәселелері бойынша енгізілген өзгерістер мен толықтырулар, сондай-ақ, тәуекел мәмілелерінің тараптарын қорғайды және Astana Hub шетелдік резиденттері үшін жеңілдетілген визалық және еңбек тәртібін қарастырады [103]. Сонымен қатар, 2018 жылғы 26 желтоқсандағы №203-VI "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне халықты жұмыспен қамту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Заңымен Astana Hub қатысушылары жеке табыс салығын, корпоративтік табыс салығын, қосылған құн салығын және әлеуметтік салықты төлеуден босатылды [104].

2018 жылдың басында іске асырылған IT-стартаптарды дамытудың алғашқы акселерациялық бағдарламасының қорытындысы бойынша Қазақстан бойынша 151 өтінім жинау және оның ішінде жас кәсіпкерлердің 12 үздік стартаптарын іріктеу болды (Қосымша Ж). Акселерациялық бағдарлама аясында стартап-командалар өздерінің бизнес-идеяларын ең аз өміршең өнім (MVP) жасап, бірінші сатып алушыларды тартты, сондай-ақ жобаны әлеуетті инвесторларға таныстырды. 2018 жылдың шілде айында басталған IT-стартаптарды дамытудың екінші акселерациялық бағдарламасының қорытындысы бойынша 80 өтінім жинап, оның ішінде 12 үздік стартап іріктеніп алынды, оның ішінде 7 жоба акселерациядан сәтті өтті. 2018 жылдың қараша айынан желтоқсан айына дейін IT-стартаптарды дамытудың үшінші акселерациялық бағдарламасының нәтижелері Қазақстанның жас кәсіпкерлерінен 146 өтінім жинап, 30 үздік IT-стартаптарды іріктеніп алынды. Қазіргі уақытта технопаркте Astana Hub шеңберінде акселерация және инкубация бағдарламаларының 150-ден астам жобасы мен 510 қатысушысы қолдау алады [105].

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамытуды институционалдық қамтамасыз етудің қолданыстағы моделінің негізгі құрамдас бөліктері және олардың функционалдық тиімділігінің негізгі параметрлері осындай. Жүргізілген талдау келесідей нәтижелерді анықтады: жастар кәсіпкерлігін дамытуды және белсендеттіруді жүйелі (кешенді) қолдаудың, оның ішінде

бағдарламалық–нысаналы тәсілдің (атап айтқанда, жастар кәсіпкерлігін дамытудың арнайы мемлекеттік бағдарламасының) болмауы; жастар кәсіпкерлігін дамытуды мамандандырылған қолдаудың институционалдық құралдарының шағын ауқымының болуы (оның ішінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың арнайы қорының болмауы); жастар кәсіпкерлігін қолдау және белсендеттіру саласында мемлекеттік, қоғамдық және мемлекеттік емес институционалдық сегменттер арасындағы тиімді келісілген ведомстваралық өзара іс-қимылдың болмауы.

1.6 Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық тетіктері

Жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдаудың қолданыстағы моделі мынадай негізгі құралдардан тұрады:

- екінші деңгейдегі банктерде (ЕДБ), лизингтік компанияларда және микроқаржы ұйымдарында қаражатты шартты орналастыру арқылы жас кәсіпкерлердің қызметін қаржыландыру;

- жас кәсіпкерлер үшін кредиттер және қаржы лизингі шарттары бойынша сыйақы ставкасын субсидиялау;

- жас кәсіпкерлердің несиелерін ішінара кепілдендіру.

Қазіргі уақытта "Даму" кәсіпкерлікті дамыту қоры" АҚ жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдаудың жоғарыда аталған құралдарын іске асыратын негізгі ұлттық даму институты болып табылады. Олардың талдауына толығырақ тоқталайық. Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық моделінің бірінші құралы - бұл кәсіпкерлерді кейіннен қаржыландыру үшін ЕДБ, лизингтік компаниялар мен микроқаржы ұйымдарында қаражатты шартты түрде орналастыру бағдарламалары.

2007 жылғы қарашадан бастап "Даму" Қоры жеке кәсіпкерлік субъектілеріне, оның ішінде жас кәсіпкерлерге кейіннен кредит беру үшін ЕДБ мен лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша

оператор болып табылады. Қазіргі уақытта "Даму" Қорының Кәсіпкерлерді қаржыландыруы шартты орналастырудың 30-дан астам бағдарламасы шеңберінде жүзеге асырылады. Олардың ішінде: өңірлік және салалық лимиттерсіз ШОБ субъектілерін жаппай қамту бағдарламалары; ШОБ қаржыландыруда өңірлік сәйкессіздіктерді төмендетуге бағытталған өңірлік бағдарламалар ("Даму-Өңірлер", салалардағы нақты мамандандырылған қаржыландыру бағдарламалары және т.б.); ШОБ әртараптандыруға бағытталған секторалдық және салалық бағдарламалар ("Даму-Өндіріс", өңдеуші өнеркәсіптегі лизингтік мәмілелерді қаржыландыру, шағын қалаларда ШОБ жобаларын қаржыландыру бағдарламасы, франчайзингтік мәмілелерді қаржыландыру бағдарламасы, өңдеуші өнеркәсіптегі ШОБ қолдау бағдарламасы және т.б.); - әлеуметтік бағдарламалар. Өз бизнесін ашу үшін азаматтар 16 миллион теңгеге дейін несие ала алады. "Бизнестің жол картасы-2020" бағдарламасы шеңберінде жаңадан бастаған жас кәсіпкерлер үшін экспресс-кепілдік құралы қарастырылған. Жас кәсіпкерлер 15% кепілді қамтамасыз ете отырып, банктен несие ала алады, қалған бөлігін "Даму" Қоры қамтамасыз етеді. Соңғы қарыз алушыға микрокредиттің ең жоғары номиналды мөлшерлемесі жылдық 6% құрайды.

ЕДБ-ға қаражатты шартты орналастыру бағдарламасын іске асыру басталғаннан бастап "Даму" Қоры 2017 жылға дейін қоса алғанда, жалпы сомасы 23 641 млн. теңгеге 29 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлердің 1 621 жобасын қаржыландырды (Қосымша И), жобалардың орташа жылдық өсу қарқыны 50% және қаржыландыру сомасы 25% (Қосымша И) құрады. 2014-2017 жж. өңірлік бөліністе жас кәсіпкерлердің қаржыландырылған бизнес-жобаларының жалпы санындағы ең көп үлес Оңтүстік Қазақстан (осы кезеңде орташа алғанда 12,4%), Алматы (8,0%), Шығыс Қазақстан (7,7%) облыстарына тиесілі. Сонымен қатар, 2014-2017 жылдары жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларын қаржыландырудың жалпы көлемінде ең үлкен үлес Астана қаласында (орташа алғанда осы кезеңде 19,9%), Алматы қаласында 99,9%) және Оңтүстік Қазақстан облысында (8,5%) тіркелген (Қосымша К). 2014-2017 жж. салалық бөліністе (Қосымша И) жас кәсіпкерлердің қаржыландырылған бизнес-

жобаларының жалпы санындағы ең үлкен үлес саудаға (орташа осы кезеңде 49,2%), өзге де қызмет түрлерін ұсынуға (19,1%), өңдеу өнеркәсібіне (9,6%) келеді. Жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларын қаржыландырудың жалпы көлемінің ең үлкен үлесі осы салаларға да бағытталған: сауда - 39,2%, өзге де қызмет түрлерін ұсыну - 21,5%, өңдеуші өнеркәсіп – 12,0% [106-109].

Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық моделінің екінші құралы - "Даму" Қорының кәсіпкерлік субъектісі үшін кредит (лизинг) бойынша сыйақы ставкасын субсидиялау. "Бизнестің жол картасы - 2020" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасында (БЖК-2020) қайтарымсыз негізде кредит (лизинг) бойынша пайыздарды төлеу бойынша кәсіпкердің шығындарын ішінара өтеу үшін пайдаланылатын кәсіпкерлікті мемлекеттік қаржылық қолдаудың бұл құралы "Бизнестің жол картасы-2020 " бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасында (БЖК-2020) нормативтік бекітілген [106, с. 95].

2018 жылға қарай БЖК-2020 іске асыру шеңберінде 29 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлердің 1 069 жобасы жалпы сомасы 200 380 млн теңгеге субсидияланды (Қосымша И), 2017 жылы жобалар саны бойынша өсім қарқыны 31%-ға және қаржыландыру сомасы 28%-ға (Қосымша И) жетті. Өңірлік бөліністе 2014-2017 жж. жас кәсіпкерлердің субсидияланған бизнес-жобаларының жалпы санындағы ең үлкен үлес Ақтөбе (орташа осы кезеңде 9,5%), Павлодар (8,5%), Шығыс Қазақстан (8,0%) облыстарына тиесілі. Сонымен қатар, 2014-2017 жж. жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларын субсидиялаудың жалпы көлемінде ең үлкен үлес Шығыс Қазақстан облысында (14,2%), Алматы қаласында (12,3%), Солтүстік Қазақстан облысында (11,7%) тіркелген (Қосымша И). 2014-2017 жж. салалық бөліністе (Қосымша И) жас кәсіпкерлердің субсидияланған бизнес-жобаларының жалпы санындағы ең үлкен үлес көлік және қоймалауға (29,6%), өңдеу өнеркәсібіне (27,2%) келеді. Жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларын қаржыландырудың жалпы көлемінің ең үлкен үлесі осы салаларға да бағытталған: өңдеу өнеркәсібі – 52,9%, көлік және қоймалау - 14,2%, [106, с. 95; 107, с. 58; 109, с. 24]. Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық моделінің

үшінші құралы - "Даму" Қорының кәсіпкерлік субъектілерінің несиелері бойынша ішінара кепілдік беруі. 2018 жылы "Бизнестің жол картасы 2020" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде кепілдік беру құралы бойынша портфельдік кепілдік беру енгізіледі, оның ерекшелігі "Даму" Қоры кәсіпкердің әрбір өтінімін жеке бағаламайды, ал серіктес банктерге белгіленген лимиттер шеңберінде бағдарламалардың өлшемдеріне сәйкес келетін кредиттер бойынша кепілдік алуға рұқсат береді. Бұл кепілдікпен берілетін кредиттерге өтінімдерді қарау мерзімін едәуір азайтады; кәсіпкер-қарыз алушылар ұсынатын құжаттар пакетін қысқартады; кепілдік бойынша екі рет шешім қабылдауды болдырмайды (екінші деңгейдегі банк пен Қор тарапынан) [109, с. 24].

2018 жылға қарай БЖК-2020 іске асыру шеңберінде жобалардың саны бойынша 2014-2017 жылдары өсім қарқыны 150%-ға және қаржыландыру сомасы 182%-ға (Қосымша И) жетіп, кредиттердің жалпы сомасы 9076 млн. теңгеге 29 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлердің 805 жобаларына ішінара кепілдендіру жүзеге асырылды. Өңірлік бөліністе 2014-2017 жж. жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларына ішінара кепілдік алғандардың жалпы санындағы ең көп үлес Астана қаласына (осы кезеңде орташа алғанда 12,9%), Атырау облысына (11,7%), Алматы қаласына (10%) келеді.

Сонымен қатар, 2014-2017 жж. жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларына ішінара кепілдік берудің жалпы көлеміндегі ең үлкен үлес Астана қаласында (орташа алғанда осы кезеңде 14,5%), Алматы облысында (14,2%), Алматы қаласында (12,3%) тіркелген (Қосымша И). Салалық бөліністе (Қосымша И) 2015-2017 жж. ішінде ішінара кепілдік берілген жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларының жалпы санындағы ең үлкен үлес өңдеу өнеркәсібіне (25%), көлік және қоймалауға (22,9%), өзге де қызмет түрлерін ұсынуға (20,5%) келеді. Осы кезеңде жас кәсіпкерлердің бизнес-жобалары үшін кредиттерді ішінара кепілдендірудің жалпы көлемінің ең үлкен үлесі осы салаларға да бағытталған [106, с. 95; 107, с. 58; 109, с. 24].

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдаудың қолданыстағы моделінің негізгі элементтері және оның тиімділік

параметрлері осындай. Жүргізілген талдау жастар кәсіпкерлігін кешенді қолдаудың және осы бизнес-сегментті мамандандырылған нысаналы қаржыландырудың арнайы қаржы құралдарының жоқтығын көрсетті.

2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІН ДАМУЫ МЕН ҚОЛДАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

2.1 Дамыған нарықтық ортада жастар кәсіпкерлігін қолдаудың шетелдік тәжірибесін жүйелеу

Жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік-акселеративтік тетігін іске асыру үшін оның тұрақты өсімін молайту қажет, ал бұл ерте кәсіпкерлік белсенділікті қолдау жүйесінсіз мүмкін емес. Нарықтық қолдау және белсендіруші тәжірибелерді талдау олардың келесі құрылымдық параметрлерін анықтауға мүмкіндік берді:

1) жұмыссыздықты қысқарту және әлеуметтік бейімдеу тәсілі ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдау бағыты;

2) макроэкономикалық конвергенция тәсілі ретінде жастар кәсіпкерлігін жандандыру бағыты;

3) стартаптарды конгломераттық активтендіру бағыты, ол өз кезегінде үш құрамдас бөліктен тұрады: институционалдық, қаржылық және ақпараттық белсендеттіру;

4) жастар кәсіпкерлігін жандандырудың барлық бағыттарының тиімді құралдарын жүйелеу.

Сонымен, жастар кәсіпкерлігіне көмек көрсету жүйесіндегі алғашқы буын оның жұмыспен қамту жүйесі арнасында қолдауы болып табылады. Жастар жұмыссыздығын азайтуға не ықпал етеді?

1. Жұмыссыздарды оқыту және кәсіптік бағдар беру бағдарламалары, қызмет түрін таңдау бойынша консультациялар, өз бизнесін ашуға ниет білдірген жұмыссыздарға жұмыссыздық бойынша жәрдемақы шеңберінде қосымша төлемдер арқылы көмек көрсету бағдарламасы (Ұлыбритания). Осы іс-шаралардың ерекшелігі қаржыландырудың 4 көзінің болуымен айрықшаланады: жеке бизнес, мемлекет, жұмыссыздарға көмек

көрсетудің ерікті қоғамдары және мамандандырылған білім беру қорлары. Сонымен қатар, жеке бизнес тарапынан жасалынатын қаржыландыру басым мәнге ие, яғни бюджет тарапынан көрсетілген қаржылай көмек минимизацияланған.

2. Жұмыссыз жастар үшін өз бизнесін ұйымдастырудың бастапқы кезеңін, яғни "бизнесің алғашқы қадамы" кезеңінде кепілдендірілген кірісті субсидиялау бағдарламасы (Венгрия). Басты шарт ұйымдастыру кезеңінің бизнес-негіздемесі болып табылады.

3. Жұмыссыз жастар үшін шағын бизнесі ұйымдастыруға жеңілдетілген қарыз беру (Польша). Бизнес-жоспарды негіздеу займ алудың басты шарты болып табылады. Қарыздың ерекше операторы қалалық жұмыспен қамту орталықтары болып табылады.

Одан әрі, жастар кәсіпкерлігін жандандыру тұрғысынан, классикалық стандарттары Үндістанның тәжірибесін көрсететін макроэкономикалық конвергенция бағытын атап өткен жөн. Ұлттық IT-идеологеманың қазіргі заманғы мотор саласы ретінде бөлінуі және оны жастар инновациялық драйвері ретінде іс жүзінде іске асыру - әлсіз, дамымаған, аграрлық елден жетекші хайтек-өнімді жеткізушісі және әлемдік телекоммуникация нарығы мен бағдарламалық қамтамасыз етудің белсенді қатысушысына айналды. Макроэкономикалық конвергенция нәтижелері өте ауқымды және әртараптандырылған. Салалық аспектіде олар стандартталған компьютерлік жабдықтар мен сервистік қамтамасыз ету өндірісінде көрініс табады. Құрылымдық аспектіде интеллектуалды кластерлік көп процессорлық жүйені қалыптастыруда. Жастар бизнес-субъектілерін жандандыру тұрғысынан әлемдік инновациялық нарықта жұмыс істейтін IT-кәсіпкерлерді генерациялау нәтиже болып табылады [110].

3 элементтен тұратын конгломератты белсендеттіру - жастар кәсіпкерлігін жандандырудың неғұрлым серпінді бағыты болып табылады. Конгломератты белсендеттірудің бірінші элементі болып институционалдық белсендеттіру болып табылады. Ол әр түрлі деңгейдегі үш құрамдас бөлікті қамтиды. Біріншіден, бұл жастардың инновациялық әлеуетін қалыптастырудың

институционалдық бағдарламалары. Олар жаңашылдық негіздегі білім беруді қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларынан тұрады. Мұндай тәсіл жастардың жеке конституциясын жетілдіріп, оны әртүрлі жоспарлы бәсекелестік қызметке дайындайды. Екіншіден, ол жастар кәсіпкерлігін қолдаудың мамандандырылған қорларын, оны жандандыру бағдарламасын қамтиды. Бұл институттар жастарға инновациялар нарығының жаңа сегменттеріне бәсекелестіктің жаһандық немесе ұлттық процесіне қатысуға мүмкіндік береді. Үшіншіден, бұл инновациялық инфрақұрылым. Бизнес-инкубаторларды, акселераторларды, коммерцияландыру орталықтарын қалыптастыру қолданбалы коммерциялық құрылымдар шеңберінде жастардың креативті әлеуетін ұштастыруға мүмкіндік береді.

Біздің еліміздің тәжірибесі үшін мемлекеттік саясаттың элементі ретінде жастардың инновациялық түрін қалыптастыру және бизнес-уәждеу жөніндегі жалпы институттардың тәжірибесі мен мақсаттылығы маңызды. Бұл аспектіде АҚШ тәжірибесі мысал бола алады. Білім беру идеологиясының өзі және қоғамдық ортаның жалпы параметрлері жастардың креативті қасиеттерін, экономикалық өзін-өзі анықтау қабілетін жан-жақты дамытуға, салалық бәсекелестік стандарттардың кәсіби деңгейіне шығуға ықпал етеді. Оның жалпы контурлары:

1. Базалық негіз – экономикалық ойлаудың дербестігін, тұлғаның саяси әлеуметтенуін, демократиялық құндылықтар константасын қамтамасыз ететін сапалы білім.

2. Индустриядан кейінгі ғылыми-техникалық базаның болуы. Қазіргі уақытта АҚШ әлемдік инновациялық көшбасшы болып табылады. Бұл екі есе мотивацияны қамтамасыз етеді: ірі инновациялық компаниялардың жастарды бірлескен инвестициялық жобаларға тарту мүмкіндігі және жастардың ұлттық инновациялық жүйенің түрлі элементтерінің жұмыс істеуіне қатысуға ұмтылуы [111].

3. Университеттер мен ұлттық инновациялық компаниялардың ұзақ мерзімді серіктестік жүйесінің болуы. Жастардың инновациялық жобаларын қолданбалы бизнеске "көшіру" бизнес-инкубациялау және кластерлеу жүйесімен жүзеге асырылады. Кеңес беру, менторлық арқылы барынша тартымды

жобалар бөлінеді және ықтимал инвестициялау әдістемесі жасалады. Бұдан басқа, инновациялық-ынталандырылған жастардың ірі корпорациялар бөлімшелерінде тағылымдамалары, тәжірибелік-бағытталған ғылыми семинарлар мен мектептер ұйымдастыру үйреншікті тәжірибе болып табылады.

Еуропалық елдерде бұл бағыт екі деңгейде дамуда: жалпыеуропалық және ұлттық. Мәселен, бірыңғай еуропалық көзқарас аясында интеграция көшбасшылары – Германия, Франция, Италия – университеттердің ғылыми факультеттерін интернационалдандыру, оларды зерттеу жобаларына ықпалдастыру; жастардың ғылыми - зерттеу агенттіктерін дамыту; тиісті инновациялық инфрақұрылымды қалыптастыру жөніндегі қызметті бірлесіп жандандырады.

Ел деңгейінде келесі ерекшелік анықталады. Мысалы, Германияда инновациялық бастамаларды дамытуға бағдарламаның екі түрі ықпал етеді: әлеуметтік коммуникация бағдарламалары (мысалы, "Comein Contact" - "Байланысқа шығындар"; "YOU gore –YOU vote" - "Сен – Еуропасың, Сен – дауыс бересің") және т.б.; құқықтық коммуникация бағдарламалары (атап айтқанда, DFG Герман ғылыми-зерттеу қауымдастығының жастар бөлімі) [112]. Францияда жастардың инновациялық бизнес-бастамалары негізінен халықаралық ғылыми парктер желісінің ұлттық операторы - RETIS қауымдастығының қызметі арқылы іске асырылады [113]. Италияда жастардың инновациялық бастамалары ұлттық білім беру жүйесі аясында жүзеге асырылуда. Бұл "студенттер - билік" бағдарламасы және бизнес-инкубаторлар қызметінің ерекшелігі аясында көрінеді, ол оқушы жастардың кәсіби құзыреттілігін арттыруға және бизнес-оқытудың арнайы курстарына көңіл бөледі [112, с. 26].

Мамандандырылған қорлар мен бағдарламалар жаңадан бастаған новаторларға қолданбалы көмек функцияларын орындайды. Бұл бағыттың алдыңғы қатарында АҚШ тәжірибесі бар. Американдық тәжірибе кейін басқа елдердің тәжірибесіне таралған мамандандырылған қорлар мен бағдарламалар желісін қалыптастырды. Олар Enactus, The Sundance family foundation (АҚШ), Youth Venture (АҚШ), Peace child International

(Ұлыбритания), Citi-ҮМСА Youth For Causes (Сингапур) сияқты ұйымдар. Барлық жас кәсіпкерлерге ұлттық және халықаралық бизнес-клубтар қолдау көрсетуде.

Жастар кәсіпкерлігін жандандыратын инновациялық инфрақұрылым жастар бизнес-инкубаторларын, акселераторларын, коммерцияландыру орталықтарын қамтиды. Бизнес-инкубаторлардың мақсаты жас кәсіпкерлердің бизнес-жобаларды іске асыруын жеңілдету болып табылады. Бизнес-инкубатордың функционалдық қызметі - бұл стартаптан бастап инновациялық өнімді түпкілікті іске асыруға дейінгі инновациялық жобаларды іріктеу, экономикалық, құқықтық және технологиялық сипаттағы консультациялық қызметтер көрсету арқылы қолайлы жағдайлар қалыптастыру. Бизнес-инкубаторлардың ерекшелігі - бұл эргономикалық құрылымының болуы: арзан өндірістік кеңсе алаңын, қазіргі заманғы жұмыс орындарын ұсыну [113].

Акселератор - инкубаторлар мен инкубация бағдарламалары түлектерін қолдау институты. Акселератордың мақсаты - стартаптың компания капиталындағы үлеске айырбастау арқылы дамуын қарқындату болып табылады. Акселератордың функционалдық қызметі менторлықтан, қарқынды оқытудан, қаржылық және сараптамалық қызметтерді көрсетуден тұрады. Акселератордың ерекшелігі инвестицияланған стартаптардың капитал үлесіне; қысқа мерзімді, бірақ қарқынды акселерация бағдарламаларына (менторлармен, инвесторлармен, тауашық мамандармен серпінді жұмыс) айырбастай отырып, егістік қаржыландыруды ұсынуда көрінеді [114].

Стартаптарды іске асыру тұрғысынан ең өзекті болып тікелей қаржылық белсендетіру табылады. Бұл арнада Жаңа Зеландия мен Сингапур сияқты елдердің тәжірибесі модель ретінде көрінеді. Жаңа Зеландияның тәжірибесі стартап дамуының барлық үш кезеңінде де қаржыландырудың әртүрлі типтері қолданылатындығымен ерекше. Жалпы қаржылық панорама келесідей көрінеді. Стартаптың бастапқы кезеңі үш тәсілмен қаржыландырылады - мүмкіндіктер ваучерлері, ғылыми зерттеулерге гранттар және краудфандинг-платформаларда тартылған ақша қаражаты. Дайын өнім немесе жұмыс істеп

тұрған прототип кезеңінде бизнес-періштелер есебінен инвестиция жасалады. Бұл стартап тұрақты келісім-шарттарға ие бола отырып, сату үшін артықшылықты акцияларды ("серия А" акциялары) шығару арқылы инвесторлар үшін тәуекелдерді азайтатынын білдіреді.

Қазіргі заманғы құралдар тұрғысынан краудфандингтік жүйе ерекше назар аудартады. Оның ерекшелігі - қаржыландыру үшін заманауи интернет-жүйе ретінде туындайды. Краудфандинг моделі мынадай түрде көрінеді: жаңа бастаған компанияның өз қызметі туралы ақпараты бар, әлеуетті инвесторларды іздеу үшін ықтимал тәуекелдері бар интернет-сайтты құру; кез келген интернет-пайдаланушыны жобаны инвестициялау қатысушысына айналдыру мүмкіндігі; краудфандинг элементтерін қаржы құралы ретінде қалыптастыру: краудфандинг-алаң, делдалдар, жобаның негізін қалаушылар, краудбекерлер (жобаны қаржыландыруға қатысатын субъектілер).

Қазіргі кезде инвестициялаудың мақсаттарына сүйене отырып, краудфандингтің 4 түрі қалыптасты: өтеусіз қайырымдылық, сыйақы үшін қаржыландыру, краудбекерлерден кредит түрінде қаржыландыру, жобаларды жасаушылардың белгілі бір пайызымен салынған қаражатты одан әрі қайтаруы және инвестициялау және компания қызметіне болашақта қатысу - акцияларды алу, пайданы бөлу және т.б. мақсатында қаржыландыру [115, 116].

Сингапурдағы стартаптарды қаржыландырудың ерекшелігі оның қол жетімділігі мен қайнар көздердің алуан түрлілігі болып табылады. Олардың құрылымы келесідей:

1. Экономиканың жекелеген саласына немесе сегментіне маманданған акселераторлар жүйесі. Мысалы, InspiAsia – акселератор мобильді төлемдер, кредит беру, мобильді банкинг, ақша аударымдары және т.б. сияқты банктік жобаларға бағытталған. Жобалар айырбастау арқылы капитал үлесінің 5-15%-на дейін, яғни 50 мыңнан 300 мың АҚШ долларына дейін алады.

2. Бейінді инкубаторлар және венчурлік қорлар. Мысалы, Clearbridge Accelerator – биотехнологиялар мен ақпараттық қауіпсіздікке маманданған стартаптарға инвестициялайтын

венчурлік қор және инкубатор. Инвестиция көлемі – 720 мың сингапурлық доллар.

3. Стартапердің меншікті капиталы ішінара салынған және бизнес-тәжірибесі болмаған жағдайда стартаптарға арналған мемлекеттік гранттар.

4. Технологияларды инкубациялау жөніндегі жобалар үшін венчурлік капиталды тарта отырып, бюджеттік бірлесіп қаржыландыру [116, р. 977].

Конгломератты белсендеттірудің үшінші элементі ақпараттық белсендеттіру болып табылады. Оның мақсаты ақпараттық алаңдарды қалыптастыру және жастар кәсіпкерлігін ілгерілету үшін ақпараттық ресурстарды ұсыну болып табылады. Инвесторларды тарту үшін негізгі ақпараттық алаңдар бизнес-клубтар мен бизнес-кампустар болуы мүмкін. Олардың функционалдық қызметі пікірталас клубтарын ұйымдастыру, оқу курстарын, тренингтерді, бизнес-консультацияларды өткізу, бизнес-жоспарлар конкурстарын ұйымдастыру болып табылады. Жалпы кәсіпкерлік мәдениетті қалыптастырудың ақпараттық алаңдары жастар пікірталас клубтары болып табылады. Олардың функционалдық қызметі тәжірибелі бизнесмендердің қатысуымен студенттік конференциялар, бизнес-мектептер, семинарлар ұйымдастыруды атқарады. Студенттік кеңес беру ұйымдары қолданбалы көмектің ақпараттық алаңына айналған. Олардың функционалдық қызметі бизнес-жоспарларды құруға және қаржы, маркетинг және есеп саласында олармен байланысты консультация беруге көмек көрсетеді.

Осылайша, жастар кәсіпкерлігін қолдау мен жандандырудың әлемдік тәжірибесін жинақтай отырып, осы сегментке әсер етудің тиімді құралдары жүйесін бөліп көрсетуге болады. Жүргізілген талдау көрсеткендей, бұл жүйе құралдардың үш түрін қамтиды: институционалдық, қаржылық және қаржылық емес (ақпараттық), олардың егжей-тегжейлі сипаттамалары (Қосымша К).

Жастар кәсіпкерлігінің анықталған субъекттік және объекттік детерминанттары, оның эндогенді және экзогенді факторлары, сондай-ақ қолдаудың тиімді құралымен толықтырылған мультипликативтік және акселеративтік әсерлер экономиканың индустриялық-инновациялық өсу тетігінде қазіргі

заманғы жастар кәсіпкерлігінің оңтайлы моделін құрайды. Бұл модель қазақстандық жастар кәсіпкерлігінің қалыптасуы мен дамуы үшін әдіснамалық және функционалдық бағдар болып табылады. Ал бастапқы буын ерекшеліктеріне – институционалдық бастамаларды қалыптастыруға арналған біздің талдау келесі бөлімде.

2.2 Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жолдары

Негізі, жүргізілген талдау келесідей нәтижелерді анықтады: жастар кәсіпкерлігін дамытуды және белсендеттіруді жүйелі (кешенді) қолдаудың, оның ішінде бағдарламалық–нысаналы тәсілдің (атап айтқанда, жастар кәсіпкерлігін дамытудың арнайы мемлекеттік бағдарламасының) болмауы; жастар кәсіпкерлігін дамытуды мамандандырылған қолдаудың институционалдық құралдарының шағын ауқымының болуы (оның ішінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың арнайы қорының болмауы); жастар кәсіпкерлігін қолдау және белсендеттіру саласында мемлекеттік, қоғамдық және мемлекеттік емес институционалдық сегменттер арасындағы тиімді келісілген ведомствоаралық өзара іс-қимылдың болмауы. Анықталған мәселелерді алдын-алу және жою үшін жастар кәсіпкерлігінің ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерін жетілдіру жолдарын біз 3 деңгейде қарастырып, ұсынатын боламыз:

- макродеңгей;
- мезодеңгей;
- микродеңгей (сурет 6).

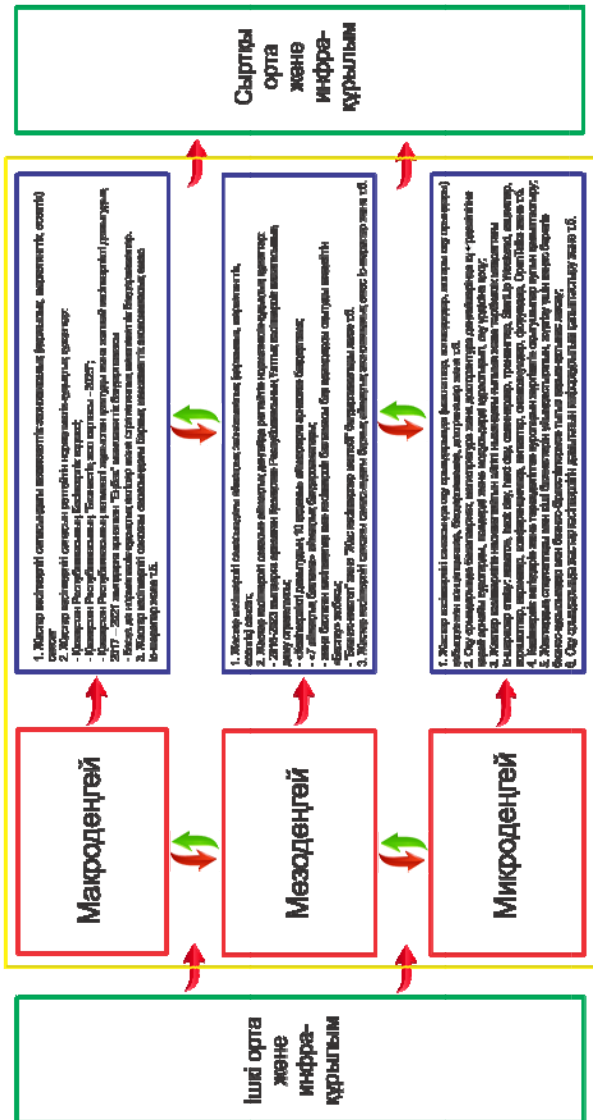
Макродеңгей. Макродеңгейде мемлекеттік қолдауды кәсіпкерліктің өзіндік жүйе болып табылатынын назарға ала отырып, талдау қажет.

Кәсіпкерлік көбінесе өз қызметінде ішкі экономикалық конъюнктураға байланысты. Сондықтан тиісті реттеуіштер

арқылы кәсіпкерлердің айырмашылықтары мен объективті мүмкіндіктерін теңестіру қажеттігі туындайды. Бұл барабар мемлекеттік экономикалық саясатты жүргізу және кәсіпкерлік қызмет субъектілерінің мінез-құлқының қажетті ережелерін қалыптастыру жолымен ішкі нарықта кәсіпкерліктің қорғауға деген қажеттілігін негіздейді. Мемлекет кәсіпкерлікті макроинституциялық ұйымдастырушы ретінде кәсіпкерлік субъектілері қызметінің институционалдық шарттарын қалыптастыра отырып, жүйелік ұйымдық рөл атқарады.

Жастар кәсіпкерлігі саласындағы мемлекеттік реттеу шаруашылық жүргізудің нарықтық жүйесі бар елдердегі экономикалық саясаттың қажетті атрибуты болып табылады, оның негізінде нарықтық өзін-өзі реттеу және мемлекеттік басқару тетігінің үйлесімі жатыр.

Кәсіпкерлік ортаны қалыптастыруда жүйелі реттеуші рөлді орындай отырып, мемлекет кәсіпкерлік қызметтің неғұрлым перспективалы бағыттарын дамытуға ықпал етуге, кәсіпкерлік субъектілерінің сыртқы ортаның өзгермелі жағдайларына бейімделуіне жәрдемдесетін ұйымдастырушылық, құқықтық, әлеуметтік-психологиялық және экономикалық сипаттағы шаралар кешенін қамтамасыз етуге тиіс.

Сурет 6 – Жастар кәсіпкерлігін дамытудың ұйымдастырушылық тетіктері

Ескерту – Автормен құрастырылған

Қазақстан экономикасының қазіргі жағдайында кәсіпкерлік мәселелерді және оның мемлекеттік қолдауын қалыптастыру заңдылықтары жүйелік тәсілдер тұрғысынан зерттеу маңызды. Жүйелік тәсіл жүйелік объектілер туралы білімді құрудың жалпы әдіснамалық принциптерінің жиынтығы түсінілетін жүйелердің жалпы теориясына негізделген күрделі мәселелерді зерттеу және шешу әдіснамасы ретінде қарастырылады. Күрделі жүйелердің маңызды қасиеттері мыналар болып табылады: ұйымның иерархиясы, жұмыс істеу мақсаттылығы, элементтердің көп саны, элементтер арасындағы ақпараттық байланыстың болуы, олардың арасындағы өзара әрекеттесудің болуы. Күрделі жүйелердің қасиеттерінің қатарына сыртқы орта туралы ақпарат негізінде жүйенің құрылымын немесе өз параметрлерінің мәнін неғұрлым дәрежеде өзінің мақсатына сәйкес болатындай етіп жүйелі түрде өзгерту қабілетін түсінетін өзін-өзі ұйымдастыру қабілетін қосады.

Осылайша, жүйелік тәсіл тұтас жүйеге элементтерді ұйымдастыру принциптері зерттелгенде, ал әрбір кіші жүйе мен жекелеген элементтердің жұмыс істеуі жүйенің алдында тұрған басты мақсат тұрғысынан қарастырылады (сурет 7).

Сурет 7 – Жастар кәсіпкерлігін мемлекеттік қолдау мен дамыту жүйесінің құрылымы

Ескерту – Автормен құрастырылған

Жүйелік тәсілді пайдалана отырып, күрделі жүйелердің жұмыс істеу процестері туралы толық түсінік алуға болады. Осы ұстанымдардан сыртқы ортаның қолайсыз факторларының әсер етуі жағдайында қалыптасуы өмірлік қажетті болып табылатын жастар кәсіпкерлігін қолдауды қамтамасыз ету жүйесін қарастыру маңызды.

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігі қолайсыз жағдайларда, мемлекеттік қолдаудың әлсіздігі, құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігі, тым жоғары салықтар мен қымбат кредиттер, айқын және мақсатты өнеркәсіптік саясаттың болмауы кезінде даму үстінде. Жастардың кәсіпкерлік қызметінің тиімділігіне көптеген шенеуніктердің бюрократизмі мен паракорлығы, сондай-ақ қалыптасу процесінің аяқталмауы және шаруашылық жүргізу нысандарының алуан түрлілігі кедергі келтіреді. Аталған кемшіліктер меншік құқықтарының әртүрлілігімен, Қазақстандағы кәсіпкерлікті реттейтін заңдардың, нормативтердің және құқықтық актілердің жетілдірілмеуімен күшейтіледі.

Осыған байланысты мемлекет жастар бизнесін қоғамның мүдделеріне сәйкес келетін бағыттарда жан-жақты қолдау мен дамытуды ынталандыратын бірқатар құқықтық, экономикалық, қаржылық, ұйымдастырушылық және басқа да шараларды қабылдап, жалпы кәсіпкерлікті қолдаудың жүйесін құрастырды.

Макроденгейде мемлекет жастар кәсіпкерлігін келесі институттар реттейді:

1. Қазақстан Республикасы Президенті.

2. Қазақстан Республикасының Парламенті (Мәжіліс: Қазақстан Республикасының Парламенті жанындағы Экономикалық реформа және өңірлік даму комитеті және Әлеуметтік-мәдени даму комитеті; Сенат: Экономикалық саясат, инновациялық даму және кәсіпкерлік комитеті).

3. Қазақстан Республикасының Үкіметі (Қазақстан Республикасының ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі).

4. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңес.

Институттар өз қызметтерінде жастар кәсіпкерлігін қолдау және дамыту бойынша келесідей қызметтер атқарады:

1. Қазақстан Республикасының Президенті жастар кәсіпкерлігі бойынша бағыттарды белгілейді және айқындайды.

2. Қазақстан Республикасының Парламенті (Мәжіліс: Қазақстан Республикасының Парламенті жанындағы Экономикалық реформа және өңірлік даму комитеті және Өлеуметтік-мәдени даму комитеті; Сенат: Экономикалық саясат, инновациялық даму және кәсіпкерлік комитеті) кәсіпкерлікке, оның ішінде жастар кәсіпкерлігіне байланысты заң актілерін әзірлеп, бекітіп, қорытындылар жасайды, кәсіпкерлік, оның ішінде жастар кәсіпкерлігі бойынша енгізілген заң жобаларының, қаулылар, Парламент пен оның Палаталары қабылдайтын басқа да актілер жобаларының мәтінін өзгерту және (немесе) толықтыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді.

3. Қазақстан Республикасының Үкіметі (Қазақстан Республикасының ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі, Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі):

Қазақстан Республикасының Үкіметіндегі министрліктер блогын жастар кәсіпкерлігін қолдау және дамыту бойынша екі бағытта бөлуге болады: экономикалық блок және экономикалық емес блок.

Экономикалық блокқа Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі және Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігін жатқызуға болады және олардың жастар кәсіпкерлігі бағытын дамытудағы негізгі қызметі осы саладағы мемлекеттік стратегиялық бағдарламалардың негізгі қаржылық операторлары функцияларын атқаруында.

Яғни, аталған екі министрліктің негізгі функциясы Қазақстан Республикасының Парламенті бекіткен кәсіпкерлік, оның ішінде жастар кәсіпкерлігін, дамыту бойынша мемлекеттік стратегиялық бағдарламаларын қаржылық қамтамасыз ету болып табылады [118].

Экономикалық емес блокқа Қазақстан Республикасының ақпарат және қоғамдық даму министрлігі және Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі жатқызуға болады және олардың жастар кәсіпкерлігі бағытын дамытудағы негізгі қызметі осы саладағы мемлекеттік стратегиялық бағдарламалардың негізгі атқарушы операторлары функцияларын атқаруында.

Екі министрлікте жастар саясатын жүргізуде басты функцияларды орындайды, бірақ республикада жастар саясатын және жастарға қатысты "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру Қазақстан Республикасының ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің жастар және отбасы ісі жөніндегі комитетіне жүктелген. Аталған комитет жастар саясатын жүргізуде жастар кәсіпкерлігін дамыту мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу, келісу және бекіту, құзыреті шегінде мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз ету, жастар кәсіпкерлігі мәселелері бойынша стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеуге қатысу, республикалық бюджеттік бағдарламаларды іске асыруға қатысу, мемлекеттік жастар саясатын жүзеге асыру сияқты қызметтерді жүзеге асырады.

3. Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Жастар саясаты жөніндегі Кеңес мемлекет басшысына мемлекеттік жастар саясатын жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізеді, жастар саясаты мәселелері жөніндегі нормативтік құқықтық актілердің жобаларын қарап, талқылайды, Қазақстан Республикасы Президентінің жастар мәселелері жөніндегі ресми құжаттарын дайындауға қатысады, жастармен жұмыс барысында туындаған мәселелерді шешуде орталық және жергілікті атқарушы органдарға консультативтік көмек көрсетеді.

Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігі саясатын жүргізетін мемлекеттік институттар өз қызметінде келесідей құжаттарды қабылдап, қызметінде сүйенеді:

1. "Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі" 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Қазақстан Республикасының Заңы [37].

2. "Бизнестің жол картасы - 2025" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 24 желтоқсандағы №968 қаулысы [119].

3. "Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 13 қарашадағы №746 қаулысы [101] және т.б.

Шағын және орта бизнесті дамыту - "Қазақстан - 2050" стратегиясының басты мақсаты болып табылады. Қазақстанда орта және шағын бизнесті дамыту үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасау қажеттілігі халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге және отандық тауар өндірушілерді тұтыну тауарлары нарығында қалыптастыруға бағытталған нарықтық қатынастардың дамуымен негізделген заңды процесс болып табылады. Кәсіпкерлердің еңбек жағдайын үнемі дамытуға қамқорлық жасау Елбасы - Тұңғыш мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың назарында болды. 2014 жылғы 17 қаңтардағы "Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" атты Қазақстан халқына Жолдауында ел Президенті орта және шағын бизнестің дамуын Қазақстанның әлемнің дамыған 30 еліне қосылуының басым бағыттарының бірі ретінде анықтады. "Шағын және орта бизнесті дамыту Қазақстанның ХХІ ғасырдағы индустриялық және әлеуметтік жаңғыртудың басты құралы болып табылады. Бұл тұрғыда менің ұстаным өте айқын және мен оны бірнеше рет айтқанмын. Біздің экономикамыздағы шағын және орта бизнестің үлесі неғұрлым көп болса, Қазақстан неғұрлым дамыған және тұрақты болады " - деп баса белгілеп кеткен [120].

Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік еркіндігін қамтамасыз ететін құқықтық, экономикалық және әлеуметтік жағдайлар мен кепілдіктерді айқындайды, кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекеттің өзара іс-қимылына, оның ішінде кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеуге және қолдауға байланысты туындайтын

қоғамдық қатынастарды реттейді. Жалпы, Кодекс 7 бөлімнен, 31 тараудан және 324 баптан тұрады.

Кодексте "функционалдық" заңдар шоғырланған, яғни жалпы кәсіпкерлік қызметті тұтастай алғанда реттейтін заңдардан тұрады. Кәсіпкерлік қызметтің салалық түрлері бұрынғысынша арнайы заңдармен реттелетін болды.

Бүгінде кәсіпкерлікті қолдаудың басты бағдарламасы "Бизнестің жол картасы – 2020" болып табылады. Бағдарламаның мақсаты: өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету, сондай-ақ жұмыс істеп тұрған жұмыс орындарын қолдау және жаңа тұрақты жұмыс орындарын құру. Бағдарлама тоғыз жыл бойы жұмыс істейді және жақында оны 2025 жылға дейін ұзарту туралы шешім қабылданды.

"Бизнестің жол картасы – 2020" бағдарламасы 457,1 млрд теңге көлемінде қаржылай қолдауға ие болды. "Даму" Қорының мәліметтері бойынша, тек 2010-2018 жылдары қолдауға ие болған кәсіпорындар 900 млрд салық төледі. Елге айтарлықтай пайда әкелді деп айтуға болады. Кем дегенде 89 мың адам жұмыс алды.

Сонымен қатар, бағдарламаның мәлімделген тиімділігі ресми түрде төрт индикатормен өлшенеді:

1. Өңдеу өнеркәсібінің үлесі - ЖІӨ-нің 12,5%.
2. Жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілері 1,5 есе көп (2014).
3. ШОБ жұмыспен қамтылғандар 1,5 есе көп (2014 жылдан бастап).
4. ШОБ шығару көлемі 1,5 есе көп (2014 жылдан бастап).

Сонымен қатар, төрт индикатордың үшеуі келесі жылға дейін орындалмауы мүмкін. Бірақ бұл тәуекелдерді ескере отырып, атқарушы органдар 2025 жылға дейін индикаторларды тағы да одан жоғары көрсеткіштермен нақтылады (кесте 7).

Бұдан басқа, Бағдарлама маңызды стратегиялық құжаттарда – Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдамада және 2025 жылға дейінгі ҚР Стратегиялық даму жоспарында көзделген ШОБ үлесін ЖІӨ-нің 50%-ға дейін арттыру жөніндегі түйінді стратегиялық мақсатты елемейді: 2050 жылға қарай оның ЖІӨ-дегі үлесі 50%-ға дейін жетуі тиіс.

Кесте 7 – "Бизнестің жол картасы - 2020" және "Бизнестің жол картасы - 2025" мемлекеттік бағдарламаларындағы индикаторлар көрсеткіштерінің айырмашылығы

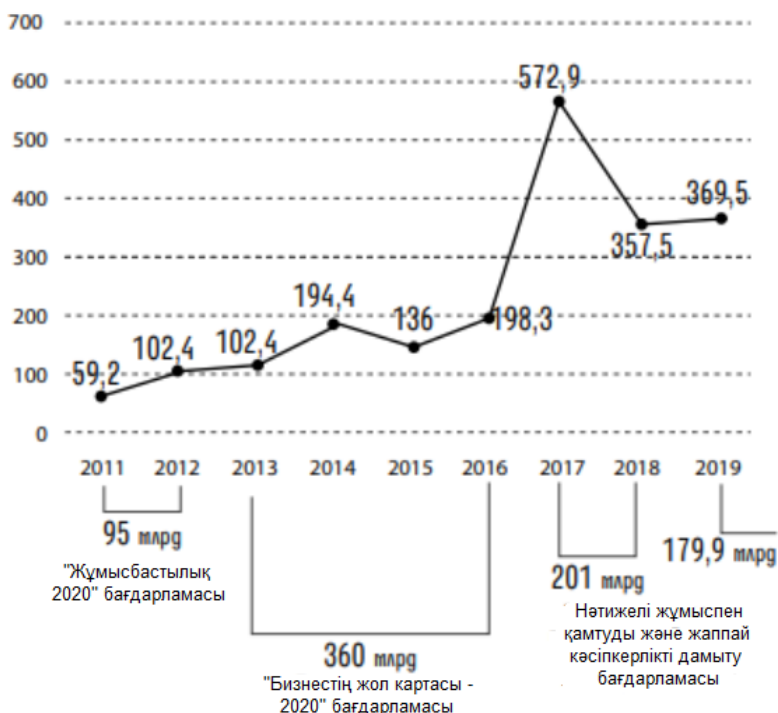
"Бизнестің жол картасы - 2020"	"Бизнестің жол картасы - 2025"
Өндеу өнеркәсібінің үлесі - ЖІӨ-нің 12,5% - орындалмаған	ЖІӨ құрылымындағы өңдеуші өнеркәсіптің үлесін кемінде 13,4% жеткізу
Жұмыс істеп тұрған ШОБ субъектілері 1,5 есе көп - орындалмаған	ЖІӨ-дегі ШОБ үлесін 35%-дан кем емес ұлғайту
ШОБ жұмыспен қамтылғандар 1,5 есе көп - орындалмаған	Жаңа 30 мың жұмыс орнын ашу
ШОБ шығару көлемі 1,5 есе көп - орындалды	Кәсіпкерлерден түсетін салық түсімдерінің кемінде екі есе өсуі
Ескерту – Автормен құрастырылған	

Халықты жұмыспен қамтуға арналған мемлекеттік бағдарламалардың бірі – "Жұмыспен қамту-2020" бағдарламасы 2011-2012 жылдары өзекті болды, оны іске асыруға 95 млрд теңге жұмсалды. "Жұмыспен қамтудың жол картасы-2020" мемлекеттік бағдарламасы (2013-2016) – 360 млрд. теңге. Қазір "Еңбек" Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы жұмыс істейді (2017-2021 жылдарға жоспарланған). Бюджет ағымдағы жылдың соңына дейін 381 млрд. теңге көлемінде салынды, іс жүзінде 295 млрд. теңге жұмсалады (сурет 8).

"Еңбек" бағдарламасының міндеттері 11 тармақты қамтиды. Олардың ішінде техникалық білімі бар кадрларды даярлау, қысқа мерзімді даярлау және қайта даярлау, кәсіпкерлік негіздерін оқыту, қалада және ауылда микрокредиттерге кепілдік беру, жаңа бизнес-идеяларға мемлекеттік гранттар және тіпті жұмысқа орналастыру бойынша бірыңғай цифрлық аланды дамыту.

Қамту кеңдігі Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі "Еңбек" бағдарламасының нәтижесі ретінде

мемлекеттік статистикамен бекітілген жетістіктердің тұсаукесерін көрсететін сенімділікті түсіндіреді: бұл жұмыссыздық деңгейінің төмендігі ғана емес, статистика бойынша да жақсарды және қазақстандықтардың әл-ауқатының басқа да көрсеткіштері жоғарылайды. Мысалы, соңғы екі жылда "Еңбек" бағдарламасының арқасында 1,3 млн адам жұмысқа орналасты, оның 960 мыңы тұрақты жұмыс орындарына. Өткен жылы кірістер 6,5%-ға өсті, өнімсіз жұмыспен қамтылғандар үлесі 1,1%-ға (9,3%-ға дейін) азайды, жалпы ЖІӨ-дегі шағын және орта бизнестің үлесі 1,6%-ға өсті, ШОБ өсімі 8,3%-ды құрады, бағдарламаның 33 мың қатысушысы жеңілдетілген несиелер алды, 18 мың қайтарымсыз гранттар алды.

Сурет 8 – Кәсіпкерлікті дамыту бойынша мемлекеттік бағдарламаларды қаржыландыру динамикасы
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [121]

Мемлекеттік бағдарлама мен қаржыландыру міндеттерінің ауқымы сарапшылық қауымдастықтың назарын аударды. ҚР Тұңғыш Президенті Қоры жанындағы Әлемдік экономика және саясат институты "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын Ресейдегі осындай бағдарламамен салыстырды және бір азаматқа шаққанда Қазақстан бес есе көп жұмсайды деген қорытынды жасады.

Мезодеңгей. Инновациялық экономиканы қалыптастыру жағдайында кәсіпкерлікті дамытудың одан әрі қарқыны мен бағыттары көбінесе мемлекеттік және ең алдымен өңірлік билік өңіріндегі бизнесті қолдауды қаншалықты белсенді жүзеге асыратынын алдын ала анықтайды. Өз ерекшелігіне байланысты қазақстандық бизнес айқын өңірлік бағдарға ие және өңірлік экономика құрылымын оңтайландырудың маңызды құралы болып табылады. Өз кезегінде, өңірлік билік орындары кәсіпкерлік құрылымдардың дамуына ықпал етудің және оларды тиімді пайдаланудың жеткілікті кең мүмкіндіктеріне ие болуы тиіс.

Өңірлік факторлар кәсіпкерлік ортаның өзгеруіне байланысты әзірленетін шаралардың ерекшеліктеріне елеулі әсер етеді. Осыған байланысты еліміздің көптеген өңірлері үшін типтік болып табылатын кәсіпкерлікті қолдау тетігін жетілдірудің маңызды мүмкіндіктері мен жолдары ұсынылады.

Мемлекеттік қолдау шараларын көрсету шеңберінде Қазақстанда операторлар ретінде коммерциялық және квазимемлекеттік деңгейді ұсынатын 56 ұйым әрекет етеді. Мезодеңгейде жастар кәсіпкерлігін келесі институттар реттейді:

1) "ҚазАгро" ҰБХ" АҚ даму институттары, "Бәйтерек" ҰБХ" АҚ, сондай-ақ өзге операторлар: Қазақстан Республикасының "Атамекен" Ұлттық кәсіпкерлер палатасы және оның аймақтық бөлімшелері, "Даму" кәсіпкерлікті қолдау қоры" АҚ, "ҚИДИ" АҚ, "Nadloc" АҚ, "Ғылым қоры" АҚ және олардың аймақтық бөлімшелері және т.б. - 21 орган;

2) мемлекеттік жергілікті атқарушы органдар - облыстардың әкімдіктері, облыстық басқармалар (Жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармасы, Экономика және қаржы басқармалары), ведомстволық мемлекеттік орталықтар (облыстық жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармалардың жанындағы жастар

ресурстық орталықтары), әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар, аймақтық инвестициялық орталықтар - 35 орган.

Институттар өз қызметтерінде жастар кәсіпкерлігін қолдау және дамыту бойынша келесідей қызметтер атқарады:

1. "Атамекен" кәсіпкерлер палатасы мен "Даму" ҚДҚ ішкі және сыртқы сауданы қоса алғанда, кәсіпкерліктің барлық салаларын өз қызметімен қамти отырып, шағын, орта және ірі бизнестің мүддесін білдіреді. Жастар кәсіпкерлігін дамытудың коммерциялық емес құрылымдарының басты міндеті - бизнестің құқықтары мен мүдделерін қорғау және бизнес жұмысының заңнамалық және өзге де нормативтік ережелерін қалыптастыру процесіне барлық жас кәсіпкерлерді кеңінен қамтуды және тартуды қамтамасыз ету. Негізгі функциялары: кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау және өкілдік ету; өңірлерде кәсіпкерлік белсенділіктің, кәсіпкерлік қызмет жағдайларының қоғамдық мониторингін жүргізу; кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламаларына қатысу; отандық өндірісті қолдау және ұйымдардың сатып алуында жергілікті қамту үлесін арттыру; инвестицияларды тарту және экономиканы әртараптандыру (сурет 9).

Сурет 9 – "Атамекен" Ұлттық кәсіпкерлер палатасы және "Даму" ҚДҚ мемлекеттік емес, коммерциялық органдарының институционалдық қолдау тетіктері

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [90]

9-суретте көрсетілген ақпарат бойынша мемлекеттік емес, коммерциялық органдардың институционалдық қолдау тетіктері негізгі екі қызметтен тұрады:

- қаржылық шаралар (Тұрақтандыру бағдарламасы 1-3 транш, "Бизнестің жол картасы 2020" шеңберінде қаржылық бағдарламалар (пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау, кепілдік беру), Даму-Өңірлер 1, 2, лизингтік компанияларда шартты орналастыру, бизнес инфрақұрылымын институционалдық дамыту (кепілдік қорлар, тікелей инвестициялар қорлары), өңірлердегі қаржыландырудың нысаналы бағдарламалары, шағын қалаларда (моноқалалардағы) бизнесті дамыту бағдарламасы және т.б.);

- қаржылық емес іс-шаралар ("Бизнестің жол картасы 2020" шеңберінде қаржылық емес бағдарламалар (сервистік қолдау, оқыту), ШОБ үшін Call-орталық, "Бизнес-Кенесші" оқыту бағдарламасы, бизнес-инфрақұрылымды институционалдық дамыту (бизнесті дамыту орталықтары), ШОБ үшін талдамалық және ақпараттық материалдар, "Аға сарапшылар" бағдарламасы шеңберіндегі ынтымақтастық, "Бірге", "Бизнес-оқиға" тележобалары" және т.б.) [90].

Көрсетілген коммерциялық ұйымдар өз қызметтерінде аймақтардағы "Бизнестің жол картасы - 2025", "Еңбек" Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы" бағдарламаларының негізгі операторлары болып табылады.

2018 жылы Даму институттарын қолдау құралдары арқылы кәсіпкерлікті несиелеу көлемі 1,3 трлн. теңгеден асты.

2018 жылы Қазақстанның Даму Банкі 443 млрд. теңге сомаға жобаларды тікелей несиеледі.

"Даму "ҚДҚ" АҚ қаржылық бағдарламалары бойынша кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған қаражат көлемі 2018 жылы 548 млрд. теңгені құрады.

"Даму" ҚДҚ "АҚ "Бизнестің жол картасы 2020" бағдарламасы бойынша кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған қаражат көлемі 2018 жылы 291,4 млрд. теңгені құрады, оның ішінде:

- жалпы сомасы 248,6 млрд. теңгеге 2287 несие субсидияланды;

- 38 млрд. теңге сомасына 1064 несие кепілдендірілді;

- 490,3 млн. теңге сомаға 276 грант берілді;

- 4,3 млрд. теңгеге 772 шағын несие берілді.

Тұтастай алғанда, даму институттары бойынша кәсіпорындарды мемлекеттік қолдаумен қамтудың төмендігін атап өткен жөн. Тікелей қаржылық қолдаудың барлық түрлерімен шамамен 33,6 мың кәсіпкерлік субъектісі қамтылған, бұл жұмыс істеп тұрған субъектілердің жалпы санының 3%-ынан аспайды.

Сондай-ақ, негізінен даму институттары бос қаражатты екінші деңгейдегі банктердегі депозиттерге орналастыратынын атап өткен жөн. Бұл фактор тікелей мақсаты бойынша мемлекеттік қолдау көрсетуге бағытталмаған даму институттары қаражатының бар екендігін, сондай-ақ квазимемлекеттік сектор банк секторын қорландырудың маңызды көзі болып қалатындығын көрсетеді. Осылайша, жоғары талаптар мен күрделі рәсім даму институттары арқылы қаржыландыру алуды айтарлықтай шектейді.

2. Жергілікті жерде жастар кәсіпкерлігін дамыту мәселелерін мемлекеттік жергілікті атқарушы органдар арқылы жүзеге асырады. Қазақстанның барлық аймақтарында келесідей субъектілер әрекет етеді:

- жастардың ресурстық орталықтары - 209;

- барлық деңгейдегі әкімдер жанындағы Жастар ісі жөніндегі кеңестер - 218;

- жастар ісі жөніндегі комитеттер - 897;

- жастар ұйымдары - 596 [122].

Өз қызметтерінде жергілікті атқарушы органдар жоғарыда аталған мемлекеттік және стратегиялық құжаттардан басқа, келесідей аймақтық жоспарлар мен бағдарламаларды жүзеге асырады:

- "Қазақстан 2020: болашаққа жол" мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары;

- Премьер-Министрдің тапсырмасы бойынша әкімдіктер мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетігін белсенді енгізе

отырып, қалалар мен ауылдардағы бос уақыт инфрақұрылымын қалыптастыру мақсатында жастардың бос уақытын ұйымдастыру жөніндегі 2017-2020 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын әзірледі және бекітті;

- 18-29 жас аралығындағы NEET жастарды, оның ішінде 2018 жылғы бітірушілерді жұмыспен қамтуды және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету жөніндегі жол картасы. Жол картасы 6 бағыт бойынша 30 іс-шараны қамтиды (соның ішінде жастар кәсіпкерлігін дамыту);

- мемлекет Басшысының 2019 жылды Жастар жылы деп жариялау туралы бастамасын орындау үшін Министрлік Жастар жылын өткізу жөніндегі Жол картасын әзірлеп, бекітті. Жол картасы 89 пункттен тұрады. 4 блок (оның ішінде, жана бастамалар, ҮЕҰ гранттық қолдауы) және бес бағыт (оның ішінде жастардың еңбекпен қамтылуы) қарастырылған.

Аталған мемлекеттік жергілікті атқарушы органдар көбінесе жалпы жастар саясатын жүзеге асырып, жастар кәсіпкерлігі мәселелерін жанама түрде қозғайды.

Микродеңгей. Жастар бизнесі саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың перспективалық бағыты әзірлемелерді коммерцияландырудың кешенді жүйесіндегі тиімді құралдар мен тетіктерді анықтау және жастар күшімен бизнес-идеяларды іске асыру, сондай-ақ Қазақстанда стартаптарды табысты дамыту үшін өңірлердің қолайлы кәсіпкерлік экожүйесін құру шарттарын айқындау болып табылады. Осылайша, студенттік кәсіпкерлікті дамыту туралы айту орынды. Неғұрлым көп студенттер кәсіпкерлік негіздеріне оқытылса, соғұрлым шағын бизнесті құру идеясы пайда болады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, егер бизнес иелерінің кәсіпкерлік бойынша базалық білімі бар болса, бизнес аман қалады және табысты болады деген тұжырымдамалар нақты зерттелген.

Авторлардың пікірінше, ЖОО, технопарктер, бизнес-инкубаторлар мен бизнес-акселераторлар - кәсіпкерлерді генерациялау және кәсіпкерлік дағдыларды қалыптастыру үшін қолайлы негіз болып табылады.

Микродеңгейде мемлекет жастар кәсіпкерлігін келесі институттар арқылы реттейді:

1. Жоғары оқу орындары.

2. Бизнес-инкубаторлар, бизнес-акселераторлар және технопарктер (iStartup, Most, TechGarden (Алматы), Altai Technopark (Өскемен), Happy Farm, AstanaHub, Business Incubator of NU (Нұр-Сұлтан) және т.б.).

Университеттер инновациялар экожүйесінің негізгі элементі ретінде жаңа индустрияның қажеттілігін білікті кадрлармен қамтамасыз етіп қана қоймай, технологиялық сындардан озып жұмыс істеуге, жаңа білім мен ғылыми бастамаларды генерациялаудың көшбасшысы болуға, тиімді инновациялық сектордың үздіксіз өсуіне ықпал етуге, осылайша жастар бизнесінің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге тиіс. Кәсіпкерліктің бастапқы сатысында жоғары оқу орындары - бұл жастардың техникалық шығармашылығын дамыту үшін ең тиімді алаң.

Бүгінде технологиялық сын-қатерлер жағдайында көптеген бағыттар бойынша мамандардың жетіспеуі байқалады және мұнда, әрине, жоғары оқу орындары ерекше рөл атқарады, өйткені оларды аумақтардың даму драйверлері деп атайды. Бұл тек өзін-өзі дамыту үшін ғана емес, сонымен қатар өз бағдарламаларын өңірде жүзеге асырып, жалпы аумақтың дамуына ықпал ететін университеттер.

Жастар кәсіпкерлігін дамытудың негізгі мақсаты - кәсіпкерлік қызметке аймақ тұрғындарын бизнес-ортаны тартуға мүмкіндік беретін өңірлік кәсіпкерлік экожүйені қалыптастыру. Бұл үшін университеттердің, өңірлік үкіметтердің және түрлі венчурлік қорлардың ынтымақтастығы есебінен инновациялық инфрақұрылымды дамыту қажет. ЖОО кәсіпкерлікті дамытуда кездесетін проблемаларды шешу үшін жеке қорлар мен даму институттарының қолдауымен бірлескен шешімдер қабылдау қажет.

Инкубаторлардың кәсіпкерлік пен экономикалық дамуға, сондай-ақ ынтымақтастықты дамытуға әсері осы кәсіпкерліктен өңірлік дамудың жалпыға танылған құралын жасады.

Бизнес-инкубатор бизнесті дамыту үшін қаржылық және техникалық құралдарды іздестіруде көмек көрсетеді. Инкубатордың кеңселік және кеңестік қызметтерді ұсынуы қызметкерлер санының артуын және негізгі құралдарды тартуды

болдырмауға мүмкіндік береді, бұл шағын фирманың жұмыс істеуіне жұмсалатын шығындарды қысқартады және неғұрлым ұтымды етеді. Сонымен қатар, кеңес беру қызметтері, ақпараттық база және оқыту іс-шаралары кәсіпкерге заманауи ортада төтеп беруге және дамуға көмектеседі.

Қазақстанда қазіргі уақытта 40-тан астам бизнес-инкубатор жұмыс істейді. 2000 жылы республиканың түрлі қалаларынан 14 бизнес-инкубаторлар мен технологиялық парктерді біріктірген қазақстандық Бизнес-инкубаторлар және инновациялық орталықтар қауымдастығы (КАБИЦ) ұйымдастырылды. 2002 жылғы қарашада Бизнес-инкубаторлар мен технологиялық парктердің Орталық-Азиялық желісі құрылды, оның үйлестірушісі қазіргі кезге дейін қызмет етіп келе жатқан Шымкент қаласындағы СодБи Бизнес-инкубаторы болып табылады [206].

Макро-, мезо- және микродеңгейлердегі мемлекеттің ұйымдастырушылық көмегіне қарамастан, 2 бөлімде әлеуметтік сауалнаманың нәтижелері қарастырған жас кәсіпкерлер бірқатар кедергілерге тап болады:

- еліктеуге арналған үлгілер арасындағы кәсіпкерліктің әлеуеті туралы жеткіліксіз хабардар болу көтермелеудің болмауына немесе тіпті жағымсыз әлеуметтік қатынасқа алып келеді;

- білім беру және кәсіби дайындық бағдарламалары, әдетте, кәсіпкерлік ұстанымдар мен дағдыларды қалыптастыруға жеткіліксіз ықпал етеді;

- алдыңғы жұмыс пен кәсіпкерлік тәжірибенің болмауы - бизнестің басы мен кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады;

- қаржылық ресурстардың аздығы және қарыздық қаржыландыруды қоса алғанда, сыртқы қаржыландыруды алу қиындықтары - бизнестің басталуын қиындатады;

- шектеулі іскерлік желілер және бизнеске байланысты әлеуметтік капитал бизнесті бастау және заңды болуы үшін салдары бар;

- қаржы нарықтарындағы акценттердің жастар кәсіпорындарын қолдау жағына ауысуын және тауар нарықтарындағы "кемсітуді" қоса алғанда, нарықтық кедергілер.

Әлеуметтік-экономикалық саладағы мемлекеттік саясаттың жекелеген шаралары жас кәсіпкерлердің мүдделерін есепке алуды соңына дейін қамтамасыз еткен жоқ. Бұдан басқа, жекелеген салалар мен салалардағы әкімшілік-құқықтық реттеу жүйесі шағын кәсіпорындарға қатысты дос болып қала береді және шаруашылық жүргізудің шағын нысандары шеңберінде кәсіпкерлік қызметті жүргізудің ерекшелігін ескермейді.

Реттеушілік шешімдерді әзірлеу және іске асыру кезінде жастар бизнесі қызметінің ерекшелігіне жеткіліксіз көңіл кәсіпкерлердің мемлекетке деген сенім деңгейін төмендетеді, экономиканың көлеңкелі секторына бизнестің өтуіне қосымша ынталандырулар жасайды, мемлекеттік қолдау шараларын іске асырудан оң әсерлерді нивелирлейді. Әлеуметтік-экономикалық және сыртқы экономикалық жағдайларды ескере отырып, жастар кәсіпкерлігі саласындағы тиімді мемлекеттік ұйымдастыру-басқару іс-шараларын айқындау қажеттілігі туындайды.

Сурет 10 – Жастар кәсіпкерлігін қолдау саласындағы мемлекеттік саясаттың стратегиялық векторларының үштігі (триадасы)

Ескерту – Автормен құрастырылған

Жастар кәсіпкерлігін мемлекеттік қолдаудың триадасы 10 суретте көрсетілген. Кәсіпкерлікті дамыту жүйесіне тартылған барлық құрылымдар, олардың мемлекеттік немесе мемлекеттік емес болуына қарамастан, жастар кәсіпкерлігін дамытуға, оның ішінде нақты нәтижеге қол жеткізуге бағытталуы тиіс. Мемлекет мұнда маңызды рөл атқарады. Бірақ бұл мемлекеттік емес құрылымдарға да қатысты.

Осы факттарға және триадаға сүйене отырып, біз келесідей жастар кәсіпкерлігінің экожүйесін жақсартатын және ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерді жетілдіретін жолдарды ұсынамыз:

1) институционалдық тетіктер бойынша:

- "Жастар кәсіпкерлігі" және "жас кәсіпкер" ұғымдарын бекітуді ескере отырып, Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексіне толықтырулар енгізу қажет;

- "Бизнестің жол картасы 2025" мемлекеттік бағдарламасы мен нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламаларында жастар кәсіпкерлігін қолдаудың нақты шаралары мен оларға бөлінетін қаржының нақты транштары белгіленген бөлімдерді енгізу;

- инфрақұрылымдық және кеңістіктік дамуды синхрондау – бюджеттерді басым емес өңіраралық бағыттардан "өсу нүктелері" мен сыртқы "сұраныс нүктелері" арасындағы байланыстарды күшейтуге қайта бөле отырып, мемлекеттік бағдарламаларды қайта қарау;

- жастар бизнес субъектілерінің өсу нүктелерін бөлу, осы саладағы үздік тәжірибелерді анықтау және тираждау жүйесін қалыптастыру бөлігінде жастар кәсіпкерлігін дамыту бойынша өңірлік саясатты жетілдіру;

- Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамыту бойынша әрбір аймақтың еңбек нарығының сұранысына байланысты салалық мемлекеттік немесе аймақтық бағдарламалардың қабылдануын қарастыру;

- кәсіпкерлік белсенділіктің басты факторы - заңның үстемдігі және меншік құқығын қорғау. Қазақстан Республикасында жастар үшін заңдарды түсіну - күрделі,

сонымен қоса бір заңнан басқа заңдарға сілтемелік нормалар көп. Барлық нюанстарды түсіну өте қиын, ал жастардың шағын және орта бизнесі үшін - бұл мүлдем күрделі әрі уақытта көп алады. Заңдарды қолжетімді және анық түсіндіру қажет. "Атамекен" ҚР ҰКП Жоғарғы Сотпен, Қаржы министрлігімен бірлесіп жана Салық кодексіне түсініктеме әзірлеу жобасын іске қосты және бұл тәжірибе өте сәтті қолданысқа енгізілді. Басқа салалар бойынша (кеден ісі, экология және т.б.) осындай түсініктемелерді әзірлеп, шағын және орта бизнеспен айналысатын жастарға үгіт-насихат жұмыстарын өткізу қажет;

- Қазақстан Республикасының Әкімшілік бұзушылықтар бойынша кодекс (173, 175, 175-1 баптар) және Қылмыстық кодекстердегі бизнеске қатысты көптеген нормалар көп жағдайда жұмыс істемейді немесе билік органдарына қарай шешімдер қабылданады. Кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін бұзғаны үшін (мемлекеттік қызметтің беделін түсіретін теріс қылықтарға ұқсас) лауазымды тұлғалардың тәртіптік жауапкершілігінің уақытша шектерін кеңейту, сондай-ақ жоғары тұрған органдар мен соттарға шағым жасау кезінде жаза қолдану мерзімін тоқтата тұруды заңнамалық түрде көздеу қажет. Қылмыстық заңнамада лауазымды адамдардың жауапкершілігі, оның ішінде кәсіпкерлік қызметке араласқаны үшін жауапкершілік жөніндегі ережелерді түбегейлі қайта қарау, кәсіпкерлерге, сыбайлас жемқорлық қылмыстарынан зиян келтіруге әкеп соққан заңсыз іс-әрекеттерді ажырату қажет;

- заңсыз тексерулерге қатысты баптар бойынша хаттамаларды кәсіпкерлік жөніндегі уәкілетті орган – Ұлттық экономика министрлігі жасайды. Алайда, оның ұйымдық құрылымы өңірлердегі бөлімшелерді қарастырмайды. Осындай құқық бұзушылықтар бойынша аймақтарда нақты жұмыс істей алатын мемлекеттік органды айқындау қажеттілігі туындайды;

- Квази мемлекеттік сектор қызметінің рұқсат етілген түрлерін регламенттейтін қолданыстағы заңнама жеке секторға белсенді қызметті дамытуға және экономика салаларында бәсекелі тауашаларды иеленуге мүмкіндік бермейді. Әртүрлі бағалаулар бойынша олардың экономикадағы үлесі ЖІӨ-нің 50% - дан астамын құрайды, жаңа мемлекеттік ұйымдарды құру өсімі

байқалады (2000 жылдан бастап олардың саны 23 723-тен 26 612-ге дейін ұлғайды). Бұл мемлекеттің экономикаға қатысуын қысқарту жөніндегі саясатқа қайшы келеді. Квазигоссектор қызметі түрлерінің негізділігіне тексеру жүргізу және оларды кем дегенде 2 есе (150-ге дейін) қысқарту қажет;

- жастар кәсіпкерлігін қолдау саласындағы мемлекеттік саясаттың жобалық тәсіл қағидаттарына сәйкес басқарудың әдістемелік тәсілдерін әзірлеу;

- цифрлық технологияларды қолдана отырып, жастар кәсіпкерлік субъектілерін қолдаудың тиімді ақпараттық-коммуникациялық жүйесін қалыптастыру мәселелерін одан әрі зерделеу;

- барлық порталдардың онлайн-нұсқаларын одан әрі дамытуды, оның ішінде барлық үдерістерді қолма-қол ақшасыз төлеу жүйесін енгізуді жеделдету (Кәсіпкерліктің өңірлік картасы, Бизнес-реестр, Бірыңғай сатып алу терезесі);

- жастар кәсіпкерлігін дамыту орталықтары бар жоғары оқу орындарын қаржылық және қаржылық емес тетіктер арқылы мемлекеттік қолдау;

- білім беру жүйесін жаңа форматқа, яғни фактілерді үйренуден "4К" (сыни ойлау, креативтілік, кооперация, коммуникация) және STEM қағидаттарына қайта бағыттау;

- үйде қарапайым бизнес жобаларды іске асыру арқылы көп балалы отбасыларды қолдау.

2. Қаржылық тетіктер бойынша:

- экономиканың нақты секторын сауықтыру жөнінде жүйелі шаралар жүргізу, сондай-ақ оңалту және банкроттық рәсімдерінің тиімділігін арттыру. Жастардың бәсекеге қабілетті және дәрменсіз кәсіпорындары үшін критерийлерді айқындау қажет. Бәсекеге қабілетті кәсіпорындарды сақтау мақсатында проблемалық берешегі бар қарыз алушыларды сауықтыру жөніндегі жеке бағдарламаға бастама жасау ұсынылады;

- жастар бағдарламалары мен кәсіпкерлік жобаларды қаржыландыру кезінде мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін дамыту, жастар стартаптарын мемлекеттік-жеке қолдауды қамтамасыз ету;

- венчурлік капиталдарды инвестициялау арқылы жастардың кәсіпорындары мен startup-компаниялар үшін ақша тарту;

- краудфандинг арқылы қаражат тарту үшін қазақстандық немесе қазақстандық мазмұны бар платформаны әзірлеу, яғни қалайтын адамдар қандай да бір бизнес жобаны ашу үшін капитал жинауға өз бетінше көмектесе алады;

- "Бизнестің жол картасы 2025" бағдарламасы аясында 29 жасқа дейінгі шегі бар жас кәсіпкерлерге бизнесті ашуға мемлекеттік гранттар көлемін арттыру, бұл көптеген бастаушы кәсіпкерлерге өз бизнесін ашуға көмектеседі;

- микроқаржылық ұйымдарды қаржыландыруды ұлғайту. Микрокредиттер қаржыландырудың ең қолжетімді көздері болғандықтан, МҚҰ-ды қолдау үшін көбірек қаражат жұмсау қажет. Бұл ретте, ҚР Ұлттық Банкінің қадағалауына түсетін тіркелген МҚҰ-ға назар аудару қажет;

- жеке тұлғаларға денсаулық сақтауға, білім беруге, әлеуметтік салаға өз қаражатын инвестициялауға жағдай жасау үшін мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетігі бойынша жобаларды қаржыландыруды ұлғайту;

- "Бастау бизнес" бойынша қаржыландыру индикативын 20%-дан 30%-ға дейін арттыру - шағын несиелер берудің 63 млрд теңгеге дейін өсуін қарастыру;

- кәсіпкерлік қызметті қаржыландырудың маңызды нысаны ретінде кәсіпкерлікті жобалық несиелеуді (толық регресс құқығымен несиелер беру, жартылай регресс құқығымен несиелер беру, регресс құқығынсыз несиелер беру) ұсынуға болады, оның негізі болашақта құрылатын немесе қайта жаңартылған кәсіпорынды әкелетін кірістер есебінен инвестициялық жобаларды қаржыландыру идеясы болып табылады. Соңғылары банктер ұйымдастыратын қаржыландыруды және инвестициялардың қайтарымдылығын қамтамасыз етеді. Жобалық кредит беру жағдайында банктер беретін кредиттердің негізгі қамтамасыз етілуі инвестициялық жобаның өзі болып табылады [124].

Сонымен, қазіргі уақытта жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін қолайлы жағдайларды қалыптастыруға ықпал ететін мемлекеттік ұйымдастырушылық және қаржылық қолдауды жандандыру қажет. Бұл ретте құзыреттілік пен ведомстволық бағыныстылық

салаларын айқын ажырататын өңірлік билік деңгейлері мен инновациялық экожүйенің субъектілері (технопарктер, бизнес-инкубаторлар және т.б.) маңызды рөл атқаруы тиіс. Жастар кәсіпкерлігін ұйымдастырушылық-қаржылық қолдауды дамыту Қазақстан Республикасының әрбір шаруашылығының субъектісі де, тұтастай алғанда Қазақстан экономикасының да ұтымды құрылымы үшін база құруға ықпал етуі тиіс.

2.3 Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамыту және қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның моделі ұсыну

Жастар кәсіпкерлігін қолдау шет елдердегі мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл әлемдік экономикалық дамудың қазіргі заманғы үдерістерінің кешенімен негізделген, олар дәстүрлі жас ұрпақтың бизнес-ортаға бейімделуін қиындататын жаңа проблемаларды тудырып отыр. Жаһандану жағдайында қоғам үшін жаңа мүмкіндіктер жасайтын саяси, экономикалық, әлеуметтік, экологиялық факторлар бір мезгілде, әсіресе өзінің кәсіпкерлік қызметін бейімдеу, қамтамасыз ету және дамыту тәсілдерін іздеуге мәжбүр болатын жастарға өткір әсер етуде.

Қазіргі жағдайда жастар бизнесі кәсіпкерлік экожүйенің маңызды элементі болып табылады, сондықтан оны қолдау Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік экономикалық саясаттың негізгі міндеттерінің бірі болуға тиіс. Жастар кәсіпкерлігі саласындағы мемлекеттік саясат жастар кәсіпкерлігі саласындағы билікті орталықсыздандыруға және деконцентрациялауға түрткі болуға, акценттерді ұлттық деңгейден өңірлер мен жергілікті өзін-өзі басқару деңгейіне жылжытуға мүмкіндік береді.

Сондықтан жастар саясатын дамытудың маңызды басымдықтарын жариялау мемлекеттің стратегиялық міндеті болып табылады, ал оларды табысты іске асыру қоғамдағы

сапалы өзгерістерге, қоғамдық өмірдің барлық салаларын жаңғыртуға әкеледі [125].

Жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеуге стратегиялық көзқарас елдегі жас кәсіпкерлер қызметін дамытудың нысаналы индикаторлары мен нәтижелілігінің негізгі көрсеткіштерін айқындауды көздейді. Бұл ретте, қазіргі уақытта отандық аналитикалық арсенал болса да, макроэкономикалық деңгейде жастар кәсіпкерлігінің жағдайын сипаттайтын мақсатты индикаторлар мен көрсеткіштер жүйесінің құрамы мен ауқымының мәселесі әдіснамалық шешілмегенін атап өткен жөн [126-129].

Біздің ойымызша, болашақта Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының мақсаты мен мақсатты индикаторларын анықтау үшін басқа елдермен салыстырмалы бағалау мүмкіндігі үшін, сондай-ақ жастар кәсіпкерлігін стратегиялық мемлекеттік басқарудың үздік тәжірибелерін анықтау және пайдалану үшін дамыған әлемдік қоғамдастықта жалпы қабылданған бизнесті дамыту статистикасының көрсеткіштерін пайдалану орынды. Атап айтқанда, Дүниежүзілік банк пен Халықаралық қаржы корпорациясының (бизнесті жүргізу индексі - Doing Business), Дүниежүзілік экономикалық форумның (Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі), Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының (Жаһандық инновациялық индекс), The Heritage Foundation (Index of Economic Freedom) және т. б. әдіснамалық тәсілдері туралы болып отыр (кесте 8).

Ескере кететін жайттардың бірі - жастар кәсіпкерлігін талдайтын және зерттейтін арнайы халықаралық агенттіктер мен арнайы рейтингтер, олардың индикаторлары мен көрсеткіштері жоқ, сондықтан жастар кәсіпкерлігін зерттеу көрсеткіштері жалпы бизнесті бағалау крсеткіштерімен үйлестіріледі.

Кесте 8 – Әлемдік қоғамдастықта жалпы қабылданған бизнесті дамыту рейтингілері мен статистикасының көрсеткіштері

Рейтинг атауы	Құрастырушылары	Көрсеткіштері	Қатысатын мемлекет саны
1	2	3	4
Doing business	Дүниежүзілік банк және Халықаралық қаржы корпорациясы (АҚШ)	Бизнесті тіркеу, Құрылысқа рұқсат, Электр желілеріне қосу, Меншікті тіркеу, Салық төлемдері, Халықаралық сауда, Кредиттерді алу, Инвесторларды қорғау, Келісім-шарттардың орындалуын қамтамасыз ету, Кәсіпорынды (дәрменсіздікті) жабу туралы шешім), Қызметкерлерді жалдау.	189
Business Environment Rankings	The Economist Intelligence Unit (Ұлыбритания)	Саяси және макроэкономикалық тұрақтылық, Нарықтық мүмкіндіктер, Еркін кәсіпкерлік пен бәсекелестікке қатысты саясат, Шетелдік инвестицияларға қатысты саясат, Сыртқы экономикалық және валюталық бақылау, Салық салу, Қаржы құрылымы, Еңбек ресурстарының нарығы, Инфра құрылым	82
Index of Economic Freedom	The Heritage Foundation (АҚШ)	1 топ: заңдылық (меншік құқығын қамтамасыз ету, сыбайлас жемқорлықтан еркіндік); 2 топ: экономикаға мемлекеттік қатысу мөлшері (фискалдық еркіндік, мемлекеттік шығыстар); 3 топ: ұлттық заңнаманың тиімділігі (бизнес саласындағы еркіндік,	178

8 кестенің жалғасы			
1	2	3	4
		еңбек қатынастары саласындағы еркіндік, ақша саласындағы еркіндік); 4 топ: нарықтардың ашықтығы (сауда саласындағы еркіндік, инвестициялық еркіндік, қаржылық еркіндік)	
New business density	Дүниежүзілік банк (АҚШ)	Халықтың жаңа кәсіпорындар құруға бейімділігі, кәсіпкерлік белсенділік және қазіргі бизнес-климатта бизнес жүргізуге ықпалы. Негізгі көрсеткішті есептеуге негізделген-15-тен 64 жасқа дейінгі халықтың 1 мың адамына бір жыл ішінде тіркелетін жаңа кәсіпорындар саны	165
G20 Entrepreneurship Barometer	Ernst & Young Global Limited компаниясы (Ұлыбритания)	Қаржыландыруға қол жеткізу; Кәсіпкерлік мәдениет; Салық салу және реттеу; Білім және оқыту; Кәсіпкерлікті қолдау бойынша келісілген жұмыс	20
The Global Competitiveness Index	Дүниежүзілік экономикалық форум (Швейцария)	Субиндекс "Инновациялық фактор": бизнестің даму деңгейі, инновациялар Субиндекс "Тиімділікті күшейткіш тер": жоғары білім және кәсіби дайындық, тауар нарығының тиімділігі, еңбек нарығының тиімділігі, қаржы нарығының дамуы, технологиялық деңгей, нарық мөлшері	144
Global innovation index	INSEAD халықаралық бизнес-мектебі (Франция), Cornell University (АҚШ), the World	Субиндекс "Инновациялар ресурстары мен шарттары": Институттар (саяси жағдай, нормативтік-құқықтық орта, бизнес-орта); Адами капитал және зерттеулер	143

8 кестенің жалғасы			
1	2	3	4
		(білім беру, жоғары білім беру, R&D зерттеу және дамыту);	
	Intellectual Property Organization (WIPO) (Швейцария)	инфрақұрылым (акт, бас инфрақұрылым, экологиялық тұрақтылық); Ішкі нарықты дамыту (кредиттер, инвестициялар, сауда және бәсеке лестік); Бизнесі дамыту (ақыл-ой еңбегінің қызметкерлері, инновациялық байланыстар, білім алу және т.б.); Субиндекс "Инновация нәтижелері": Білім және технологиялық нәтижелер деңгейі (білім беру, білімнің әсері, білімнің таралуы); Шығармашылық қызмет нәтижелері (материалдық емес активтер, шығармашылық тауарлар мен қызметтер, онлайн шығарма шылық)	
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [130-137]			

Халықаралық ұйымдар мен агенттіктердің әдіснамалық тәсілдерін талдау кезінде 7 көрсеткіштер мен индикаторларға тоқталып өткен болатынбыз.

1. "Бизнесі жүргізу" рейтингі (Doing business) [130] 4 негізгі ақпарат көздері бойынша бизнесі жүргізу шарттарын зерттеуге негізделген: респонденттерге сауалнама жүргізу, кәсіпкерлік қызметті реттейтін заңнаманы, нормалар мен ережелерді зерделеу, зерттелетін елдер үкіметтерінің кеңестері, World Bank Group деректері. 2014 жылдан бері әлемнің 189 экономикасы зерттеумен қамтылды, әлемнің әр түрлі елдерінен 10 200 сарапшы тартылды, 13 026 респондент сұралды. Зерттелген көрсеткіштер саны рейтингтің әрбір елінде 10 584-тен 56-ға дейін қамтыды. Елдер бойынша көрсеткіштердің барлық мәндері талданатын

көрсеткішті пайдаланудың немесе елдің зерттеу таңдауына қосылуының бірінші жылынан бастап жобаның ресми сайтында жарияланады. Рейтинг көрсеткіштердің 11 тобының негізінде жасалады (Қосымша К). Біздің ойымызша, бұл рейтинг нақтылықпен ерекшеленетініне және бизнес қызметінің негізгі салаларындағы кедергілердің деңгейін сипаттағанына қарамастан, кәсіпкерлік ахуалды нақты жақсарту үшін Қазақстанның дәрежесін арттыруға ғана жеткіліксіз болады, әсіресе басқа рейтингтер, мысалы, экономикалық еркіндік индексі және сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі кәсіпкерлер үшін қолайсыз үрдістерді куәландырады.

2. Бизнесі жүргізудің қолайлы жағдайлары (Business Environment Rankings) [131] бойынша әлем елдерінің рейтингі зерттеумен қамтылған 82 елде бизнес-ортаның сапасын немесе тартымдылығын өлшейді. Рейтинг моделі саяси және макроэкономикалық тұрақтылықты, нарықтық мүмкіндіктерді, еркін кәсіпкерлік пен бәсекелестікке қатысты саясатты, шетелдік инвестицияларға қатысты саясатты, сыртқы экономикалық және валюталық бақылауды, салық салуды, қаржы құрылымын, еңбек ресурстары нарығын және инфрақұрылымды қоса алғанда, 10 базалық критерийден тұрады. Әрбір санат соңғы 5 жылда рейтингте бағаланатын бірқатар көрсеткіштерді қамтиды, олар бойынша 5 жылдық перспективаға болжам жасалады. Әр санаттағы көрсеткіштер саны 5-тен 16-ға дейін өзгереді. Барлығы 91 көрсеткіш пайдаланылады, олардың әрқайсысы 1-ден 5-ке дейінгі шкала бойынша бағаланады (бизнес үшін өте жаман).

3. Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) рейтингі - Дүниежүзілік Банктің (АҚШ) және Еуропалық қайта құру және даму банкінің (Ұлыбритания) бірлескен бастамасы [132] - фирмалар жұмыс істейтін іскерлік ортаны қабылдау туралы түсінік алу мақсатын қояды. Сұхбат жүргізу үш жыл аралықпен жүргізіледі, бұл өтпелі экономикасы бар елдерде бизнес-ортаны зерделеуге мақсат етіп қойған. Рейтинг кәсіпорындардың тиімділігі, бизнес пен билік қатынастары, жеке сектордың жағдайы, қаржыландыру проблемалары, еңбек қатынастарын, инфрақұрылымды дамыту, бейресми төлемдер мен сыбайлас жемқорлықтың көлемі, сондай-ақ кадрлар даярлау және

инновациялар туралы кең ауқымды мәселелер бойынша деректерді ұсынады.

4. Экономикалық еркіндік индексі (Index of Economic Freedom). 2014 жылы жиырмамыншы рет The Heritage Foundation тәуелсіз ұйымы [133] құрылған, мемлекеттік қолдауды пайдаланбайды. Бұл индекс 4 топқа біріктірілген 10 индекс бойынша әлем экономикаларын талдауды болжайды:

I топ: заңдылық (меншік құқығын қамтамасыз ету, сыбайлас жемқорлықтан еркіндік).

II топ: экономикаға мемлекеттік қатысу мөлшері (фискалдық еркіндік, мемлекеттік шығыстар).

III топ: ұлттық заңнаманың тиімділігі (бизнес саласындағы еркіндік, еңбек қатынастары саласындағы еркіндік, ақша саласындағы еркіндік).

IV топ: нарықтардың ашықтығы (сауда саласындағы еркіндік, инвестициялық еркіндік, қаржылық еркіндік).

Индекс 0-ден 100-ге дейін өзгереді, онда 100 ең жоғары деңгейдегі бостандыққа сәйкес келеді. Индекс градациясы:

- 80-ден 100-ге дейін - елдер еркін;
- 70-тен 79,9-ға дейін - басым еркін;
- 60-тан 69,9-ға дейін - салыстырмалы еркін;
- 50-ден 59,9-ға дейін - басым еркін емес;
- 50-ден төмен - еркін емес елдер.

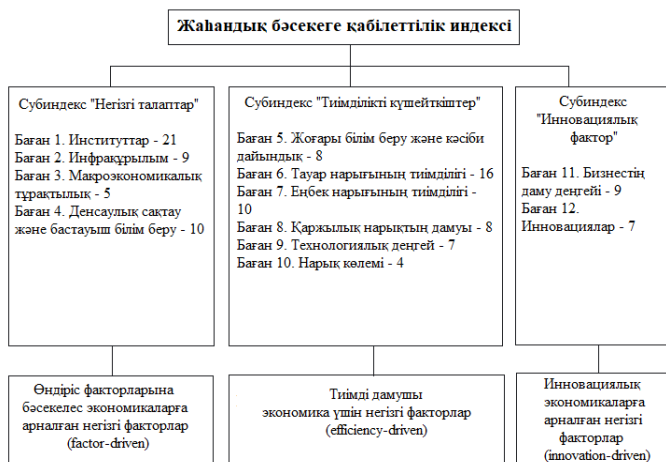
5. Кәсіпкерлік белсенділіктің рейтингі "Жаңа кәсіпорындардың (New business density) үлес салмағы" [134] халықтың жаңа кәсіпорындар құруға бейімділігін, кәсіпкерлік белсенділікті және қазіргі бизнес-климатта бизнес жүргізуге ниетін көрсетеді. Негізгі көрсеткіші - 15-тен 64 жасқа дейінгі халықтың 1 мың адамына бір жыл ішінде тіркелетін жаңа кәсіпорындар саны. Рейтинг "жол картасында" "бәсекелестікті дамыту және монополияға қарсы саясатты жетілдіру" көрсетілген.

6. 2013 ж. "G20 Кәсіпкерлік қызметінің барометрі" (G20 Entrepreneurship Barometer 2013) рейтингі [135] рейтингке енгізілген елдердің әрқайсысына кәсіпкерлік ортада ағымдағы артықшылықтарды және одан әрі даму үшін негізгі мүмкіндіктерді анықтауға көмектеседі. G20 мүшелігін

анықтаудың қабылданған тәсіліне сәйкес бұл тізімге 19 жеке ел және қосымша мүше ретінде - Еуропалық Одақ (ЕО) кіреді.

Зерттеу шеңберінде кәсіпкерлікті дамытудың негізгі факторларын көрсететін 5 критерий бойынша елдердің баллдық бағалау моделі қолданылды: қаржыландыруға қол жеткізу; кәсіпкерлік мәдениет; салық салу және реттеу; білім беру және оқыту; кәсіпкерлікті қолдау бойынша келісілген жұмыс.

7. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (The Global Competitiveness Index) [136] статистикалық және динамикалық компоненттердің: ресми деректер мен компания басшыларының жаһандық сауалнама нәтижелерінің комбинациясына негізделген Дүниежүзілік экономикалық форумның (World Economic Forum) әдістемесі бойынша есептеледі. Индексті есептеу кезінде 3 субиндекс бөлінді: базалық талаптар, тиімділікті күшейткіштер және инновациялық фактор, оған ұлттық бәсекеге қабілеттілікті сипаттайтын 114 көрсеткіштерді біріктіретін бәсекеге қабілеттіліктің 12 бағаны (сурет 11) кіреді. Айта кету керек, бөлінген 12 баған тәуелсіз болып табылмайды: олар бір-бірін күшейтеді, сонымен қатар бір саладағы әлсіздік басқаларға теріс әсер етеді.

Сурет 11 – Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі бойынша бизнесті дамытуға қатысты 3 субиндекс
Ескерту – Автормен құрастырылған

Рейтингтік айнаымалылардың жиынтығы бизнес, саяси орта және мемлекеттік менеджмент өкілдерінің сараптамалық пікірінің 2/3-іне және ашық баспасөзде жарияланатын және халықаралық ұйымдар тұрақты негізде жүзеге асыратын статистикалық деректердің, әлеуметтік шолулардың және ғылыми зерттеулердің 1/3 ашық материалдарына қалыптастырылады. Индекс әртүрлі салмақ коэффициенттерін беру есебінен өндіріс факторларынан инновациялық факторларға бәсекелес экономикалардың даму сатысын ескереді, сондықтан бағандар субиндекстер бойынша топтастырылған, олардың әрқайсысы белгілі даму сатысы үшін шешуші мәнге ие.

8. Global Innovation Index рейтингі [137] инновацияларды дамыту деңгейі бойынша елдерді саралайды, 2007 жылдан бастап Корнель университетімен, INSEAD Халықаралық бизнес мектебімен және Біріккен Ұлттар Ұйымының мамандандырылған мекемесі болып табылатын WIPO Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымымен есептеледі.

Индекс екі субиндекстің орташа арифметикалық ретінде есептеледі. Біріншісі инновациялар ресурстары мен шарттарын сипаттайды (Innovation Input) және 5 субгрупп факторды қамтиды, екіншісі — инновация нәтижелері (Innovation Output) және 2 субтобының факторды қамтиды. Қосалқы топтардың құрамына топтар кіреді, өз кезегінде, жалпы 81 көрсеткіш 3 кіші топқа бөлінеді. Индекс абсолюттік мәнде анықталады.

9. Сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі (The Corruption Perceptions Index) жиынтық сыбайлас жемқорлық деңгейі бойынша мемлекеттердің ранжирленуін қамтамасыз етеді, яғни сыбайлас жемқорлықтың әр түрлі түрлері мен нысандарын ескереді, бұл индексті құру тәсілімен өзі қамтамасыз етеді. Бұл индекс "билікті теріс пайдалану, құпия мәмілелер мен паракорлық бүкіл әлем бойынша қоғамды құлдыратуды жалғастыруда" деген идеяны еске салады. 1995 жылдан бастап Transparency International ұйымымен құрастырылады [138].

Елімізде кәсіпкерліктің даму деңгейін бағалайтын халықаралық рейтингтерді кешенді зерттеу экономикалық өсудің институционалдық шектеулерін жоюға және Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытуға қолайлы нақты шараларды

әзірлеуге бағытталған іс-шаралар кешенін қабылдау мүмкіндігін ашады.

Халықаралық рейтингтердің көрсеткіштері мен индикатордарын талдап, ескере отырып, біз 2025 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының моделін ұсынуға тырыстық.

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы бизнестің дамуының стратегиялық мақсаттылығын және талдамасын негіздеп, жастар кәсіпкерлігін дамуының мемлекеттік бағдарламасының өзінің мазмұнды сипаттамаларын құрылымдауға болады (сурет 12).

Сурет 12 – Жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының моделі

Ескерту – Автормен құрастырылған

Жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы және оның моделін құрастырған кезде жобалық әдіснамаға назар аударылды.

Мемлекеттік бағдарламаларды іске асырудың жобалық форматы бағдарламаның өз тетіктерін егжей-тегжейлі

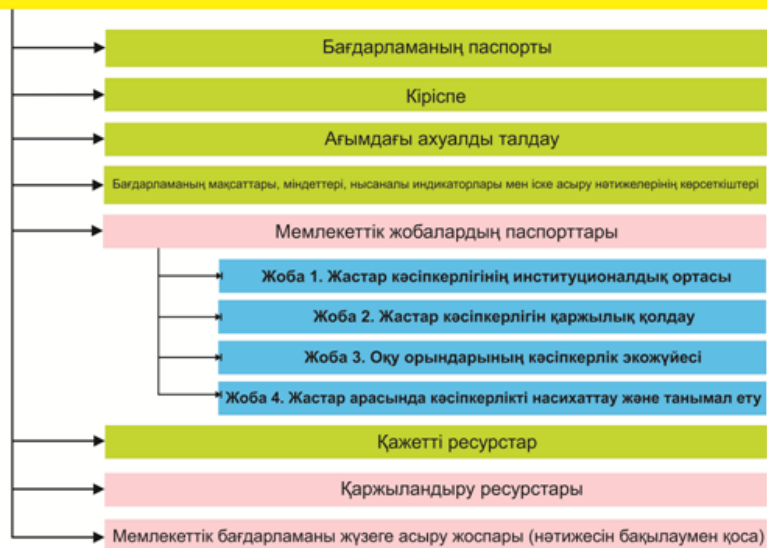
пысықтауды ғана емес, сондай-ақ қолдау алушылардың дамуын болжауды да көздеуі тиіс. Осылайша, бағдарламаны әзірлеу кезінде кез келген инвестициялық жоба үшін дәстүрлі құжаттарға - бизнес-модель, ТЭН, қаржы моделіне сүйене отырып, жобаларды іріктеудің алдын ала өлшемдерін қалыптастыру орынды. Өйткені, инвестициялық жоба немесе жобалар тобы сайып келгенде бағдарламаның мазмұны мен мақсаты болып табылады. Бірақ, мемлекеттік мүдделерді ескере отырып, олар кешенді инвестициялық жобаның (КИПР) паспортымен, сала мен өңірге әсерін бағалаумен, басқа да қолдау шараларымен және жобалармен үндестіру мүмкіндіктерін, салалық тәуекелдерді талдаумен толықтырылуы тиіс [139].

Нәтиже ретінде, бағдарламаны жоспарлау кезінде объектіні құруға арналған инвестициялық ресурстарда ғана емес, сондай-ақ объектіні дұрыс пайдалану және оның бағдарламалық функцияларын орындау үшін қажетті операциялық ресурстарға қажеттілікті ескеру мүмкіндігі пайда болады.

Жобалық формат бағдарламаның орындалу параметрлерін болжауды жүзеге асыруға және қажет болған жағдайда, мақсатты индикаторларды орындауға қол жеткізу үшін әзірлеуге қайта оралуға, түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Бағдарламаның нәтижелілігін бағалаудың негізгі тәсілдері шығындар мен пайданы өлшеумен, саясаттың нақты нәтижелерін осы саясатты жүзеге асырмай, жағдайды дамытудың мүмкін болатын нәтижелерімен салыстырумен, жекелеген индикаторларды бағалаумен, қойылған мақсаттарға қол жеткізу дәрежесін бағалаумен негізделеді. Тек осыдан кейін ғана жекелеген жобалар мен тұтастай алғанда бағдарламалардың дамуына параллель түрде мониторинг жүргізе отырып, жобаларды іріктеуді бастауға болады [140].

Мемлекеттік бағдарламада жобалық форматты қолдануға байланысты жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары мен міндеттерінің құрылымы келесідей құрастырылып, бекітуге ұсынылады (сурет 13).

2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы

Сурет 13 – Жобалық форматты ескере отырып құрастырылған жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының ұсынылатын нұсқасы
Ескерту – Автормен құрастырылған

2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының ұсынылған нұсқасындағы паспортта құжаттың мақсаты мен міндеттері келесідей (кесте 9).

Кесте 9 – 2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының ұсынылған нұсқасындағы паспорт

Атауы	2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы
Әзірлеу үшін негіздеме	"Бизнестің жол картасы-2025" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы, Нәтижелі жұмыспен қамтуды

9 кестенің жалғасы	
1	2
	және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасы
Бағдарламаны әзірлеуге жауапты мемлекеттік орган	Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі
Бағдарламаны іске асыруға жауапты мемлекеттік органдар мен ұйымдар	Мемлекеттік орталық және жергілікті атқарушы органдар, квазимемлекеттік сектор субъектілері, қоғамдастықтар
Бағдарламаның мақсаты	Жастар кәсіпкерлігінің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету, сондай-ақ бар жұмыс орындарын сақтау және жана тұрақты жұмыс орындарын құру
Бағдарламаның міндеттері	<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігінің нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу және өзектендіру; - жастар кәсіпкерлігінің инфрақұрылымын, оның ішінде оқу орындарында дамыту; - жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау жүйесін жетілдіру; - оқу орындарында кәсіпкерліктің экожүйесін дамыту бойынша егжей-тегжейлі стратегиялық жоспарды, тұжырымдаманы, доктринаны енгізу; - кәсіпкерлік білімді нақтылау және енгізу; - жастар кәсіпкерлігін жаңа және дәстүрлі массмедиа жобалар арқылы насихаттау және танымал ету.
Жүзеге асырылатын жобалар	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасы. 2. Жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау. 3. Оқу орындарында кәсіпкерлік экожүйесі. 4. Жастар арасында кәсіпкерлікті насихаттау және танымал ету
Бағдарламаның іске асыру мерзімдері	2021-2025 жылдар
Ескерту – Автормен құрастырылған	

Ұсынылып отырған мемлекеттік бағдарламаның негізгі жобалық бөлігі макро-, мезо- және микродеңгейлерді қосып алатын 4 жобадан тұрады:

Бірінші деңгей (жоба) - тек жастар кәсіпкерлігі үшін институционалдық нысандарды қалыптастыру. Бизнесінің жалпы институционалдық форматы жастар кәсіпкерлігі үшін де негіз қалаушы болып табылатыны сөзсіз. Бірақ жастар кәсіпкерлігі саласына ғана әсер ететін айрықша тетіктер қажет. Бұл - жастар кәсіпкерлігінің әлеуетіне ғана бағытталған жеке бағдарлама, жастар бизнес-құрылысы үшін жекелеген қаржы тетіктері, жастардың жалпы проблемалары мен жастар жұмыссыздығын қысқартуға ғана емес, сондай-ақ экономиканың стратегиялық нәтижелі сегменті ретінде жастар кәсіпкерлігінің параметрлері туралы тұрақты түрде хабардар етуге бағытталған жастар бизнес-бастамаларын толассыз ақпараттық сүйемелдеу.

"Жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасы" жобасы қазақстандық экономиканы жаңғыртудың стратегиялық міндеттерін тиімді іске асыру үшін қоғамды дамытудың инновациялық үлгісіне барабар кәсіпкерлікті дамытудың жаңа институттары мен тетіктерін құруды талап ететінін атап өту қажет. Жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасының ұсынылып отырған өзгерістері жас кәсіпкерлерді мемлекеттік қолдаудың тиімділігін арттыруға ғана емес, бірінші кезекте жастар кәсіпкерлігіндегі бизнес субъектілерінің инновациялық және өндірістік секторларын дамытуға макро-, мезо- және микродеңгейдегі өңірлер әкімшілігін ынталандыруға, жастар кәсіпкерлігінің салалық құрылымын жетілдіруге, қолданыстағы әкімшілік кедергілерді азайтуға мүмкіндік береді.

Екінші деңгей (жоба) - жастар кәсіпкерлігі үшін қаржылық нысандарды қалыптастыру. Жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін қаржылық сүйемелдеу мәселесі уақытқа қарамастан, негізгі және өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Бұл деңгейде міндетті түрде жастарға қаржылық тетіктер, қаржыны алу қайнар көздері, оны ақпараттық қамтамасыз ету, көмек беру, жастардың жобалары мен бизнестерін қаржылық менеджменті сияқты нысандарды қалыптастырып, мүмкіндіктерді туғызу.

"Жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау" жобасы ұйымдастырылған сауалнаманың нәтижелері шеңберінде қаржылық қолдау үлкен сұранысқа ие және болашақта осындай сұраныста қала беретінін көрсеткен болатын. Қазақстанда жастар

кәсіпкерлігін дамытуға инвестициялар туралы айтпағанда, оның қызметін қаржыландыру көздерінің болмауы айтарлықтай дәрежеде кедергі келтіреді. Аталған жағдай, бір жағынан, шағын жас ұйымдардың қызметінің негізгі параметрлерінің сәйкес келмеуінен (жұмыс істеу кезеңі, капиталдандыру, айналым, түсім және т.б.) нарыққа шығуы мүмкін еместігіне, екінші жағынан - банк кредиттерінің жеткілікті ауқымды нарығының болмауына және кредит нарығында қарыз алудың тым жоғары құнына байланысына сәйкес жетілдіру жолдары көрсетілген.

Үшінші деңгей (жоба) - ЖОО-ның жалпы экожүйесін жандандыру ұйымдастырушылық процестерді, ақпараттық мүмкіндіктерді динамика келтіруге және шағын инновациялық компаниялар құруға мүмкіндік береді, бұл жастар кәсіпкерлігін жандандырудың үшінші құрамдас бөлігі - "білім беру-бизнес" жүйесінде инновациялық негіздерді дамытуға, бизнес-инкубациялау және стартаптарды акселерациялау процестерін қалыптастыруға әкеледі. Бұл үдерістер бизнес-инкубаторды қалыптастыру және студенттік инновациялық жобаларды бастау арқылы ЖОО-ның кәсіпкерлік экожүйесінің үдерістерін әртараптандырады. Бизнес-инкубациялау және стартаптарды акселерациялау арқылы қаржыландырудың сыртқы көздерін қоса отырып, жобаны нақты жылжыту және олардың өміршеңдігін айқындайтын жобаларды іріктеу жүйесі арқылы өту процесі жүреді.

"Оқу орындарында кәсіпкерлік экожүйесі" жобасында оқу орындары инновациялар экожүйесінің негізгі элементі ретінде жаңа индустриялардың қажеттілігін құзыретті кадрлармен қамтамасыз етіп қана қоймай, технологиялық сын-қатерлерден озып жұмыс істеуге, жаңа білімдер мен ғылыми бастамаларды генерациялаудың көшбасшысы болуға, тиімді инновациялық сектордың үздіксіз өсуіне ықпал етуге, осылайша жастар бизнесінің тұрақты дамуын қамтамасыз ету мүмкіндігі қарастырылады. Кәсіпкерліктің бастапқы сатысында оқу орындары - бұл жастардың техникалық және технологиялық шығармашылығын дамыту үшін ең тиімді алаң.

Жастар кәсіпкерлігін жандандыру моделіндегі төртінші компонент - бұл жастар кәсіпкерлігін насихаттау және танымал

ету, субъективті белсендіру механизмі. Осы бағыт бойынша жастар кәсіпкерлігінің жасырын факторларына – жас адамның кәсіпкерлік субъектілігін қалыптастыруға басты назар аударылады. Осыған байланысты, бірінші элемент жас адамның бизнес-құзыреттілігін қалыптастыру, оның кәсіпкерлік қызметке жеке және кәсіби қабілеті болып табылады. Кәсіпкерлік ниеттердің күшін, бизнес-құзыреттердің көрінетін деңгейін дамыту үшін жоғары оқу орындары ортасы, атап айтқанда, субъектілік жандандырудың екінші элементін қалыптастыру – университеттердің кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру маңызды реттеуші болып табылады. Сондықтан, жастар кәсіпкерлігін жандандыру мәселесі оны насихаттау және танымал етуден бастау жөн.

"Жастар арасында кәсіпкерлікті насихаттау және танымал ету" жобасында жастар ортасында тәуекелге баруды, жаңаны құруға дайындықты көздейтін кәсіпкерлік рухтың әлсіздігі көрсетіліп, жастар арасында кәсіпкерлікпен айналысу мүмкіндігі, артықшылықтары мен нәтижесін алу мүмкіндігі берілген. Осылайша, кәсіпкердің оң имиджі қоғамдағы тұрақтылықтың маңызды факторы, жүргізіліп жатқан реформалардың жетістігінің кепілі болып табылатындығына жастарға жеткізіледі.

Ұсынылып отырған мемлекеттік бағдарламасындағы жобалардың мақсаттары, міндеттері және мақсатты индикаторлары (Қосымша Л) беріліп отыр.

Ұсынылып отырған синергетикалық модель шеңберінде әдіснамалық және тәжірибелік аспектілерде нәтижелік әсерлерді шоғырландыру жүреді. Модель тұжырымдамасының құрылымдық мазмұны әлемдік оң тәжірибені ескере отырып, қазіргі заманғы рационалистік мемлекеттік бағдарламаның мазмұнын құрайтын құжаттық және ұйымдастырушылық буындардың нақты анықтауына негізделеді [141-144]. Осы модельдің даму стратегиясы Қазақстан экономикасын дамытудың қазіргі заманғы шарттарынан тұрады. Мемлекеттік бағдарламада келтірілген 3-ші және 4-ші жобалардағы іс-шаралар мен мақсатты индикаторлар 8 жылдық кәсіби тәжірибеден және оларды халықаралық рейтингтердің әдіснамасы мен эксперттік көзқарастарды талдау арқылы алынған болатын.

Негізі, 17-суретте көрсетілген қазіргі заманғы жастар кәсіпкерлігінің моделі мемлекеттік бағдарламада берілген шаралар мен синергетикалық әсерлердің қосындысын сипаттайды. Белсендеттірудің неғұрлым тиімді институционалдық құралдары жалпы институциялар аспектісінде – арнайы қорлар, институционалдық инфрақұрылым аспектісінде – бизнес-инкубациялау және стартаптарды акселерациялау болып табылады. Арнайы қорлардың қалыптасуы мен жұмыс істеуі келесідей мүмкіндіктер береді: жастар кәсіпкерлігінің барлық экожүйесін дамыту; стартаптарды елдік қолдаудағы теңгерімсіздікті қысқарту; стартаптарға интегралдық көмек көрсету стандарттарын анықтау.

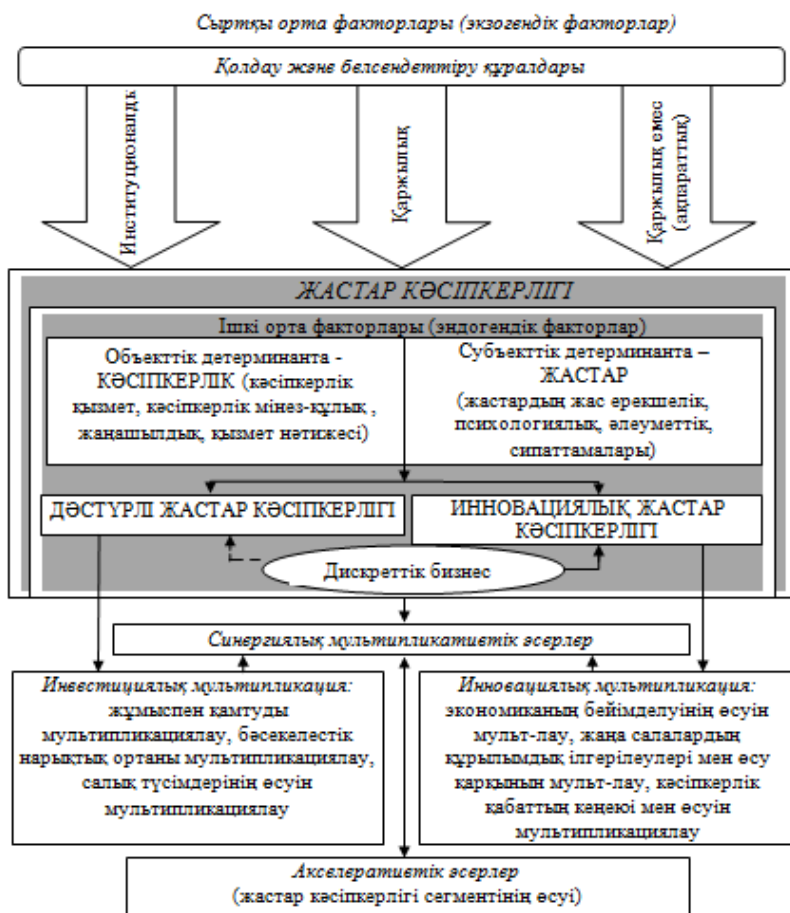
Стартаптарды қоса қаржыландыру тетігі неғұрлым тиімді қаржы құралдары болып табылады. Бюджеттік гранттарды, венчурлық капиталды, ерікті ұйымдардың қаражатын біріктіретін бірлескен қаржыландыру стартап тәуекелін азайтуға, оны іске асырудың барлық кезеңдерін қысқартуға, салалық стартаптардың инновациялық кеңістігін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Неғұрлым тиімді ақпараттық құрал жастар стартаптарын табысты жылжыту үшін сараптамалық, менторлық, тренингтік, консультациялық қызметтерді генерациялау мақсатында ақпараттық ресурстарды шоғырландыруға мүмкіндік беретін ақпараттық алаңдарды, атап айтқанда бизнес-клубтардың моделін қалыптастыру болып табылады.

Осылайша, әлемдік тәжірибені талдау жастар кәсіпкерлігінің тиімді жұмыс істеуі мен дамуын қолдаудың басым нысандарын, шарттары мен құралдарын анықтауға мүмкіндік берді. Біздің зерттеуіміздің шоғырлану нәтижесі осы болып табылады (сурет 14).

Осылайша, ұсынылған модель технологиялық авангардтық дамудың негізгі трендтерімен, инновациялық сектордың институционалдық параметрлерімен, адами капиталдың сапалы динамикасымен үйлестіріледі. Дәл осындай тәсіл жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасының қазіргі заманғы сапасы мәселелерін өзектендіріп қана қоймай, сонымен қатар әдіснамалық, ұйымдастырушылық және қолданбалы

аспектілерде өзара байланысты жобалардың біздің базисімізге сәйкес келетін барабар құрылымын параметрлейді [145].

Сурет 14 – Қазіргі заманғы жастар кәсіпкерлігінің моделі
Ескерту – Автормен құрастырылған

Жастар кәсіпкерлігін жандандыру тетігі негізінен инновациялық даму тетігі ретінде пайда болады. Бұл оны стратегиялық бағалаудың орталық негізі. Жастар кәсіпкерлігін

дамытудың жалпы координаттарын нақтылау үшін әдіснаманың форсайтына сүйене отырып, барлық өзара енетін қадамдарды ескере отырып, жастар кәсіпкерлігінің іздеу картасын қалыптастыру және оның негізінде апробациялық нормативтік жол картасын ұсыну қажет.

2.4 Ұсынылған мемлекеттік бағдарлама моделіндегі жастар кәсіпкерлігінің синергетикалық әсерін бағалау әдістемесі

Макроэкономикалық аспектіде жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеуі жалпы динамикалық алгоритмге байланысты. Өйткені жастар бизнесінің нәтижелері, жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныстың белгілі бір үлесін құрай отырып, экономикалық конъюнктураның көрінісін қалыптастырады. Сондықтан аналитикалық қызығушылық жастар кәсіпкерлігінің үдемелі қарқынының мынадай мәселелерін тудырады: экономикалық өсу тетігіндегі жастар кәсіпкерлігінің мультипликациялық әсерлерінің жалпы шарттары; жастар кәсіпкерлігінің мультипликациясын әдістемелік бағалау; жастар кәсіпкерлігінің әртүрлі үлгілерінің мультипликация құрылымына әсері; жастар кәсіпкерлігі бөлінісіндегі акселерацияның жалпы параметрлері; жастар кәсіпкерлігінің экономиканың өсуіне және оны жаңғыртуға әсері.

Инвестициялық-инновациялық дамудың жалпы тетігіндегі жастар кәсіпкерлігін дамытудың тиімділігі L қосымшасында ұсынылған жастар кәсіпкерлігінің экономиканың өсу және жаңғырту қарқынына әсерін бағалаудың абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерінің жүйесін сипаттайды.

Дәстүрлі және инновациялық жастар кәсіпкерлігінің қарқынды дамуы экономикалық өсу тетігіндегі бірқатар маңызды экстерналдық (сыртқы) әсерлерді детерминациялайды және мультипликациялайды:

1. Жастар кәсіпкерлігі жұмыспен қамту мен инвестицияның мультипликативті әсерлерін генерациялайды (жастар кәсіпкерлігін

дамытудың үдемелі немесе азайтатын траекториясына байланысты оң да, теріс те болуы мүмкін).

2. Жастар кәсіпкерлігі секторындағы өндірістің өсуі және онымен ұштасқан инвестициялық белсенділік бүкіл экономиканың даму серпінін, оның тұтынушылық және кәсіпкерлік секторлардың өзгермелі жағдайларына икемділігін, сондай-ақ экономиканың инновациялық өнім мен жаңа технологияларды енгізуге және игеруге бейімділігін арттырады.

3. Жастар кәсіпкерлігіндегі инвестициялық қызмет көбінесе инновациялық сипатқа ие болғандықтан, бұл барлық әлеуметтік-экономикалық жүйенің инновациялық құрамдас бөлігін күшейтуге, жаңа (инновациялық) салалардың пайда болуы мен өсуі арқылы құрылымдық жылжуларды генерациялауға ықпал етеді, бұл жаңа технологиялық тәртіптерді қалыптастыруға әкеп соғады.

4. Жастар кәсіпкерлігі нарықтық контрагенттер арасындағы өзара іс-қимыл және жаңа салалардағы іскерлік байланыстардың өсуіне байланысты үнемі жаңғыртылатын жүйе болып табылады. Жастар кәсіпкерлігін мультипликациялаудың бұл процесі сайып келгенде тиімді бәсекелестік-нарықтық ортаны қалыптастыруға, шағын бизнес секторының өсуі есебінен бәсекелестікті кеңейтуге, монополияландыру дәрежесін қысқартуға және соның салдарынан баға деңгейінің төмендеуіне ықпал етеді.

5. Жастар кәсіпкерлігін қарқынды дамыту азаматтық қоғамды және нарықтық экономиканы дамытудың қозғаушы күші ретінде кәсіпкерлердің тұрақты қабатының кеңеюіне және өсуіне ықпал етеді. Бұдан басқа, табысты жас кәсіпкерлер кәсіпорындарды капиталдандырудың өсуі нәтижесінде ірі бизнес өкілдеріне айналуы мүмкін, бұл бүкіл экономиканың қарқынды дамуын қамтамасыз етеді.

Инвестициялық-инновациялық мультипликация және экономикалық өсуді акселерациялау тетігіндегі жастар кәсіпкерлігінің аталған экстерналдық әсері сандық және сапалы бағалауды талап етеді, бұл одан әрі жастар кәсіпкерлігін мемлекеттік қолдаудың неғұрлым перспективалы бағыттарын нақты және атаулы түрде бөлуге мүмкіндік береді.

Инвестициялық-инновациялық мультипликация және экономикалық өсуді акселерациялау механизміндегі жастар кәсіпкерлігінің мультипликативті әсерлерін бағалау әдістемесі Л қосымшасындағы Л.2 кестесінде көрсетілген, оны құрастыру кезінде В.С. Кондратованың шағын кәсіпорындар инвестицияларының сыртқы әсерлерін бағалау жөніндегі тәсілі ескерілген [146].

Жастар кәсіпкерлігінің экстерналдық әсерлерінің экономиканың өсу және жаңғырту қарқынына әсерін бағалау әдістемесін қысқаша түсіндіріп өтуге болады (Қосымша Л):

1. Жастар кәсіпкерлігінің жұмыспен қамтудың өсуіне мультипликативті әсері (Жұмыспен қамтудың мультипликаторы әсері) (Қосымша Л) формула бойынша есептеледі.

2. Мемлекеттік бюджетке түсетін салық түсімдерінің өсуіне жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік әсері инвестициялар мультипликаторының әсері ретінде (Қосымша Л) формуласы бойынша есептеледі.

3. Жастар кәсіпкерлігінің экономиканың инновациялық икемділігіне мультипликативтік әсері және оның инновациялық өнім мен жаңа технологияларды игеруге бейімделу жылдамдығы (Қосымша Л) формуласы бойынша айқындалады, оның негізінде елдің ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі мен теңдеуі бойынша инновациялық өнімді енгізудің орташа мерзімдері (Қосымша Л) арасындағы функционалдық тәуелділікті бағалау жатыр.

4. Жаңа (инновациялық) салалардың пайда болуы мен өсуі арқылы құрылымдық жылжуларды генерациялауға және жаңа технологиялық қалауларды қалыптастыруға жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік әсері формуламен сипатталады, оның негізінде жастар кәсіпкерлігінің ЖІӨ-дегі үлесі мен теңдеуі бойынша жаңа салалардың өсу қарқыны арасындағы функционалдық тәуелділікті бағалау жатыр (Қосымша Л).

5. Жастар кәсіпкерлігінің тиімді бәсекелестік-нарықтық ортаны қалыптастыруға мультипликативтік әсерін формулалармен сипатталған, модельдің көмегімен бағалауға болады. Бұл модельде жастар кәсіпкерлігінің өсуі шағын бизнес секторының өсуі есебінен бәсекелестікті кеңейту, экономиканы

монополияландыру дәрежесін қысқарту (Херфиндаль-Хиршман индексінің көмегімен есептелетін), соның салдарынан – бағалардың жалпы деңгейінің төмендеуі (инфляция қарқыны) сияқты экстерналдық әсерлерге алып келеді деп болжануда (Қосымша Л).

6. Жастар кәсіпкерлігінің тұрақты кәсіпкерлік қабаттың кеңеюі мен өсуіне мультипликативтік әсері, сондай-ақ табысты жас кәсіпкерлердің ірі бизнес өкілдеріне трансформациялау әсері формулалар ұсынған модельді сипаттайды. Бұл модель шағын кәсіпкерлік секторындағы өндіріс көлемі, ірі бизнес өкілдерінің саны және олардың ЖІӨ-ге орташа үлесі сияқты детерминанттар арасындағы функционалдық тәуелділік негізінде құрылған.

7. Синергетикалық мультипликативтік әсердің интегралдық моделі жастар кәсіпкерлігінің бұрын қаралған экстерналдық әсерлерін біріктіреді және теңдеумен анықталады (Қосымша Л).

Осылайша, бұл әдістеме тұтастай алғанда, экономиканың жеке сегменті ретінде жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік әсерлерінің барлық спектрін бағалауға мүмкіндік береді. Бірақ жастар кәсіпкерлігінің өзі біртекті емес болғандықтан, оның әрбір түрінің мультипликация механизміне қосқан үлесі ерекше болып табылады.

Сонымен, егер біз жастар кәсіпкерлігінің дәстүрлі түрінің кіші жүйесін қарастырсақ, инвестициялық мультипликация тетіктерінің контекстінде оның келесі ерекшеліктерін атап өтуге болады:

1. Ең салмақты көрсеткіш ретінде жұмыспен қамту мультипликациясы болып табылады, өйткені макроэкономикалық тұрғыдан алғанда кәсіпкерлік жұмыссыздық пен кәсіпкерлік табыстың төменгі шегіне ие, ең төменгі еңбекақымен салыстырылатын деңгейі бар. Ал табыстың сызықтық өсуінің шекті коэффициенті жұмыссыздық бойынша жәрдемақы деңгейі болып табылады.

2. Тәжірибелік маңыздылығы бойынша келесі көрсеткіш бәсекелестік нарықтық ортаны мультипликациялау болып табылады. Жастар кәсіпкерлігінің дәстүрлі түрінің дамуы бәсекелестік өрісті өзінің қызмет етуінің нарықтық тұрақтысы ретінде кеңейтеді. Монополиясыздандырылмаған орта

жағдайында дәстүрлі жастар кәсіпкерлігінің қызметіне инвестициялық салым ұлттық табыстың өсуіне алып келеді.

3. Макроортаға әсері бойынша үшінші көрсеткіш болып салық түсімдері өсімінің мультипликациясы болып табылады. Кумулятивтік тұрғыдан осы әсерлер осы сегменттің жұмыс істеуінің жалпы макроэкономикалық нәтижелілігін құрайды: инвестициялардың өсуі осы және ұштасқан салалардағы өнімнің өсуіне әкеледі, ал бұл өз кезегінде жұмыссыздық бойынша жәрдемақы деңгейімен салыстырылатын табыстардың өсуіне және тиісінше жалпы салық түсімдерінің өсуіне әкеледі.

4. Сонымен бірге жастар кәсіпкерлігінің дәстүрлі түрі үшін экономиканың бейімделуі өсуінің мультипликациялық әсерлері, жаңа (инновациялық) салалардың құрылымдық ілгерілеулері мен өсу қарқыны, сондай-ақ кәсіпкерлік қабаттың кенейуі мен өсуі мультипликациясының ең аз мәні тән емес. Бұл мультипликациялық әсерлердің басқа инновациялық табиғатымен байланысты.

Осылайша, жастар кәсіпкерлігінің интегралдық синергетикалық мультипликациялық әсерінің құрылымында дәстүрлі кәсіпкерліктің осы сегменті тек кейбір индикаторлар бойынша есептелетін болады, олардың ең бастысы оның ЖІӨ-дегі және инвестициялардағы үлесі болып табылады.

Мультипликацияның кең ауқымында жастар кәсіпкерлігінің инновациялық сегменті ұсынылған. Себебі оған әдістемеді ұсынылған әсерлердің барлық түрлері тән. Мультипликация механизмі контекстінде келесі иерархияда ерекше және ол инновациялық мультипликативті әсерлерді бөліп көрсетуге болады:

1. Экономиканың бейімделуінің мультипликациясы инновациялық үлгідегі базалық ядроны көрсетеді, оның шеңберінде жаңашыл тауарлар мен технологиялар жасалады. Мультипликация дәрежесі ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесін бағалауға байланысты жаңа өнімді енгізу мерзімі мен қарқынына, енгізуден таза табысқа байланысты.

2. Жаңа (инновациялық) салалардың құрылымдық ілгерілеулері мен өсу қарқындарын мультипликациялау жаңашыл кәсіпкерлік бастамалардың тұрақтылық дәрежесін көрсетеді.

Олар құрылымдық элементтер қатарына, яғни инновациялық салалардың жұмыс істеуіне көшеді. Мультипликация дәрежесі экономикадағы құрылымдық өзгерістер өсіміндегі, таза салалық табысты бағалаудағы жастар кәсіпкерлігінің үлесі байланысты.

3. Кәсіпкерлік қабаттың кеңеюі мен өсуін мультипликациялау инновациялық үлгіні іске асыру кезінде ауқымның субъектілік әсерін көрсетеді. Шағын бизнес жүйесін ірі инновациялық жүйеге айналдыру шағын фирмалардың тиімді субъектілерінен өскен ірі бизнесмендердің үлесі, осы бизнесмендердің таза табысы негізінде есептелетін қосымша мультипликациялық әсерлерді қалыптастырады.

Осылайша, мультипликация тетігінде жастар кәсіпкерлігін бағалау шеңберінде оның әртүрлі типтері бойынша басым әсерлер бөлінеді. Бұл талданатын сегменттің ерекшелігі тұрғысынан ғана емес, макроэкономикалық тұрақтандыру мен экономикалық өсу мақсатында жастар кәсіпкерлігінің әртүрлі табиғатына аспаптық ықпал ету бойынша да маңызды болып табылады.

Бұл ретте жастар кәсіпкерлігінің мультипликативті әсерлері акселеративтермен тығыз байланысты. Өйткені, инвестициялардың өсуі мультипликатордың әсері салдарынан ұлттық табыстың едәуір үлкен өсуіне әкеледі. Өз кезегінде, өсімді ұлттық табыс болашақта акселерация әсерінің салдарынан туынды инвестициялардың озыңқы өсуін тудырады.

Акселерация принципі экономиканың барлық сегменттерінің, оның ішінде жастар кәсіпкерлігінің макропараметрлерінің стратегиялық үдеткіші болып табылады. Кәсіпкерліктің осы түрінде акселеративтік әсер қандай модификацияға әкеледі?

Біріншіден, туынды инвестициялардың өсуі инновациялық кәсіпкерлік ортасын кеңейтуге, интернет–бизнес, технологиялық сервис саласындағы инновациялық стартаптардың өсуіне, "ескі" өнімдердің жаңғыртылған нысандарын генерациялауға әкеледі.

Екіншіден, ұлттық табыстың өсуінен туындаған инвестициялардың өсуі аз дәрежеде болса да, шағын және орта бизнестің бәсекелестік ортасын кеңейте отырып, жұмыссыздықты және осы сегменттегі тұтыну өсімін қысқарта отырып, дәстүрлі жастар бизнесін да ынталандырады.

Үшіншіден, инвестициялардың өсуі жастар кәсіпкерлігінің университеттік орталықтарының нысандарын кеңейту, менторлық институттарды дамыту, қызмет пен фриланстың дискретті нысандарын стартаптардың жұмыс істеу институттарына айналдыру арқылы жас кәсіпкерлердің жаңа генерациясын басқару және қаржылық дайындауға мүмкіндік береді.

Осылайша, жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік және акселеративтік әсерлерінің өзара іс-қимылы ұлттық табыстың, жұмыспен қамтудың және инновациялардың тұрақты, үздіксіз және үдемелі өсуін қамтамасыз етеді.

Жастар кәсіпкерлігінің өзі де түрлі деңгейлі, бірақ экономикалық өсім мен ұлттық шаруашылықты жаңғыртуға үнемі әсер етеді. Ол келесідей көрінеді:

1. Ұлттық табыс пен инвестициялардың өсуін генерациялау жастар кәсіпкерлігінің стейкхолдерлерінің жаңа сапасын қалыптастыруға алып келеді. Олар инновациялық өндіріс форматына және сол арқылы индустриялық өндірістің капитал сыйымдылығын қысқартуға бағытталған. Бұл екі нәтижеге – ресурстық шығындарды қысқартуға және экономикалық өсу қарқынының өсуіне және экономикадағы құрылымдық өзгерістерге, инновациялық-бағдарланған салалардың біртіндеп өсуіне әкеледі.

2. Стартаптар массивін генерациялау осы массивтен тұтынушылық сұранысты және салалар иерархиясын және ұсыныс құрылымын сапалы өзгертетін жаңа өнім мен технология бөлінгенде өзіндік "масштабтың әсеріне" әкеледі.

3. Инновациялық драйверлерді генерациялау ұлттық экономика шеңберінде бәсекеге қабілеттіліктің жаңа сапасын жасайды – инновациялық тұтынуды әмбебапандыру әлемдік нарықтарға шығуға және сол арқылы ұлттық экономикалық өсу қарқынын ұлғайтуға мүмкіндік береді.

4. Қазіргі инновациялық сұранысты жандандыру жастар кәсіпкерлігі шеңберінде технология мен жаңа өнімді бейімдеу бойынша стартаптар құрады, оған қазіргі заманғы білім беруді әмбебапандыру ықпал етеді. Бұл экономикалық өсудің және ұлттық өсімнің институционалдық және салалық трансформациясының қосымша көзі болып табылады

Осылайша, заманауи жастар кәсіпкерлігі өзінің алуан түрлілігімен ерекше мультипликативті және акселеративті әсерлерге әкеледі. Оның мультипликативті-акселеративті тетігіндегі жұмыс істеуі экономикалық өсу мен макроқұрылымды сапалы жаңғырту үшін қосымша ынталандыру мен құралдар жасайды. Мультипликация мен акселерацияның тиімділігін, оларды әртүрлі нарықтық ортада тарату тәсілдерін нақтылау үшін жастар кәсіпкерлігін дамыту мен қолдаудың әлемдік тәжірибесінің ерекшелігін нақтылау қажет.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қоғам жастар кәсіпкерлігін дамытуды, көтермелеуді және таратуды қажет етеді. Оның бастамашылығымен, бейімделуімен және жастардың тәуекелге баруына байланысты ерекшеліктері ұлттық және өңірлік экономиканы дамытудың локомотивіне айналуы мүмкін.

Қазіргі әлемде қызмет түрі мен типін анықтау оңай емес. Бүгінде көптеген жастар өз бизнесін ашуды, кәсіпкерлікпен айналысуды ойлайды, бірақ көпшілігі соңғы шешімдерін қабылдай алмайды. Әртүрлі қайнар көздерді талдауға негізделе отырып, кәсіпкерлік өндіріс пен тауарларды сатудан, қызметтерді көрсетуден, жұмыстарды орындаудан жүйелі түрде пайда алуға бағытталған тәуекелді экономикалық қызмет ретінде сипаттауға болады. Жастар креативті ойлайды, амбициозды және тек пайда табу ғана емес, әлемді өзгертуге дайын. Бұл әлеуметтік топ - өмірдегі кез келген өзгерістерге тез жауап беретін және олардың жағымды жақтарын тиімді қабылдайтын қоғамның ең белсенді бөлігі.

Жастардың елде болып жатқан оқиғаларға деген көзқарасы мемлекет пен қоғам үшін маңызды фактор болып табылады. Ол жастардың қазіргі қоғамның өмірін және мемлекеттің жұмыс істеуін қабылдауынан, қоғамдағы өз орнын бағалауынан, сондай-ақ оның дамуына ықпал етуінен көрінеді. Сонымен қатар мемлекет жастар саясатын белсенді жүргізуге, оның жүзеге асырылуына тұрақты бақылау жүргізуге, жастар мәселелерін шешу үшін жоспарлы қызметті жүзеге асыруға бағытталған.

Бұл жастар ортасында әлеуметтік дифференциация үдерістері өткір өтіп жатқанын растайды. Себебі: қазақстандық қоғамды түбегейлі қайта құру және осыған байланысты оның әлеуметтік стратификациясының терең өзгеруі. Бұл мүліктік қабаттануға негізделген әлеуметтік поляризацияны шиеленістіреді. Жастарды әлеуметтік саралаудың іргелі өлшемдері әлеуметтік шығу тегі мен жағдайы, материалдық мүмкіндіктері, құндылық бағдарлары, өмір салты болып табылады. Еңбек қажеттілігінің төмен болуына байланысты жастарға әлеуметтік пессимизм тән болды. Осыған байланысты

еңбек мотивациясының полярлық өзгерістері орын алады, бұл сайып келгенде жұмыс күшінің кәсіби құрылымындағы теңгерімсіздікке әкелуі мүмкін. Жұмыссыздықтың төмендеуінің негізгі тәсілдерінің бірі - мемлекет тарапынан жастар кәсіпкерлігін дамыту. Жастар өз жасына қарай кәсіби қызмет түрін іздеу барысында және кәсіпкерлікте өз таңдауын жиі тоқтатады.

Жүргізілген зерттеу келесі **қорытындыларды** жасауға мүмкіндік берді:

1. Бәсекеге қабілеттілік мәселелері және оның факторлары әртүрлі позициялар мен деңгейлерден зерттеледі. Көптеген жұмыстар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде кәсіпкерлік саласы мәселелеріне арналған. Бәсекеге қабілеттілікті арттыру факторы ретінде кәсіпкерлікті бағалау мәселелері іс жүзінде аз зерттелген күйінде қалып отыр. Қаралған әдістер ұсынылған тұжырымдамалық және стратегиялық тәсілге сәйкес бәсекеге қабілеттілікті дамытудың факторларын, өлшемдер мен көрсеткіштерді ескере отырып, Қазақстан экономикасының, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде кәсіпкерліктің, оның ішінде инновациялық жастар кәсіпкерлігінің қалыптасқан деңгейін талдауға және бағалауға мүмкіндік береді. Ал бұл өз алдына, инновациялық жастар кәсіпкерлігі өзінің жеке қасиеттеріне байланысты экономиканың инновациялық әлеуетін іске асыруға, инновацияларды коммерцияландыруға және инновациялық технологияларды енгізуге ықпал етеді. Бұл дамудың әрбір сатысы үшін экономиканың әртүрлі халықаралық және республикаішілік алмасу үрдістеріне қатысуын қамтамасыз ететін теориялық және әдіснамалық тәсілдемелерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

2. Әдістемелік базис ретінде жастар кәсіпкерлігінің субъекттік және объекттік детерминациясы негізделген. Объекттік детерминанта – кәсіпкерлік – әдістемелік плюрализм тұрғысынан зерттелген, бұл оның генезисін түрлі экономикалық тұжырымдамалар шеңберінде бақылауға мүмкіндік береді. Субъекттік детерминанта – жастар – әлеуметтік әлеуетте шоғырланатын имманентті әлеуметтанулық құрамдастарын және бизнес-белсенділікте көрініс табатын экономикалық

сипаттамаларын анықтай отырып, пәнаралық дуализм ұстанымынан зерттелген. Эндогендік және экзогендік параметрлер негізінде жастар кәсіпкерлігінің функционалды және факторлық ерекшелігі негізделген.

3. Зерттеу нәтижесінде "жастар кәсіпкерлігі" ұғымына келесі бірінші рет анықтама берілді – бұл 30 жасқа дейінгі, әртүрлі ұйымдасушылық-құқықтық нысандарда бастамашылық кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын және табыс алу мақсатында қолданыстағы немесе құрылатын қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін жеке басының қасиеттері негізінде (икемділік, ұтқырлық, энергиялық, инновациялық белсенділік, тәуекелге бейімділік) өндірістік факторларды тиімді біріктіретін шағын және орта кәсіпкерліктің ерекше дербес сегменті.

4. Жастар кәсіпкерлігінің көп қабатты тұжырымдамалық сипатына сүйене отырып, оның тұрақты түрлері мен нысандары, сондай-ақ олардың эволюциялық иерархиясы анықталды. Қолданбалы жастар кәсіпкерлігі екі түрге бөлінеді: дәстүрлі және инновациялық. Жастар кәсіпкерлігінің дәстүрлі түрінің эволюциялық иерархиясы келесідей: стихиялық тақырыптан басқарушылық дизайнға көшу, күнделікті отбасылық нысандардан заманауи ашық бизнес құрылымдарына көшу. Жастар кәсіпкерлігінің инновациялық түрінің эволюциялық иерархиясы келесідей: инноваторлар профилін жаңарту, кеңейтілетін инновациялық кәсіпкерлікті құру, ақпаратты әмбебап нарықтық коммуникаторға айналдыру. Жастар кәсіпкерлігінің нысандарының инновациялық дәрежесі, компаниялардың өмірлік циклінің сатылары, жас кәсіпкерлердің жасы, бизнеске кіру типі бойынша құрылымдалады және жіктеледі.

5. Қазақстанда жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеуінің заңнамалық базасы нақтыланды және нысаналы мақсатын, базалық құралдарын және институционалды ықпал ету субъектілерін жүйелендіре отырып, оны институционалды қамтамасыз ету бағыттары нақтыланды. Заңнамалық, стратегиялық және бағдарламалық құжаттарда жастар кәсіпкерлігінің ерекшелігі жоқ екендігі анықталды, бұл тиісті

заңнамалық ресімдеу мен реттеуді талап етеді. Осыған байланысты Кәсіпкерлік кодексіне толықтырулар енгізу ұсынылады: "жастар кәсіпкерлігі", "жастар кәсіпкерлігі субъектілері" және "жас кәсіпкер" ұғымдарын жас шектеуін белгілей отырып заңнамалық түрде айқындау; жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық (оның ішінде инфрақұрылымдық), қаржылық, қаржылық емес (ақпараттық) шараларын бекіту; жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің бірыңғай тізімін және олардың статистикалық есебін жүргізуді, сондай-ақ жастардың бизнес-идеялары мен жобаларының дерекқорын қалыптастыруды қамтамасыз ету.

6. Қазақстандағы жастардың әлеуметтік-экономикалық субъективтілігіне кешенді сипаттама берілді және жастар кәсіпкерлігіне, оның сандық және сапалық параметрлеріне, даму тиімділігі мен экономиканың өсуін және оның инновациялық икемділігін сипаттайтын негізгі макроэкономикалық индикаторларға, әсеріне жүйелі талдау жүргізілді. Жастар кәсіпкерлігінің параметрлерін талдаудағы жүйелік проблема жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің бірыңғай тізімінің, олардың қызмет көрсеткіштерін кешенді статистикалық есепке алудың болмауы болып табылады.

7. Әлеуметтік сауалнама негізінде жастар кәсіпкерлігі субъектісінің-әлеуетті, ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп жүрген жас кәсіпкердің әлеуметтік-экономикалық портреті анықталды. Әлеуметтік (социологиялық) зерттеу нәтижелері сауалнамаға қатысқан барлық фокус-топтарда кәсіпкерлік қызметпен айналысуға жоғары қызығушылық пен субъектілердің дайын екендігін көрсетті. Сонымен қатар, әлеуетті, ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп жүрген жас кәсіпкерлердің уәждемелік және жеке сипаттамалары осы бизнес-сегменттің белсенді дамуының кепілі бола алмайды. Әлеуметтік (социологиялық) зерттеу барысында анықталған жастардың бизнес-белсенділігін тежейтін кедергілер жастар кәсіпкерлігін қолдаудың арнайы институционалдық және қаржылық тетіктерін белсенді пайдалануды талап етеді.

8. Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамытуды институционалдық қамтамасыз етудің қолданыстағы моделінің

негізгі құрамдас бөліктері және олардың функционалдық тиімділігінің негізгі параметрлері анықталды. Жүргізілген талдау жастар кәсіпкерлігін дамытуды және жандандыруды жүйелі (кешенді) қолдаудың, оның ішінде бағдарламалық–нысаналы тәсілдің (атап айтқанда, жастар кәсіпкерлігін дамытудың арнайы мемлекеттік бағдарламасының болмауы); жастар кәсіпкерлігін дамытуды мамандандырылған қолдаудың институционалдық құралдарының шағын ауқымының болуы (оның ішінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың арнайы Қорының болмауы); жастар кәсіпкерлігін қолдау және жандандыру саласында мемлекеттік, қоғамдық және мемлекеттік емес институционалдық сегменттер арасында тиімді келісілген ведомствоаралық өзара іс - қимылдың болмауын көрсетті.

9. Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдаудың қолданыстағы моделінің негізгі элементтері және оның тиімділігінің параметрлері анықталды. Жүргізілген талдау жастар кәсіпкерлігін кешенді қолдаудың және осы бизнес-сегментті мамандандырылған мақсатты қаржыландырудың арнайы қаржы құралдарының жоқтығын көрсетті.

10. Бизнес-секторды қалыптастыру мен дамыту индикаторларынан тұратын халықаралық рейтингтердің көрсеткіштерін (Doing Business, World Economic Forum, The Heritage Foundation және т.б.) және кәсіпкерліктің әлемдік фундаменталды зерттеулерінің нәтижелерін талдай отырып, жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың әлемдік тәжірибесі жинақталды. Тиісті әлемдік практикаларды талдау жастар кәсіпкерлігін қолдаудың үш бағытын бөліп көрсетуге мүмкіндік берді: институционалдық жандандыру, қаржылық жандандыру және қаржылық емес (акпараттық) жандандыру. Нәтижесінде қазақстандық жастардың бизнес-секторын дамыту үшін әдіснамалық және функционалдық бағдар болып табылатын инвестициялық-инновациялық мультипликация тетігі бар қазіргі заманғы жастар кәсіпкерлігі моделін әзірлеу қорытынды нәтиже болды.

11. Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Зерттеудің қорытынды нәтижесі Қазақстанда 2025 жылға дейінгі жастар

кәсіпкерлігінің мемлекеттік бағдарламасын үш деңгейлі модель – институционалдық жандандыру, субъектілік жандандыру және инновациялық жандандыру негізінде әзірлеу болып табылады. Мемлекеттік бағдарлама 4 бағыттан (топтардан) тұрады: 1) жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасы; 2) жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау; 3) оқу орындарында кәсіпкерлік экожүйесі; 4) жастар арасында кәсіпкерлікті насихаттау және танымал ету. Ол 4 жобадан, әрбір жобаның мақсаты мен нысаналы міндеттерінен, әрбір жобаның бағыттары мен тең түпнұсқалы индикаторларынан және жастар кәсіпкерлігін стратегиялық дамытудың қалыптасқан ареалын іске асыруды қамтитын жобалық іс-шаралардан тұрады.

12. Жастар кәсіпкерлігінің өсу қарқынына және экономиканы жаңғыртуға әсерін бағалау үшін көрсеткіштер жүйесі әзірленді. Жастар кәсіпкерлігінің дәстүрлі және инновациялық түрлерінің мультипликативтік және акселеративтік әсерлеріне, сондай-ақ олардың инвестициялық-инновациялық мультипликация және экономикалық өсуді акселерациялау тетігіндегі синергетикалық үлесіне баға берілді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 2020 жылғы 1 қыркүйегіндегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy. 19.09.2020.

2 Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. – М.: Эксмо, 2007. – 957 с.

3 Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения // <http://www.ek-lit.org/ricsod.htm>. 02.02.2019.

4 Киреев А.П. Международная экономика: учеб. пос. – М., 2001. – 416 с.

5 Леонтьев В.В. Исследования структуры американской экономики. – Л.: Типография №8 УПП Ленсовнархоза, 1958. – 641 с.

6 Маршалл А. Принципы политической экономии / пер. с англ. – М.: Прогресс, 1983. – 416 с.

7 Edgeworth F.Y. Papers relating to political economy. – Cheltenham: Elgar, 1925. – 442 p.

8 Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / пер. с англ. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

9 Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / пер. с англ. – М.: Экономика, 1996. – 351 с.

10 Robinson J.A., Acemoglu D. Economic Origins of Dictatorship and Democracy. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006. – 254 p.

11 Hayek F.A. Individualism and Economic Order. – London; Chicago: University of Chicago Press, 1948. – 174 p.

12 Reinert E. Competitiveness and its predecessors - a 500-years cross national perspective // Structural changes and Economic Dynamics. – 1995. – Vol. 6(1). – P. 23-42.

13 Стиглер Дж. Совершенная конкуренция: исторический ракурс. – СПб.: Экономическая школа, 1999. – Т. 2. – 301 с.

14 Porter M.E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. – NY.: The Free Press, 1980. – 397 p.

15 Romer P.M. Increasing Returns and Long-Run Growth (Возрастающая отдача и экономический рост) // The Journal of Political Economy. – 1986. – №5. – P. 1002-1037.

16 Маркс К. Полное собрание сочинений. – Изд 2-е. – М.: Издательство политической литературы, 1955. – Т. 2. – 668 с.

17 Enright M. The Geographical Scope of Competitive Advantage // In book: Stuck in the Region? Changing scales for regional identity. – Утрехт, 1993. – P. 87-102.

18 Stolper W. F. British monetary policy and the housing boom. – Cambridge: Harvard Univ. Press, 1941. – 286 p.

19 Гельвановский М., Жуковская В., Трофимова И. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях // Российский экономический журнал. – 1998. – №3. – С. 67-78.

20 Сағадиев Қ.А. Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы аясында Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың стратегиялық аспектілері туралы. – Астана, 2006 // <http://www.parlam.kz/kk/presidend-speech/4>. 01.03.2019.

21 Шеховцева Л.С. Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания // Маркетинг в России и за рубежом. – №4. – 2001. – С. 15-21.

22 Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах: учеб. пос. – М.: ИнфраМ, 2010. – 280 с.

23 Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. - М. : ИНФРА-М, 2000. - 312 с.

24 Млоток Е. Принципы маркетингового исследования конкуренции на рынке // <http://www.marketingspb.ru>. 15.03.2019.

25 Саханова Г.Б. Развитие конкурентоспособности экономики Республики Казахстан: проблемы и перспективы (на примере пищевой промышленности): дис. ... док. PhD. – Алматы, 2012. – 167 с.

26 Дэниелс Д.Дж., Радеба Л.Х. Международный бизнес: внеш. среда и деловые операции / пер. с англ. – М.: Дело, 1994. – 746 с.

27 Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: 2 т. – М.: Республика, 1992. – Т. 2. – 397 с.

28 Розанова М. Бәсекеге көзқарастың эволюциясы және монополияға қарсы реттеу практикасы: дамыған нарықтық экономикасы бар елдердің тәжірибесі // economics.boom.ru/Rozanova/rozanova2.htm. 05.05.2019.

29 Богомолова И.П., Хохлов Е.В. Анализ формирования категории конкурентоспособности как фактора рыночного преимущества экономических объектов // Маркетинг в России и зарубежом. – 2005. – №3. – С. 35-39.

30 Азоев Г.Л. Бәсекелестік: талдау, стратегия, практика. - М.: Экономика және маркетинг орталығы, 1996. – 208 б.

31 Рубин Ю.В., Шустов В.В. Конкуренция: реалии и перспективы. – М.: Знание, 1990. – 64 с.

32 Фатхутдинов, Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. – М.: Эксмо, 2004. – 544 с.

33 Cornelius P.K., Blanke J., Paua F. The Growth Competitiveness Index: Recent Economic Developments and the Prospects for a Sustained Recovery // The Global Competitiveness Report 2002. – NY.: Oxford University Press for the World Economic Forum, 2002. – P. 3-21.

34 Захаров А.Н., Зокин А.А. Конкурентоспособность предприятия: сущность, методы оценки и механизмы увеличения // Бизнес и банки. – 2004. – №1-2. – С. 1-5.

35 Долинская М.Г., Соловьев И.А. Маркетинг и конкурентоспособность промышленной продукции. – М.: Экономика, 1999. – 43 с.

36 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылдың 30 тамызда қабылданған (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2. 11.07.2019.

37 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі: 2015 жылдың 29 қазанда, №375-V қабылданған (2019.01.07. берілген өзгер. мен толық.) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

38 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім): 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ ҚР Заңымен қабылданған (2019.01.07. берілген өзгер. мен толық.) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

39 Қазақстан Республикасының Заңы. Акционерлік қоғамдар туралы: 2003 жылдың 13 мамырдағы, №415-ІІ қабылданған (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

40 Қазақстан Республикасының Заңы. Өндірістік кооператив туралы: 1995 жылдың 5 қазандағы, №2486 қабылданған (2017.27.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

41 Қазақстан Республикасының Заңы. Мемлекеттік мүлік туралы: 2011 жылдың 1 наурызда, №413-ІV қабылданған (2019.03.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

42 Қазақстан Республикасының Заңы. Мемлекеттік жастар саясаты туралы: 2015 жылдың 9 ақпандағы, №285-V қабылданған (2019.06.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

43 Қазақстан Республикасының Заңы. Жеке кәсіпкерлікті қорғау және қолдау туралы: 1992 жылдың 4 шілдесі, №1543-ХІІ қабылданған ("Жеке кәсіпкерлік туралы" 2006 жылғы 31 қаңтары, №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1001352. 11.07.2019.

44 Қазақстан Республикасының Заңы. Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы: 1997 жылдың 19 маусымдағы, №131-І қабылданған (2006 жылғы 31 қаңтары, №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007970. 11.07.2019.

45 Қазақстан Республикасының Заңы. Жеке кәсіпкерлік туралы: 1997 жылдың 19 маусымы, №135-І қабылданған (2006 жылғы 31 қаңтары, №124-ІІІ Заңымен күші жойылды) // <http://online.zakon.kz/>. 11.07.2019.

46 Қазақстан Республикасының Заңы. Жеке кәсіпкерлік туралы: 2006 жылдың 31 қаңтары, №124-III қабылданған (2015 жылғы 29 қазанда, №375-V Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап күші жойылды) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30044096. 11.07.2019.

47 «Даму» Қорының бағдарламалары // [https://www.damu.kz/kz/. programmi/](https://www.damu.kz/kz/.programmi/). 11.07.2019.

48 Динамика демографических показателей населения Республики Казахстан // <http://www.stat.gov.kz>

49 Предварительные данные за 2018 год: стат. ежегодник / Комитет по статистике МНЭ РК. – Нур-Султан, 2019. – 276 с.

50 Молодежь Казахстана (2009-2011): стат. сб. / Комитет по статистике МНЭ РК. – Астана, 2012. – 128 с.

51 Молодежь Казахстана (2012-2016): стат. сб. / Комитет по статистике МНЭ РК. – Астана, 2017. – 180 с.

52 Молодежь Казахстана (2013-2017): стат. сб. / Комитет по статистике МНЭ РК. – Астана, 2018. – 174 с.

53 Бектеева Д.Е., Жартай Ж.М. Молодежное предпринимательство в Республике Казахстан: оценка и перспективы // Наука, образование и производство в условиях Четвертой промышленной революции: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Караганда: КарГУ, 2018. – С. 308-312.

54 Жартай Ж.М., Сембекова А.К. Текущее состояние развития молодежного предпринимательства в Республике Казахстан // Молодежное предпринимательство в странах Восточного партнерства: опыт формирования и перспективы развития: матер. междунар. науч.-практ. конф., в рамках реализации проекта «Высшие учебные заведения для молодежного предпринимательства» по программе Erasmus+. – Батуми, 2018. – С. 44-48.

55 Жартай Ж.М. Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлерін талдау // Вестник Карагандинского университета. – 2018. – №4(96). – С. 312-324.

56 Қалиев Т.Б., Қайдарова Ә.С., Каримова Ж.К. және т.б. Қазақстан жастары – 2018»: ұлттық баяндамасы. – Астана, 2018. – 410 б.

57 Анализ рынка труда молодежи: пакет учеб.-информ. матер. по рынку труда молодежи / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – М.: МОТ, 2015. – 147 с.

58 Шаповал М. А. Особенности рынка труда молодежи // Молодой ученый. – 2016. – №28. – С. 598-601.

59 Сейдахметов А.С., Сейдахметова Б.А. Проблемы трудоустройства молодежи на рынке труда Казахстана // Вестник КазНУ. – 2016. – №1(113). – С. 177-182.

60 Мониторинг и оценка программ молодежной занятости: учеб. матер. / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии. – М.: ILO, 2016. – 274 с.

61 Основные индикаторы рынка труда в Республике Казахстан за 2001-2018 гг. // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 25.02.2019.

62 Основные индикаторы рынка труда молодежи (в возрасте 15-28 лет) по регионам РК за 2001-2019 гг. // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 25.02.2019.

63 Основные индикаторы рынка труда молодежи (в возрасте 15-28 лет) по регионам РК в гендерном разрезе за 2001–2019 гг. // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 25.02.2019.

64 Занятое население (в возрасте 15-28 лет) по видам экономической деятельности и регионам РК за 2001–2019 гг. // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 25.02.2019.

65 Хусаинова Ж.С., Адилова Ж.Г., Жартай Ж.М. Особенности социально-экономического портрета субъектов молодежного предпринимательства в национальной экономике // Вестник Карагандинского университета. – 2019. – №2(94). – С. 182-195.

66 Bridging the gap: New opportunities for 16-18 year olds not in education, employment or training. Report by the Social Exclusion Unit. July, 1999 // <http://dera.ioe.ac.Uk/15119/2/bridging-the-gap.pdf>. 15.01.2019.

67 Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth / European Commission. – Brussels, 2010. – 37 p.

68 Youth on the move. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2010 // <https://europa.eu/youthonthemove/docs/communication>. 15.01.2019.

69 Youth neither in employment nor education and training (NEET). Presentation of data for the 27 Member States / European Commission, EMCO Contribution 2011 // <https://webmaster.yandex.kz/siteinfo/?site=ec>. 15.01.2019.

70 Ашимханова Д.Э., Аюпова Р.Р., Кайдарова А.С. и др. Руководство по работе с молодежью категории NEET. – Астана, 2017. – 88 с.

71 Яковлева Е.А., Галахова А.А. Феномен NEET современного поколения и его влияние на макроэкономические показатели // Молодой ученый. – 2017. – №51. – С. 196-201.

72 Варшавская Е.Я. Молодежь, исключенная из сферы занятости и образования, в странах ЕС и России // Вопросы статистики. – 2015. – №4. – С. 40-47.

73 Доля молодежи NEET в Республике Казахстан: годовые данные // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 15.01.2019.

74 International Classification by Status in Employment, ICSE-93 // <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports>. 15.01.2019.

75 Хусаинова Ж.С., Жакина Г.Е., Жартай Ж.М. Текущее состояние развития и эффективность поддержки молодежного предпринимательства в Казахстане // Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Саппоро, 2019. – С. 387-393.

76 Методические рекомендации по основным индикаторам рынка труда: утв. Приказом Председателя Агентства Республики Казахстан по статистике от 24 августа 2011 года, №248 // <http://stat.gov.kz>. 15.01.2019.

77 Самостоятельно занятая молодежь (15-28 лет) по РК в разрезе статуса занятости, пола и типа местности за 2001-2019 годы // <http://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/7>. 25.02.2019.

78 Экспресс-информация о зарегистрированных и действующих индивидуальных предпринимателях в возрасте до 29 лет и юридических лицах, собственниками (100%) которых

являются лица в возрасте до 29 лет на 01.01.2017, на 01.01.2018, на 01.01.2019 // <http://stat.gov.kz>. 25.02.2019.

79 Количество зарегистрированных субъектов малого и среднего предпринимательства // <http://old.stat.gov.kz/faces>. 25.02.2019.

80 Количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства // <http://old.stat.gov.kz/faces>. 25.02.2019.

81 Жартай Ж.М. Молодежная безработица в Республике Казахстан: проблемы и перспективы // Потребительская кооперация стран постсоветского пространства: состояние, проблемы, перспективы развития: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Гомель, 2019. – С. 30-33.

82 Zhartay Zh., Khussainova Zh., Yessengeldin B. Development of the youth entrepreneurship: example of Kazakhstan // Entrepreneurship and Sustainability Issues. – 2020. – Vol. 8(1). – P. 1190-1208.

83 Хусаинова Ж.С., Тылл Л., Жартай Ж.М. Социологическое исследование возможностей развития молодежного социального предпринимательства и обучения ему в Казахстане // "Prospects for the Development of Modern Science": матер. междунар. науч.-практ. конф. – Кванджу, 2019. – С. 132-140.

84 Хусаинова Ж.С., Акыбаева Г.С., Карстина С.Г., Газизова М.Р., Жартай Ж.М. Специфика развития социального предпринимательства в Казахстане: результаты социологического исследования // Экономика и предпринимательство. – 2019. – №4(105). – С. 793-799.

85 Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М. Особенности институционализации молодежного предпринимательства и его субъектная специфика // Экономика и предпринимательство. – 2019. – №4(105). – С. 271-275.

86 Горбачева И. Краткий курс по методам математической статистики // http://statwork.net/Lessons_lite_ver.pdf. 25.02.2019.

87 «Даму» кәсіпкерлікте қолдау қоры» АҚ // <https://damu.kz>. 15.04.2019.

88 «QazTech Ventures» АҚ // <http://qaztech.vc/>. 15.04.2019.

89 «Индустрия және экспорт бойынша казахстандық орталығы» АҚ // <http://kidi.gov.kz>. 15.04.2019.

90 ҚР «Атамекен» кәсіпкерлер палатасының // <https://atameken.kz/ru/pages/39-missiya-palaty>. 15.04.2019.

91 «Қазақстанның жас кәсіпкерлерінің қауымдастығы» ЗТҰ // <http://www.jkk.kz/index.php/jobalar>. 15.04.2019.

92 Enactus Қазақстан // <https://www.enactus.kz/>. 15.04.2019.

93 Назарбаев Университетінің «Astana Business Campus (ABC)» инновациялық кластерінің // <http://nuris.nu.edu.kz>. 15.04.2019.

94 Tech Garden Инновациялық кластерінің // <https://techgarden.kz>. 15.04.2019.

95 «Astana Hub» халықаралық IT-стартаптардың технопаркінің // <https://astanahub.com>. 15.04.2019.

96 MOST бизнес-инкубаторының // <http://most.com.kz/>. 15.04.2019.

97 nFactorial Incubator // <https://n17r.com>. 15.04.2019.

98 СодБи бизнес-инкубаторының // <http://sodbi.kz/rus/about-us/>. 15.04.2019.

99 Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. "Бизнестің жол картасы-2020" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: 2018 жылдың 25 тамызда, №522 бекітілген // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000522>. 15.04.2019.

100 Отчет по реализации услуги по реализации обучающих проектов в рамках компонента «Бизнес-школа» за 2018 год / Национальная палаты предпринимателей РК «Атамекен», 2018 // <https://atameken.kz>. 15.04.2019.

101 Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: 2018 жылдың 13 қарашада, №746 бекітілген // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000746>. 15.04.2019.

102 Хусаинова Ж.С., Абаюова Г.М., Адилова Ж.Г., Жартай Ж.М. Youth entrepreneurship in the mechanism of ensuring sustainable economic growth of national economy // Вестник Карагандинского университета. – 2018. – №2(90). –С. 171-178.

103 Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне венчурлік қаржыландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар

енгізу туралы: 2018 жылдың 4 шілдесі, № 74-VI қабылданған // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000174>. 15.04.2019.

104 Қазақстан Республикасының Заңы. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне халықтың жұмыспен қамтылуы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: 2018 жылдың 26 желтоқсаны, №203-VI қабылданған // <http://adilet.zan.kz/rus/>. 15.04.2019.

105 Хусаинова Ж.С., Жакина Г.Е., Жартай Ж.М. Институциональная поддержка молодежного предпринимательства в Республике Казахстан // Потребительская кооперация стран постсоветского пространства: состояние, проблемы, перспективы развития: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Гомель, 2019. – С. 94-97.

106 О состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах за 2014 год: отчет / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». – Алматы, 2015. – 160 с.

107 О состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах за 2015 год: отчет / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». – Алматы, 2016. – 133 с.

108 О состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах за 2016 год: отчет / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». – Алматы, 2017. – 115 с.

109 О состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах за 2017 год: отчет / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». – Алматы, 2018. – 118 с.

110 Nachnani G.V., Swaminathan A.M. Information technology exports and regional development in the leading states: a shift-share analysis of India // *Asia-Pacific Development Journal*. – 2017. – Vol. 24, №1. – P. 83-116.

111 Иванов О.Е. Обобщение зарубежного опыта развития кластеров и технопарков как фактор активизации инновационной деятельности // *Наука и экономика*. – 2012. – №6. – С. 20-28.

112 Киселев В.Н., Рубвальтер Д.А., Руденский О.В. Инновационная политика и национальные инновационные системы Канады, Великобритании, Италии, Германии и Японии // Информ.-аналит. бюл. – 2009. – №6. – С. 4-71.

113 Антонова Е.С. Гражданское воспитание в современной школе Франции // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2008. – №9. – С. 194-197.

114 Wiggins J., Gibson D.V. Overview of US incubators and the case of the Austin Technology Incubator // Entrepreneurship and Innovation Management. – 2003. – Vol. 3, №1/2. – P. 56-66.

115 Коршунова Е.Д., Смирнов С.Д. Инновационные акселераторы: бизнес-инкубатор и технопарк как инструменты поддержки и развития стартапов // Инновации. – 2015. – №8(202). – С. 31-35.

116 Agrawal A., Catalini C., Goldfarb A. Some Simple Economics of Crowdfunding. – Cambridge: National Bureau of economic research, 2013. – 46 p.

117 Ahlers G., Cumming D.J., Günther C., Schweizer D. Signaling in Equity Crowdfunding // Entrepreneurship Theory and Practice. – 2015. – Vol. 39, Issue 4. – P. 955-980.

118 Хусаинова Ж.С., Раимбеков Б.Х., Жартай Ж.М. Внедрение предпринимательского образования в Карагандинском государственном университете // Вопросы экономических наук. – 2018. – №2(90). – С. 51-54.

119 Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы. "Бизнестің жол картасы - 2025" бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: 2019 жылдың 24 желтоқсаны, №968 бекітілген // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000968>. 25.01.2020.

120 2014 жылғы 17 қаңтардағы "Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" атты Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400002014>. 03.02.2020.

121 Жартай Ж.М. Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамытудың мәселелері мен болашағы // Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time:

матер. междунар. науч.-практ. конф. – Саппоро, 2019. – С. 381-386.

122 Қазақстан Республикасының ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінің ресми сайты // <https://www.gov.kz/memleket/entities>. 07.08.2020.

123 Хусаинова Ж.С., Абауова Г.М., Бектлеева Д.Е., Жартай Ж.М. Institutional mechanisms to support of the youth entrepreneurship: domestic and foreign experience // Вестник Карагандинского университета. – 2019. – №2(94). – С. 101-112.

124 Хусаинова Ж.С., Жакина Г.Е., Жартай Ж.М. Эффективность поддержки молодежного предпринимательства в Казахстане // Жастар және ғылым - 2019: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Петропавловск, 2019. – С. 277-282.

125 Клеменссон М., Кристенсен Й. Д. Создание благоприятных условий для молодежного предпринимательства и устойчивости предприятий: программа развития малых предприятий. – Женева: Международное бюро труда, 2010. – 7 с.

126 Баймуратов У.Б. Инвестиции и инновации: нелинейный синтез: избр. науч. тр.: в 7 т. – Алматы: БИС, 2005. – Т. 3. – 320 с.

127 Абдыгаппарова С.Б. Инвестиционный потенциал Казахстана: механизмы активизации. – Алматы: Экономика, 2001 – 158 с.

128 Алимбаев А.А., Кенешева Г.А. Структурная модернизация экономики Казахстана // Экономика и юриспруденция: электрон. науч. журнал. – 2018. – №1(56). – С. 9-14.

129 Жанбозова А.Б., Тлеубекова А.Д. Проблемы и перспективы инновационного развития Казахстана в современных условиях // Учет и экономика. – 2014. – №1. – С. 26-40.

130 Дүниежүзілік банк тобының жыл сайынғы зерттеуі "Doing Business" // <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>. 07.08.2020.

131 The Economist және Intellegence Unit құрылымдары құрастырған "Business Environment Rankings" зерттеуі // https://www.iberglobal.com/files/business_climate_eiu.pdf. 08.08.2020.

132 Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) рейтингі // <http://ebrd-beeps.com/cgi-sys/suspendedpage.cgi>. 08.08.2020.

133 The Heritage Foundation тәуелсіз ұйымы құрастырған Экономикалық еркіндік индексі (Index of Economic Freedom) рейтингі // <https://www.heritage.org/index/>. 09.08.2020.

134 Дүниежүзілік банк тобының жыл сайынғы зерттеуі "New business density" // <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.NDNS.ZS>. 09.08.2020.

135 The G20 Young Entrepreneurs' Alliance (G20 YEA) Rankings // https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_EY_G20_Entrepreneurship_Barometer_2013/%24FILE/EY-G20-main-report.pdf. 09.08.2020.

136 Дүниежүзілік экономикалық форумның (World Economic Forum) әдістемесімен жасалған Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (The Global Competitiveness Index) // <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/>. 09.08.2020.

137 INSEAD халықаралық бизнес-мектебі; Cornell University; the World Intellectual Property Organization (WIPO); әдістемелерімен жасалған Global innovation index // <https://www.globalinnovationindex.org/Home>. 10.08.2020.

138 Transparency International халықаралық ұйымымен құрастырылған сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі (The Corruption Perceptions Index) // <https://www.transparency.org/en/>. 10.08.2020.

139 Смирнов М.А. Использование проектного подхода при реализации государственных программ // Финансовый журнал. – 2016. – №1. – С. 79-88.

140 Хусаинова Ж.С., Адилова Ж.Г., Абауова Г.М., Жартай Ж.М. Особенности форсайт-подхода к моделированию развития молодежного предпринимательства // Global science and innovations 2020: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Ташкент, 2020. – С. 470-474.

141 Нурхалиева Д.М., Омирбаев С.М. О документах системы государственного планирования в Республике Казахстан // Вестник университета Туран. – 2016. – №2. – С. 9-15.

142 Идрисов М.М. Программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 гг. // Экономика, предпринимательство и право. – 2015. – №5(4). – С. 253-272.

143 Гордеева Е.А., Тылл Л. Генезис концептуальных основ национальной инновационной системы и компонентов государственных программ инновационного развития // Институционально-экономические парадигмы предпринимательства в условиях 4-й промышленной революции: новые возможности для Казахстана: матер. респуб. науч.-практ. конф. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2019. – С. 179-183.

144 Gordeyeva Ye., Khussainova Zh., Sadvakasova M. Features of public administration by development of innovative activities in Kazakhstan at the present stage // Education and Science without borders. – 2018. – Vol. 9, №17(1). – P. 13-17.

145 Khussainova Zh.S., Zhartay Zh.M. Development of methodological bases for the foresight model of youth entrepreneurship development // Вестник Карагандинского университета. – 2020. – №1(97). – С. 58-65.

150 Кондраткова В.С. Внешние эффекты инвестиций малых предприятий: содержание и оценка // Social and economic phenomena and processes. – 2015. – Т. 10, №8. – С. 43-47.

ҚОСЫМШАЛАР

ҚОСЫМША А

Кесте А.1 – Кәсіпкерлік концепцияларының жіктемесі

Кәсіпкерлік концепциялары					
функционалды концепциялары (немесе «арнайы кәсіпкерлік функциялары» концепциялары)				пәнаралық концепциялары	
кәсіпкерліктің классикалық концепциялары (Р. Кантильон, А. Смит, И.Г. Тюнен, Ф. Найт)	кәсіпкерліктің неокласикалық концепциясы (Ж.Б. Сэй, А. Маршалл, Дж.Б. Кларк)	кәсіпкерліктің инновациялық (жаңғыртылған) концепциясы (И.А. Шумпетер)	кәсіпкерліктің неолибералды полифункционалды концепциялары (Л. Мизес, Т.У. Шульц, И. Кирцнер, Ф. Хайек, М. Фридмен)	неміс тарихи мектептің және кейнсиандықтың кәсіпкерлік концепциясы (Дж.М. Кейнс, В. Зомбарт, М. Вебер)	кәсіпкерліктің институционалды және постинституционалды концепциялары (Р. Коуз, Г. Пинчот, П. Друкер, Р. Хизрич, М. Питерс, М. Коултер, С. Робинс)
кәсіпкерлік тәуекел және анықталмағандықтың ауыртпалығын көтеру	кәсіпкерлік өндіріс факторларын біріктіру ретінде	кәсіпкерлік жаңашылдық ретінде	кәсіпкерлік нарықтық экономиканың тиімді жұмыс істеуінің қозғаушы күші ретінде	кәсіпкерлік кәсіпкер тұлғасының белгілі бір психологиялық қасиеттерінің жиынтығы	кәсіпкерлік ті мультидисциплинарлық түсіндіру
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [2, с. 25; 6, с. 31; 8, с. 11; 11, р. 5; 36, с. 261; 37, с. 300; 38, с. 248; 39, с. 11; 40, с. 7; 41, с. 14; 42, с. 359; 43, с. 12; 44, с. 11; 45, с. 7; 46, с. 13; 47, с. 5; 48, с. 17; 49, р. 14; 50, с. 13; 51, с. 6; 52, с. 19]					

Кесте А.2 – Экономикалық мектептердің әдіснамалық ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіпкерлік тұжырымдамаларын жіктеу

Кәсіпкерлік концепциялары	Негізгі идеялар	Авторлары	Анықтама
1	2	3	4
Кәсіпкерліктің классикалық концепциялары	Кәсіпкерлік тәуекел және анықталмағандықтың ауырталығын көтеру	Р. Кантильон (1755) А. Смит (1776)	Кәсіпкер - бұл болашаққа ұмтылған, іс-әрекеттері табыс алуға үмітпен және шығындарға дайындықпен сипатталатын тәуекелді өзіне қабылдауға ниет білдірген кез келген жеке тұлға Кәсіпкер - "қауіпті коммерциялық идеяларды іске асырушы", яғни меншік иесі, ол өзінің жеке пайдасы үшін тәуекелге баруы (пайда табу)
		И.Г. Тюнен (1826)	Кәсіпкер - "өз саласындағы өнертапқыш және зерттеуші" болып табылатын, тәуекелдерге баруға және болжанбаған табыс алу үшін стандартты емес шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлға
		Ф. Найт (1921)	Кәсіпкерлік - бұл ерекше функцияны орындауға кіріс әкелетін шаруашылық қызмет-белгісіздік жағдайында шешімдер қабылдау. Кәсіпкер - "экономиканың жаңа функиционері", онда "технологиялық басқару мен бақылаудың елеуір бөлігі" шоғырланады»
Кәсіпкерліктің геоқлас сикалық концепциясы	Кәсіпкерлік өндіріс факторларын біріктіру ретінде	Ж.Б. Сэй (1803) А. Маршалл (1890)	Кәсіпкер - өндіріс факторларының ұтымды комбинациясын ұйымдастыратын және басқа адамдардың әрекетін ұйымдастыратын жеке тұлға Кәсіпкерлік қызмет ресурстарды тиімді пайдалану мен өндіріс факторларын үйлестіруден, оларды өзгермелі нарықтық конъюнктураға бейімдеуден тұрады. Кәсіпкер

1	2	3	4
Кәсіпкерліктің инновациялық (жаңғыр тылған) концепциясы	Кәсіпкерлік жаңашылдық ретінде	Дж.Б. Кларк (1934)	<p>өндіріс факторларының неғұрлым тиімді және бәсекеге қабілетті комбинацияларын таңдап алуының арқасында экономиканың өсуі және оның өзін-өзі реттеуі қамтамасыз етіледі. Кәсіпкерлер – бұл белгілі бір ұйымдастырушылық және кәсіпкерлік қабілеттерін тасымалдаушылар</p> <p>Өндірістің төртінші факторы ретінде кәсіпкерлікті бөлу. "Таза үйлестіруші жұмысты біз кәсіпкердің қызметін атаймыз және ол үшін сыйақы табыс деп атаймыз. Бұл функция өзі қиын да, капиталға да байланысты емес; ол ... өндірістің осы факторлары арасындағы өндірістік қатынастарды орнату және қолдау»</p>
Кәсіпкерліктің инновациялық (жаңғыр тылған) концепциясы	Кәсіпкерлік жаңашылдық ретінде	И.А. Шумпетер (1912)	<p>Кәсіпкер - бұл новатор функциясын жүзеге асыратын, яғни пайда табу мақсатында ұйымдық-шаруашылық инновацияны ("өндіріс факторларының жаңа комбинациясы") іске асыратын шаруашылық субъект. "Өндіріс факторларының жаңа комбинациясы" - бұл жаңа игіліктер жасау, өндірістің жаңа тәсілдері мен жаңа технологияларды пайдалану, шикізаттың жаңа көздерін игеру, т.б. өткізудің жаңа нарықтарын құру. Кәсіпкерлік мамандық болып табылмайды және тұрақты әлеуметтік класс қалыптастырмайды, өйткені кәсіпкерлік функция дискретті және инновация рутинизацияланған модельге айналғанша іске асырылады. Кәсіпкерлік пайданың негізі инновациялар арқылы өндірілген өнімнің құны мен дәстүрлі тәсілмен өндірілген осы өнімнің құны арасындағы айырмашылық ретінде инновациядан пайда болады</p>

1	2	3	4
<p>Кәсіпкерліктің неолибералды полифункционалды концепциялары</p>	<p>Кәсіпкерлік нарықтық экономиканың тиімді жұмыс істеуінің қозғаушы күші ретінде</p>	<p>Л. Мизес (1940)</p>	<p>Кәсіпкер - пайда табу және байлық алу мақсатында өндіріс факторларына қолданылатын адам. Кәсіпкерлік, идеяның даму процесі ретінде шығармашылық сипатқа ие және оны басқарумен теңестіруге болмайды. Кәсіпкерлік қызметті үйрету мүмкін емес, адам өзінің түйсігі мен энергиясын пайдалана отырып кәсіпкер болады</p>
		<p>Т.У. Шульц (1964)</p>	<p>Кәсіпкерлік қызметтің табысы өндірістің және қоршаған ортаның қолда бар факторларына қарағанда, кәсіпкердің адами капиталына байланысты болады</p>
		<p>И. Кірцнер (1973)</p>	<p>Кәсіпкер - пайда алу мақсатында қалыптасқан нарықтық тепе-теңдікті тұрақ сыздандыру үшін мүмкіндіктерді пайдаланатын шаруашылық жүргізуші субъект. Кәсіпкерлік – бұл көшу үдерісі бір тепе-теңдік жай-күйін "төрелік" басқа мәмілелер</p>
		<p>Ф. Хайек (1978)</p>	<p>Кәсіпкерлік нарықтық экономиканы дамытудың негізі ретінде жана мүмкіндіктер мен шығармашылық іскерлікті іздеу және іске асыру болып табылады. Кәсіпкерлік еркіндігі қоғамдық әл-ауқат өсуінің негізгі факторы болып табылады</p>
		<p>М. Фридмен (1980)</p>	<p>Кәсіпкерлік - бұл ашық бәсекелестік күресте "ойын ережелерін" сақтаған жағдайда пайданы ұлғайтуға бағытталған шаруашылық субъектісінің қызметі</p>
<p>Неміс тарихи мектептің және кейнсиандықтың кәсіпкерлік концепциясы</p>	<p>Кәсіпкерлік кәсіпкер тулғасының белгілі бір психологиялық қасиеттерінің жиынтығы</p>	<p>Дж.М. Кейнс (1936)</p>	<p>Кәсіпкер - бұл шаруашылық иесінің ерекше әлеуметтік-психологиялық түрі, ол үшін ең бастысы "... Вебердің ұтымды калькуляциясы немесе Шумпетердің жаңашылдығы, белгілі бір психологиялық қасиеттердің жиынтығы". Оларға: тәуекел ете білу, белсенділік рухы, болашаққа сенімділік, байлыққа ұмтылу, "жануар сезімі" және т. б. жатады</p>

1	2	3	4
		В. Зомбарт (1902)	Кәсіпкер - бұл "жаулап алушы" (тәуекелге дайындық, еркіндік, ерік, табандылық, идеялар байлығы); "ұйымдастырушы" (басқалардың іс-әрекетін басқару, ұйымдастыру және үйлестіру қабілеті); "саудагер" (сенім сыйлары, сенім білдіру және өз өніміне қызығушылық туғызу қабілеті). Кәсіпкерлік рух - бұл "ақша жанының синтезі, оқиғалы, өнертапқыштық және т.б.»
Кәсіпкерліктің институционалды және постинституционалды концепциялары	Кәсіпкерлікті мультидисциплинарлық түсіндіру	М. Вебер (1905)	Еуропа елдеріндегі кәсіпкерлік пен капитализм негізінде дини-этикалық дүниетаным сияқты протестанттық жағыр, ол индивидуалды еңбексүйімшілік, адалдық, ұқыптылық, есеп айырысу сияқты жеке қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған
		Р. Коуз (1937)	Кәсіпкер - бұл "бәсекелестік жүйеде баға тегінің рөлін орындай отырып, өндірісті бағыттайтын тұлға немесе тұлғалар тобы". Кәсіпкер үйлестіруші функцияны орындайды: "кәсіпкер әр фирманың ішінде еңбек бөлінуін қамтиды", ол "бөріні саналы түрде жоспарлайды және ұйымдастырады". Бұл ретте кәсіпкердің өндіріс факторларымен өзара іс-қимыл жасау процесінде меншік құқығының ерекшелігі мен құқықтық қарым-қатынас негізгі мәнге ие: "келісім-шарттың мәні кәсіпкер билік шектерінің белгіленуімен»
		Г. Пинчот (1983)	Кәсіпкерлік - бұл "шығармашылық еркіндігі" ұғымымен байланысты жаһандық үдерістік құбылыс. Г. Пинчотт "интрапренер", "интрапренерлік" және "интракапитал" терминдерін енгізді және фирмаішілік кәсіпкерлік тұжырымдамасының негізін қалаушылардың бірі болды»

1	2	3	4
		П. Дружер (1984)	Кәсіпкер - бұл жаңа өнімдер (тауарлар мен қызметтер) немесе жаңа нарықтар жасау арқылы өз шығындарын азайтуға және пайданы барынша арттыруға ұмтылатын экономикалық субъект. Кәсіпкерліктің ерекше құралы инновациялар болып табылады. "Негізінде жаңа білім жатқан инновациялар – кәсіпкерліктің "супержұлдызы". Басқаша айтқанда, кәсіпкерлік - бұл конъюнктуралық және технологиялық өзгерістердің нәтижесі ретінде инновациялық басқару процесі
		Р. Хизрич, М. Питерс (1989)	Кәсіпкерлік - бұл ақша түрінде сыйақы алуға немесе қол жеткізілген кредиттерді қанағаттандыруға арналған есептегендегі тәуекелдер үшін жауапкершілікті өзіне қабылдауды көздейтін қолда бар немесе жасалатын қажеттілікті қанағаттандыру үшін жаңа құнды жасау процесі
		М. Коултер, С. Робинс (2001)	Кәсіпкерлік - бұл қандай ресурстардың бар екендігіне қарамастан, қажеттілікті қанағаттандыратын бірегей құндылықты құру мүмкіндіктерін іздеу және іске асыру бойынша индивид немесе индивидтердің ұйымдасқан күш-жігерінің процесі
Ескерту - Әлебиет негізінде құралған [2, с. 25; 6, с. 31; 8, с. 11; 11, р. 5; 36, с. 261; 37, с. 300; 38, с. 248; 39, с. 11; 40, с. 7; 41, с. 14; 42, с. 359; 43, с. 12; 44, с. 11; 45, с. 7; 46, с. 13; 47, с. 5; 48, с. 17; 49, р. 14; 50, с. 13; 51, с. 6; 52, с. 19]			

ҚОСЫМША Б

Жастар кәсіпкерлігінің теориялық аспектілері: ұғымын анықтаудың қазіргі тәсілдері, функциялары, факторлары

Кесте Б.1 – «Жастар кәсіпкерлігі» ұғымын анықтаудың қазіргі тәсілдері

Автор	Анықтама
1	2
Ф. Чигунта (2002)	«Бастамашылық, креативтілік және тәуекелге бейімділік сияқты кәсіпкерлік қасиеттерді іс жүзінде қолдану, сондай-ақ осы орта мен мәдениетте табысқа жету үшін қажетті тиісті дағдыларды пайдалану»
У. Шуф (2006)	«Жастар үшін құндылық жасау мүмкіндігін мойындау және жана ұйым құруды қамтитындығына қарамастан, осы мүмкіндік негізінде шешім қабылдау процесі»
Е.В. Мезенцева (2009)	«Біз жастар кәсіпкерлігіне жеке, ұжымдық және корпоративтік кәсіпкерлік нысанында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын, бастамашылық танытатын және әлеуметтік, мәдени, материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру, отбасы өмірінің лайықты деңгейін қамтамасыз ету үшін кәсіпкерлік табыс алу мақсатында өз қорқынышы мен тәуекеліне әрекет ететін 14-тен 30 жасқа дейінгі азаматтарды жатқызуды ұсынамыз»
Н.В. Ахиярова (2009)	«Белгілі бір ресурстарға, автономды әлеуметтік-экономикалық бастамаға, жеке басының қасиеттеріне негізделген және табыс алуға және материалдық игілікке қол жеткізуге, сондай-ақ жас адамның өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі бекітуіне бағытталған жастардың ... белсенділік ... түрі (30 жасқа дейін қоса алғанда)»
Е.К. Осифуах (2010)	«Пайда болатын мүмкіндіктерді тануға және пайдалануға қабілетті 16-дан 35 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлер жүзеге асыратын, кез келген секторда жана кәсіпорын құру немесе бар кәсіпорынды кеңейту жолымен құндылықтар мен ақша ағынын генерациялау»
С. Риахи (2010)	«30 жасқа дейінгі тұлғалардың кәсіпкерлік қызметі, әдетте, тәуелсіз болу және өз өмірін бақылау, қосымша табыс алу, Инновациялық немесе бәсекеге қабілетті өнімдер мен қызметтерді өндіру ниетін қоса алғанда, бірқатар факторларға байланысты оны бастауға негізделген»
С.Г. Петросян (2011)	«Жастардың өзін-өзі танытуы мен әлеуметтік бейімделуіне, сондай – ақ жастарды жұмыс орындарымен және лайықты табыспен қамтамасыз етуге бағытталған өзіндік қасиеттер жиынтығымен (икемділік, бейімділік, инновациялылық)»

1	2
	сипатталатын ерекше әлеуметтік топтың кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруы»
А.В. Иванова (2013)	«16-дан 35 жасқа дейінгі кәсіпкер қызметінің (немесе құрамына 16-дан 35 жасқа дейінгі қатысушылардың кемінде 70% кіретін кәсіпкерлік команда) тәуекеліне негізделген, қолданыстағы немесе қалыптасқан қажеттіліктерді қанағаттандыру бойынша қолда бар мүмкіндіктерді пайдалану үшін ұсыныстарды тиімді біріктіретін жаңа құнды/Бизнестің құндылығын құрудың динамикалық процесі»
С.Ю. Богданова (2014)	«Жастар кәсіпкерлігін кәсіпкерліктің инновациялық формаларына жаңашыл көзқарастар мен идеяларды генерациялау тетігін қамтитын ұйымдық және адами капиталдың ұштасуын қамтамасыз ету арқылы бизнесті жүргізуді ұйымдастырудың ішкі ынталандырулар, уәждемелер мен ережелері жүйесі ретінде анықтауға болады.»
Д.Ю. Вострухина (2014)	«35 жасқа дейінгі адамдар ұйымдастыратын қызметкерлер саны аз дербес бизнес»
Н.Н. Масюк (2014)	«Жастар кәсіпкерлігі - жас кәсіпкерлер үшін де, олардың жұмыскерлері үшін де ақшалай қаражат алудың тәсілі»
Р.И. Маликов, А.Г. Комаров, С.Ю. Богданова (2014)	«Қазіргі заманғы жас кәсіпкер - бұл 35 жасқа дейінгі, шағын бизнеспен айналысатын, қызметкерлерінің шағын штаты бар адам. Жас кәсіпкерлердің өзіне тән ерекшелігі тәуекелге бейімділік және өз бизнесіңізге инновацияны енгізу деп атауға болады»
Е.Э. Каурова (2015)	«Осы салада триумфке қол жеткізу үшін тиісті дағдыларды пайдалана отырып, бастамашылық, жаңашылдық, шығармашылық, ойлау икемділігі және тәуекелге дайындық сияқты индивидтің (30-35 жас аралығында) іскерлік қасиеттерін іс жүзінде қолдану»
Э.Ю. Кочесокова (2016)	«Мемлекеттің экономикалық және жастар саясаты кіретін қоғамдық қатынастардың ерекше саласы»
А.И. Далибожко (2017)	«Жастар кәсіпкерлігі - бұл 35 жасқа дейінгі жас кәсіпкерлердің жеке қасиеттері мен кәсіби дағдыларының, бизнес жүргізуде бәсекелестік артықшылықтарының негізінде қол жетімді ресурстарды тиімді біріктіруге қол жеткізуін көздейтін іскерлік белсенділіктің салыстырмалы дербес санаты»
Ескерту - Әдебиет негізінде құралған [76, p. 2; 77, p. 7; 78, c. 24; 79, c. 17-18; 80, p. 166; 81; 82, c. 48; 83, c. 22; 85, c. 81; 86, c. 931; 87, c. 173; 88, c. 416; 89, c. 50; 90, c. 310]	

Кесте Б.2 – Жастар кәсіпкерлігінің функциялары

Функциялары	Функция мазмұны
1	2
Жастар кәсіпкерлігінің жалпы функциялары	
Жалпы экономикалық	Қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тауарлар өндіру (қызметтер көрсету, жұмыстар орындау)
Инновациялық	Инновацияларды енгізу; жаңа идеяларды, жаңа өнімдерді, жаңа технологияларды және өндірісті ұйымдастыру тәсілдерін материалдандыруға жәрдемдесу
Ресурстық	Шектеулі экономикалық ресурстарды (табиғи, еңбек, күрделі, ақпараттық және т.б.) жұмылдыру, біріктіру және тиімді пайдалану
Ұйымдастырушылық	Табыс алу мақсатында өндіріс факторларын тиімді қосу және пайдалану үшін кәсіпкерлік қабілеттілікті пайдалану
Әлеуметтік	Қоғамдық әл-ауқатты арттыру, сондай-ақ жеке ісін ұйымдастыруға және дербес шаруашылық-экономикалық қызметке қабілетті іскер адамдардан тұратын ерекше әлеуметтік қабатты қалыптастыру
Жеке	Жеке қойылған мақсатқа қол жеткізу және өз қызметінен қанағаттандыру арқылы индивидтің өзін-өзі іске асыруы
Жастар кәсіпкерлігінің ерекше функциялары	
Құндылық-бағдарлы	Жастардың белсенді әлеуметтік-экономикалық ұстанымын қалыптастыру және кәсіпкерлікке оң көзқарас бағытында Қоғамдық сананы жаңғырту
Креативті-инновациялық	Жастарға тән кәсіпкерлік қызмет процесінде шығармашылық, креативтілік және инновациялар арқылы қоршаған ортаны қалыптастыру, жетілдіру, жақсарту ұмтылысын іске асыру
Әлеуметтік-тұрақтандыру	Жастар кәсіпкерлігі жастардың нәтижелі жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге, жастар жұмыссыздығын төмендетуге, жастардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз етуге және оның өмірлік деңгейін арттыруға ықпал етеді
Әлеуметтік-бейімделу	Жастарды кәсіптік бағдарлау және оқыту, жастардың әлеуметтік қорғалмаған санаттарына (оқушы жастар, жұмыссыздар, мүмкіндіктері шектеулі адамдар, жалғыз басты аналар,

1	2
	мәжбүрлі қоныс аударушылар және т.б.) жұмыс орындарын ұсыну
Тұлғалық-әлеуметтендіруші	Жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы және өзін-өзі бекітуі, олардың кәсіпкерлік қызмет процесінде өз амбициялары мен шығармашылық әлеуетін іске асыруы
Ақпараттық-коммуникативті	Кәсіпкерлік қызмет жастардың социуммен өзара іс-қимыл және қарым-қатынас жасау қажеттіліктерін қанағаттандыруға, әлеуметтік және іскерлік байланыстарды (нетворкинг) қалыптастыруға септігін тигізеді

Кесте Б.3 – Жастар кәсіпкерлігінің экзогенді факторлары

Факторлары		Сипаттамасы
1		2
Қамтамасыздандырушы факторлар	Экономикалық	Жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныстың, экономикалық өсудің, экономиканың циклдік параметрлері, орташа жылдық инфляция қарқыны, жұмыспен қамту және жұмыссыздық деңгейі, халықтың табысы мен сатып алу қабілеті, нарықтық бәсекелестік сипаты және нарықтың даму деңгейі, ақша және қаржы-несие жүйесінің тұрақтылығы мен дамуы, инвестициялық климат және пайыздық мөлшерлемелердің деңгейі, инвестициялар мен жинақтардың көлемі және т.б.
	Табиғи-климаттық	Климаттық және табиғи-географиялық жағдайлар, табиғи ресурстардың болуы, көлемі, сапасы, шикізат базасы мен тұтыну нарығының географиялық орналасуы және т.б.
	Әлеуметтік-демографиялық	Халықтың саны және жыныстық-жас құрылымы, көші-қон процестері, халықтың кірісі, әлеуметтік жағдайы, білім және т.б.
	Ғылыми-техникалық	Елдің индустриялық және ғылыми-техникалық даму деңгейі, тех нологиялардың болуы және оларды қолдану, ҒЗТҚЖ жүргізу, ел дің компьютерлендіру деңгейі, Интернетке қол жеткізу және т.б.
	Институционалды	Кәсіпкерлік қызмет жүзеге асырылатын қоғамдық және нарықтық институттар жүйесінің болуы және дамуы, нарықтық трансакциялар және іскерлік өзара қарым-қатынастар
	Әлеуметтік-мәдени	Моральдық-этикалық ережелер, адамгершілік нормалар; тарихи дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар; адамдардың әлеуметтік мінез-құлқы мен өмір сүру салтының моделін негіздейтін ұлттық, нәсілдік, діни ерекшеліктері
Реттеуші факторлар	Құқықтық	Жеке меншікті реттейтін нормативтік-құқықтық базаның болуы және әзірлену дәрежесі, кәсіпкерлік (оның ішінде жастар), нарықтық трансакциялар, нарықтық контрагенттердің өзара қарым-қатынасы, сондай-ақ өндірістік-шаруашылық, сауда-делдалдық, қаржы, инвестициялық, бюджеттік-салық қызметі
	Экологиялық	Экожүйенің жай-күйі және оның ластану дәрежесі, техногендік апаттардың пайда болу қаупі, экологиялық бағдарламалардың мемлекеттік

1		2
		қаржыландыруының деңгейі, экологиялық заңнама және т.б.
	Саяси	Елдегі саяси жағдай, саяси институттардың тұрақтылығы, демократияның даму деңгейі, қоғам мен мемлекеттің өзара қарым-қатынасының ерекшеліктері, елдегі сыбайлас жемқорлық пен криминогендік деңгейі және т.б.
	Халықаралық	Халықаралық экономикалық қатынастардың даму деңгейі, геосаяси фактор, жаһандану және аймақтану дәрежесі, халықаралық бәсекелестік сипаты және т.б.

Кесте Б.4 – Жастар кәсіпкерлігінің эндогенді факторлары

Факторлар	Сипаттамасы
Ұйымдастырушылық құрылымы	<ul style="list-style-type: none"> - кәсіпкерлік қызмет объектісін және оның ұйымдастырушылық-құқықтық нысанын таңдау; - өндірістің, басқарудың, сондай-ақ логистикалық және қаржы ағындарының ұйымдық құрылымы; - қызмет стратегиясын әзірлеу және іске асыру; - жоспарлау және болжау тиімділігі; - қолданыстағы заңнаманы сақтау; - тәуекелдерді болжау және оларды басқару.
Ресурстар	<ul style="list-style-type: none"> - меншікті капиталдың және инвестициялық ресурстар көздерінің болуы; - әріптестердің, қызметкерлердің командаларын таңдау және қызметкерлерді уәждеуді қоса алғанда, оларды басқару; - негізгі және айналым қорлары; - технологиялар және т.б.
Контрагенттер	жеткізушілер, тұтынушылар, бәсекелестер, делдалдар, өзге де байланыс аудиториясы (мемлекеттік органдар, қаржы институттары және т.б.)
Тұлғааралық қатынастар	қолайлы моральдық ахуал, қызметкерлердің жұмыс жағдайы, іскерлік коммуникация сапасы, іскерлік этика және т.б.
Тұлғааралық процестер	кәсіпкерлік қызметке, қауіп-қатерге және жауапкершілікке психологиялық және кәсіби дайындық, т.б.

Кесте Б.5 – Стартап-компаниялар және дәстүрлі кіші кәсіпорындардың салыстырмалы сипаттамасы

Критерийлер	Стартап-компания	Дістүрлі кіші кәсіпорын
1	2	3
Компанияның ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны	Ерте сатыдағы жаңадан құрылған шағын инновациялық компания (тіркеу болмауы мүмкін)	Серіктестік немесе өндірістік кооператив нысанындағы заңды тұлға
Компания түрі	Қоғамдық емес	Қоғамдық
Негізін салушылардың жасы	Стартаптардың негізін қалаушылар көбінесе олардың креатив тілігі мен энергиялығына байла нысты жастар болып табылады.	Негізін қалаушылар, әдетте, тәжірибесі бар адамдар, орташа жасы 30-35.
Қызмет мақсаты	Компанияны капиталдандырудың өсуін қамтамасыз ететін ауқымды бизнес-моделі бар инновациялық жобаны іске асыру	Дәстүрлі нарықтарда бар бизнес-модельдерді іске асыру арқылы пайда алу
Мақсатқа жетудің мерзімі	Максималды шектелген	Қатаң шектеулері жоқ
Қызмет сипаты	Инновациялық. Бизнес-жобаның негізінде теңдесі жоқ және тұрақты бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ететін бірегей идея жатыр	Дәстүрлі. Бизнес-жобаның негізінде дәстүрлі бизнес-идея және бәсекелестік артықшылықтарының шектеулі жиынтығымен қолданыстағы бизнес-модель жатыр
Қызмет мазмұны	Нарықта танылуға қабілетті жаңа тауарларды/қызметтерді әзірлеу және өткізу	Дәстүрлі тауарларды/қызметтерді әзірлеу және өткізу
Бизнесті масштабтау	Шектелмеген	Игерілген дәстүрлі нарықтардың сыйымдылығымен, қолда бар ресурстармен және саланың нақты шеңберімен шектелген.

1	2	3
Компания қызметінің мерзімі	Уақытша	Тұрақты
Қызметтің басым саласы	Жоғары технологиялар (IT-стартаптар, интернет-стартаптар, робототехника, биотехнологиялар, баламалы энергетика, B2C өнімдер ("Business-to - Business") және т.б.	Дәстүрлі тұтыну тауарлары мен қызметтері, яғни B2C азық-түлік ("Business-to-Consumer"), қоғамдық тамақтану, құрылыс, ауыл шаруашылығы және т. б.
Компанияның өмірлік циклы	Статистикаға сәйкес алғашқы 3 жылда стартап-кәсіпорындардың 92% жабылуда. Сонымен қатар, зиянды және ауыр жұмыстарда істейтін қызметкерлер үшін жұмыс уақытының қысқартылған уақыты белгіленеді. 2015 жылға дейін стартап-компаниялардың өмір сүру мерзімі өсті (инвестордың алғашқы қаржыландыру кезеңінен бастап стартап шығуына дейін): АҚШ-та – 8 жылға дейін, Еуропада - стартап-компанияларды қаржыландыру көлемі мен раундтарының өсуіне байланысты 7 жылға дейін өсті.	Статистика бойынша шағын бизнес жобаларының 32% алғашқы үш жылда жабылады
Компанияның өмірлік циклының кезеңдері	1) себу алдындағы саты; 2) себу сатысы; 3) ерте саты; 4) кеңейту сатысы; 5) пост-стартаптың кейінгі сатысы	1) бизнестің негізі; 2) бизнестің өсуі; 3) бизнестің кеңеюі; 4) бизнестің кемелденуі; 5) бизнестің шоғырлануы
Өсу темптері	Стартаптың өсу сатысы дәстүрлі бизнеске қарағанда ерте басталады және ұзағырақ жалғасады	Бизнестің өсу кезеңі кейінірек басталып, стартаптан әлдеқайда аз жалғасады
Активтердің ерекшеліктері	Негізін қалаушының материалдық емес активтері (инновациялық әзірлемелер мен идеялар, ноу-хау, патенттер,	Материалдық активтер материалдық емес активтерден басым.

1	2	3
	лицензиялар) барлық активтердің 60-80% - ын құрай отырып, материалдық активтерден басым. Кепілмен қамтамасыз етудің болмауы	
Бухгалтерлік есептілік	Бастапқы кезеңдерде бухгалтерлік есептің болмауы	Бухгалтерлік есеп барлық сатыларда, оның ішінде бастапқы кезеңдерде
Қаржыландыру	Негізінен венчурлік инвесторлардан тартылған қаражат	Көбінесе меншікті жинақтар мен банктік кредиттер
Тәуекел және анықталмағандық деңгейі	Белгісіздік пен тәуекелдің жоғары деңгейі, әсіресе бастапқы кезеңдерде	Белгісіздік пен тәуекелдің орташа деңгейі, әсіресе бастапқы кезеңдерде

Кесте Б.6 – Кәсіпкерлік қызметтің басталу ерекшеліктеріне байланысты жас кәсіпкерлер типтерін жіктеу

Жас кәсіпкерлердің типтері	Сипаттамасы	Кәсіпкердің ерекше қасиеттері	Ерекше артықшылықтары	Ерекше кемшіліктері
1	2	3	4	5
«Новатор»	Өз бизнесін жаңа түпнұсқа идея, өнертабыстан бастайтын жас кәсіпкерлер	Ойлаудың жаңашылдығы мен бірегейлігі, жаңа идеяларды генерациялау қабілеті, көшбасшылық сапасы, қызығушылығы, тұнбалылығы	Новаторлық идеяны табысты іске асырған жағдайда өсудің жоғары әлеуеті	- қаржы ресурстарының болмауы немесе жеткіліксіздігі; - тәжірибе жетіспеушілігі
«Қолөнерші»	Белгілі бір мамандық бойынша кәсіпорында жалдау бойынша жұмыс істей отырып, өз бизнесін бастайды	Еңбекқорлық, адалдық, табандылық	Бизнесінің осы саласында практикалық техникалық жұмыс тәжірибесінің болуы	Шағын бизнес көлемінің салдарынан өсу үшін әлеуеттің төмендігі
«Қу»	Жоғары немесе орта-арнайы білім алу процесінде, әдетте, басқару лауазымына шағын фирмаға жұмысқа алынады. Жұмыс кезінде өз бизнесін бастау үшін білім, практикалық дағдылар мен қаржы құралдарын жинақтайды	Адалдық, еңбекқорлық, бейімділік	Практикалық жұмыс тәжірибесінің, белгілі бір әкімшілік дағдыларының болуы	- қаржы ресурстарының жетіспеушілігі; - инновациялық тәсілді іске асыру кезінде өсудің жоғары қажеттілігі
«Менеджер»	Тиісті білім мен ірі кәсіпорындағы топ-менеджердің табысты мансабын алған	Кәсіби дайындық, көшбасшылық қасиеттер, тәртіптілік, дамыған ұйымдас-	- маңызды практикалық басқарушылық жұмыс тә-	Инновациялық тәсілді іске асыру кезіндегі өсудің жоғары

1	2	3	4	5
	нан кейін өз ісін бастайды	ты рушылық қасиеттер, идеяларды генерациялау қабілеті, энергиялық	жірибесі; - бизнесті ашу үшін жеке қаражаттың болуы; - іс байланыс тарының болуы	әлеуеті
«Ұлы немесе қызы»	Өз ата-аналарынан әрекет ететін бизнес алады	«Қорғаушы», «Реформатор», «Оппортунист», «Көтерелісші» мұрагерлерінің бірнеше психотиптерін бөліп көрсетеді	- ата-аналық қар жылық және ұйымдастырушылық қолдау; - дәстүрлердің сабақтастығы мен отбасылық бизнестің династиялығы; - клиенттер мен еңбеккерлердің адалдығы	- практикалық тәжірибенің болмауы; - ата-аналарға бизнестің негізін қалаушы ретінде тәуелділік; - бизнестің негізін қалаушылардың компанияның операциялық қызметіне араласуы
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [107, с. 87; 108; 109]				

ҚОСЫМША В

Қазақстандағы кәсіпкерлік заңнаманы талдау

Кесте В.1 – Қазақстандағы кәсіпкерлік заңнаманың даму кезеңдері

Кезеңдер	Негізгі заңдар	Заңдардың мазмұны
1	2	3
Бірінші кезең	"Жеке кәсіпкерлікті қорғау және қолдау туралы" "Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 4 шілдедегі №1543-ХІІ Заңы» ("Жеке кәсіпкерлік туралы" 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ ҚР Заңымен күшін жойды)	Заң кәсіпкерлік қызметтің барынша еркіндігін жариялады, оны мемлекеттік қорғау мен қолдаудың нысандары мен тәсілдерін анықтады, коммерциялық құпияны қорғауды және кәсіпкерлердің құқықтарын бұзғаны үшін мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың жауапкершілігін көздейді
Екінші кезең	"Шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 19 маусымдағы №131-І Заңы ("Жеке кәсіпкерлік туралы" 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ ҚР Заңымен күшін жойды)	Заң елдің экономикалық дамуының басым бағыты ретінде шағын кәсіпкерлікті кешенді мемлекеттік қолдаудың негізгі қағидаттарын бекітті.
	"Жеке кәсіпкерлік туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 19 маусымдағы №135-І Заңы ("Жеке кәсіпкерлік туралы" 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ ҚР Заңымен күшін жойды)	Заң жеке кәсіпкерлікті дамыту үшін мемлекеттік кепілдіктер жүйесін айқындай отырып, ҚР азаматтарының кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне конституциялық құқығын іске асыруды қамтамасыз етті.
Үшінші кезең	"Жеке кәсіпкерлік туралы" 2006 жылғы 31 қаңтардағы №124-ІІІ ҚР Заңы (2015 жылғы	Заң кәсіпкерлік қызмет саласындағы қолданыстағы

1	2	3
	29 қазанындағы №375-V ҚР Кәсіпкерлік кодексіне сәйкес 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап күші жойылды)	заңнамалық актілерді бірыңғай құқықтық актіде жүйелендіріп, біріктірді.
Төртінші кезең	"Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды жақсарту жөніндегі түбегейлі шаралар туралы" Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 27 ақпандағы №757 Жарлығы	Жарлық кәсіпкерлік үшін жағдайларды жақсартудың мынадай шараларын қарастырды: тәуекелдерді бағалау негізінде тексерулерді ұйымдастыруға көшу; тексерулерге балама ретінде кәсіпкерлік субъектілерінің жауапкершілігін сақтандыруды енгізу; мемле кеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асыру кезінде кәсіпкерлік субъектілеріне қойылатын және тексеруге жататын талаптарды қысқарту
	"Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен	Заң кәсіпкерлік үшін жағдайды түбегейлі жақсартудың мынадай шараларын көздейді: 11 кодекс пен 94 заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу; кәсіпкерлерді жоспарлы тексерулердің күшін жою; шағын
	толықтырулар енгізу туралы" 2014 жылғы 29 желтоқсанындағы №269-V ҚР заңы (07.04.2016 ж. өзгерістермен мен толықтырулармен)	бизнес субъектілерін таратудың оңайлатылған тәртібін енгізу; кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау жөніндегі Уәкіл институтын енгізу, кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеудің тиімділігін арттыру
	2018 жылғы 29 қазанындағы №375-V ҚР Кәсіпкерлік Кодексі (27.07.2018 ж.	Кодекс кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың құқықтық,

1	2	3
	өзгерістермен толықтырулармен) мен	экономикалық, әлеуметтік шарттарын; кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекеттің өзара іс-қимылын, оның ішінде мемлекеттік реттеу және қолдау мәселелерін регламенттейтін 7 бөлімнен, 31 тараудан және 324 баптан тұрады

Кесте В.2 – Қазақстандағы кәсіпкерлік қызметті қолданыстағы нормативтік-құқықтық, мемлекеттік стратегиялық және бағдарламалық-мақсатты қамтамасыз ету

Жіктеме	Нормативтік-құқықтық актілер, стратегиялар, мемлекеттік бағдарламалар
1	2
<p>Кәсіпкерлік қызметтің негізгі аспектілерін реттейтін жалпы сипаттағы нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Қылмыстық кодексі (2019.05.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі №409-1) (ерекше бөлім) (2019.24.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) «Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы №377-V Кодексі (2019.24.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V Кодексі (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» 2017 жылғы 25 желтоқсандағы №120-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы» ҚР 2017 жылғы 26 желтоқсандағы №123-VI Кодексі (2019.03.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі №2198 Заңы; «Қазақстан Республикасының патент заңы» Қазақстан Республикасының 1999 ж. 16</p>

1	2
	<p>шілдедегі №427-І Заңы (2019.21.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); Өлшем бірлігін қамтамасыз ету туралы 2000 жылғы 7 маусымдағы №53-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2018.05.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Техникалық реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 қарашадағы №603-ІІ Заңы (2019.16.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен); «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» ҚР 2007 жылғы 28 ақпандағы №234-ІІІ Заңы (2018.02.07. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен); Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы 2007 жылғы 26 шілдедегі №310-ІІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2019.02.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).</p>
<p>Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруды және оны мемлекеттік қолдауды регламенттейтін нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>«Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы №375-V Кодексі (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік қызметті реттеуді жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 24 мамырдағы №156-VІ Заңы; «Шаруашылық серіктестіктері туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2 мамырдағы №2255 Заңы (2019.02.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен); «Өндірістік кооператив туралы» 1995 жылғы 5 қазандағы №2486 Қазақстан Республикасының Заңы (2017.27.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен); Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы Қазақстан Республикасының 1998 ж. 22 сәуірдегі №220-І Заңы (2019.02.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); Тауар таңбалары, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары</p>

1	2
	<p>туралы 1999 ж. 26 шілдедегі №456-І Қазақстан Республикасының Заңы (2015.31.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен);</p> <p>Акционерлік қоғамдар туралы 2003 жылғы 13 мамырдағы №415-ІІ Қазақстан Республикасының Заңы (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен);</p> <p>«Арнайы экономикалық және индустриялық аймақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 3 сәуірдегі №242-VІ Заңы;</p> <p>«Рұқсаттар және хабарламалар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 16 мамырдағы №202-V Заңы (2019.19.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен);</p> <p>«Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы №372-V Заңы;</p> <p>«Жеке кәсіпкерлік субъектілерінің бірлестіктеріне аккредиттеу жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 28 желтоқсандағы №1089 Қаулысы.</p>
<p>Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>«Ғылым туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 18 ақпандағы №407-ІV Заңы (2019.10.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен);</p> <p>«Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы №381-V Заңы (2018.04.07. берілген өзгерістермен);</p> <p>«Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық саясаты шеңберінде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін одан әрі арттыру жөніндегі шаралар туралы» 2006 жылғы 16 наурыздағы №65 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы (2006.22.06. берілген өзгерістермен)</p>

1	2
<p>Отандық тауар өндірушілерді қолдау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>«Үшінші елдерге қатысты арнайы қорғау, демпингке қарсы және өтемақы шаралары туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 8 маусымдағы №316-V Заңы (2019.02.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Қорғаныс өнеркәсібі және мемлекеттік қорғаныстық тапсырыс туралы» Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 18 наурыздағы №236-VI Заңы; Отандық тауар өндірушілерді қолдау жөніндегі шараларды іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1998 ж. 13 қарашадағы №1162 қаулысы (ҚР Үкіметінің 02.06.99 ж. №693; 29.09.99 ж. №1474; 25.11.99 ж. №1789; 03.07.02 ж. №716 қаулыларымен енгізілген өзгерістерімен); Отандық тауар өндірушілерді қолдау шаралары шеңберінде несиелендірілетін инвестициялық жобаларды іріктеу ережесі туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2000 ж. 12 қыркүйектегі №1384 қаулысы (ҚР Үкіметінің 21.08.02 ж. №935 қаулысымен енгізілген өзгерістерімен)</p>
<p>Тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>Тұтыну кооперативі туралы Қазақстан Республикасының 2001 ж. 8 мамырдағы №197-II Заңы (2015.29.10. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен); Тамақ өнімдерінің қауіпсіздігі туралы 2007 жылғы 21 шілдедегі №301-III Қазақстан Республикасының Заңы (2018.05.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Ойыншықтардың қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі №306-III Заңы (2018.24.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы №274-IV Заңы (2019.14.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)</p>
<p>Жеке кәсіпкерлік шарттарға арналған нормативтік-құқықтық актілер</p>	<p>Қаржы лизингі туралы 2000 жылғы 5 шілдедегі №78-II Қазақстан Республикасының Заңы (2018.05.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Мемлекеттік сатып алу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 4 желтоқсандағы</p>

1	2
	<p>№434-V Заңы (2019.01.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) туралы Қазақстан Республикасының 2002 ж. 24 маусымдағы №330-II Заңы (2015.29.10. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)</p>
Стратегиялық құжаттар	<p>«Қазақстан-2050» стратегиясы, «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 Жарлығы</p>
Кәсіпкерлік саласындағы мемлекеттік бағдарламалар	<p>2018.29.12. берілген өзгерістермен)«Бизнестің жол картасы-2020» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 25 тамыздағы №522 Қаулысы (2019.19.04. берілген өзгерістер мен толықтырулармен); «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы және «Мемлекеттік бағдарламалар тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 19 наурыздағы №957 Жарлығына толықтыру енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 1 тамыздағы №874 Жарлығы (2018.05.05. берілген өзгерістермен); «Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі №423 Қаулысы; «Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 12 шілдедегі №423 Қаулысы.</p>

Кесте В.3 – Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін институционалды қамтамасыз ету параметрлері

Бағыттары	Нысаналы мақсаты	Негізгі құралдар	Институционалды әсер ету субъектілері
Қолдау институттары	Қолдау бағдарламаларын әдіснамалық, операциондық қамтамасыз ету	Қолдаудың қаржылық (кепілдемелер, субсидиялар, микро-несиелеу) және қаржылық емес (консалтинг, сервистік қызметтер, менторлік және т.б.) құралдарының жүйесі	"Даму" кәсіпкерлікті қолдау қоры, жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі Кеңес, жастар бастамаларының қоры, Технологиялық даму жөніндегі Ұлттық агенттік, Еуропалық және Азиялық даму және қайта құру банкілері
Жастарды жұмыспен қамтуға жәрдемдесу бағдарламалары	Әлеуметтік осал өңірлерде жастар жұмыссыздығын қысқарту, дәстүрлі жастар кәсіпкерлігін ынталандыру	Шағын кредит беру, кәсіпкерліктің базалық қағидаттарына оқыту, бизнес-жоспарлар бойынша кеңес беру, бизнес-инкубациялаудың бастапқы элементтері, ақпараттық сервис.	"Даму" кәсіпкерлікті қолдау қоры, кәсіпкерлікті қолдау орталықтары, Еуропалық және Азиялық даму және қайта құру банкілері
Жастар кәсіпкерлігін дамыту бағдарламалары	Жастардың кәсіпкерлік әлеуетін әртараптандыру	Стартаптарға кепілдіктер мен субсидиялар, бизнес-консалтинг, бизнес-өсу үшін жобалық оқыту, басқарудың тиімді тәжірибесін модельдеу, халықаралық менторлық.	"Даму" кәсіпкерлікті қолдау қоры, жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі Кеңес, жастар бастамаларының қоры, Халықаралық даму бойынша АҚШ агенттігі (USAID) және т.б.
Студенттерді стратегиялық дайындау бағдарламасы	Кәсіпкерлік білім негізінде инновациялық бизнес-ойлауды қалыптастыру.	Кәсіпкерлік оқытудың жаңашыл әдістері, университеттер базасында бизнес-клубтардың, студенттік кеңес беру қоғамдарының бастамасы	Жастар бастамаларының қоры, кәсіпкерлік жоғары оқу орындарының ассоциациясы, Халықаралық даму бойынша АҚШ агенттігі (USAID) және т.б.

ҚОСЫМША Г

Қазақстан Республикасының жастары: саны мен құрамының динамикасы

Кесте Г.1 – Қазақстан халқының жалпы құрылымындағы жастар саны мен үлесінің динамикасы

Көрсеткіштер	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл	2019 жыл
Жыл басындағы халық саны-барлығы, адам	16 910 246	17 160 855	17 415 715	17 669 896	17 918 214	18 157 337	18 395 660
Жастар саны (14-тен 28 жасқа дейін), адам	4 376 014	4 293 194	4 206 037	4 099 272	3 995 896	3 900 834	3 892 845
Халықтың жалпы санындағы жастардың үлесі, %	25,9	25,0	24,2	23,2	22,3	21,5	21,2

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [128-131; 132, с. 148]

Сурет Г.1 – Қазақстан өңірлері бойынша жастар саны
(2018 жылдың басына)

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [133, с. 74]

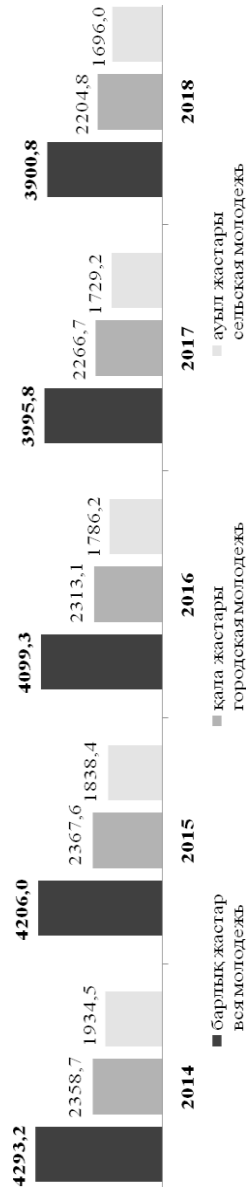

Сурет Г.2 – 2018 жылдың басындағы Қазақстан өңірлері халқының жалпы санындағы жастардың үлесі

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [133, с. 75]

Кесте Г.2 - "Қала/ауыл" бөлінісі бойынша Қазақстан жастарының құрылымы

Көрсеткіштер	2014 жыл		2015 жыл		2016 жыл		2017 жыл		2018 жыл	
	адам	үлесі, %	адам	үлесі, %	адам	үлесі, %	адам	үлесі, %	адам	үлесі, %
Жыл басындағы Қазақстан жастары – барлығы, оның ішінде:	4 293 194	100,0	4 206 037	100,0	4 099 272	100,0	3 995 896	100,0	3 900 834	100,0
Қала жастары	2 358 667	54,9	2 367 615	56,3	2 313 053	56,4	2 266 680	56,7	2 204 833	56,5
Ауыл жастары	1 934 527	45,1	1 838 422	43,7	1 786 219	43,6	1 729 216	43,3	1 696 001	43,5
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [133, с. 81]										

Сурет Г.3 - "Қала/ауыл" бөлінісі бойынша жастардың саны (жыл басына, мың адам)

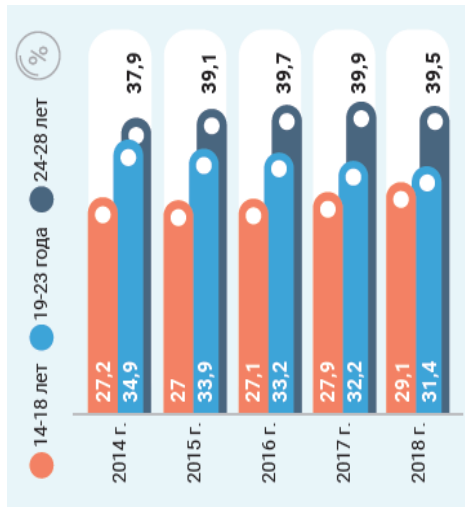
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [133, с. 81]

Кесте Г.3 – Негізгі жас топтары бойынша Қазақстан жастарының құрамы

Көрсеткіштер	2014 жыл		2015 жыл		2016 жыл		2017 жыл		2018 жыл	
	адам	%	адам	%	адам	%	адам	%	адам	%
Жыл басындағы жастар саны – барлығы, оның ішінде:	4 293 194	100,0	4 206 037	100,0	4 099 272	100,0	3 995 896	100,0	3 900 834	100,0
Ювенталдық топ (14-18 жас)	1 169 386	27,2	1 133 817	27,0	1 111 075	27,1	1 116 737	28,0	1 135 666	29,1
Постювенталдық топ (19-23 жас)	1 497 539	34,9	1 427 596	33,9	1 359 834	33,2	1 285 387	32,2	1 223 613	31,4
Ересек топ (24-28 жас)	1 626 269	37,9	1 644 624	39,1	1 628 363	39,7	1 593 772	39,8	1 541 555	39,5

Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [132, с. 121]

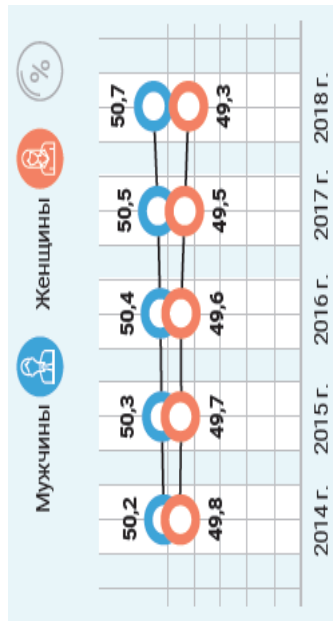
Сурет Г.4 – Негізгі жас топтары бойынша Қазақстан жастарының құрамы
 Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [132, с. 121]

Кесте Г.4 – Қазақстан жастарының жыныстық-жастық құрамы, адам

Көрсеткіштер	2014 жыл		2015 жыл		2016 жыл		2017 жыл		2018 жыл	
	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел
Жастар – барлығы, оның ішінде:	2 156 644	2 136 550	2 116 415	2 089 622	2 066 341	2 032 931	2 017 880	1 978 016	975 781	1 925 051
14-18 жас	597 571	571 815	579 311	554 506	568 209	542 866	571 211	545 526	581 112	554 554
19-23 жас	754 917	742 622	723 953	703 643	692 278	667 556	654 829	630 558	623 806	599 807
24-28 жас	804 156	822 113	813 151	831 473	805 854	822 509	791 840	801 932	770 865	770 690
Ескерту – Өлебиет негізінде құралған [132, с. 134]										

Кесте Г.5 – Қазақстан жастарының жыныстық-жастық құрамы, %

Көрсеткіштер	2014 жыл		2015 жыл		2016 жыл		2017 жыл		2018 жыл	
	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел	ер	әйел
Жастар санындағы үлесі – барлығы, оның ішінде топтар бойынша	50,2	49,8	50,3	49,7	50,4	49,6	50,5	49,5	50,7	49,3
14-18 жас	51,1	50,4	51,1	50,7	51,1	50,9	51,1	51,0	51,2	51,0
19-23 жас	49,4	48,9	50,5	48,9	49,5	48,9	49,7	48,9	50,0	48,8
24-28 жас	49,6	50,6	49,3	49,5	49,1	50,5	49,0	50,3	49,0	50,0
Ескерту – Өлебиет негізінде құралған [132, с. 134; 133, с. 78]										

Сурет Г.5 – Қазақстан жастарының жыныстық-жастық құрамы, %
 Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [132, с. 134; 133, с. 78]

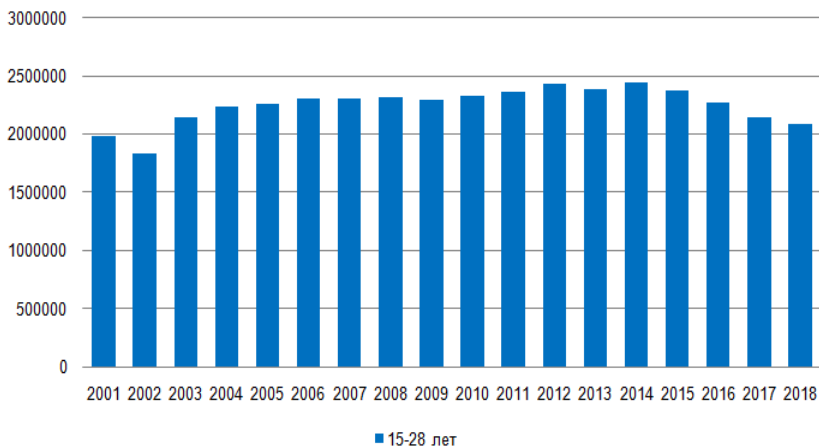
Қазақстан Республикасының еңбек нарығындағы жастар сегментінің негізгі индикаторлары

Кесте Г.6 – Қазақстанның еңбек нарығындағы жастар (15-28 жас аралығы)

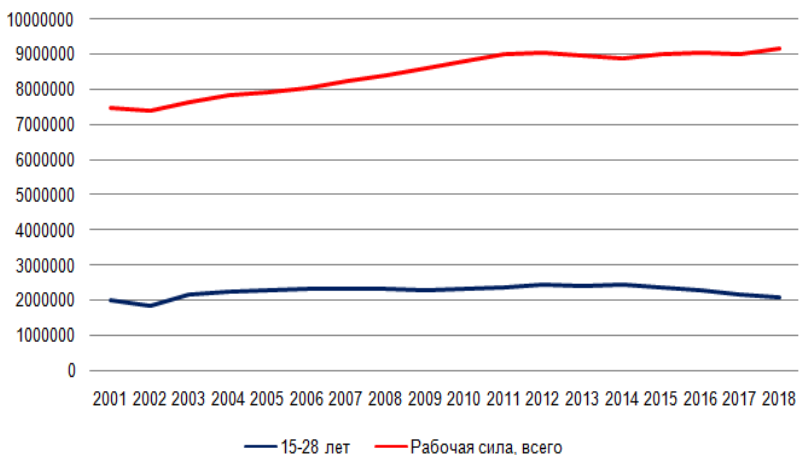
Көрсеткіштер	2007 жыл	2008 жыл	2009 жыл	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Жұмыс күші - барлығы, мың адам	8228,3	8415,0	8457,9	8610,7	8774,6	8981,9	9041,3	8962,0	8887,6	8998,8	9027,4	9138,6
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	2306,6	2321,5	2301,6	2335,4	2365,4	2429,6	2392,3	2445,0	2379,9	2275,5	2141,0	2087,6
Жұмыс күшіндегі жастар үлесі, %	28,0	27,6	27,2	27,1	27,0	27,0	26,5	27,3	26,8	25,3	23,7	22,8
Жұмыспен қамтылған халық - барлығы, мың адам	7631,1	7857,2	7903,4	8114,2	8301,6	8507,1	8570,6	8510,1	8433,3	8553,4	8585,2	8695,0
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	2082,0	2127,0	2107,0	2180,4	2222,1	2298,9	2259,6	2341,1	2275,3	2182,7	2057,3	2007,9
Жұмыспен қамтылған халық ішіндегі жастар үлесі, %	27,3	27,1	26,7	26,9	26,8	27,0	26,4	27,5	27,0	25,5	24,0	23,1
Жалдамалы жұмысшылар - барлығы, мың адам	4973,5	5199,4	5238,8	5409,4	5581,4	5813,7	5949,7	6109,7	6294,9	6342,8	6485,9	6612,5
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	1251,2	1312,5	1307,6	1329,3	1400,2	1480,2	1537,4	1673,8	1734,8	1669,7	1564,8	1536,6

1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
адам												
Жалдамалы жұмысшылардың ішіндегі жастар үлесі, %	25,2	25,2	25,0	24,6	25,1	25,5	25,8	27,4	27,6	26,3	24,1	23,2
Өз бетінше жұмыспен қамтылғандар - барлығы, мың адам	2657,6	2657,8	2664,6	2704,8	2720,2	2693,4	2621,0	2400,4	2138,4	2210,5	2099,2	2082,5
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	830,7	814,5	799,4	851,1	821,9	818,7	722,1	667,3	540,5	513,0	492,5	471,3
Өз бетінше жұмыспен қамтылғандардың ішінде жастар үлесі, %	31,3	30,6	30,0	31,5	30,2	30,4	27,6	27,8	25,3	23,2	23,5	22,6
Жұмыссыз халық - барлығы, мың адам	597,2	557,8	554,5	496,5	473,0	474,8	470,7	451,9	454,2	445,5	442,3	443,6
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	224,6	194,4	194,6	155,0	143,3	130,7	132,7	103,9	104,6	92,8	83,7	79,8
Жұмыссыздардың ішіндегі жастар үлесі, %	37,6	34,9	35,1	31,2	30,3	27,5	28,2	23,0	23,0	20,8	18,9	18,0
Жұмыссыздық деңгейі - барлығы, %	7,3	6,6	6,6	5,8	5,4	5,3	5,2	5,0	5,1	5,0	4,9	4,9
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-24 жас аралығында)	9,4	7,4	6,7	5,2	4,6	3,9	3,9	3,8	4,2	3,8	3,8	3,7

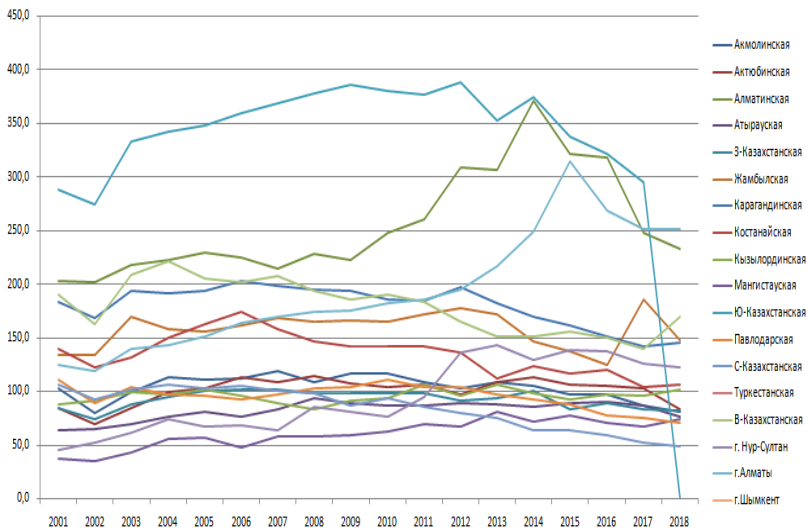
1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Жастар жұмыссыздығының деңгейі, % (15-28 жас аралығында)	9,6	8,2	8,5	6,6	6,3	5,4	5,5	4,2	4,4	4,1	3,9	3,8
Ұзақмерзімді жұмыссыздық деңгейі - барлығы, %	3,3	2,8	2,5	2,2	2,1	2,5	2,5	2,4	2,5	2,2	2,2	2,2
Ұзақмерзімді жас тар жұмыссыздығының деңгейі, %	4,8	3,6	4,0	2,9	2,6	3,0	3,1	2,4	2,6	2,2	2,1	1,9
Экономикалық белсенді емес халық - барлығы, мың адам	3463,2	3416,2	3500,3	3487,7	3477,3	3538,7	3569,4	3715,9	3867,4	3855,0	3927,3	3907,3
оның ішінде 15-28 жас аралығы, мың адам	1549,9	1565,9	1581,1	1563,4	1552,7	1526,0	1565,1	1460,5	1486,7	1454,3	1429,1	1342,6
Экономикалық белсенді емес халық құрылымындағы жастар үлесі, %	44,8	45,8	45,2	44,8	44,7	43,1	43,8	39,3	38,4	37,7	36,4	34,4

Сурет Г.6 – 2001-2018 жж. 15-28 жас аралығындағы экономикалық белсенді жастар санының динамикасы
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [139, б. 257]

Сурет Г.7 – Экономикалық белсенді жастардың (15-28 жас аралығындағы) және Қазақстанның 2001-2018 жж. жиынтық жұмыс күшінің арақатынасы
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [138, с. 316; 139, б. 258]

Сурет Г.8 – Қазақстанда өңірлік бөліністе 2001-2018 жж. 15-28 жас аралығындағы экономикалық белсенді жастар санының динамикасы

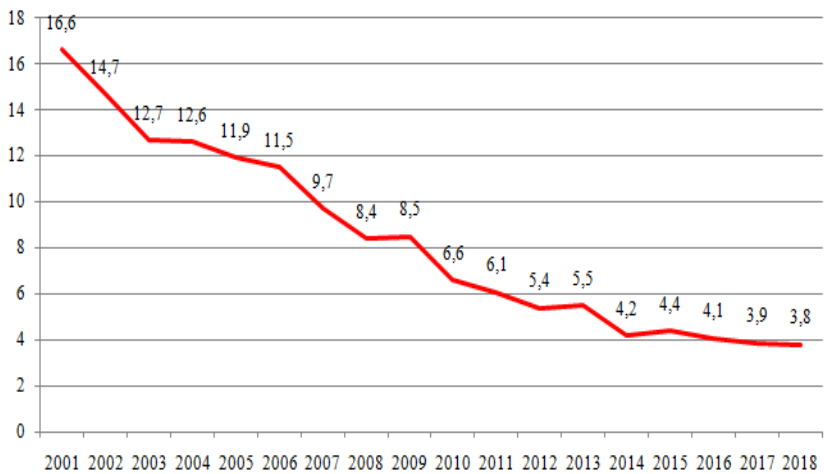
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [139, б. 259]

Кесте Г.7 – Қазақстанда 15-28 жастағы экономикалық белсенді жастардың құрамы

		оның ішінде:									
Жылдар	15-28 жастағы жастар жұмыс күші – барлығы, мың адам	жұмыспен қамтылған жастар									
		барлығы - мың адам	жастар жұмыс күшінің %	оның ішінде:			өз бетімен жұмыспен қамтылған			барлығы - мың адам	жастар жұмыс күшінің %
				мың адам	жұмыспен қамтылған %	мың адам	жұмыспен қамтылған %	мың адам	жұмыспен қамтылған %		
2004	2 242,4	1 960,9	87,4	1 096,6	55,9	864,3	44,1	281,5	12,6		
2005	2 264,7	1 995,2	88,1	1 115,6	55,9	879,6	44,1	269,5	11,9		
2006	2 302,1	2 038,4	88,5	1 171,6	57,5	866,8	42,5	263,7	11,5		
2007	2 306,6	2 082,0	90,3	1 251,2	60,1	830,7	39,9	224,6	9,7		
2008	2 321,5	2 127,0	91,6	1 312,5	61,7	814,5	38,3	194,4	8,4		
2009	2 301,6	2 107,0	91,5	1 307,6	62,1	799,4	37,9	194,6	8,5		
2010	2 335,4	2 180,4	93,4	1 329,3	61,0	851,1	39,0	155,0	6,6		
2011	2 365,4	2 222,1	93,9	1 400,2	63,0	821,9	37,0	143,3	6,1		
2012	2 429,6	2 298,9	94,6	1 480,2	64,4	818,7	35,6	130,7	5,4		
2013	2 392,3	2 259,6	94,5	1 537,4	68,0	722,1	32,0	132,7	5,5		
2014	2 445,0	2 341,1	95,8	1 673,8	71,5	667,3	28,5	103,9	4,2		
2015	2 379,9	2 275,3	95,6	1 734,8	76,2	540,5	23,8	104,6	4,4		
2016	2 275,5	2 182,7	95,9	1 669,7	76,5	513,0	23,5	92,8	4,1		
2017	2 141,0	2 057,3	96,1	1 564,8	76,1	492,5	23,9	83,7	3,9		
2018	2 087,6	2 007,9	96,2	1 536,6	76,5	471,3	23,5	79,8	3,8		

Ескерту – Өдбегет негізінде құралған [139, б. 260]

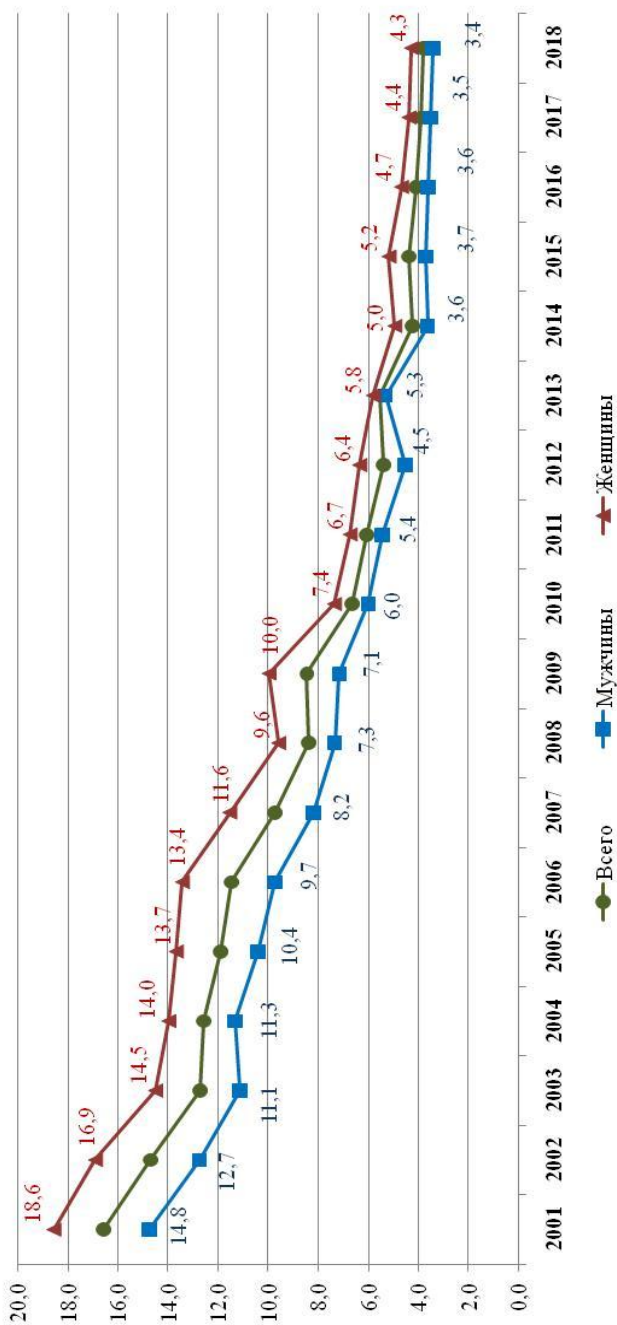
Сурет Г.9 – Қазақстанда 2001-2018 жж. жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің динамикасы

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [139, б. 260]

Кесте Г.8 – Гендерлік бөліністе экономикалық белсенді жастардың саны мен құрамының серпіні

Жылда	Жастар жұмыс күші										Оның ішінде									
	барлығы					оның ішінде:					жұмыспен қамтылған жастар					базарланбаған жастар				
	ерлер		әйелдер			ерлер		әйелдер			ерлер		әйелдер			ерлер		әйелдер		
	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%	мың адам	%
2001	1985,4	100	1045,1	52,6	940,4	47,4	1656,6	100	890,9	53,8	765,7	46,2	328,9	100	154,2	46,9	174,7	53,1		
2002	1832,1	100	981,6	53,6	850,6	46,4	1563,2	100	856,5	54,8	706,7	45,2	269,0	100	125,1	46,5	143,8	53,5		
2003	2145,1	100	1154,7	53,8	990,4	46,2	1872,8	100	1026,2	54,8	846,6	45,2	272,3	100	128,6	47,2	143,8	52,8		
2004	2242,4	100	1209,8	54,0	1032,6	46,0	1960,9	100	1072,7	54,7	888,2	45,3	281,5	100	137,1	48,7	144,4	51,3		
2005	2264,7	100	1230,3	54,3	1034,4	45,7	1995,2	100	1102,4	55,2	892,9	44,8	269,5	100	127,9	47,5	141,6	52,5		
2006	2302,1	100	1226,8	53,3	1075,3	46,7	2038,4	100	1107,6	54,3	930,7	45,7	263,7	100	119,2	45,2	144,6	54,8		
2007	2306,6	100	1242,2	53,9	1064,4	46,1	2082,0	100	1140,6	54,8	941,4	45,2	224,6	100	101,6	45,2	123,0	54,8		
2008	2321,5	100	1252,7	54,0	1068,8	46,0	2127,0	100	1160,8	54,6	966,2	45,4	194,4	100	91,8	47,2	102,6	52,8		
2009	2301,6	100	1242,2	54,0	1059,4	46,0	2107,0	100	1153,4	54,7	953,6	45,3	194,6	100	88,8	45,6	105,8	54,4		
2010	2335,4	100	1249,6	53,5	1085,7	46,5	2180,4	100	1174,7	53,9	1005,7	46,1	155,0	100	74,9	48,3	80,0	51,7		
2011	2365,4	100	1254,9	53,1	1110,5	46,9	2222,1	100	1186,5	53,4	1035,6	46,6	143,3	100	68,4	47,7	74,9	52,3		
2012	2429,6	100	1287,2	53,0	1142,4	47,0	2298,9	100	1229,2	53,5	1069,7	46,5	130,7	100	58,0	44,4	72,7	55,6		
2013	2392,3	100	1275,4	53,3	1116,9	46,7	2259,6	100	1207,7	53,4	1051,8	46,6	132,7	100	67,7	51,0	65,0	49,0		
2014	2445,0	100	1299,8	53,2	1145,2	46,8	2341,1	100	1252,8	53,5	1088,3	46,5	103,9	100	47,0	45,3	56,8	54,7		
2015	2379,9	100	1269,2	53,3	1110,7	46,7	2275,3	100	1222,3	53,7	1053,0	46,3	104,6	100	46,9	44,8	57,8	55,2		
2016	2275,5	100	1233,5	54,2	1042,0	45,8	2182,7	100	1189,4	54,5	993,3	45,5	92,8	100	44,1	47,5	48,7	52,5		
2017	2141,0	100	1162,6	54,3	978,4	45,7	2057,3	100	1122,5	54,6	934,8	45,4	83,7	100	40,2	48,0	43,5	52,0		
2018	2087,6	100	1103,2	52,8	984,5	47,2	2007,9	100	1066,1	53,1	941,8	46,9	79,8	100	37,1	46,5	42,7	53,5		

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [140, с. 111]

Сурет Г.10 – Гендерлік бөліністе жастар жұмыссыздығының динамикасы

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [140, с. 111]

Кесте Г.9 – Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған жастар санының динамикасы

Көрсеткіштер	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Экономикада жұмыспен қамтылғандар-барлығы, оның ішінде:</i>	2 180,4	2 222,1	2 298,9	2 259,6	2 341,1	2 275,3	2 182,7	2 057,3	2 007,9
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	718,6	683,0	646,6	588,9	443,9	361,7	343,8	315,7	270,5
Өнеркәсіп	209,6	221,6	235,9	225,6	258,2	245,8	240,9	219,4	216,2
Тау-кен өнеркәсібі	47,9	52,9	53,4	50,9	66,8	62,3	51,9	54,1	49,9
Өңдеу өнеркәсібі	126,5	126,8	133,8	131,6	129,3	128,7	133,8	118,3	121,7
Электрмен жабдықтау, газ, бу беру	22,4	28,2	32,0	28,3	41,8	37,2	37,6	31,2	29,1
Сумен жабдықтау; кәріз жүйесі	12,8	13,7	16,7	14,8	20,3	17,5	17,6	15,7	15,6
Құрылыс	169,8	179,5	186,9	194,0	206,3	193,2	178,6	147,3	150,8
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	360,2	342,6	353,5	356,1	376,7	384,0	371,0	334,1	336,3
Көлік және қоймалау	115,8	120,6	124,4	137,6	141,0	144,4	143,5	125,7	127,2
Туру және тамақтану бойынша қызметтер	28,8	34,5	37,6	45,6	52,0	57,9	50,1	57,6	44,9
Ақпарат және байланыс	30,1	36,4	46,8	47,4	54,7	50,8	52,7	44,1	50,0
Қаржылық және сақтандыру қызметі	33,5	38,2	53,2	49,3	74,4	77,7	57,6	64,9	56,2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	39,4	33,5	29,9	33,9	26,7	32,6	31,8	48,8	42,6
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	41,9	47,6	50,1	51,2	47,8	68,2	68,2	69,3	64,4
Әкімшілік қызмет көрсету саласындағы қызмет	37,6	46,1	49,0	48,0	58,6	71,7	70,3	75,4	66,1
Мемлекеттік басқару және қорғаныс	94,7	105,8	111,4	108,3	140,2	139,5	141,7	123,2	144,2
Білім беру	173,4	188,5	192,7	183,9	233,3	229,8	238,0	223,5	222,6
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	61,5	68,3	82,0	90	97	98,0	93,5	104,5	105,6
Өнер, ойын-сауық және демалыс	25,2	29,7	33,9	37	46	41,1	41,4	41,6	39,1
Басқа да қызметтер түрлерін көрсету	34,8	40,1	61,2	60,0	82,4	78,7	59,8	62,2	71,2
Үй қызметшісін жалдайтын және өз тұтынуына арналған тауарлар мен қызметтер өндіретін үй шаруашылықтарының қызметі	5,6	6,1	3,9	2,8	1,7		0	0	0
Аумақтық ұйымдар мен органдардың қызметі	0,2	0	0,0	0	0,2	0,2	0	0	0
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [140, с. 112]									

Кесте Г.10 – 2010-2018 жж. экономикалық қызмет түрлері бойынша жастардың жұмыспен қамтылу құрылымы (мың адам)

Көрсеткіштер	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Экономикада жұмыспен қамтылғандар-барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	33,0	30,7	28,1	26,1	19,0	15,9	15,7	15,3	13,5
Өнеркәсіп	9,6	10,0	10,3	10,0	11,0	10,8	11,0	10,7	10,8
Тау-кен өнеркәсібі	2,2	2,4	2,3	2,3	2,9	2,7	2,4	2,6	2,5
Өңдеу өнеркәсібі	5,8	5,7	5,8	5,8	5,5	5,7	6,1	5,8	6,1
Электрмен жабдықтау, газ, бу беру	1,0	1,3	1,4	1,3	1,8	1,6	1,7	1,5	1,4
Сумен жабдықтау; көріз жүйесі	0,6	0,6	0,7	0,7	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8
Құрылыс	7,8	8,1	8,1	8,6	8,8	8,5	8,2	7,2	7,5
Көтерме және бөлшек сауда; автомобильдер мен мотоциклдерді жөндеу	16,5	15,4	15,4	15,8	16,1	16,9	17,0	16,2	16,7
Көлік және қоймалау	5,3	5,4	5,4	6,1	6,0	6,3	6,6	6,1	6,3
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	1,3	1,6	1,6	2,0	2,2	2,5	2,3	2,8	2,2
Ақпарат және байланыс	1,4	1,6	2,0	2,1	2,3	2,2	2,4	2,1	2,5
Қаржылық және сақтандыру қызметі	1,5	1,7	2,3	2,2	3,2	3,4	2,6	3,2	2,8

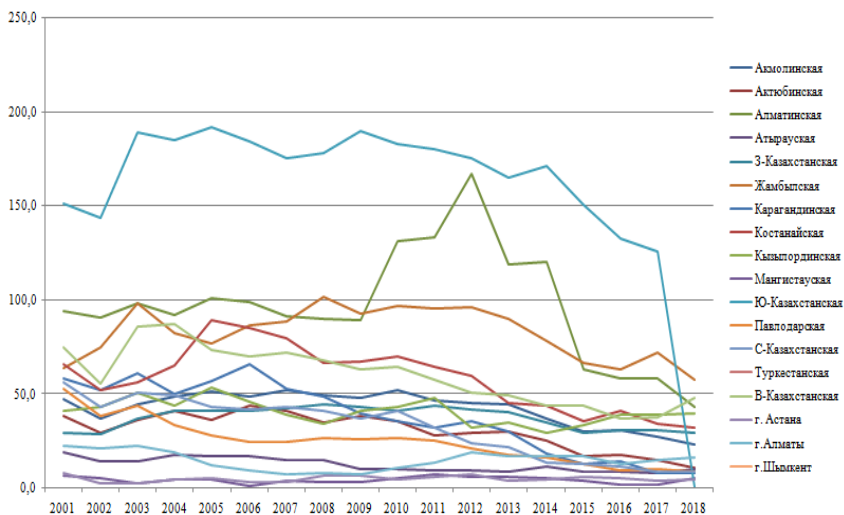
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Жылжымайтын мүлікпен жасалатын операциялар	1,8	1,5	1,3	1,5	1,1	1,4	1,5	2,4	2,1
Кәсіби, ғылыми және техникалық қызмет	1,9	2,1	2,2	2,3	2,0	3,0	3,1	3,4	3,2
Өкімшілік қызмет көрсету саласындағы қызмет	1,7	2,1	2,1	2,1	2,5	3,2	3,2	3,7	3,3
Мемлекеттік басқару және қорғаныс	4,3	4,8	4,8	4,8	6,0	6,1	6,5	6,0	7,2
Білім беру	8,0	8,5	8,4	8,1	10,0	10,1	10,9	10,9	11,1
Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер	2,8	3,1	3,6	4,0	4,1	4,3	4,3	5,1	5,3
Өнер, ойын-сауық және демалыс	1,2	1,3	1,5	1,7	2,0	1,8	1,9	2,0	1,9
Басқа да қызметтер түрлерін көрсету	1,6	1,8	2,7	2,7	3,5	3,5	2,7	3,0	3,5
Үй қызметшісін жалдайтын және өз тұтынуына арналған тауарлар мен қызметтер өндіретін үй шаруашылықтарының қызметі	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Аумақтық ұйымдар мен органдардың қызметі	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [140, с. 113]									

Кесте Г.11 – Білім деңгейі бойынша экономикалық белсенді жастардың саны мен құрамының серпіні

Жылдар	Оның ішінде															
	жұмыспен қамтылған жастар							жұмыссыз жастар								
	барлығы				білімі бар			барлығы				білімі бар				
	мың адам	%	жоғары және аяқталмаған жоғары	орта арнайы	негізгі, орта, жашпы, бастауыш	мың адам	%	мың адам	%	жоғары және аяқталмаған жоғары	орта арнайы	негізгі, орта, жашпы, бастауыш	мың адам	%		
2004	1960,9	100	431,0	22,0	363,6	18,5	1166,3	59,5	281,5	100	44,5	15,8	47,5	16,9	189,5	67,3
2005	1995,2	100	468,6	23,5	354,6	17,8	1172,0	58,7	269,5	100	54,2	20,1	41,2	15,3	174,1	64,0
2006	2038,4	100	513,1	25,2	362,1	17,8	1163,1	57,1	263,7	100	60,6	23,0	40,5	15,4	162,6	61,7
2007	2082,0	100	538,8	25,9	400,4	19,2	1142,8	54,9	224,6	100	46,5	20,7	41,9	18,7	136,2	60,6
2008	2127,0	100	590,4	27,8	416,8	19,6	1119,9	52,6	194,4	100	55,0	28,3	31,7	16,3	107,8	55,4
2009	2107,0	100	603,4	28,6	424,8	20,2	1078,8	51,2	194,6	100	57,8	29,7	37,8	19,4	99,0	50,9
2010	2180,4	100	682,5	31,3	494,4	22,7	1003,4	46,0	155,0	100	45,7	29,5	33,7	21,7	75,6	48,8
2011	2222,1	100	756,9	34,1	542,2	24,4	923,0	41,5	143,3	100	45,7	31,9	32,5	22,7	65,1	45,4
2012	2298,9	100	853,2	37,1	629,1	27,4	816,6	35,5	130,7	100	47,1	36,0	31,3	23,9	52,4	40,1
2013	2259,6	100	878,8	38,9	610,5	27,0	770,2	34,1	132,7	100	48,2	36,3	35,2	26,5	49,4	37,2
2014	2341,1	100	962,6	41,1	751,5	32,1	627,0	26,8	103,9	100	43,5	41,9	30,5	29,3	29,9	28,8
2015	2275,3	100	958,5	42,1	734,9	32,3	581,9	25,6	104,6	100	42,5	40,6	32,4	31,0	29,7	28,4
2016	2182,7	100	907,5	41,6	750,5	34,4	524,8	24,0	92,8	100	34,7	37,4	37,3	40,1	20,9	22,5
2017	2057,3	100	889,3	43,2	748,6	36,4	419,4	20,4	83,7	100	30,1	35,9	32,6	39,0	21,0	25,1
2018	2007,9	100	881,8	43,9	799,3	39,8	326,7	16,3	79,8	100	32,2	40,4	30,7	38,5	16,8	21,1

Ескерту – Өдебиет негізінде құралған [140, с. 114]

Сурет Г.11 – Қазақстан аймақтары бойынша 2001-2018 жж. 15-28 жас аралығындағы өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар санының динамикасы (мың адам)

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [140, с. 114]

Кесте Г.12 – 2010-2018 жж. негізгі топтар бойынша өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастар санының динамикасы (мың адам)

Көрсеткіштер	2005 жыл	2006 жыл	2007 жыл	2008 жыл	2009 жыл	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
<i>Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар – барлығы, оның ішінде:</i>	879,6	866,8	830,7	814,5	799,4	851,1	821,9	818,7	722,1	667,3	581,6	513,0	492,5	471,3
Жұмыс берушілер	7,6	15,9	22,0	17,3	37,9	36,6	32,6	32,0	28,5	25,0	15,5	17,3	18,9	15,7
Дербес қызметкерлер	826,8	811,1	771,0	763,0	727,7	774,1	753,0	760,8	670,0	635,8	561,5	491,8	469,8	453,0
Кооператив мүшелері	10,9	11,7	7,2	7,9	7,8	9,5	7,8	11,7	6,4	0,9	0,8	0,3	0,3	0,6
Отбасылық кәсіпорындардың көмек тесуші (ақы төленбейтін) қызметкерлері	34,4	28,2	30,5	26,4	26,0	30,9	28,5	14,1	17,2	5,6	3,8	3,6	3,5	2,0
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [152]														

Кесте Г.13 – 2010-2018 жж. негізгі топтар бойынша өзін-өзі жұмыспен қамтыған жастардың құрылымы (пайызбен)

Көрсеткіштер	2005 жыл	2006 жыл	2007жыл	2008 жыл	2009 жыл	2010 жыл	2011 жыл	2012 жыл	2013 жыл	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
Өзін-өзі жұмыспен қамтығандар – барлығы, оның ішінде:	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Жұмыс берушілер	0,9	1,8	2,6	2,1	4,7	4,3	4,0	3,9	3,9	3,7	2,7	3,4	3,8	3,3
Дербес қызметкерлер	94,0	93,6	92,8	93,7	91,0	91,0	91,6	92,9	92,8	95,3	96,5	95,9	95,4	96,1
Кооператив мүшелері	1,2	1,3	0,9	1,0	1,0	1,1	0,9	1,4	0,9	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Отбасылық кәсіпорындардың көмек тесуші (ақы төленбейтін) қызметкерлері	3,9	3,3	3,7	3,2	3,3	3,6	3,5	1,7	2,4	0,8	0,7	0,7	0,7	0,4
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [152]														

Қазақстанда жастар кәсіпкерлігінің тіркелген және жұмыс істеп тұрған субъектілері

Таблица Г.14 – Тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар бөлігінде жастар кәсіпкерлігінің субъектілерінің өсу темпі

Көрсеткіштер	2016 жыл		2017 жыл			2018 жыл					
	тіркелген, бірлік	жұмыс істеп тұрған (белсенді), бірлік	тіркелген, бірлік	жұмыс істеп тұрған (белсенді), бірлік		тіркелген, бірлік	жұмыс істеп тұрған (белсенді), бірлік				
				2016 ж. бірлік	2016 ж. өсу темпі		2016 ж. бірлік	2016 ж. өсу темпі	2016 ж. бірлік	2016 ж. өсу темпі	2016 ж. бірлік
	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі	2017 ж. өсу темпі			
Барлығы, оның ішінде:	139108	120887	148434	117070	162141	116,6	109,2	135945	112,5	116,1	115,0
29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер	114659	102291	119566	94959	128232	111,8	107,2	109180	106,7	115,0	
29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар	24449	18596	28868	22111	33909	138,7	117,5	26765	143,9	121,0	

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [153, с. 49]

Кесте Г.15 – Құрылымдық бөліністегі тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар бөлігінде жастар кәсіпкерлігінің субъектілері

Көрсеткіштер	01.01.2017 ж.				01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.					
	тіркелген		жұмыс істеп тұрған (белсенді)		тіркелген		жұмыс істеп тұрған (белсенді)		тіркелген		жұмыс істеп тұрған (белсенді)		тіркелген	
	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %	бірлік	үлесі, %
Барлығы, оның ішінде:	139108	100,0	120887	100,0	148434	100,0	117070	100,0	162141	100,0	135945	100,0	83,8	
29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер	114659	82,4	102291	84,6	119566	80,6	94959	81,1	128232	79,1	109180	80,3	85,1	
29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар	24449	17,6	18596	15,4	28868	19,4	22111	18,9	33909	20,9	26765	19,7	78,9	

Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [153, с. 50]

Кесте Г.16 – Шағын және орта бизнес (ШОБ) субъектілерінің жалпы санындағы тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар бөлігінде жастар кәсіпкерлігінің субъектілері үлесі

Көрсеткіштер	Тіркелген				Жұмыс істеп тұрған (белсенді)	
	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.
Шағын және орта бизнес (ШОБ) субъектілері – барлығы (бірлік), оның ішінде:	1 498 243	1 540 592	1 577 747	1 106 353	1 145 994	1 241 328
Жастар кәсіпкерлігінің субъектілері (29 жасқа дейін), бірлік	139108	148434	162141	120887	117070	135945
ШОБ субъектілерінің жалпы санындағы жастар кәсіпкерлігінің субъектілерінің үлесі, %	9,3	9,6	10,3	10,9	10,2	11,0
Жеке кәсіпкерлер – барлығы (бірлік), оның ішінде:	989 019	993 621	999 731	736 121	747 107	809 115
29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер, бірлік	114659	119566	128232	102291	94959	109180
Жеке кәсіпкерлердің жалпы санындағы 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлердің үлесі, %	11,6	12,0	12,8	13,9	12,7	13,5
ШОБ заңды тұлғалары – барлығы (бірлік), оның ішінде:	323 470	351 984	372 781	192 348	211 360	233 945
29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар, бірлік	24449	28868	33909	18596	22111	26765
ШОБ заңды тұлғалардың жалпы санындағы 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалардың үлесі, %	7,6	8,2	9,1	9,7	10,5	11,4
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [154, с. 197; 155, с. 40]						

Өңірлік бөліністе жастар кәсіпкерлігінің тіркелген және жұмыс істеп тұрған субъектілері

Кесте Г.17 – Аймақтық бөлінісінде жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілері (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар)

Аймақ	01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.							
	барлығы		оның ішінде:		барлығы		оның ішінде:					
	бірлік	үлес,%	ЖК ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес,%	ЖК ¹	заңды тұл. ²				
1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Қазақстан барлығы	148434	100	119566	100	28868	100	162141	100	128232	100	33909	100
Ақмола	5068	3,4	4455	3,7	613	2,1	5318	3,3	4591	3,6	727	2,1
Ақтөбе	7828	5,3	6639	5,6	1189	4,1	8362	5,2	6984	5,4	1378	4,1
Алматы	11269	7,6	9885	8,3	1384	4,8	11746	7,2	9967	7,8	1779	5,2
Атырау	5900	4,0	5174	4,3	726	2,5	6480	4,0	5561	4,3	919	2,7
Батыс Қазақстан	4978	3,4	4426	3,7	552	1,9	5345	3,3	4703	3,7	642	1,9
Жамбыл	5438	3,7	4837	4,0	601	2,1	6400	3,9	5599	4,4	801	2,4
Қарағанды	11067	7,5	8964	7,5	2103	7,3	11885	7,3	9458	7,4	2427	7,2
Қостанай	6204	4,2	5455	4,6	749	2,6	6382	3,9	5551	4,3	831	2,5
Қызылорда	5683	3,8	5107	4,3	576	2,0	6326	3,9	5621	4,4	705	2,1
Маңғыстау	6724	4,5	5799	4,9	925	3,2	7621	4,7	6508	5,1	1113	3,3
Оңтүстік Қазақстан (2018 ж. дейін)	16595	11,2	14133	11,8	2462	8,5	-	-	-	-	-	-
Түркістан (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	9484	5,8	8652	6,7	832	2,5

1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Павлодар	4780	3,2	3649	3,1	1131	3,9	5122	3,2	3857	3,0	1265	3,7
Солтүстік Қазақстан	2803	1,9	2447	2,0	356	1,2	2831	1,7	2423	1,9	408	1,2
Шығыс Қазақстан	8124	5,5	7209	6,0	915	3,2	9134	5,6	8064	6,3	1070	3,2
Астана қ.	20665	13,9	13928	11,6	6737	23,3	22840	14,1	15066	11,7	7774	22,9
Алматы қ.	25308	17,1	17459	14,6	7849	27,2	28018	17,3	18997	14,8	9021	26,6
Шымкент қ. (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	8847	5,5	6630	5,2	2217	6,5

Ескертулер:

1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер

2 Занды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар

3 Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [155, с. 41]

Кесте Г.18 – Аймақтық бөлінісінде жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеп тұрған (белсенді) субъектілері (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар)

Аймақ	01.01.2018 ж.						01.01.2019 ж.					
	барлығы		оның ішінде:				барлығы		оның ішінде:			
	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес, %	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес, %
1	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Қазақстан б/ша барлығы	117070	100	94959	100	22111	100	135945	100	109180	100	26765	100
Ақмола	3865	3,3	3374	3,6	491	2,2	4189	3,1	3590	3,3	599	2,2
Ақтөбе	6436	5,5	5533	5,8	903	4,1	7140	5,3	6058	5,5	1082	4,0
Алматы	8846	7,6	7802	8,2	1044	4,7	9666	7,1	8248	7,6	1418	5,3
Атырау	5090	4,3	4474	4,7	616	2,8	5835	4,3	5026	4,6	809	3,0

Батыс Қазақстан	3822	3,3	3373	3,6	449	2,0	4370	3,2	3856	3,5	514	1,9
Жамбыл	4217	3,6	3732	3,9	485	2,2	5333	3,9	4664	4,3	669	2,5
Қарағанды	8947	7,6	7262	7,6	1685	7,6	9988	7,3	8081	7,4	1907	7,1
Қостанай	4500	3,8	3907	4,1	593	2,7	5087	3,7	4411	4,0	676	2,5
Қызылорда	4519	3,9	4038	4,3	481	2,2	5543	4,1	4939	4,5	604	2,3
Маңғыстау	6291	5,4	5483	5,8	808	3,7	7222	5,3	6244	5,7	978	3,7
Оңтүстік Қазақстан (2018 ж. дейін)	14303	12,2	12388	13,0	1915	8,7	-	-	-	-	-	-
Түркістан (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	8791	6,5	8063	7,4	728	2,7
Павлодар	3882	3,3	2962	3,1	920	4,2	4372	3,2	3328	3,0	1044	3,9
Солтүстік Қазақстан	2061	1,8	1778	1,9	283	1,3	2292	1,7	1956	1,8	336	1,3
Шығыс Қазақстан	5591	4,8	4889	5,1	702	3,2	7061	5,2	6187	5,7	874	3,3
Астана қ.	15556	13,3	10547	11,1	5009	22,7	19374	14,3	13411	12,3	5963	22,3
Алматы қ.	19144	16,4	13417	14,1	5727	25,9	21733	16,0	15000	13,7	6733	25,2
Шымкент қ. (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	7949	5,8	6118	5,6	1831	6,8

Ескертулер:

1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер

2 Занды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар

3 Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [155, с. 41]

Кесте Г.19 – Аймақтық бөлінісінде тіркелген жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің үлесі (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар) (пайызбен)

Аймақ	01.01.2017 ж.			01.01.2018 ж.			01.01.2019 ж.		
	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²
Қазақстан бiлша барлығы	86,9	89,2	76,1	78,9	79,4	76,6	83,8	85,1	78,9
Ақмола	94,2	95,9	80,0	76,3	75,7	80,1	78,8	78,2	82,4
Ақтөбе	91,0	93,5	76,2	82,2	83,3	75,9	85,4	86,7	78,5
Алматы	93,1	96,1	66,0	78,5	78,9	75,4	82,3	82,8	79,7
Атырау	96,0	97,9	81,6	86,3	86,5	84,8	90,0	90,4	88,0
Батыс Қазақстан	90,4	91,5	80,2	76,8	76,2	81,3	81,8	82,0	80,1
Жамбыл	82,9	83,9	74,1	77,5	77,2	80,7	83,3	83,3	83,5
Қарағанды	94,4	96,9	81,7	80,8	81,0	80,1	84,0	85,4	78,6
Қостанай	89,1	90,4	77,6	72,5	71,6	79,2	79,7	79,5	81,3
Қызылорда	91,5	92,4	84,0	79,5	79,1	83,5	87,6	87,9	85,7
Маңғыстау	96,7	98,9	81,0	93,6	94,6	87,4	94,8	95,9	87,9
Оңтүстік Қазақстан (2018 ж. дейін)	88,1	90,7	69,7	86,2	87,7	77,8	-	-	-
Түркістан (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	92,7	93,2	87,5
Павлодар	92,7	96,3	77,6	81,2	81,2	81,3	85,4	86,3	82,5
Солтүстік Қазақстан	79,2	79,6	76,3	73,5	72,7	79,5	81,0	80,7	82,4
Шығыс Қазақстан	84,1	85,9	69,0	68,8	67,8	76,7	77,3	76,7	81,7
Астана қ.	74,4	72,9	77,7	75,3	75,7	74,4	84,8	89,0	76,7
Алматы қ.	82,3	85,8	74,4	75,6	76,8	73,0	77,6	79,0	74,6
Шымкент қ. (2018 ж. бастап)	-	-	-	-	-	-	89,8	92,3	82,6
Ескертулер									
1	ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер								
2	ЗТ - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар								
3	Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [155, с. 42]								

Гендерлік бөліністе жастар кәсіпкерлігінің тіркелген және жұмыс істеп тұрған субъектілері

Кесте Г.20 – Гендерлік бөлінісінде тіркелген жас кәсіпкерлер (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар)

Көрсеткіштер	01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.			
	барлығы		барлығы		оның ішінде:		барлығы	
	бірлік	үлес, %	ЖК ¹ бірлік	үлес, %	занды тұл. ² бірлік	үлес, %	ЖК ¹ бірлік	үлес, %
Барлығы, оның ішінде:	148434	100,0	119566	100,0	28868	100,0	128232	100,0
Ерлер	92263	62,2	71197	59,5	21066	73,0	75328	58,7
Әйелдер	56171	37,8	48369	40,5	7802	27,0	52904	41,3
Ескертулер								
1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер								
2 Занды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар								
3 Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [155, с. 43]								

Кесте Г.21 – Гендерлік бөлінісінде жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлер (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар)

Көрсеткіштер	01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.			
	барлығы		барлығы		оның ішінде:		барлығы	
	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²
Барлығы, оның ішінде:	117070	100,0	94959	22111	135945	100,0	109180	26765
Ерлер	73224	62,5	57335	15889	84125	61,9	64791	19334
Әйелдер	43846	37,5	37624	6222	51820	38,1	44389	7431

Ескертулер:

1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер

2 Заңды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар

3 Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [155, с. 43]

Кесте Г.22 – Гендерлік бөлінісінде тіркелген жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің үлесі (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар) (пайызбен)

Көрсеткіштер	01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.			01.01.2019 ж.		
	барлығы	ЖК ¹	ЖК ¹	барлығы	ЖК ¹	ЖК ¹	барлығы	ЖК ¹
Барлығы, оның ішінде:	86,9	89,2	76,1	78,9	79,4	76,6	83,8	85,1
Ерлер	86,1	89,0	74,7	79,4	80,5	75,4	84,0	86,0
Әйелдер	88,2	89,5	79,5	78,1	77,8	79,7	83,6	83,9

Ескертулер:

- 1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер
- 2 Заңды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар
- 3 Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [155, с. 44]

Жергілікті жер бойынша тіркелген және жұмыс істеп тұрған жастар кәсіпкерлігінің субъектілері
(қала/ауыл)

Кесте Г.23 – Жергілікті жер бойынша жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілері (қала/ауыл)

Жергілікті жер	01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.			
	барлығы		барлығы		оның ішінде:		барлығы	
	бірлік	үлес, %	ЖҚ ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес, %	ЖҚ ¹	заңды тұл. ²
Барлығы, оның ішінде:	148434	100,0	119566	28868	162141	100,0	128232	33909
Қала	120209	81,0	93700	26509	130161	80,3	99252	30909
Ауыл	28225	19,0	25866	2359	31980	19,7	28980	3000

Ескертулер:

- 1 ЖҚ - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер
- 2 Заңды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар
- 3 Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [155, с. 45]

Таблица Г.24 – Жергілікті жер бойынша жастар кәсіпкерлігінің жұмыс істеп тұрған (белсенді) субъектілері (қаала/ауыл)

Жергілікті жер	01.01.2018 ж.				01.01.2019 ж.						
	барлығы		барлығы		оның ішінде:		барлығы				
	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²	бірлік	үлес, %	ЖК ¹	заңды тұл. ²			
1	8	9	10	12	13	14	15	16	17	18	19
Барлығы, оның ішінде:	117070	100,0	94959	22111	100,0	135945	100,0	109180	100,0	26765	100,0
Қала	93984	80,3	73829	20155	91,2	108032	79,5	83829	76,8	24203	90,4
Ауыл	23086	19,7	21130	1956	8,8	27913	20,5	25351	23,2	2562	9,6
Ескертулер											
1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер											
2 Заңды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар											
3 Ескерту – Әдебиет негізінде құраған [155, с. 46]											

Кесте Г.25 – Жергілікті жері бойынша тіркелген жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істеп тұрған (белсенді) жас кәсіпкерлердің үлесі (тіркелген және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер, яғни 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер және 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар) (қала/ауыл) (пайызбен)

Жергілікті жер	01.01.2017 жс.			01.01.2018 жс.			01.01.2019 жс.		
	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²	барлығы	ЖК ¹	ЗТ ²
Барлығы,	86,9	89,2	76,1	78,9	79,4	76,6	83,8	85,1	78,9
Қала	85,8	88,3	76,0	78,2	78,8	76,0	83,0	84,5	78,3
Ауыл	91,7	92,9	77,1	81,8	81,7	82,9	87,3	87,5	85,4

Ескерту
1 ЖК - 29 жасқа дейінгі жеке кәсіпкерлер
2 Заңды тұлғалар - 29 жасқа дейінгі тұлғалар меншік иелері (100%) болып табылатын заңды тұлғалар
3 Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [155, с. 47]

ҚОСЫМША Д

Анкета Д.1 - Әлеуетті жас кәсіпкерлерге әлеуметтік сауалнама жүргізу үшін анкета

Бірінші фокус-топ – «Қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметпен айналыспайтын 15-29 жастағы жастар (студенттер) (әлеуетті жас кәсіпкерлер)»

Құрметті респондент!

Сіз "Жастар кәсіпкерлігі" тақырыбы бойынша әлеуметтік зерттеуге қатысасыз және сол арқылы Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамытуға өз үлесіңізді қосасыз.

1. Сіздің тегіңіз және атыңыз _____
2. Өз жасыңызды көрсетіңіз: _____
3. Өз жынысыңызды көрсетіңіз: _____
4. ЖОО атауы: _____
5. Жалпы, кәсіпкерлік қызметпен айналысатын адамдарға қалай қарайсыз?
  - а) он
  - б) теріс
  - в) бейтарап
6. Сіз қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметпен айналысасыз ба?
  - а) иә
  - б) жоқ
7. Сіз болашақта өз бизнесіңізді ұйымдастыруды (жалғастыруды) жоспарлайсыз ба?
  - а) иә
  - б) жоқ
  - в) жауап беруге қиналамын
8. Сіз мынадай тұжырыммен келісесіз бе: "Мен қазір кәсіпкерлік қызметпен (шағын бизнеспен) айналысу үшін қажетті білім мен дағдыларға ие болдым?"
  - а) келісемін
  - б) келіспеймін
  - в) жартылай келісемін
9. Кәсіпкер болуды шешкен адамға жоғары білім алу керек пе?
  - а) иә, қажет

б) жоқ, қажет емес

в) міндетті емес

10. Сіздің ойыңызша, кәсіпкер қандай қасиеттерге ие?
(жауаптың үш нұсқасын көрсетіңіз)

а) көшбасшылық қасиеттер, белсенділік

б) білімі, кәсібилігі

в) адалдық, парасаттылық, заңға бағынушылық

г) әділдік, заңды айналып өту қабілеті

д) еңбекқорлық, мақсаткерлік

е) ұқыптылық, үнемдеушілік

ж) тапқырлық

и) тәуекелге бейімділік, авантюризм

к) келіссөз жүргізе білу

л) "қажетті адамдармен" байланыс орната білу, пара беру

11. Сіздің бизнесіңізді бастау үшін басты және қажет нәрсе деп ойлайсыз (жауаптың бір нұсқасын таңдаңыз)

а) үлкен бастапқы капитал

б) уәждеменің болуы

в) бастапқы идеяның болуы

г) бизнесті дамытуға жәрдемдесетін билік пен ұйымдар тарапынан қолдаудың болуы

д) кәсіби тәжірибенің болуы

е) арнайы білімнің болуы

ж) кең байланыстардың болуы

и) басқа _____

12. Қазақстанда өз бизнесін ұйымдастырған және табысты айналысатын адам қоғамда құрметке ие ме?

а) иә

б) жоқ

13. Қазақстанда жастардың көпшілігі кәсіпкерлікті мансапты қалаған таңдау ретінде қарастырады ма?

а) иә

б) жоқ

14. Сіздің ойыңызша, кәсіпкерлік қызметтің алдында жалдау жұмыстарының артықшылықтары қандай? (жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)

а) табыстың жоғары деңгейі

б) жауапкершілік/тәуекелдің төмен деңгейі

- в) тұрақтылық кепілі
 г) үйде емес, жұмыста ғана жұмыс туралы ойлау мүмкіндігі
 д) өз ісін ашудан гөрі жалданып жұмыс табу оңай
 е) ешқандай артықшылықтары жоқ
 ж) басқа _____

15. Сіздің ойыңызша, 14-29 жас аралығындағы жастар үшін Қазақстанда бизнесті бастау қиыншылығы оңай екенін бағалаңыз? (1 баллдан 10 баллға дейін бағалаңыз)

1 - өте қиын	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - өте оңай
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------

16. Жас кәсіпкерлер кездесетін негізгі проблемалар туралы төменде келтірілген тұжырымдармен қиыншылығы келісесіз?

Тұжырымдамалар	Иә	Жоқ
1	2	3
<i>Тіркеу және институционалдық орта</i>		
Тіркеу үшін қажетті құжаттардың көп саны		
Тіркеу мерзімдерінің созылуы		
Тіркеу рәсімі туралы ақпараттың жетіспеушілігі		
Мемлекеттік органдарда қызмет көрсететін тұлғалар тарапынан көмектесуге ниет/ұмтылудың болмауы		
Мемлекеттік органдардағы қызметшілердің құзыреттілігі		
Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жеткіліксіз қолдау		
Жоғары салық жүктемесі		
Шенеуніктердің бюрократизмі		
<i>Әкімшіліктендіру</i>		
Бизнес-үдерістерді/ортаны білмеу		
Кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (салық салу, бухгалтерия)		
Қызметкерлерді іріктеу		
<i>Қаржыландыру</i>		
<i>Банктен несие алу қиындығы</i>		
Банктен кредит алу үшін көптеген талаптар саны (кепіл мүлкі, бастапқы капитал)		
Толық емес қаржыланлыру		
Жоғары пайыздар		
Көптеген құжаттар		
Кредит беру процестері туралы толық емес ақпарат беру		
<i>Мемлекеттік органдарда қаржыландыру/несие алу қиындығы</i>		
Анықсыздығы (шешімді қабылдау процесі)		
Қаржыландыру алудың ұзаққа созылуы		
Гранттың жалпы сомасын толық алу		

1	2	3
Байланыстардың болмауы (олар кредит/грант алуды жеделдетуі/ілгері жылжытуы мүмкін)		
<i>Жеке себептер</i>		
Бастапқы капиталдың жоқ болуы		
Білім мен тәжірибенің болмауы		
Уәждеменің болмауы		

17. Кәсіпкерлердің көпшілігі заңдарды сақтамайды, салық төлеуден жалтарады?

- а) иә
- б) жоқ
- в) жауап беруге қиналамын

18. Сіздің қалаңыздағы жастар кәсіпкерлігіне жәрдем көрсететін қандай да бір ұйымдардың болуы туралы білесіз бе??

- а) иә
- б) жоқ
- в) жауап беруге қиналамын

19. Мемлекет кәсіпкерлікті дамытуға ықпал ету үшін жеткілікті күш жұмсайды ма?

- а) иә
- б) жоқ
- в) жауап беруге қиналамын

20. Сізді жас кәсіпкер ретінде не қызықтырар еді? (жауаптың үш нұсқасын көрсетіңіз)

- а) жоғары табыс
- б) бастаманы көрсету мүмкіндігі
- в) қызықты жұмыс
- г) мұра бойынша өз ісінді қалдыру мүмкіндігі
- д) жұмыс орнының сенімділігі, жұмысбастылықтың кепілдігі
- е) белгілі бір мақсатқа жету мүмкіндігі
- ж) мансаптық өсу мүмкіндігі, беделді лауазымға орналасу
- и) жоғары білікті әріптестермен жұмыс істеу мүмкіндігі
- к) қоғамға пайда әкелу
- л) әлеуметтік мәселелерді шешу мүмкіндігі
- м) ел экономикасының дамуына ықпал ету
- н) өз еңбегінің нақты нәтижелерін көру

21. Кәсіпкердің табыстылығын қандай критерийлер бойынша бағалау тиімдірек? (жауаптың үш нұсқасын көрсетіңіз)

- а) өз саласындағы кәсібиліктің жоғары деңгейі
- б) материалдық қамтамасыз етілуі
- в) бизнестің ұзақ мерзімде өмір сүруі
- г) табыс
- д) кәсіпкерлік ептілік
- е) мақсаттың болуы
- ж) жақсы білімнің болуы
- и) іскерлік байланыстардың болуы
- к) бастапқы капиталдың болуы
- л) сәттілік
- м) басқа _____

22. Сіздің кәсіпорныңыздың жұмыс істейтінін қалайтын аймақты белгілеңіз бе? (Жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)

- а) экология
- б) білім беру
- в) денсаулық сақтау
- г) көлік
- д) қоғамдық тамақтану
- е) сауда
- ж) IT сала
- и) жарнама / PR
- к) тауар өндірісі
- л) тұрмыстық қызметтер (аяқ киім жөндеу, шаштараз және т.б.)
- м) басқа _____

23. Сіздің ойыңызша, жастар кәсіпкерлігін қолдаудың келтірілген шараларының қайсысы неғұрлым тиімді болып табылады? (Жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)

- а) сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің қажеттілігі
- б) гранттарды бөлу
- в) кредиттерді алу үшін жеңілдіктер
- г) жеңілдікті шарттармен үй-жайларды жалға беру
- д) салық жеңілдіктері
- е) басқа _____

24. Сіз қаржылық құю талап ететін кәсіпкерлік қызметті бастайсыз деп елестетіп көріңізші, және қаншалықты бәлкім, сіз өз қызметінің келесі бастапқы қаржыландыру көздерін таңдаңыз? (Жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)

- а) банкте кредитті рәсімдеймін

- б) спонсорды табамын
- в) кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік бағдарламаларын, мемлекеттік гранттарды іздеймін
- г) достардан/туыскандардан қарызға ақша алу
- д) өз жинақтарымды қолданамын
- е) басқа _____

25. *Кәсіпкерлік қызметті қолдау құралдары (оның ішінде мемлекеттік) туралы ақпарат алудың қандай арнасын (арналарын) сіз жаңа бизнесті ашу туралы ойласаңыз, пайдаланар едіңіз? (Жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)*

- а) интернет, әлеуметтік желілер
- б) таныс адамдар/туыстар/достар
- в) банк
- г) консалтингтік компанияға кеңес алу үшін жүгінемін
- д) кәсіпкерлік қызметті қолдаумен айналысатын үеу/қоғамдық ұйымдар
- е) кәсіпкерлік қызметті қолдаумен айналысатын мемлекеттік ұйымдар
- ж) басқа _____

26. *Сіздің болжамдарыңыз бойынша келесі үш жыл ішінде жастар бизнесін жүргізу шарттары қандай болады?*

- а) талаптар жақсарады
- б) талаптар төмендейді
- в) талаптар сол қалпында қалады

27. *Қазір бизнесіңізді бастауға не кедергі болады (бір опцияны таңдаңыз)*

- а) бастапқы капиталдың жоқтығы
- б) уәждеменің жоқтығы
- в) бастапқы идеяның жоқтығы
- г) бизнесті дамытуға жәрдемдесетін билік пен ұйымдар тарапынан қолдаудың болмауы
- д) қажетті білімнің жоқтығы
- е) тәжірибенің жоқтығы
- ж) басқа _____

Зерттеуге қатысқаныңыз үшін рахмет!

Бастамашыл жас кәсіпкерлерге (стартаперлерге) әлеуметтік сауалнама жүргізу үшін анкета

Екінші фокус-топ – «15-29 жастағы бастаушы (ерте) жас кәсіпкерлер (стартаперлер)»

Құрметті респондент!

Сіз "Жастар кәсіпкерлігі" тақырыбы бойынша әлеуметтік зерттеуге қатысасыз

және сол арқылы Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамытуға өз үлесіңізді қосасыз.

1. *Өз жасыңызды көрсетіңіз:* _____

2. *Өз жынысыңызды көрсетіңіз:* _____

3. *Өз аймағыңызды көрсетіңіз:* _____

4. *Сіздің біліміңіз:*

а) орта жалпы (9 сынып)

б) орта толық (11 сынып)

в) кәсіби дайындық (кәсіби училищелер, кәсіби лицей, кәсіби дайындық курстары)

г) орта кәсіби (техникум, колледж)

д) жоғары білім (институт, академия, университет)

е) ғылыми дәреже

5. *Қазақстандағы жастардың аталған мәселелерінің қайсысы аса маңызды? (жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)*

а) білім беру

б) сыбайлас жемқорлық

в) әлеуметтік теңсіздік

г) қылмыс, нашақорлық, темекі шегу және суицидтер

д) жұмысқа орналастыру

е) өз әлеуетін жүзеге асыру

ж) басқа _____

6. *Сіздің бизнесіңізді бастау үшін басты және қажет нәрсе деп ойлайсыз (жауаптың бір нұсқасын таңдаңыз)*

а) үлкен бастапқы капитал

б) уәждеменің болуы

в) бастапқы идеяның болуы

г) бизнесті дамытуға жәрдемдесетін билік пен ұйымдар тарапынан қолдаудың болуы

- д) кәсіби тәжірибенің болуы
- е) арнайы білімнің болуы
- ж) кең байланыстардың болуы
- и) басқа _____

7. Орта есеппен, Сіз өз қызметін жаңадан бастаған кәсіпкер (стартапер) ретінде болып қашаннан бері жұмыс жасайсыз?

- а) 3 айға дейін
- б) 3 айдан 6 айға дейін
- в) 6 айдан бір жылға дейін
- г) 1 жылдан астам

8. Сіздің ойыңызша, 14-29 жас аралығындағы жастар үшін Қазақстанда бизнесті бастау қанишалықты оңай екенін бағалаңыз? (1 баллдан 10 баллға дейін бағалаңыз)

1 - өте қиын	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - өте оңай
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------

9. Сізді стартаптармен айналысуға не әкелді? (жауаптың бірден үш нұсқасына дейін көрсетуге болады)

а) жаңа идеяны іске асыруда, қандай да бір инновацияны (өзгерістер) жүзеге асыруда өзінің өмірлік энергиясының шығуын табуға ұмтылу

б) өз қабілеттері мен кәсіпкерлік белсенділігін өз проблемаларын шешуге бағыттауға ұмтылу

в) мемлекет көмегіне жүгінбей, әлемді жақсы жаққа қарай өзгерту жолдарын іздеу

г) азаматтарды жұмыс орындарымен қамтамасыз ету үшін тиімді кәсіпорын құруға ұмтылу

д) бұл туралы ойлаған жоқпын, кәсіпкерлікпен айналысу шешімі өздігінен қабылданды

е) өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек көрсету үшін өзінің қаржылық және материалдық ресурстарын пайдалану ниеті

ж) қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарынан немесе өзге де көздерден білген шетелдік кәсіпкерлердің тәжірибесін практикада іске асыруға тырысу ниеті

- и) басқа _____

10. Сіздің қызметіңіз стартапер ретінде негізінен халықтың қандай нақты топтарына бағытталған? (жауаптың бірнеше нұсқасын таңдауға болады)

- а) балалар
- б) жастар
- в) мүмкіндіктері шектеулі балалар
- г) әйелдер
- д) ерлер
- е) ересек халық
- ж) мүмкіндіктері шектеулі ересек адамдар
- и) жетім балалар, қараусыз қалған балалар
- к) халықтың аз қамтылған топтары
- л) зейнеткерлер
- м) жұмыссыздар
- н) белгілі бір теорритория тұрғындары
- п) үйсіз қалған тұлғалар
- р) мигранттар, босқындар және мәжбүрлі қоныс аударушылар
- с) сотталғандар, бұрынғы сотталғандар
- т) белгілі бір ұлттық топтар
- у) басқа _____

11. Жас кәсіпкер ретінде қандай қызметтер мен тауарларды өндіргіңіз келеді? (жауаптың бірнеше нұсқасын таңдауға болады)

- а) тұтыну тауарларын өндіру (халық үшін)
- б) инвестициялық тауарлар өндірісі (кәсіпорын үшін: станоктар, жабдықтар және т.б.)
- в) құрылыс
- г) көлік қызметтері
- д) байланыс қызметтері
- е) полиграфиялық, баспа қызметтері
- ж) білім беру қызметтері
- и) ойын-сауықты қамтамасыз ету бойынша қызметтер
- к) it қызметтер
- л) консультациялық қызметтер
- м) әлеуметтік-реабилитациялық қызметтер
- н) туризм
- п) әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер
- р) медициналық қызметтер
- с) тұрғын-үй шаруашылығы саласындағы қызметтер
- т) жарнамалық қызметтер, пиар

- у) құқықтық қызметтер
- ф) құқықтық тәртіпті және жеке қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қызметтер
- х) тауарларды жинау және бөлу және осыған байланысты қызметтер
- ц) басқа _____

12. Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамыту туралы не ойлайсыз? (жауаптың бір нұсқасын таңдаңыз)

- а) жастар кәсіпкерлігін дамыту қарқынды жүруде
- б) жастар кәсіпкерлігін дамыту баяу жүріп жатыр және бұл процессті жеделдетуге болады

- в) өзгерту немесе жеделдету қажет емес
- г) жастар кәсіпкерлігін қолдау қажет емес

13. Сіздің аймағыңызда (қалада) жастар кәсіпкерлігінің даму деңгейі қандай деп ойлайсыз?)

- а) төмен деңгей
- б) орта деңгей
- в) жоғары деңгей

14. Сіздің ойыңызша Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігінің дамуын не тежейді??

- а) қаржы қаражатының жетіспеушілігі
- б) салық салудың жоғары деңгейі
- в) жоғары жалдау ақысы
- г) бюрократиялық кедергілер
- д) жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан қолдаудың болмауы
- е) қоғам тарапынан түсініспеушілік
- ж) жауап беруге қиналамын

15. Жас кәсіпкерлер кездесетін негізгі проблемалар туралы төменде келтірілген тұжырымдармен қаншалықты келісесіз?

Тұжырымдамалар	Иә	Жок
1	2	3
<i>Тіркеу және институционалдық орта</i>		
Тіркеу үшін қажетті құжаттардың көп саны		
Тіркеу мерзімдерінің созылуы		
Тіркеу рәсімі туралы ақпараттың жетіспеушілігі		
Мемлекеттік органдарда қызмет көрсететін тұлғалар тарапынан көмектесуге ниет/ұмтылудың болмауы		
Мемлекеттік органдардағы қызметшілердің құзыреттілігі		

1	2	3
Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жеткіліксіз қолдау		
Жоғары салық жүктемесі		
Шенеуніктердің бюрократизмі		
<i>Әкімшіліктендіру</i>		
Бизнес-үдерістерді/ортаны білмеу		
Кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (салық салу, бухгалтерия)		
Қызметкерлерді іріктеу		
<i>Қаржыландыру</i>		
<i>Банктен несие алу қиындығы</i>		
Банктен кредит алу үшін көптеген талаптар саны (кепіл мүлкі, бастапқы капитал)		
Толық емес қаржыланлыру		
Жоғары пайыздар		
Көптеген құжаттар		
Кредит беру процестері туралы толық емес ақпарат беру		
<i>Мемлекеттік органдарда қаржыландыру/несие алу қиындығы</i>		
Анықсыздығы (шешімді қабылдау процесі)		
Қаржыландыру алудың ұзаққа созылуы		
Гранттың жалпы сомасын толық алу		
Байланыстардың болмауы (олар кредит/грант алуды жеделдетуі/ілгері жылжытуы мүмкін)		
<i>Жеке себептер</i>		
Бастапқы капиталдың жоқ болуы		
Білім мен тәжірибенің болмауы		
Уәждеменің болмауы		

16. Мемлекет ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдауға міндетті ме??

- а) иә
- б) жоқ
- в) жауап беруге қиналамын

17. Бастаушы жас кәсіпкерлерді қолдау үшін ең тиімді құралды көрсетіңіз? (жауаптың бір нұсқасы)

- а) сыбайлас жемқорлықпен күрес қажеттілігі
- б) гранттарды бөлу
- в) кредиттерді алу үшін жеңілдіктер
- г) жеңілдікті шарттармен үй-жайларды жалға беру
- д) салық жеңілдіктері
- е) басқа _____

18. Сіздің ойыңызша, өз бизнесін бастаған жастарға "өрішу" тәуекелдері зор ма?

- а) тәуекел өте жоғары
- б) барлықтарының мүмкіндіктері бірдей, тәуекел 50% тең
- в) тәуекел жоғары емес

19. Өз бизнесіңізді ұйымдастыруда Сіз мемлекеттік билік органдарынан бастаушы кәсіпкер ретінде қандай көмек алғыңыз келеді?

- а) қаржылық қолдау
- б) маркетингтік қолдау
- в) ақпараттық қолдау
- г) ұйымдастырушылық қолдау
- д) қолдауды алған жоқпын
- е) басқа қолдау түрі _____

20. "Атамекен" өңірлік кәсіпкерлер палатасынан өз бизнесін ұйымдастыруға қандай көмек алғыңыз келеді немесе алдыңыз?

- а) қаржылық қолдау
- б) маркетингтік қолдау
- в) ақпараттық қолдау
- г) ұйымдастырушылық қолдау
- д) қолдауды алған жоқпын
- е) басқа қолдау түрі _____

21. Сіз үшін ең қолайлы болып табылатын тқжырымдаманы таңдаңыз (тек бір нұсқа)

- а) мәселені шешу кезінде мен үшін табыс табу маңызды
- б) міндетті/проблеманы шешу кезінде мен үшін халық үшін міндетті/проблеманы шешу маңызды

в) жауап беруге қиналамын

22. Сіз өз мүдделерін, құқықтарын қорғау, жастар кәсіпкерлігінің заң базасын және т. б. әзірлеу үшін жас кәсіпкерлердің қауымдастығын, қоғамдық ұйымын, бірлестігін құру қажет деп санайсыз ба?

- а) иә, ассоциацияның қажеттілігі пісіп жетілді деп есептеймін
- б) ия, менің ойымша, бірақ әлі уақыт келген жоқ
- в) жоқ, мұндай қауымдастықта қажеттілік жоқ
- г) жауап беруге қиналамын

23. Қазіргі уақытта сіз бастаушы кәсіпкер (стартапер) ретінде мемлекеттік органдар немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары тарапынан Сіздің қызметіңізді қолдау қажеттілігін сезінесіз бе? Егер иә болса, онда қандай нысанда (біреуін көрсетіңіз)?

а) қаржылық (жеңілдіктер, субсидиялар, гранттар, мемлекеттік сатып алулар)

б) ресурстық (үй-жайларды жалдау, жарнамалық орындар)

в) әкімшілік (құқықтық реттеу, кедергілерді жою)

г) ақпараттық (оқыту, кеңес беру)

д) қолдаудың қажеттілігі жоқ

24. Сіздің болжамдарыңыз бойынша келесі үш жыл ішінде жастар бизнесін жүргізу шарттары қандай болады?

а) шарттар жақсарады

б) шарттар төмендейді

в) шарттар бір қалыпта қалады

25. Жақын арада Сіздің бизнесіңізге қатысты қандай ниетіңіз бар?

а) кеңейді жоспарлап отырмыз

б) міндетіміз – шыдау

в) мүмкін, бизнесімізді жабамыз

Зерттеуге қатысқаныңыз үшін рахмет!

Әрекеттегі жас кәсіпкерлерге әлеуметтік сауалнама жүргізу үшін анкета

Үшінші фокус-топ – «15-29 жастағы әрекеттегі жас кәсіпкерлер»

Құрметті респондент!

Сіз "Жастар кәсіпкерлігі" тақырыбы бойынша әлеуметтік зерттеуге қатысасыз және сол арқылы Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамытуға өз үлесіңізді қосасыз.

1. *Өз жасыңызды көрсетіңіз:* _____

2. *Өз жынысыңызды көрсетіңіз:* _____

3. *Өз аймағыңызды көрсетіңіз:* _____

4. *Сіздің біліміңіз:*

а) орта жалпы (9 сынып)

б) орта толық (11 сынып)

в) кәсіби дайындық (кәсіби училищелер, кәсіби лицей, кәсіби дайындық курстары)

г) орта кәсіби (техникум, колледж)

д) жоғары білім (институт, академия, университет)

е) ғылыми дәреже

5. *Қазақстандағы жастардың аталған мәселелерінің қайсысы аса маңызды? (жауаптың бір нұсқасын көрсетіңіз)*

а) білім беру

б) сыбайлас жемқорлық

в) әлеуметтік теңсіздік

г) қылмыс, нашақорлық, темекі шегу және суицидтер

д) жұмысқа орналастыру

е) өз әлеуетін жүзеге асыру

ж) басқа _____

6. *Сіздің бизнесіңізді бастау үшін басты және қажет нәрсе деп ойлайсыз (жауаптың бір нұсқасын таңдаңыз)*

а) үлкен бастапқы капитал

б) уәждеменің болуы

в) бастапқы идеяның болуы

- г) бизнесті дамытуға жәрдемдесетін билік пен ұйымдар тарапынан қолдаудың болуы
- д) кәсіби тәжірибенің болуы
- е) арнайы білімнің болуы
- ж) кең байланыстардың болуы
- и) басқа _____

7. Орта есеппен, Сіз жас кәсіпкер ретінде қашаннан бері жұмыс жасайсыз?

- а) 1 жылдан кем
- б) 1-2 жыл
- в) 3-4 жыл
- г) 5 жылдан астам

8. Сіз кәсіпкер болғанға дейін, сіздің кәсіпкерлік қызметтің қандай да бір тәжірибесі болдыңыз ба?

- а) иә
- б) жоқ

9. Сіздің ойыңызша, жастар үшін Қазақстанда бизнесті бастау қанишалықты оңай екенін бағалаңыз? (1 баллдан 10 баллға дейін бағалаңыз)

1 - өте қиын	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - өте оңай
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------

10. Сізді кәсіпкерлікпен айналысуға не әкелді? (жауаптың бірден үш нұсқасына дейін көрсетуге болады)

а) жаңа идеяны іске асыруда, қандай да бір инновацияны (өзгерістер) жүзеге асыруда өзінің өмірлік энергиясының шығуын табуға ұмтылу

б) өз қабілеттері мен кәсіпкерлік белсенділігін өз проблемаларын шешуге бағыттауға ұмтылу

в) мемлекет көмегіне жүгінбей, әлемді жақсы жаққа қарай өзгерту жолдарын іздеу

г) азаматтарды жұмыс орындарымен қамтамасыз ету үшін тиімді кәсіпорын құруға ұмтылу

д) бұл туралы ойлаған жоқпын, кәсіпкерлікпен айналысу шешімі өздігінен қабылданды

е) өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмек көрсету үшін өзінің қаржылық және материалдық ресурстарын пайдалану ниеті

ж) қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарынан немесе өзге де көздерден білген шетелдік кәсіпкерлердің тәжірибесін практикада іске асыруға тырысу ниеті

и) басқа _____

11. Сіздің қызметіңіз стартапер ретінде негізінен халықтың қандай нақты топтарына бағытталған? (жауаптың бірнеше нұсқасын таңдауға болады)

- а) балалар
- б) жастар
- в) мүмкіндіктері шектеулі балалар
- г) әйелдер
- д) ерлер
- е) ересек халық
- ж) мүмкіндіктері шектеулі ересек адамдар
- и) жетім балалар, қараусыз қалған балалар
- к) халықтың аз қамтылған топтары
- л) зейнеткерлер
- м) жұмыссыздар
- н) белгілі бір территория тұрғындары
- п) үйсіз қалған тұлғалар
- р) мигранттар, босқындар және мәжбүрлі қоныс аударушылар
- с) сотталғандар, бұрынғы сотталғандар
- т) белгілі бір ұлттық топтар
- у) басқа _____

12. Жас кәсіпкер ретінде қандай қызметтер мен тауарларды өндіресіз? (жауаптың бірнеше нұсқасын таңдауға болады)

- а) тұтыну тауарларын өндіру (халық үшін)
- б) инвестициялық тауарлар өндірісі (кәсіпорын үшін: станоктар, жабдықтар және т.б.)
- в) құрылыс
- г) көлік қызметтері
- д) байланыс қызметтері
- е) полиграфиялық, баспа қызметтері
- ж) білім беру қызметтері
- и) ойын-сауықты қамтамасыз ету бойынша қызметтер

- к) іт қызметтер
- л) консультациялық қызметтер
- м) әлеуметтік-реабилитациялық қызметтер
- н) туризм
- п) әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер
- р) медициналық қызметтер
- с) тұрғын-үй шаруашылығы саласындағы қызметтер
- т) жарнамалық қызметтер, пиар
- у) құқықтық қызметтер
- ф) құқықтық тәртіпті және жеке қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қызметтер
- ц) тауарларды жинау және бөлу және осыған байланысты қызметтер

ш) басқа _____

13. Қазақстанда жастар кәсіпкерлігін дамыту туралы не ойлайсыз? (жауаптың бір нұсқасын таңдаңыз)

- а) жастар кәсіпкерлігін дамыту қарқынды жүруде
- б) жастар кәсіпкерлігін дамыту баяу жүріп жатыр және бұл процессті жеделдетуге болады
- в) өзгерту немесе жеделдету қажет емес
- г) жастар кәсіпкерлігін қолдау қажет емес

14. Сіздің аймағыңызда (қалада) жастар кәсіпкерлігінің даму деңгейі қандай деп ойлайсыз?)

- а) төмен деңгей
- б) орта деңгей
- в) жоғары деңгей

15. Сіздің ойыңызша Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігінің дамуын не тежейді??

- а) қаржы қаражатының жетіспеушілігі
- б) салық салудың жоғары деңгейі
- в) жоғары жалдау ақысы
- г) бюрократиялық кедергілер
- д) жергілікті өзін-өзі басқару органдарынан қолдаудың болмауы
- е) қоғам тарапынан түсініспеушілік
- ж) жауап беруге қиналамын

16. Жас кәсіпкерлер кездесетін негізгі проблемалар туралы төменде келтірілген тұжырымдармен қанаишалықты келісесіз?

Тұжырымдамалар	Иә	Жок
<i>Тіркеу және институционалдық орта</i>		
Тіркеу үшін қажетті құжаттардың көп саны		
Тіркеу мерзімдерінің созылуы		
Тіркеу рәсімі туралы ақпараттың жетіспеушілігі		
Мемлекеттік органдарда қызмет көрсететін тұлғалар тарапынан көмектесуге ниет/ұмтылудың болмауы		
Мемлекеттік органдардағы қызметшілердің құзыреттілігі		
Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жеткіліксіз қолдау		
Жоғары салық жүктемесі		
Шенеуніктердің бюрократизмі		
<i>Әкімшіліктендіру</i>		
Бизнес-үдерістерді/органы білмеу		
Кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (салық салу, бухгалтерия)		
Қызметкерлерді іріктеу		
<i>Қаржыландыру</i>		
<i>Банктен несие алу қиындығы</i>		
Банктен кредит алу үшін көптеген талаптар саны (кепіл мүлкі, бастапқы капитал)		
Толық емес қаржыланлыру		
Жоғары пайыздар		
Көптеген құжаттар		
Кредит беру процестері туралы толық емес ақпарат беру		
<i>Мемлекеттік органдарда қаржыландыру/несие алу қиындығы</i>		
Анықсыздығы (шешімді қабылдау процесі)		
Қаржыландыру алудың ұзаққа созылуы		
Гранттың жалпы сомасын толық алу		
Байланыстардың болмауы (олар кредит/грант алуды жеделдетуі/ілгері жылжытуы мүмкін)		
<i>Жеке себептер</i>		
Бастапқы капиталдың жоқ болуы		
Білім мен тәжірибенің болмауы		
Уәждеменің болмауы		

17. Мемлекет ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді қолдауға міндетті ме??

- а) иә
- б) жоқ
- в) жауап беруге қиналамын

18. Әрекеттегі жас кәсіпкерлерді қолдау үшін ең тиімді құралды көрсетіңіз? (жауаптың бір нұсқасы)

- а) сыбайлас жемқорлықпен күрес қажеттілігі
- б) гранттарды бөлу
- в) кредиттерді алу үшін жеңілдіктер
- г) жеңілдікті шарттармен үй-жайларды жалға беру
- д) салық жеңілдіктері
- е) басқа _____

19. Сіздің ойыңызша, өз бизнесін бастаған жастарға "өрішу" тәуекелдері зор ма?

- а) тәуекел өте жоғары
- б) барлықтарының мүмкіндіктері бірдей, тәуекел 50% тең
- в) тәуекел жоғары емес

20. Өз бизнесіңізді ұйымдастыруда Сіз мемлекеттік билік органдарынан бастаушы кәсіпкер ретінде қандай көмек алғыңыз келеді?

- а) қаржылық қолдау
- б) маркетингтік қолдау
- в) ақпараттық қолдау
- г) ұйымдастырушылық қолдау
- д) қолдауды алған жоқпын
- е) басқа қолдау түрі _____

21. "Атамекен" өңірлік кәсіпкерлер палатасынан өз бизнесін ұйымдастыруға қандай көмек алғыңыз келеді немесе алдыңыз?

- а) қаржылық қолдау
- б) маркетингтік қолдау
- в) ақпараттық қолдау
- г) ұйымдастырушылық қолдау
- д) қолдауды алған жоқпын
- е) басқа қолдау түрі _____

22. Сіз үшін ең қолайлы болып табылатын тқжырымдаманы таңдаңыз (тек бір нұсқа)

- а) мәселені шешу кезінде мен үшін табыс табу маңызды
- б) міндетті/проблеманы шешу кезінде мен үшін халық үшін міндетті/проблеманы шешу маңызды
- в) жауап беруге қиналамын

23. Сіз өз мүдделерін, құқықтарын қорғау, жастар кәсіпкерлігінің заң базасын және т. б. әзірлеу үшін жас кәсіпкерлердің қауымдастығын, қоғамдық ұйымын, бірлестігін құру қажет деп санайсыз ба?

- а) иә, ассоциацияның қажеттілігі пісіп жетілді деп есептеймін
- б) ия, менің ойымша, бірақ әлі уақыт келген жоқ
- в) жоқ, мұндай қауымдастықта қажеттілік жоқ
- г) жауап беруге қиналамын

24. Қазіргі уақытта сіз бастаушы кәсіпкер (стартапер) ретінде мемлекеттік органдар немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары тарапынан Сіздің қызметіңізді қолдау қажеттілігін сезінесіз бе? Егер иә болса, онда қандай нысанда (біреуін көрсетіңіз)?

а) қаржылық (жеңілдіктер, субсидиялар, гранттар, мемлекеттік сатып алулар)

б) ресурстық (үй-жайларды жалдау, жарнамалық орындар)

в) әкімшілік (құқықтық реттеу, кедергілерді жою)

г) ақпараттық (оқыту, кеңес беру)

д) қолдаудың қажеттілігі жоқ

25. Сіздің болжамдарыңыз бойынша келесі үш жыл ішінде жастар бизнесін жүргізу шарттары қандай болады?

а) шарттар жақсарады

б) шарттар төмендейді

в) шарттар бір қалыпта қалады

26. Жақын арадағы 1-2 жыл ішінде Сіздің бизнесіңізге қатысты қандай ниетіңіз бар?

а) кеңейді жоспарлап отырмыз

б) міндетіміз – шыдау, қазіргі деңгейде бизнесті сақтап қалу

в) мүмкін, бизнесімізді шектеп, ісімізді қысқартамыз

г) мүмкін, бизнесімізді жабамыз

Зерттеуге қатысқаныңыз үшін рахмет!

ҚОСЫМША Е

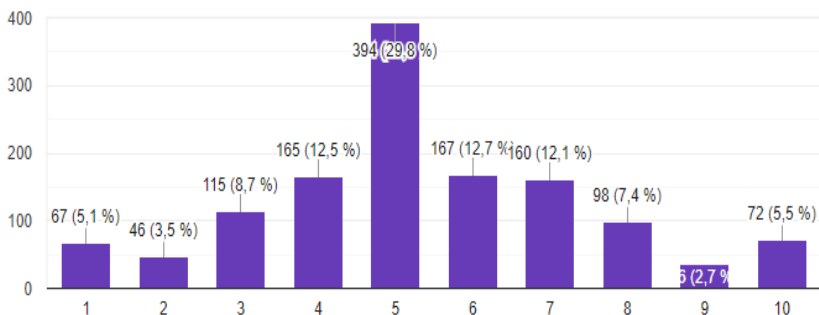
«Әлеуетті жас кәсіпкерлер» бірінші фокус-тобы бойынша
сауалнаманың нәтижелері

Кесте Е.1 – Бірінші фокус-топ бойынша әлеуметтік сауалнамаға қатысқан жоғары оқу орындары

<i>ЖОО атауы</i>	<i>Қала</i>
Есенов Университеті	Ақтау
К. Жұбанов атындағы Ақтөбе аймақтық мемлекеттік университеті	Ақтөбе
Қазақ ұлттық аграрлық университеті	Алматы
Аль-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті	Алматы
Нархоз университеті	Алматы
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлемдік тілдер университеті	Алматы
Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті	Атырау
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті	Қарағанды
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті	Қарағанды
Қарағанды қ. Медициналық университеті	Қарағанды
Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті	Көкшетау
А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті	Қостанай
М. Дулатов атындағы инженерлік-экономикалық университеті	Қостанай
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті	Нұр-Сұлтан
Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті	Нұр-Сұлтан
С. Сейфуллин атындағы Қазақ агртехникалық университеті	Нұр-Сұлтан
Қазақ технология және бизнес университеті	Нұр-Сұлтан
С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті	Павлодар
М. Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті	Петропавл
Шәкәрім атындағы Мемлекеттік университеті	Семей
Қазақ гуманитарлық-заң инновациялық университеті	Семей
І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті	Талдықорған
Қарағанды мемлекеттік индустриялық университеті	Теміртау
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті	Орал
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті	Өскемен
Д. Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті	Өскемен
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті	Шымкент

Сурет Е.1 – Жас кәсіпкердің қажетті қасиеттері туралы сұраққа бірінші фокус-топ бойынша жауаптарды бөлу

1 - өте қиын	2	3	4	5	6	7	8	9	10 - өте оңай
--------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---------------

Сурет Е.2 – Бірінші фокус-топ бойынша 14-29 жас аралығындағы жастар үшін Қазақстанда бизнесті бастауға жеңілдік дәрежесі туралы сұраққа жауаптарды бөлу (1-ден 10-ға дейінгі шкала бойынша, 1-өте қиын, 10-өте оңай)

Кесте Е.2 – Жас кәсіпкерлер кездесетін негізгі проблемалар туралы сұраққа бірінші фокус-топ бойынша жауаптарды бөлу

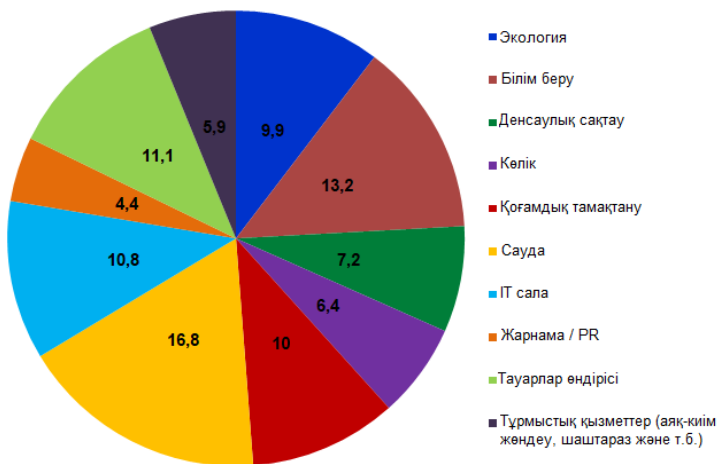
Тұжырымдамалар	Иә		Жоқ	
	жауаптар саны	үлесі, %	жауаптар саны	үлесі, %
1	2	3	4	5
<i>Тіркеу және институционалдық орта</i>				
Тіркеу үшін қажетті құжаттардың көп саны	1043	79,0	277	21,0
Тіркеу мерзімдерінің созылуы	840	63,6	480	36,4
Тіркеу рәсімі туралы ақпараттың жетіспеушілігі	813	61,6	507	38,4
Мемлекеттік органдарда қызмет көрсететін тұлғалар тарапынан көмектесуге ниет/ұмтылудың болмауы	846	64,1	474	35,9
Мемлекеттік органдардағы қызметшілердің құзыреттілігі	763	57,8	557	42,2
Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жеткіліксіз қолдау	832	63,0	488	37,0
Жоғары салық жүктемесі	920	69,7	400	30,3
Шенеуніктердің бюрократизмі	791	59,9	529	40,1
<i>Әкімшіліктендіру</i>				
Бизнес-үдерістерді/ортаны білмеу	1065	80,7	255	19,3
Кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (салық салу, бухгалтерия)	926	70,2	394	29,8
Қызметкерлерді іріктеу	897	68,0	423	32,0
<i>Қаржыландыру</i>				
<i>Банктен несие алу қиындығы</i>				
Банктен кредит алу үшін көптеген талаптар саны (кепіл мүлкі, бастапқы капитал)	1055	79,9	265	20,1
Толық емес қаржыландыру	911	69,0	409	31,0
Жоғары пайыздар	1071	81,1	249	18,9
Көптеген құжаттар	960	72,7	360	27,3
Кредит беру процестері туралы толық емес ақпарат беру	840	63,6	480	36,4
<i>Мемлекеттік органдарда қаржыландыру/несие алу қиындығы</i>				
Анықсыздығы (шешімді	827	62,7	493	37,3

1	2	3	4	5
кабылдау процесі)				
Қаржыландыру алудың ұзаққа созылуы	930	70,5	390	29,5
Гранттың жалпы сомасын толық алу	809	61,3	511	38,7
Байланыстардың болмауы (олар кредит/грант алуды жеделдетуі/ілгері жылжытуы мүмкін)	767	58,1	553	41,9
<i>Жеке себептер</i>				
Бастапқы капиталдың жоқ болуы	1074	82,1	234	17,9
Білім мен тәжірибенің болмауы	981	75,4	320	24,6
Уәждеменің болмауы	840	64,8	456	35,2

Сурет Е.3 – «Сізді жас кәсіпкер ретінде не қызықтырар еді?» сұрағына бірінші фокус-топтың жауаптарын бөлу

Сурет Е.4 – «Сіздің кәсіпорныңыздың жұмыс істейтінін қалайтын аймақты белгілеңіз бе?» сұрағына жауаптарды бөлу

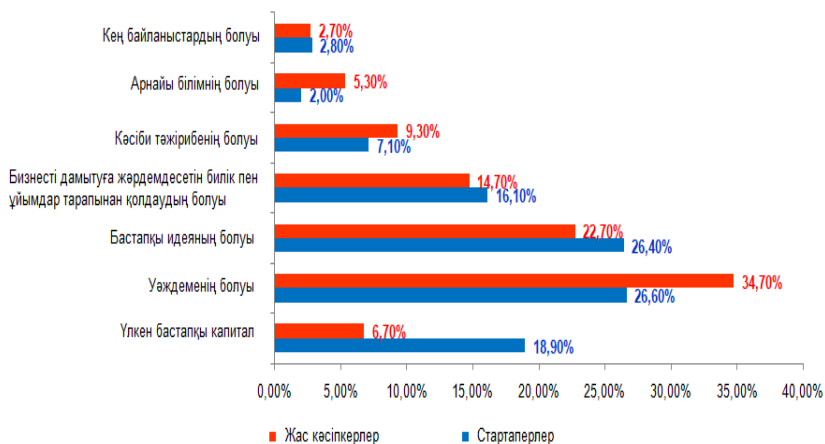
Сурет Е.5 – «Сіздің ойыңызша, жастар кәсіпкерлігін қолдаудың келтірілген шараларының қайсысы неғұрлым тиімді болып табылады?» сұрағына бірінші фокус-топтың жауаптарын бөлу

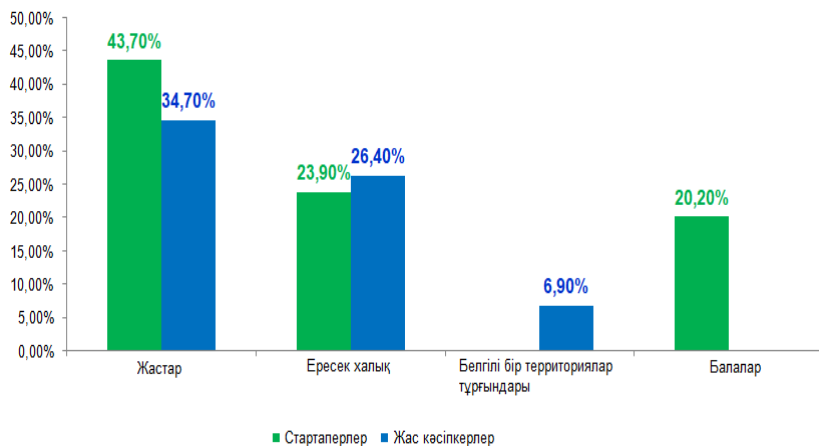
Сурет Е.6 – «Сіз қаржылық құю талап ететін кәсіпкерлік қызметті бастайсыз деп елестетіп көріңізші, және қаншалықты бәлкім, сіз өз қызметінің келесі бастапқы қаржыландыру көздерін таңдаңыз?» сұрағына бірінші фокус-топтың жауаптарын бөлу

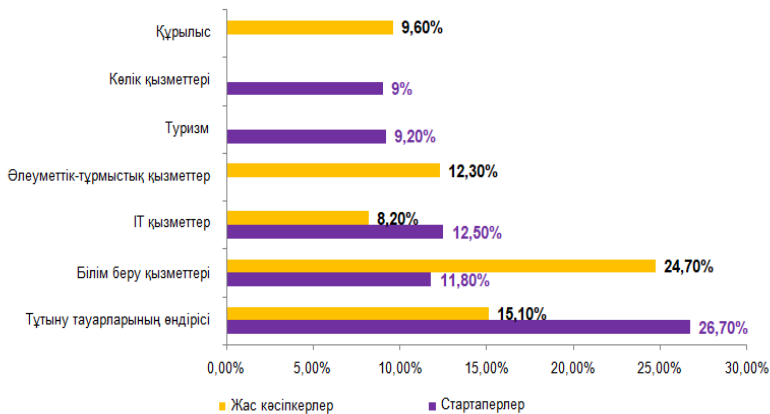
Сурет Е.7 – «Қазақстандағы жастардың аталған мәселелерінің қайсысы аса маңызды?» сұрағына екінші және үшінші фокус-топтарының жауаптарын бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

Сурет Е.8 – «Сіздің бизнесіңізді бастау үшін басты және қажет нәрсе деп ойлайсыз?» сұрағына екінші және үшінші фокус-топтарының жауаптарын бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

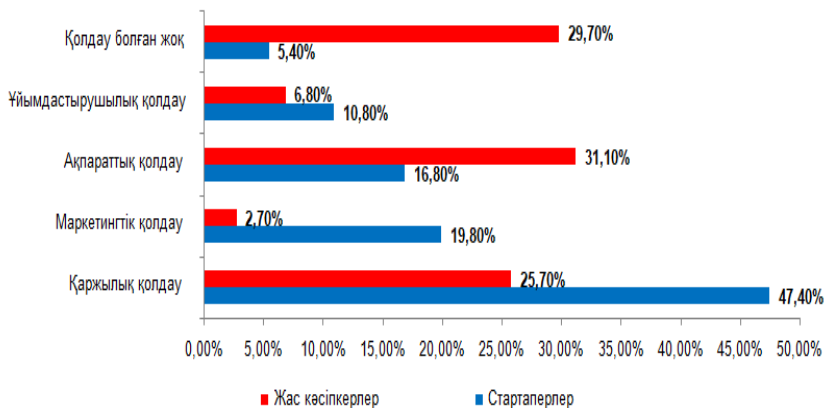
Сурет Е.9 – «Сіздің қызметіңіз стартапер ретінде негізінен халықтың қандай нақты топтарына бағытталған?» сұрағына екінші және үшінші фокус-топтарының жауаптарын бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

Сурет Е.10 – Стартаперлер мен жас кәсіпкерлер өндіргісі келетін/өндіретін тауарлар мен қызметтердің Тор-5 (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

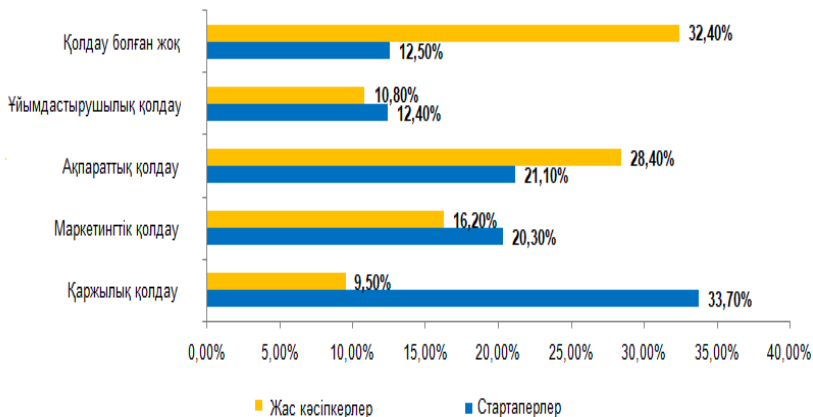
Сурет Е.11 – Жастар кәсіпкерлігін дамытуды тежейтін себептер туралы сұраққа екінші және үшінші фокус-топтар бойынша жауаптарды бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

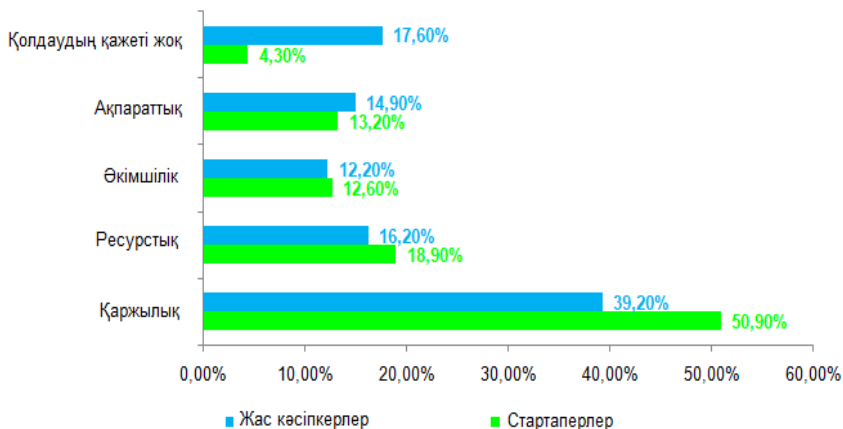
Сурет Е.12 – Мемлекеттен стартаперлер мен жас кәсіпкерлер қалаған және алатын қолдау түрлері туралы сұраққа екінші және үшінші фокус-топтар бойынша жауаптарды бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

Кесте Е.3 - Стартаперлер/жас кәсіпкерлер кездесетін негізгі проблемалар

Тұжырымдамалар	Иә	Жоқ
<i>Тіркеу және институционалдық орта</i>		
Тіркеу үшін қажетті құжаттардың көп саны	376/34	119/36
Тіркеу мерзімдерінің созылуы	283/29	208/41
Тіркеу рәсімі туралы ақпараттың жетіспеушілігі	317/37	167/32
Мемлекеттік органдарда қызмет көрсететін тұлғалар тарапынан көмектесуге ниет/ұмтылудың болмауы	288/40	200/29
Мемлекеттік органдардағы қызметшілердің құзыреттілігі	264/32	255/38
Мемлекеттік органдар мен үкіметтік емес ұйымдар тарапынан жеткіліксіз қолдау	265/29	222/41
Жоғары салық жүктемесі	281/27	204/45
Шенеуніктердің бюрократизмі	264/42	216/29
<i>Әкішіліктендіру</i>		
Бизнес-үдерістерді/органы білмеу	335/59	153/13
Кәсіпкерлік қызметті бастау үшін жеңілдікті жағдайлардың болмауы (салық салу, бухгалтерия)	294/39	186/31
Қызметкерлерді іріктеу	276/50	209/20
<i>Қаржыландыру</i>		
<i>Банктен несие алу қиындығы</i>		
Банктен кредит алу үшін көптеген талаптар саны (кепіл мүлкі, бастапқы капитал)	336/51	155/21
Толық емес қаржыланлыру	336/51	155/21
Жоғары пайыздар	336/51	155/21
Көптеген құжаттар	336/51	155/21
Кредит беру процестері туралы толық емес ақпарат беру	336/51	155/21
<i>Мемлекеттік органдарда қаржыландыру/несие алу қиындығы</i>		
Анықсыздығы (шешімді қабылдау процесі)	353/48	135/23
Қаржыландыру алудың ұзаққа созылуы	353/48	135/23
Гранттың жалпы сомасын толық алу	353/48	135/23
Байланыстардың болмауы (олар кредит/грант алуды жеделдетуі/ілгері жылжытуы мүмкін)	353/48	135/23
<i>Жеке себептер</i>		
Бастапқы капиталдың жоқ болуы	376/55	109/15
Білім мен тәжірибенің болмауы	341/56	147/14
Уәждеменің болмауы	297/45	179/27

Сурет Е.13 – "Атамекен" Ұлттық Кәсіпкерлер палатасынан стартаперлер мен жас кәсіпкерлер қалаған және алатын қолдау түрлері туралы сұраққа екінші және үшінші фокус-топтар бойынша жауаптарды бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

Сурет Е.14 – Стартаперлер мен жас кәсіпкерлердің мемлекеттік органдар немесе жергілікті өзін-өзі басқару органдары тарапынан өз қызметін қолдауға қажеттілігі туралы сұраққа екінші және үшінші фокус-топтар бойынша жауаптарды бөлу (Стартаперлер vs. Жас кәсіпкерлер)

ҚОСЫМША Ж

Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық моделі

Кесте Ж.1 – Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық моделінің функционалдық әсері

	Жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін институционалдық құрылымдардың қызметінен экстерналдық оң әсерлер	Жастар кәсіпкерлігін қолдау функциялары									
		Кәсіпкерлердің құқықтары мен	Ақпараттық қолдау	Сервистік қолдау	Білім беру қолдауы	Материалдық-техникалық қолдау	Қаржылық қолдау	Инновациялар мен технологиялардың трансферты			
1	Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың институционалдық құрылымдары	4	5	6	7	8	9	10			
	Негізгі ұйымдар	3									
	«Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ		+	+	+	+	+	+			
	«QazTech Ventures» АҚ			+							
Дамудың ұлттық институттары	«QazTech Ventures» АҚ										+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		меттің негізгі бағыттары: венчурлік қаржыландыру, бизнес-инкубациялау және технологиялық консалтинг құралдары арқылы технологиялық кәсіпкерлікті (оның ішінде жастар) дамытуға жәрдемдесу							
	«Қазақстандық индустрия және экспорт орталығы»	2018 жылғы қазанда индустрияны дамыту, жергілікті қамту және технологиялық даму саласындағы үш ұлттық институттардың функцияларын біріктіру		+	+		+		
	(«ҚИЭО») АҚ	жолымен Қазақстандық индустрияны дамыту институты базасында бірынғай өнеркәсіптік даму орталығы құрылды. Қызметтің негізгі бағыттары: индустрияландыру саясатын қамтамасыз етуге жәрдемдесу, экспортқа бағдарланған өнеркәсіптік саясатты қалыптастыру, халықтың тұтынушылық сұранысын қамтамасыз ету және әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының импортын алмастыру үшін бәсекеге қабілетті өндірістер құруды ынталандыру арқылы "қарапайым заттардың экономикасын" дамыту							
Коммерциялық емес, үкіметтік емес ұйымдар, бизнес-қауымдас тықтар (ассоциациясы)»	«Атамекен» ҚР кәсіпкерлердің ұлттық палатасы	Бизнесінің құқықтары мен мүдделерін қорғау, кәсіпкерлік қызметті нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді қалыптастыру процесіне барлық кәсіпкерлердің (оның ішінде жас кәсіпкерлердің) кеңінен қамтылуын және тартылуын қамтамасыз ету	+	+	+				
	«Қазақстанның жас кәсіпкерлері қауымдастығы (ассоциациясы)» заңды тұлғалар-	Ісін жаңа бастаған және жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлердің қызметін үйлестіру, олардың қызметін дамытуға қолайлы жағдай жасау және оның мүшелерінің проблемаларын бірлесіп шешу	+				+		

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	дың бірлестігі								
	Елактус Қазақстан	Мұқтаж адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған кәсіпкерлік жобаларды іске асыру үшін белсенді студенттерді, бизнесмендерді және академиялық көшбасшыларды біріктіретін халықаралық коммерциялық емес ұйым		+		+			
	«Astana Business Campus (ABC)» Назарбаев Университетінің инновациялық кластері	Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластеріне мыналар кіреді: ABC INCUBATION (идеядан лайын бизнеске дейін), ABC Quick Start (қолданыстағы стартаптың дамуы), дизайнерлер үшін DC Lab коворкинг, Fab Lab коворкинг (сандық прототиптеу орталығы), Mashine Shop (тәжірибелік-эксперименттік цех), технопарк-коворкинг (технопарктің артықшылықтарын пайдалану мүмкіндігі бар компаниялар үшін), сондай-ақ "Бизнес-періштелер" клубы (перспективалы инновациялық жобаларға қаржыландыруды тарту стартап-жобалар)		+		+		+	+
Инновациялық кластерлер	Tech Garden инновациялық кластері	Қызметтің мақсаты тапсырыстарды, ресурстарды, алдыңғы қатарлы технологиялар мен инвестициялар тарту құралдарын шоғырландыру, сондай-ақ венчурлік қаржыландыру экожүйесін дамыту арқылы жоғары технологиялар саласында (ақылды индустрия, жаңа материалдар, жаңа энергетика, smart орта, жаңа энергетика, қаржы, Е-коммерция, жаңа медиа және т.б.) қазақстандық өнім үлесін арттыру, жоғары технологиялар саласында инновациялық компанияларды дамыту үшін қолайлы орта қалыптастыру болып табылады. Кластерде акселерация және инкубация бағдарламалары, оның		+		+		+	+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		ішінде гранттық қолдау, егіс инвестициялары және бірлесіп инвестициялау құралдары арқылы жүзеге асырылады. Кластер аясында стратегиялық консалтинг, стартап үшін қызметкерлерді рекрутинг, нетворкинг және инвесторларды іздеу, стартап пен т.б. PR – жылжыту қызметтері көрсетіледі							
		Astana Hub жаһандық мақсатты бағдары-элементік инновациялық экосүйенің өңірлік хабына, жоғары технологиялық IT стартаптардың халықаралық баға-сын шығаратын IT-компаниялар. Astana Hub өз резиденттері үшін IT-стартаптарды дамыудың екі бағдарламасын жүзеге асырады – инкубация және акселерация. Astana Hub акселерациялық бағдарламасы сәтті кәсіпкерлерден менторлық, трекинг, 300 сағат тренингтер мен консультациялар, нетворкинг, парт-тайм әзірлеушілер, тегін кеңсе кеңістігі және PR-жылжыту сияқты құралдарды пайдалана отырып, іріктелген стартаптарды ерте сатыда жедел дамытуға бағытталған. Astana Hub инкубациялық бағдарламасы аясында жас IT-кәсіпкерлерге коворкинг-алаң, Инвестициялар іздестіруде жәрдемдесу, БАҚ-та алға жылжу сарапшылар тарапынан білім мен кеңес алуға қол жеткізу және кейіннен Astana Hub технопаркінде акселерациялау ұсынылады. Технопарктің базасында Шеберхан прототиптеу зертханасы, отандық және шетелдік IT-компаниялардың R&D орталықтары жұмыс істейді							
Технопарктер	Astana Hub IT-стартаптарының халықаралық технопаркі								
	Назарбаев Университетінің	Назарбаев Университетінің "Astana Business Campus (ABC)" инновациялық кластерінің бір бөлігі болып табы-							

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	NURIS технопарк	Технопарк резиденті бола алады. корпоративтік R&D орталықтар, стартап-компаниялар, жоғары технологиялық компаниялар, сервистік компаниялар, сондай-ақ әзірлеуші компаниялар. Іріктеуден өткен командалар үшін (ABC INCUBATION) коворкингтегі тегін жұмыс орны және FabLab сандық прототиптеу зертханасы ұсынылады. Технопарк резиденттерге Компанияның қосымша міндеттерге аяндамай қызметтің негізгі мәселелерімен айналысуы үшін барлық қажетті жағдайларды ұсынады							
Бизнес-инкубаторлар	Назарбаев Университетінің бизнес-инкубаторы	Astana Business Campus жыл сайын жас кәсіпкерлер, студенттер мен инноваторлар үшін Назарбаев Университетінің арнайы бизнес-инкубациялау бағдарламасын-ABC INCUBATION өткізеді. Бизнес-инкубациялау бағдарламасының мақсаты жаңа идеяларды, технологиялық әзірлемелерді және инновациялық бизнес-жобаларды ерте сатыда қолдау болып табылады. ABC Incubation бағдарламасының негізінде стартаптар қысқа мерзімде команда құра алады, өздерінің бизнес-гипотезаларын тексере алады, бизнес негіздерін зерттейді, болашақ өнімнің жұмыс істеп тұрған прототипін жасай алады, сондай-ақ бірінші клиенттер мен ресми инвесторлар үшін ұсыныстар дайындайды			+	+	+	+	+
Бизнес-инкубаторлар	MOST бизнес-инкубаторы	Бизнес-оқыту, тәлімгерлік, менторлық арқылы дамудың барлық кезеңдерінде стартап-жобаларды қолдау; үй-жайлар беру			+	+	+	+	+
Бизнес-инкубаторлар	nFactorial Incubator	Бұл Zero To One Labs мобильді әзірлеу саласындағы жетекші компаниялардың бірі ұйымдастырған жоғары сыныпты мобильді әзірлеушілер нарығына арналған қарқынды 7 апталық бағдарлама. Бағдарлама барлық Қазақстаннан 15 жас аралығындағы қатысушыларды (оқушылар, студенттер, жұмыс істейтін мамандар) қамтиды. Іріктеу			+	+	+	+	+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		<p>критерийлері: тест өту, әсерлі жетістіктер, білім беру, бағдарламалау тәжірибесі. Жыл сайын қатысу үшін 1 000-нан астам сауалнама түседі, бірақ тек 100 үздік әзірлеушілер оқуға грант алады. Әрбір қатысушының мақсаты- blockchain немесе machine learning 7 апта ішінде 10 000 жүктеу арқылы технологиялық толтырумен жеке мобильді қосымшаны іске қосу. Қазақстандық және шетелдік менторлар командасы 17 адамнан тұрады: Facebook, Microsoft, YCombinator, Google, Check24, BMW, IBM жұмыс тәжірибесі бар әзірлеушілер; әлемнің жетекші жоғары оқу орындарының түлектері (Princeton University, Carnegie Mellon University, University of Oxford, Kepler University); бағдарламалау бойынша әлем чемпионатының финалистері; бағдарламалау, дизайн және маркетинг бойынша менторлар. Мұнда nFactoial түлектері дайын Мобильді қосымшаларды инвестор ларға, мемлекеттік және жеке компаниялардың басшыларына, кәсіпкерлерге, рекрутерлерге ұсынады. Бағдарлама аяқталғаннан кейін Үздік қатысушыларға қазақстандық және шетелдік жетекші компанияларда жұмысқа орналасу ұсынылады</p>							
	СодБи бизнес-инкубаторы	Қызметтің негізгі мақсаты қолайлы баға бойынша алаңдарды құру және жалға беру арқылы жаңа бастаған және жас кәсіпкерлерді қолдау, олардың жеңілдікті жағдайларда қаржылық, материалдық және зияткерлік ресурстарға қол жеткізуге жәрдемдесу, оқыту және көмек беру арқылы жаңа бастаған кәсіпорындарды дамыту бойынша көмек көрсету болып табылады		+		+	+		
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [157-163; 164, с. 31; 165, р. 1195; 166, с. 135; 167, с. 795]									

«Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы «Бизнес-мектеп» оқыту жобаларына жастардың қатысуы»

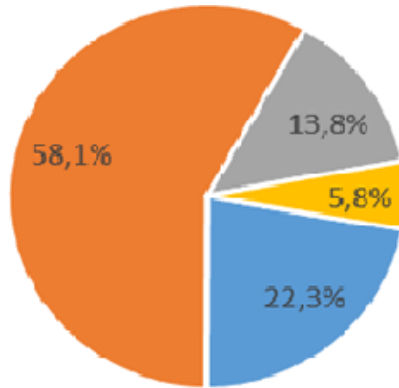
Сурет Ж.1 - 2018 жылы "Атамекен" ұлттық кәсіпкерлер палатасының "Бизнес-кеңесші" білім беру жобасына қатысушылардың жас шамасы бойынша құрылымы

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [170]

Кесте Ж.2 – 2018 жылы "Атамекен" Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының "Бизнес-кеңесші" білім беру жобасына жастардың (17 жастан 29 жасқа дейін) қатысуы

Аймақтар (облыстар, қалалар)	Барлығы, адамдар	Оның ішінде 17 жастан 29 жасқа дейінгі жастар		
		Адам	бағдарламаға жас қатысушылардың жалпы санындағы өңірдің жас қатысушыларының үлесі, %	өңір бойынша қатысушылардың жалпы санындағы өңірдің жас қатысушыларының үлесі, %
1	2	3	4	5
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	16959	4588	100,0	27,1
Ақмола	808	177	3,9	21,9
Ақтөбе	1339	411	9,0	30,7
Алматы	846	157	3,4	18,6
Атырау	682	177	3,9	26,0
Батыс Қазақстан	969	279	6,1	28,8
Жамбыл	906	175	3,8	19,3
Қарағанды	1028	342	7,5	33,3
Қостанай	802	230	5,0	28,7
Қызылорда	1210	292	6,4	24,1
Маңғыстау	588	167	3,6	28,4
Түркістан обл., Шымкент қ.	1377	399	8,7	29,0
Павлодар	859	225	4,9	26,2
Солтүстік Қазақстан	624	261	5,7	41,8
Шығыс Қазақстан	1121	269	5,9	24,0
Астана қ.	1668	550	12,0	33,0
Алматы қ.	2132	477	10,4	22,4
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [170]				

- Жастар (17 жастан 29 жасқа дейін)
- Орта жас (30 жастан 49 жасқа дейін)
- Зейнетақы алды жас (50 жастан 57 жасқа дейін)
- 57 жастан жоғары

Сурет Ж.2 - 2018 жылы "Атамекен" ұлттық кәсіпкерлер палатасының "Тәлімгерлік қағидаттарын қолдана отырып жобалық оқыту" білім беру жобасы бойынша жас бойынша қатысушылардың құрылымы

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [170]

Кесте Ж.3 – 2018 жылы "Атамекен" ұлттық кәсіпкерлер палатасының "Тәлімгерлік қағидаттарын қолдана отырып жобалық оқыту" білім беру бағдарламасына жастардың қатысуы (17-29 жас)

Аймақтар (облыстар, қалалар)	Барлығы, адамдар	Оның ішінде 17 жастан 29 жасқа дейінгі жастар		
		Адам	бағдарламаға жас қатысушылардың жалпы санындағы өңірдің жас қатысушыларының үлесі, %	өңір бойынша қатысушылардың жалпы санындағы өңірдің жас қатысушыларының үлесі, %
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	1158	258	100,0	22,3
Ақмола	60	9	3,5	15,0
Ақтөбе	65	9	3,5	13,8
Алматы	65	9	3,5	13,8
Атырау	50	9	3,5	18,0
Батыс Қазақстан	65	21	8,1	32,3
Жамбыл	110	26	10,1	23,6
Қарағанды	77	17	6,6	22,1
Қостанай	67	17	6,6	25,4
Қызылорда	65	18	7,0	27,7
Маңғыстау	60	15	5,8	25,0
Түркістан обл., Шымкент қ.	60	16	6,2	26,7
Павлодар	70	21	8,1	30,0
Солтүстік Қазақстан	55	14	5,4	25,5
Шығыс Қазақстан	95	21	8,1	22,1
Астана қ.	118	20	7,8	16,9
Алматы қ.	76	16	6,2	21,1
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [170]				

1	2	3	4	5
				12. Media Scanner – әлеуметтік желілердегі кері байланыс мониторингі
Екінші акселерациялық бағдарлама	2018 жылдың шілдесі - қарашасы	80	12	<p>7 IT-стартаптар:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Brandless-ауыз суға жазылу қызметі 2. Aspet-автомобильге байланысты қызметтер 3. Менің учет.kz -салықтарды есепке алу жүйесі 4. IMFIS-Денсаулық сақтау үшін корпоративтік және платформалық БҚ, медицина және IT-шешімдер 5. Bot Service-боттар жасау үшін конструктор 6. Mac Dent-стоматологтардың жұмысын автоматтандыру 7. STOgram-ТЖО іздеу жүйесі, қосалқы бөлшектер, автожуу, ЖҚЕ айыппұлдары
Үшінші акселерациялық бағдарлама	2018 жылдың қазаны – желтоқ саны	146	30	27 IT-стартаптар
Ескерту – Өлебиет негізінде құралған [165, р. 1201]				

ҚОСЫМША И

"Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын
қаржыландыру

Кесте И.1 – Өңірлік бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландыру (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша)

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	515	12213	777	1564 9	1182	1737 7	1721	2364 1
Ақмола	34	578	48	908	50	776	63	651
Ақтөбе	39	283	52	433	82	1140	120	1465
Алматы	22	634	38	859	105	885	235	1129
Атырау	30	482	44	765	45	806	61	1039
Батыс Қазақстан	27	354	43	483	48	1263	70	2714
Жамбыл	14	348	25	431	92	454	118	749
Қарағанды	42	700	62	861	64	896	98	1540
Қостанай	21	206	37	363	44	311	57	404
Қызылорда	31	193	45	405	67	530	103	616
Маңғыстау	35	557	53	792	52	767	73	1084
Түркістан обл., Шымкент қ.	38	521	48	589	223	656	292	1054

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Павлодар	33	195	43	661	47	491	67	608
Солтүстік Қазақстан	24	281	36	386	34	314	48	409
Шығыс Қазақстан	47	638	78	1059	70	791	101	1147
Астана қ.	33	4401	63	4765	86	5335	129	6616
Алматы қ.	45	1842	62	1889	73	1962	86	2416
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]								

Кесте И.2 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландырудың өсу қарқыны (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша), пайызбен

Аймақтар	2015 ж.			2016 ж.			2017 ж.			
	2014 жылға өсу темптері		2015 жылға өсу темптері	2015 жылға өсу темптері		алдыңғы жылға өсу қарқыны	2016 жылға өсу темптері		алдыңғы жылға өсу қарқыны	
	жобалар саны	қаржыландыру соммасы	жобалар саны	қаржыландыру соммасы	жобалар саны	қаржыландыру соммасы	жобалар саны	қаржыландыру соммасы	жобалар саны	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	150,9	128,1	229,5	142,3	152,1	111,0	334,2	193,6	145,6	136,0
Ақмола	141,2	157,1	147,1	134,3	104,2	85,5	185,3	112,6	126,0	83,9
Ақтөбе	133,3	153,0	210,3	402,8	157,7	263,3	307,7	517,7	146,3	128,5
Алматы	172,7	135,5	477,3	139,6	276,3	103,0	1068,2	178,1	223,8	127,6
Атырау	146,7	158,7	150,0	167,2	102,3	105,4	203,3	215,6	135,6	128,9
Батыс Қазақстан	159,3	136,4	177,8	356,8	111,6	261,5	259,3	766,7	145,8	214,9
Жамбыл	178,6	123,9	657,1	130,5	368,0	105,3	842,9	215,2	128,3	165,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Қарағанды	147,6	123,0	152,4	128,0	103,2	104,1	233,3	220,0	153,1	171,9
Қостанай	176,2	176,2	209,5	151,0	118,9	85,7	271,4	196,1	129,5	129,9
Қызылорда	145,2	209,8	216,1	274,6	148,9	130,9	332,3	319,2	153,7	116,2
Маңғыстау	151,4	142,2	148,6	137,7	98,1	96,8	208,6	194,6	140,4	141,3
Түркістан обл., Шымкент қ.	126,3	113,1	586,8	125,9	464,6	111,4	768,4	202,3	130,9	160,7
Павлодар	130,3	339,0	142,4	251,8	109,3	74,3	203,0	311,8	142,6	123,8
Солтүстік Қа- зақстан	150,0	137,4	141,7	111,7	94,4	81,3	200,0	145,6	141,2	130,3
Шығыс Қазақ- стан	166,0	166,0	148,9	124,0	89,7	74,7	214,9	179,8	144,3	145,0
Астана қ.	190,9	108,3	260,6	121,2	136,5	112,0	390,9	150,3	150,0	124,0
Алматы қ.	137,8	102,6	162,2	106,5	117,7	103,9	191,1	131,2	117,8	123,1
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [174-177]										

Кесте И.3 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландырудың жалпы көлеміндегі өңірлердің үлесі (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша), пайызбен

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100	100	100	100	100	100	100
Ақмола	6,6	4,7	6,2	6,2	4,2	4,2	3,7	2,8
Ақтөбе	7,6	2,3	6,7	6,7	6,9	6,9	7,0	6,2
Алматы	4,3	5,2	4,9	4,9	8,9	8,9	13,7	4,8
Атырау	5,8	3,9	5,7	5,7	3,8	3,8	3,5	4,4
Батыс Қазақстан	5,2	2,9	5,5	5,5	4,1	4,1	4,1	11,5
Жамбыл	2,7	2,8	3,2	3,2	7,8	7,8	6,9	3,2
Қарағанды	8,2	5,7	8,0	8	5,4	5,4	5,7	6,5
Қостанай	4,1	1,7	4,8	4,8	3,7	3,7	3,3	1,7
Қызылорда	6,0	1,6	5,8	5,8	5,7	5,7	6,0	2,6
Маңғыстау	6,8	4,6	6,8	6,8	4,4	4,4	4,2	4,6
Түркістан обл., Шымкент қ.	7,4	4,3	6,2	6,2	18,9	18,9	17,0	4,5
Павлодар	6,4	1,6	5,5	5,5	4,0	4	3,9	2,6
Солтүстік Қазақстан	4,7	2,3	4,6	4,6	2,9	2,9	2,8	1,7
Шығыс Қазақстан	9,1	5,2	10,0	10	5,9	5,9	5,9	4,9
Астана қ.	6,4	36,0	8,1	8,1	7,3	7,3	7,5	28,0
Алматы қ.	8,7	15,1	8,0	8	6,2	6,2	5,0	10,2
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]								

Кесте И.4 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландыру (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша)

Аймақтар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге
1	2	3	4	5	6	7
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	777	15649	1182	17377	1721	23641
Өндеуші өнеркәсіп	64	1136	80	2100	238	3906
Көлік және қоймалау	51	808	54	1460	81	1670
Ауыл шаруашылығы	22	847	132	707	27	300
Құрылыс	9	68	10	75	12	118
Денсаулық сақтау	7	78	19	106	25	149
Білім беру	7	67	12	126	18	178
Сауда	354	6559	616	6687	860	8818
Өнер, ойын-сауық, демалыс	5	111	6	240	12	308
Ақпарат және байланыс	7	79	7	58	9	119
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	35	794	33	660	43	1024
Тұру бойынша қызметтер	32	1353	41	1693	63	2088
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	183	3724	171	3440	332	4938
Өнеркәсіптің басқа салалары	1	25	1	25	1	25
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.5 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландырудың өсу қарқыны (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша)

Аймақтар	2016 ж.		2017 ж.			
	2015 жылға өсу темптері		2015 жылға өсу темптері		2016 жылға өсу темптері	
	жобала р саны	қаржыл андыру соммас ы	жобала р саны	қаржыл андыру соммас ы	жобала р саны	қаржыланд ыру соммасы
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	152,1	111,0	221,5	151,1	145,6	136,0
Өндеуші өнеркәсіп	125,0	184,9	371,9	343,8	297,5	186,0
Көлік және қоймалау	105,9	180,7	158,8	206,7	150,0	114,4
Ауыл шаруашылығы	600,0	83,5	122,7	35,4	20,5	42,4
Құрылыс	111,1	110,3	133,3	173,5	120,0	157,3
Денсаулық сақтау	271,4	135,9	357,1	191,0	131,6	140,6
Білім беру	171,4	188,1	257,1	265,7	150,0	141,3
Сауда	174,0	102,0	242,9	134,4	139,6	131,9
Өнер, ойын-сауық, демалыс	120,0	216,2	240,0	277,5	200,0	128,3
Ақпарат және байланыс	100,0	73,4	128,6	150,6	128,6	205,2
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	94,3	83,1	122,9	129,0	130,3	155,2
Тұру бойынша қызметтер	128,1	125,1	196,9	154,3	153,7	123,3
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	93,4	92,4	181,4	132,6	194,2	143,5
Өнеркәсіптің басқа салалары	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.6 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлердің жобаларын қаржыландырудың жалпы көлеміндегі салалардың үлесі (ЕДБ және лизингтік компанияларда қаражатты шартты орналастыру бағдарламалары бойынша), пайызбен

Аймақтар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Сомма, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Өндеуші өнеркәсіп	8,2	7,3	6,8	12,1	13,8	16,5
Көлік және қоймалау	6,6	5,2	4,6	8,4	4,7	7,1
Ауыл шаруашылығы	2,8	5,4	11,2	4,1	1,6	1,3
Құрылыс	1,2	0,4	0,8	0,4	0,7	0,5
Денсаулық сақтау	0,9	0,5	1,6	0,6	1,5	0,6
Білім беру	0,9	0,4	1,0	0,7	1,0	0,8
Сауда	45,6	41,9	52,1	38,5	50,0	37,3
Өнер, ойын-сауық, демалыс	0,6	0,7	0,5	1,4	0,7	1,3
Ақпарат және байланыс	0,9	0,5	0,6	0,3	0,5	0,5
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	4,5	5,1	2,8	3,8	2,5	4,3
Тұру бойынша қызметтер	4,1	8,6	3,5	9,7	3,7	8,8
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	23,6	23,8	14,5	19,8	19,3	20,9
Өнеркәсіптің басқа салалары	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

"Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялау

Кесте И.7 – Өңірлік бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялау (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы)

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	127	2679	639	130513	816	156792	1069	200381
Ақмола	9	176	37	11181	42	15148	54	16717
Ақтөбе	18	347	54	11885	67	14771	77	17199
Алматы	5	43	30	1666	41	1974	65	10607
Атырау	8	135	38	1509	61	2002	94	3766
Батыс Қазақстан	2	158	37	1508	50	1822	66	2602
Жамбыл	3	114	29	9596	42	11483	54	12030
Қарағанды	4	70	43	3182	52	3492	68	7229
Қостанай	10	85	28	653	34	784	48	1081
Қызылорда	9	65	34	6101	42	6172	52	6477
Маңғыстау	-	-	18	3704	30	3999	47	5238
Түркістан обл., Шымкент қ.	-	-	53	10611	63	14033	74	16510
Павлодар	15	201	52	4838	61	5666	68	9082
Солтүстік Қазақстан	15	269	32	18803	46	19383	64	19941
Шығыс Қазақстан	14	294	50	23254	54	24376	70	25320
Астана қ.	6	114	61	13519	73	18553	88	23367
Алматы қ.	9	608	43	8503	58	13134	80	23215
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]								

Кесте И.8 – Өңірлік бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялаудың өсу қарқыны (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Аймақтар	2015 ж.			2016 ж.			2017 ж.			
	2014 жылға өсу темптері		2015 жылға өсу темптері	Алдыңғы жылға өсу қарқыны		2014 жылға өсу темптері	2015 жылға өсу темптері			
	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	503,1	4871,7	642,5	5852,6	127,7	120,1	841,7	7479,7	131,0	127,8
Ақмола	411,1	6352,8	466,7	8606,8	113,5	135,5	600,0	9498,3	128,6	110,4
Ақтөбе	300,0	3425,1	372,2	4256,8	124,1	124,3	427,8	4956,5	114,9	116,4
Алматы	600,0	3874,4	820,0	4590,7	136,7	118,5	1300,0	24667,4	158,5	537,3
Атырау	475,0	1117,8	762,5	1483,0	160,5	132,7	1175,0	2789,6	154,1	188,1
Батыс Қазақстан	1850,0	954,4	2500,0	1153,2	135,1	120,8	3300,0	1646,8	132,0	142,8
Жамбыл	966,7	8417,5	1400,0	10072,8	144,8	119,7	1800,0	10552,6	128,6	104,8
Қарағанды	1075,0	4545,7	1300,0	4988,6	120,9	109,7	1700,0	10327,1	130,8	207,0
Қостанай	280,0	768,2	340,0	922,4	121,4	120,1	480,0	1271,8	141,2	137,9
Қызылорда	377,8	9386,2	466,7	9495,4	123,5	101,2	577,8	9964,6	123,8	104,9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Маңғыстау	-	-	-	-	166,7	108,0	-	-	156,7	131,0
Түркістан обл., Шымкент қ.	-	-	-	-	118,9	132,2	-	-	117,5	117,7
Павлодар	346,7	2407,0	406,7	2818,9	117,3	117,1	453,3	4518,4	111,5	160,3
Солтүстік Қазақстан	213,3	6990,0	306,7	7205,6	143,8	103,1	426,7	7413,0	139,1	102,9
Шығыс Қазақстан	357,1	7909,5	385,7	8291,2	108,0	104,8	500,0	8612,2	129,6	103,9
Астана қ.	1016,7	11858,8	1216,7	16274,6	119,7	137,2	1466,7	20497,4	120,5	125,9
Алматы қ.	477,8	1398,5	644,4	2160,2	134,9	154,5	888,9	3818,3	137,9	176,8
Ескерту – Өлебиет негізінде құралған [174-177]										

Кесте И.9 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялаудағы өңірлердің үлесі (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ақмола	7,1	6,6	5,8	8,6	5,1	9,7	5,1	8,3
Ақтөбе	14,2	13,0	8,5	9,1	8,2	9,4	7,2	8,6
Алматы	3,9	1,6	4,7	1,3	5,0	1,3	6,1	5,3
Атырау	6,3	5,0	5,9	1,2	7,5	1,3	8,8	1,9
Батыс Қазақстан	1,6	5,9	5,8	1,2	6,1	1,2	6,2	1,3
Жамбыл	2,4	4,3	4,5	7,4	5,1	7,3	5,1	6,0
Қарағанды	3,1	2,6	6,7	2,4	6,4	2,2	6,4	3,6
Қостанай	7,9	3,2	4,4	0,5	4,2	0,5	4,5	0,5
Қызылорда	7,1	2,4	5,3	4,7	5,1	3,9	4,9	3,2
Маңғыстау	-	-	2,8	2,8	3,7	2,6	4,4	2,6
Түркістан обл., Шымкент қ.	-	-	8,3	8,1	7,7	9,0	6,9	8,2
Павлодар	11,8	7,5	8,1	3,7	7,5	3,6	6,4	4,5
Солтүстік Қазақстан	11,8	10,0	5,0	14,4	5,6	12,4	6,0	10,0
Шығыс Қазақстан	11,0	11,0	7,8	17,8	6,6	15,5	6,5	12,6
Астана қ.	4,7	4,3	9,5	10,4	8,9	11,8	8,2	11,7
Алматы қ.	7,1	22,7	6,7	6,5	7,1	8,4	7,5	11,6
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]								

Кесте И.10 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялау (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы)

Салалар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредиттер соммасы, млн. теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредиттер соммасы, млн. теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредиттер соммасы, млн. теңге
1	2	3	4	5	6	7
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	639	130513	816	156792	1069	200381
Өңдеуші өнеркәсіп	181	74107	219	82301	282	99094
Көлік және қоймалау	199	16136	242	22886	298	31039
Ауыл шаруашылығы	18	5189	27	5467	45	9958
Құрылыс	0	0	0	0	9	862
Денсаулық сақтау	30	2546	35	3089	50	4116
Білім беру	40	3545	59	5847	73	6841
Сауда	0	0	0	0	110	15465
Өнер, ойын-сауық, демалыс	19	1380	27	2446	40	2920
Ақпарат және байланыс	14	5200	16	6494	17	7954
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	0	0	0	0	9	2240
Тұру бойынша қызметтер	38	8566	44	9444	55	10431
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	80	8559	125	12839	55	2222
Өнеркәсіптің басқа салалары	20	5285	22	5979	26	7239
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.11 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялаудың өсу қарқыны (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Салалар	2016 ж.		2017 ж.			
	2015 жылға өсу темптері		2015 жылға өсу темптері		2016 жылға өсу темптері	
	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	127,7	120,1	167,3	153,5	131,0	127,8
Өндеуші өнеркәсіп	121,0	111,1	155,8	133,7	128,8	120,4
Көлік және қоймау	121,6	141,8	149,7	192,4	123,1	135,6
Ауыл шаруашылығы	150,0	105,4	250,0	191,9	166,7	182,1
Құрылыс	116,7	121,3	166,7	161,7	142,9	133,2
Денсаулық сақтау	147,5	164,9	182,5	193,0	123,7	117,0
Білім беру	142,1	177,2	210,5	211,6	148,1	119,4
Сауда	114,3	124,9	121,4	153,0	106,3	122,5
Өнер, ойынсауық, демалыс	115,8	110,2	144,7	121,8	125,0	110,5
Ақпарат және байланыс	156,3	150,0	68,8	26,0	44,0	17,3
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	110,0	113,1	130,0	137,0	118,2	121,1
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.12 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлерді субсидиялаудағы салалардың үлесі (субсидияланатын жобалар саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Салалар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Өңдеуші өнеркәсіп	28,3	56,8	26,8	52,5	26,4	49,5
Көлік және қоймалау	31,1	12,4	29,7	14,6	27,9	15,5
Ауыл шаруашылығы	2,8	4,0	3,3	3,5	4,2	5,0
Құрылыс	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,4
Денсаулық сақтау	4,7	2,0	4,3	2,0	4,7	2,1
Білім беру	6,3	2,7	7,2	3,7	6,8	3,4
Сауда	0,0	0,0	0,0	0,0	10,3	7,7
Өнер, ойын-сауық, демалыс	3,0	1,1	3,3	1,6	3,7	1,5
Ақпарат және байланыс	2,2	4,0	2,0	4,1	1,6	4,0
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	1,1
Тұру бойынша қызметтер	5,9	6,6	5,4	6,0	5,1	5,2
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	12,5	6,6	15,3	8,2	5,1	1,1
Өнеркәсіптің басқа салалары	3,1	4,0	2,7	3,8	2,4	3,6
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

**"Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін несиелерді
кепілдендіру**

Кесте И.13 – Өңірлік бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерге кепілдік беру (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттердің сомасы)

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	66	1672	168	3044	332	5022	805	9076
Ақмола	6	78	16	194	19	211	52	587
Ақтөбе	2	16	6	118	21	293	83	963
Алматы	3	348	13	557	18	640	37	460
Атырау	9	115	15	190	43	705	92	1209
Батыс Қазақстан	2	23	8	118	18	231	66	629
Жамбыл	3	83	5	95	14	309	10	102
Қарағанды	0	0	5	35	10	91	18	212
Қостанай	4	18	8	31	12	38	38	209
Қызылорда	6	43	13	150	19	180	50	564
Маңғыстау	0	0	3	135	9	191	29	331
Түркістан обл., Шымкент қ.	1	20	5	66	6	86	21	295
Павлодар	7	95	9	114	16	153	53	552
Солтүстік Қазақстан	7	189	9	203	11	232	19	206
Шығыс Қазақстан	6	145	11	198	17	240	63	789
Астана қ.	4	196	25	470	60	846	101	1290
Алматы қ.	6	303	17	370	39	576	73	678
Ескерту – Өдебиет негізінде құралған [174-177]								

Кесте И.14 – Өңірлік бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерге кепілдік берудің өсу қарқыны (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Аймақтар	2015 ж.			2016 ж.			2017 ж.			
	2014 жылға қарай өсу қарқыны		2014 жылға қарай өсу қарқыны	алдыңғы жылға өсу қарқыны		2014 жылға қарай өсу қарқыны	алдыңғы жылға өсу қарқыны		2014 жылға қарай өсу қарқыны	
	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны	кепілдік беру шарттары бойынша кредиттер саны		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	254,5	182,1	503,0	300,4	197,6	165,0	1219,7	542,8	242,5	180,7
Ақмола	266,7	248,7	316,7	270,5	118,8	108,8	866,7	752,6	273,7	278,2
Ақтөбе	300,0	737,5	1050,0	1831,3	350,0	248,3	4150,0	6018,8	395,2	328,7
Алматы	433,3	160,1	600,0	183,9	138,5	114,9	1233,3	132,2	205,6	71,9
Атырау	166,7	165,2	477,8	613,0	286,7	371,1	1022,2	1051,3	214,0	171,5
Батыс Қазақстан	400,0	513,0	900,0	1004,3	225,0	195,8	3300,0	2734,8	366,7	272,3
Жамбыл	166,7	114,5	466,7	372,3	280,0	325,3	333,3	122,9	71,4	33,0
Қарағанды	-	-	-	-	-	-	-	-	180,0	233,0
Қостанай	200,0	172,2	300,0	211,1	150,0	122,6	950,0	1161,1	316,7	550,0
Қызылорда	216,7	348,8	316,7	418,6	146,2	120,0	833,3	1311,6	263,2	313,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Маңғыстау	-	-	-	-	-	-	-	-	322,2	173,3
Түркістан обл., Шымкент қ.	500,0	330,0	600,0	430,0	120,0	130,3	2100,0	1475,0	350,0	343,0
Павлодар	128,6	120,0	228,6	161,1	177,8	134,2	757,1	581,1	331,3	360,8
Солтүстік Қазақстан	128,6	107,4	157,1	122,8	122,2	114,3	271,4	109,0	172,7	88,8
Шығыс Қазақстан	183,3	136,6	283,3	165,5	154,5	121,2	1050,0	544,1	370,6	328,8
Астана қ.	625,0	239,8	1500,0	431,6	240,0	180,0	2525,0	658,2	168,3	152,5
Алматы қ.	283,3	122,1	650,0	190,1	229,4	155,7	1216,7	223,8	187,2	117,7
Ескерту – Әлебиет негізінде құралған [174-177]										

Кесте И.15 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерді кепілдендірудегі өңірлердің үлесі (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттердің сомасы), пайызбен

Аймақтар	01.01.2015 ж.		01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Келісімдер саны, бірлік	Кредиттер саны, млн.теңге	Келісімдер саны, бірлік	Кредиттер саны, млн.теңге	Келісімдер саны, бірлік	Кредиттер саны, млн.теңге	Келісімдер саны, бірлік	Кредиттер саны, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ақмола	9,1	4,7	9,5	6,4	5,7	4,2	6,5	6,5
Ақтөбе	3,0	1,0	3,6	3,9	6,3	5,8	10,3	10,6
Алматы	4,5	20,8	7,7	18,3	5,4	12,7	4,6	5,1
Атырау	13,6	6,9	8,9	6,2	13,0	14,0	11,4	13,3
Батыс Қазақстан	3,0	1,4	4,8	3,9	5,4	4,6	8,2	6,9
Жамбыл	4,5	5,0	3,0	3,1	4,2	6,2	1,2	1,1
Қарағанды	0,0	0,0	3,0	1,1	3,0	1,8	2,2	2,3
Қостанай	6,1	1,1	4,8	1,0	3,6	0,8	4,7	2,3
Қызылорда	9,1	2,6	7,7	4,9	5,7	3,6	6,2	6,2
Маңғыстау	0,0	0,0	1,8	4,4	2,7	3,8	3,6	3,6
Түркістан обл., Шымкент қ.	1,5	1,2	3,0	2,2	1,8	1,7	2,6	3,3
Павлодар	10,6	5,7	5,4	3,7	4,8	3,0	6,6	6,1
Солтүстік Қазақстан	10,6	11,3	5,4	6,7	3,3	4,6	2,4	2,3
Шығыс Қазақстан	9,1	8,7	6,5	6,5	5,1	4,8	7,8	8,7
Астана қ.	6,1	11,7	14,9	15,4	18,1	16,8	12,5	14,2
Алматы қ.	9,1	18,1	10,1	12,2	11,7	11,5	9,1	7,5

Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]

Кесте И.16 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерге кепілдік беру (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттердің сомасы) (Субсидияланатын жобалардың саны және олар бойынша кредиттердің сомасы)

Салалар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
1	2	3	4	5	6	7
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	168	3044	332	5022	805	9076
Өңдеуші өнеркәсіп	43	602	80	1032	204	2146
Көлік және қоймалау	42	463	71	954	179	2426
Ауыл шаруашылығы	5	113	9	139	43	402
Құрылыс	0	0	0	0	2	20
Денсаулық сақтау	4	52	5	81	43	556
Білім беру	9	202	13	281	36	443
Сауда	0	0	0	0	147	1357
Өнер, ойын-сауық, демалыс	9	343	16	396	30	364
Ақпарат және байланыс	3	45	3	45	5	41
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	0	0	0	0	4	73
Тұру бойынша қызметтер	12	542	25	685	50	543
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	38	649	107	1376	53	584
Өнеркәсіптің басқа салалары	3	33	3	33	9	121
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.17 – Салалық бөліністе "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерге кепілдік берудің өсу қарқыны (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Салалар	2016 ж.		2017 ж.			
	2015 жылға қарай өсу қарқыны		2015 жылға қарай өсу қарқыны		2016 жылға қарай өсу қарқыны	
	субсидиялана тын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидиялана тын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы	субсидияланатын жобалар саны	субсидияланатын жобалар бойынша кредиттер сомасы
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	197,6	165,0	479,2	298,2	242,5	180,7
Өңдеуші өнеркәсіп	186,0	171,4	474,4	356,5	255,0	207,9
Көлік және қоймалау	169,0	206,0	426,2	524,0	252,1	254,3
Ауыл шаруашылығы	180,0	123,0	860,0	355,8	477,8	289,2
Құрылыс	125,0	155,8	1075,0	1069,2	860,0	686,4
Денсаулық сақтау	144,4	139,1	400,0	219,3	276,9	157,7
Білім беру	177,8	115,5	333,3	106,1	187,5	91,9
Сауда	100,0	100,0	166,7	91,1	166,7	91,1
Өнер, ойын-сауық, демалыс	208,3	126,4	416,7	100,2	200,0	79,3
Ақпарат және байланыс	281,6	212,0	139,5	90,0	49,5	42,4
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	100,0	100,0	300,0	366,7	300,0	366,7
Ескерту – Әдебиет негізінде құралған [174-177]						

Кесте И.18 – "Даму" Қоры арқылы жас кәсіпкерлер үшін кредиттерді кепілдендірудегі салалардың үлесі (кепілдік беру шарттарының саны және олар бойынша кредиттер сомасы), пайызбен

Салалар	01.01.2016 ж.		01.01.2017 ж.		01.01.2018 ж.	
	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге	Жобалар саны, бірлік	Кредит соммасы, млн.теңге
Қазақстан бойынша барлығы, оның ішінде:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Өңдеуші өнеркәсіп	25,6	19,8	24,1	20,5	25,3	23,6
Көлік және қоймалау	25,0	15,2	21,4	19,0	22,2	26,7
Ауыл шаруашылығы	3,0	3,7	2,7	2,8	5,3	4,4
Құрылыс	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2
Денсаулық сақтау	2,4	1,7	1,5	1,6	5,3	6,1
Білім беру	5,4	6,6	3,9	5,6	4,5	4,9
Сауда	0,0	0,0	0,0	0,0	18,3	15,0
Өнер, ойын-сауық, демалыс	5,4	11,3	4,8	7,9	3,7	4,0
Ақпарат және байланыс	1,8	1,5	0,9	0,9	0,6	0,5
Жылжымайтын мүлікпен операциялар	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,8
Тұру бойынша қызметтер	7,1	17,8	7,5	13,6	6,2	6,0
Басқа қызметтер түрлерін көрсету	22,6	21,3	32,2	27,4	6,6	6,4
Өнеркәсіптің басқа салалары	1,8	1,1	0,9	0,7	1,1	1,3
Ескерту – Өдебиет негізінде құралған [174-177]						

ҚОСЫМША К

Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың шетелдік тәжірибесі

Кесте К.1 – Әлемдік тәжірибеде жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың институционалдық құралдары

Қолдау деңгейі	Құрал түрі	Алдыңғы қатарлы шетел тәжірибесі
1	2	3
Халықаралық деңгей	Халықаралық резолюциялар	Аталған құжаттарда жастар саясатының жалпы стратегиясы және жастар кәсіпкерлігін дамытудың жекелеген аспектілері көрсетіледі: 1) БҰҰ Бас Ассамблеясының 2011 жылғы 21 маусымдағы №A/RES/65/267 "Жастар туралы мәселелер бойынша жоғары деңгейдегі отырысты ұйымдастыру" резолюциясы; 2) 2011 жылғы 13 шілдедегі №A/65/L. 87 "Жастар: диалог және өзара түсіністік" тақырыбы бойынша Бас Ассамблеяның жоғары деңгейдегі отырысының қорытынды құжаты.
	Халықаралық бағдарламалар мен ұйымдар	1) "Youth Business International" (YBI) - әлемнің 39 елінде іске асырылатын жастар кәсіпкерлігі бағдарламасының бірыңғай желісіне біріктіретін Уэльс ханзадасы (Ybi Президенті) астындағы тәуелсіз коммерциялық емес бастамалардың халықаралық желісі. YBI ресми сайты - https://www.youthbusiness.org 2) "Students for the Advancement of Global Entrepreneurship" (SAGE) — орта және жоғары сатылар оқушыларын және жастарды (13-19 жас) экономика, бизнес және кәсіпкерлік негіздеріне үйрететін коммерциялық емес халықаралық білім беру бағдарламасы. SAGE ресми сайты - http://www.sageglobal.org 3) Enactus - белсенді студенттерді, академиялық эдвайзерлер мен бизнес-кәсіпкерлерді кәсіпкерлік жобаларды дамыту үшін біріктіретін, адамдардың өмір сүру сапасын және компаниялардың экономикалық тиімділігін арттыратын халықаралық коммерциялық емес ұйым. Ресми сайты - http://enactus.org 4) "G20 Youth Entrepreneur" ("Үлкен жиырмалық" елдерінің жас кәсіпкерлер Альянсы) -

1	2	3
		<p>G20 қатысушы елдерде жастар кәсіпкерлігі саласында жұмыс істейтін жетекші ұйымдардың, жастар кәсіпкерлігінің экожүйесін қалыптастырудың тиісті тәжірибелерін экстраполяциялау мақсатында құрылған бірлестігі. G20 Youth Entrepreneur ресми сайты - http://www.g20yea.com</p>
<p>Ұлттық деңгей</p>	<p>Жастар кәсіпкерлігін дамыту жөніндегі арнайы министрліктер</p> <p>Мамандандырылған ұйымдар мен қорлар</p>	<p>Канада: Жастар министрлігі, Шағын кәсіпкерлік министрлігі</p> <p>- Австрия: Австрияның федералдық Экономика палатасы жанындағы "Австрияның жас экономикасы" арнайы ұйымы, 9 аймақтық (жер) филиалынан және 36000 мүшеден тұрады.</p> <p>- Бразилия: микро және шағын кәсіпорындарды, соның ішінде жастар кәсіпорындарын қолдауға бағытталған "SEBRAE" жеке коммерциялық емес ұйым</p> <p>- Германия: 1) 11 жер бірлестігінен және 10 мыңнан астам мүшеден тұратын Wirtschaftsjuvenen Deutschland (WJD) федералдық деңгейдегі Германияның жас кәсіпкерлер одағы; 2) мүшелері кемінде 10 қызметкері немесе 1 млн. еуро жылдық айналымы бар кәсіпорындардың меншік иелері болып табылатын 1500 жас адам - die Jungen Unternehmer (BJU Verband für junge Familien - und Eigentümerunternehmer) отбасылық кәсіпорындардың жас меншік иелері Одағы.</p> <p>- Италия: 20 өңірлік комитет пен 12500 мүшеден тұратын Италияның өнеркәсіпшілер мен кәсіпкерлері Конфедерациясы құрамындағы жас кәсіпкерлер қауымдастығы.</p> <p>- Канада: қызметін Канада өнеркәсіп министрлігі, Онтарио провинциясының үкіметі, бес ірі канадалық банктер – CIBC, Montreal Bank, RBC, 6 компания және 3 Қор қаржыландыратын федералды деңгейдегі коммерциялық емес ұйым болып табылатын жастар кәсіпкерлігі қоры. Қордың көмегімен 17500-ден астам жаңа жұмыс орны ашылды, 4000-нан</p>

1	2	3
		<p>астам жоба қаржыландырылды.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Қытай: "Қытайдың жастар бизнесі" ұйымы (Youth Business China). - Жапония: Жапония Сауда-Өнеркәсіп палатасының құрылымдық бөлімшесі болып табылатын жас кәсіпкерлер Федерациясы.
	Жастар бизнес-инкубаторлары және акселераторлары	<ul style="list-style-type: none"> - АҚШ: DUNatch Student Business Incubator, Student Business Incubator Program of Asheville-Buncombe Technical Community College, The UNI Student Business Incubator of the John Pappajohn Entrepreneurial Center, . The Student Business Incubator operated by the Office of Technology Transfer and Economic Development (TTED) at Missouri University of Science and Technology (Missouri S&T) және басқалары. - Швейцария: Student entrepreneurship project. - Шотландия: SUREstart Business Incubators. - Үндістан: The Entrepreneurship Cell of ИТ Madras. - Ресей: ИТСМО университетінің бизнес-инкубаторы (Санкт-Петербург), ГУ-ВШЭ бизнес-инкубаторы, ФРИИ акселераторы, Global Techninnovations және т.б.

Кесте К.2 – Әлемдік тәжірибеде жастардың бизнес-белсенділігін қолдаудың қаржылық және қаржылық емес (ақпараттық) құралдары

Құралдар	Құрал түрі	Алдыңғы қатарлы шетел тәжірибесі
1	2	3
Қаржылық құралдар	Стартаптар бойынша ерекше кепілдік шарттары	Дания, Канада, Нидерланды, Оңтүстік Корея
	Кредиттер бойынша кепілдіктер	Венгрия, Ұлыбритания, Дания, Италия, Испания, Канада, Корея, Нидерланды, АҚШ, Словакия, Словения, Таиланд, Финляндия, Чили, Швейцария
	Стартаптарды кешенді кезең-кезеңмен қаржыландыру (гранттар, мүмкіндіктер ваучерлері, краудфандинг-инвестициялау, бизнес-періштелер, венчурлық қорлар)	АҚШ, ЕО елдері, Сингапур, Жаңа Зеландия және басқалары
	Мемлекеттік қоса қаржыландыру	Дания, Ирландия, Швейцария
	Тікелей қаржыландыру	Венгрия, Канада, Корея, Сербия, Словения, Испания, Чили
	Пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау	Ұлыбритания, Венгрия, Испания, Португалия, Ресей, Түркия
	Салық жеңілдіктері, төлемдерді кейінге қалдыру	Ұлыбритания, Жаңа Зеландия, Испания, Ирландия, Италия, Ресей, Франция
Қаржылық емес (ақпараттық) құралдар	Кәсіпкерлікке оқыту және жастардың бизнес-дағдыларын дамыту	- YBI халықаралық білім беру бағдарламалары - АҚШ: YES, REAL
	Менторлық	АҚШ, Италия.
	Жастар және студенттік бизнес-клубтар	- Австралия: Квинсленд университетіндегі Business Student Club (University of Southern Queensland). - Үндістан: Asia-Pacific Student Entrepreneurship Society. - АҚШ: GSB Entrepreneur Club, HBS Entrepreneurship Club, National Association for Community College Entrepreneurship, The Center for

1	2	3
		<p>Entrepreneurship, Columbia Entrepreneurs Organization, University of Wisconsin Entrepreneurship Association. - Финляндия: Aalto Entrepreneurship Society and Aalto Venture Park. - Швеция: Idelab, GU Holding. - Жапония: Student Entrepreneur Support Project</p>
	<p>Стартаптарға арналған сервис- тік алаңдар (стартаптардың электрондық кадастры, акпа- раттық бюллетеньдер)</p>	<p>АҚШ, Эстония</p>

Кесте К.3 - 2018 және 2019 жылдардағы Doing Business бойынша Қазақстанның көрсеткіштер топтары мен рангтері бойынша рейтинг құрамдастары

Топ	Зерттеу пәні	Қазақстан рангі	
		2018	2019
1	2	3	4
Кәсіпкерлік қызметті реттейтін процестердің күрделілігі мен құны			
Бизнесті тіркеу	Параметрге бизнес тіркеу үшін кәсіпкерге жұмсауға қажетті рәсімдер саны, олардың құны мен мерзімдері әсер етеді. Сондай-ақ ең аз рұқсат етілген жарғылық капиталдың мөлшері ескеріледі	36	22
Құрылысқа рұқсат	1300,6 ш.м. (14 000 ш. фут) екі қабатты қойма салуға және пайдалануға беруге ниет білдірген кәсіпорынның өтетін рәсімдер саны, олардың құны мен мерзімдері бағаланады, ауданы 929 ш. м. (10 000 ш. фут) жер учаскесінде орналасқан қойма сумен жабдықтау және кәріз жүйесіне қосылуы тиіс және қала шегінде, бірақ ерекше экономикалық немесе өнеркәсіптік аймақта емес, орналасуы тиіс.	35	37
Электр желілеріне қосу	Қойманы алдыңғы индикатордан жеңілдетілген шарттарсыз электрмен жабдықтау жүйесіне қосқысы келетін кәсіпорынның өтетін рәсімдер саны, олардың құны мен өткізу мерзімдері бағаланады. Осыған ұқсас ұйымдардың жанында орналасқан жаңа ғимарат есепке алынады.	76	67
Меншікті тіркеу	Меншік құқығын тіркеу үшін коммерциялық жылжымайтын мүлікті сатып алғаннан кейін кәсіпорынға жүзеге асыру қажет процедуралардың жалпы саны,	18	24

1	2	3	4
	<p>құны мен өту мерзімі бағаланады. Кәсіпкерде өз бизнесін сатып алу есебінен кеңейту, оны банкте кепіл ретінде пайдалану немесе қайта сату мүмкіндігі болуы тиіс. Индекс елде жер учаскелерінің, жылжымайтын мүліктің сенімді, ыңғайлы, қолжетімді және ашық деректер базасының, сондай-ақ жер дауларын шешу тетіктерінің болуын ескереді.</p>		
Салық төлемдері	<p>Бюрократиялық процестердің күрделілігі мен ұзақтығын қоса алғанда, салықтық әкімшілендірудің сапасы айқындалады. Сондай-ақ, барлық салықтар мен аударымдардың жалпы көлемі есептеледі, олар бір жылға орташа мөлшердегі кәсіпорын төлеуі тиіс және ол ҚҚС-ты қай мерзімге қайтаруды ала алады. Оңай, жылдам және арзан болған сайын, елдің тізімдегі жағдайы үшін соғұрлым жақсы.</p>	56	64
Халықаралық сауда	<p>Қажетті құжаттардың саны, сондай-ақ сал мағы 15 тонна автомобиль қосалқы бөлшектерінен тұратын коммерциялық жүктің типтік партиясын экспорттау немесе импорттау кезінде кәсіпорынға кететін қаржылық және уақытша шығындар бағаланады. DBR зерттеуі сондай-ақ ел ішінде тауарларды тасы малдауға арналған шығындарды есептейді, бірақ бұл деректер елдің сауда саясатына (рельеф және алыс қашықтықтарға) тәуелді емес факторлардың көп болуына байланысты рейтингте еске рілмейді.</p>	102	105
Құқықтық институттардың маңыздылығы			

1	2	3	4
Кредиттерді алу	Индекс екі бөлікке бөлінген: 1) қарыз алушылар мен кредиторлардың қамтамасыз етілген мәмілелер бойынша құқықтары. Кепілмен қамтамасыз ету және дәрменсіздік (банкроттық) туралы заңнама шеңберінде қарыз беруді жеңілдететін ережелердің болуы бағаланады; 2) кредиттік бюро немесе кредиттік тізілімдер сияқты кредиттік есептілік қызметтерінің жеткізушілері арқылы алуға болатын кредиттік ақпараттың қамтылуы, көлемі және қолжетімділігі өлшенеді.	60	25
Инвесторларды қорғау	Компанияның басқаруына тікелей қатысуға мүмкіндік бермейтін акциялардың шағын пакетімен акционерлердің қорғау деңгейін бағалайды. Индекс екі негізгі бөліктен тұрады – мүдделер қақтығысын реттеу индексі және Акционерлік басқару индексі. Деректер корпоративтік құқықта және бағалы қағаздармен операцияларда маман данған заңгерлерге сұрау салу, сондай-ақ компаниялар, бағалы қағаздар туралы заңдарды талдау және осы саладағы дау-жанжалдар соттарда шешіледі. Параметрге мәмілелердің ашықтығы, басшылардың жо ғары жауапкершілігі және акционерлердің компания өміріне қатысуы оң әсер етеді.	1	7
Келісім-шарттардың орындалуын қамтамасыз ету	Негізгі үш компонент есептеледі: коммерциялық дауды шешу кезіндегі уақытша, қаржылық шығындар және сот ісін жүргізу сапасының индексі. Алғашқы екі	4	4

1	2	3	4
	компонент үшін, ұйым жосықсыз сатып алушыдан қарызды өндіріп алу қажет болған кезде сценарий пайдаланылады. Сот ісін жүргізу сапасы сот жүйесінің сапасы мен тиімділігін арттыруға ықпал ететін енгізілген практикалардың болуы бойынша айқындалады. Жедел, жеңілдетілген, ашық және тең құқылы сотқа әкелетін барлық нормалар елге қосымша балл береді.		
Кәсіпорынды (дәрменсіздікті) жабу туралы шешім)	Кәсіпорын банкроттығы кезінде борышты қайтару коэффициентінен және нормативтік-құқықтық базаның тиімділік индексінен жан басына шаққандағы табыстың 100 есе шамасына немесе 200 000\$ (осыған байланысты) тең құнмен анықталады. Кредит берушілер мен борышқор кредиторларға қаражатты қайтарудың жоғары коэффициенті сақталуы үшін процеске тең дәрежеде әсер еткен кезде ел жоғары балл алады.	37	42
Қызметкерлерді жалдау	Жұмыспен қамтуды реттеудің икемділігін, әсіресе жұмысқа қабылдау, жұмыс уақыты және штатты қысқарту сияқты салаларға қатысты зерттейді.	Есепке алынбайды	
Жалпы		28	25
Ескерту - Автормен құрастырылған			

ҚОСЫМША Қ

Кесте Қ. 1 – 2021-2025 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасы жобаларының мақсаты, міндеттері және нысаналы индикаторлары

Жоба атауы	Жоба мақсаты	Жоба міндеттері	Жоба бағыттары	Жобаның мақсатты индикаторлары
1	2	3	4	5
Жоба 1. Жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасы жетілдіру	Жастар кәсіпкерлігінің институционалдық ортасын жетілдіру	1. Жастар кәсіпкерлігінің нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу және өзектендіру 2. Жастар кәсіпкерлігінің инфрақұрылымын дамыту	1.1 Жас шектерін айқын сипаттай отырып, жастар кәсіпкерлігі ұғымын құқықтық айналымға енгізу 1.2 Өңірлер, жергілікті жердің типі, білім деңгейі, жас топтары, жұмыспен қамту мәртебесі және гендерлік бөліністе жастар кәсіпкерлігін статистикалық есепке алу 1.3 Жастар кәсіпкерлігін дамытудың мемлекеттік бағдарламасын басқа мемлекеттік бағдарламалар мен тұжырымдамалармен (атап айтқанда "БЖК-2025", "ИИДМБ", "Цифрлық Қазақстан" және т. б.) шоғырландыру 1.4 Жастар кәсіпкерлігін дамытуға жауапты мемлекеттік уәкілетті органды бекіту 2.1 Бизнес-инкубаторлар мен акселераторларды құру және дамыту	- құрылған және жұмыс істеп тұрған жастар кәсіпкерлік субъектілерінің саны; - жалпы ішкі (өңірлік) өнімдегі жастар кәсіпкерлік субъектілерінің үлесі; - ел экономикасының салалық құрылымындағы жастар кәсіпкерлік субъектілерінің үлесі (өңір); - 29 жасқа дейінгі тіркелген жеке кәсіпкерлер саны; - жастар кәсіпкерлік субъектілеріндегі орташа айлық жалақы; - жастар кәсіпкерлігін дамытудың инновациялық инфрақұрылымы элементтерінің саны және олардың жалпы алаңы; - өңірлік кепілдік (венчурлік) қорлар арқылы қаржылық қолдау алған жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің са-

1	2	3	4	5
			<p>2.2 Технопарктерді, лаборды және хабтарды құру және дамыту</p> <p>2.3 "Атамекен" ҰҚП мен даму институттарында жастар кәсіпкерлігі мәселелеріне жетекшілік ететін арнайы бөлімше құру</p> <p>2.4 Жастар кәсіпкерлігінің салалық қауымдастықтарын дамыту</p>	<p>ны;</p> <ul style="list-style-type: none"> - бизнесті жүргізу негіздеріне оқытылған жастар кәсіпкерлік субъектілерінің саны; - жастар кәсіпкерлік субъектілерімен жасалған мемлекеттік және өңірлік мұқтаждықтар үшін тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) жеткізуге арналған келісімшарттардың саны мен құнының үлес салмағы; - жастар кәсіпкерлігінің экспорттық-бағдарланған субъектілерінің саны; - Тіркеілген патенттер және жастар кәсіпкерлігі субъектілері енгізіген өзіндік мерзімдер саны
Жоба 2. Жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау	Жастар кәсіпкерлігін қаржылық қолдау жүйесін жетілдіру	<ol style="list-style-type: none"> 1. Қаржыландыру 2. Несие беру 3. Салық салу бойынша жеңілдіктер 4. Үй-жайлар мен жабдықтарды өтеусіз беру 5. Жеңілдікті шарттармен лизинг 	<ol style="list-style-type: none"> 1.1 Жас кәсіпкерлерге арналған мемлекеттік гранттар 1.2 Жұмыс істеп тұрған жас кәсіпкерлер үшін мемлекеттік субсидиялар мен субвенциялар 1.3 Жеке инвестицияларды ынталандыру (бизнес-періште, венчурлік қорлар және т. б.) 2.1 Екінші деңгейдегі банктер арқылы мемлекеттік кредиттер 2.2 Жас кәсіпкерлерге кредит беру бойынша екінші деңгейдегі банктермен дотациялануын ынталандыру 	<ul style="list-style-type: none"> - Өңірлік және республикалық бюджет қаражаты есебінен жастар кәсіпкерлігі субъектілерін қаржылық қолдау көлемі; - Өңірлік кепілдік (венчурлік) қорлар қаражаты есебінен жастар кәсіпкерлігі субъектілерін қаржылық қолдау көлемі; - "Атамекен" Ұлттық Кәсіпкерлер палатасы, "Даму" кәсіпкерлікті дамыту Қоры бөлен жастар кәсіпкерлігі субъектілерін қаржылық қолдау көлемі;

1	2	3	4	5
			<p>3.1 Жастардың инновациялық кәсіпорындарын ұйымның пайдасына салық төлеуден (салық демалыстары) алғашқы 3 жыл жұмыс ішінде босату, сондай - ақ салық сомасының 50%-ын келесі үш жылда төлеу.</p> <p>3.2 Ұйымның пайдасына салынатын салық бойынша тікелей "инвестициялық жеңілдіктер" енгізу - егер өндірістік мақсаттағы негізгі қорларды кеңейтуге немесе қалпына келтіруге инвестицияланатын болса, салық басының бір бөлігі салық салудан босатылады.</p> <p>3.3 Көлік салығының мөлшерін белгілеу –алғашқы 3 жыл ішінде шағын инновациялық компаниялар, оның ішінде жоғары оқу орындары мен ҒЗИ жанынан құрылған компаниялар үшін 0%</p> <p>3.4 Жас кәсіпкерлер үшін инновациялық өнімді сатумен байланысты барлық операцияларға ҚҚС төмендетілген ставкасын енгізу</p> <p>4.1 Жоғары оқу орындары мен ҒЗИ мүліктері мен жабдықтарын пайдалануға беру мүмкіндігін анықтау</p> <p>4.2 Зияткерлік меншік объектілері-</p>	<p>- Е/ДБ бөлігін жастар кәсіпкерлігі субъектілерін қаржылық қолдау көлемі;</p> <p>- Жоғары оқу орындары, технопарктар, бизнес-акселераторлар және инкуба торлар бөлігін жастар кәсіпкерлігі субъектілерін қаржыландыру көлемі;</p> <p>- Жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің қаржыландырылған жобаларының саны;</p> <p>- Өңірлер бөлінісінде жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жобаларын қаржыландыру көлемі;</p> <p>- Жастар кәсіпкерлігі субъектілері тартқан инвестициялар көлемі;- Жастар кәсіпкерлік субъектілерінің салық аударымдарының көлемі.</p>

1	2	3	4	5
Жоба 3. Оқу орындарының кәсіпкерлік жүйесі	Оқу орындарының (мектептер, колледждер, жоғары оқу орындары) кәсіпкерлік жүйесін дамытуды	1. Оқу орындарында кәсіпкерліктің экожүйесін дамыту бойынша егжей-тегжейлі стратегиялық жоспарды, тұжырымдаманы, доктринаны енгізу; 2. Кәсіпкерлік білім; 3. Оқу орындарындағы кәсіпкерлік жүйесін инфрақұрылым.	мен, соның ішінде зияткерлік меншікке құқықтарды мойындау және беру, зияткерлік меншікті пайдалануға құқық беру, сондай-ақ зияткерлік меншікке құқықтарды қорғауға байланысты қызметтер ҚҚС салуға жатпайтын операциялар тізбесін кеңейту 5.1 Кооперация мен субконтрактингті дамыту 5.2 Субконтрактингті белсенді дамытатын ірі және орта бизнесті салықтық ынталандыру	- Инновациялық инфрақұрылым элементтері бар оқу орындарының саны (жастар кәсіпкерлігі орталығы, бизнес-академия, бизнес-инкубатор, технопарк, коворкинг және т. б.); - Стартап-жобалармен айналысатын оқу орындарындағы жастардың саны; - Оқу орындары білім алушыларының қолданыстағы стартап-жобаларының саны; - Университеттің КРІ-ына қосылған құрылған студенттік кәсіпорындар саны; - Студенттік кәсіпкерлікті дамыту үшін университеттің бюджетінен тү-

1	2	3	4	5
	жедел-дегу			<p>рақты қаржыландыру көлемі;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Негізгі қызмет бағыты студенттік кәсіпкерлікпен байланысты толық ставкамен жұмыс істейтін университет қызметкерлерінің саны; - Университет базасында студенттік кәсіпкерлікті дамытудың жоспарының болуы; - "Кәсіпкерлік" курсы университетаралық форматта (желілік форматта) өткізу мүмкіндігі; - Жақын мектеп және колледж оқушылары үшін "Кәсіпкерлік" курсы өткізу немесе оларды университеттік курсқа тарту мүмкіндігі; - Жобалық оқыту форматын енгізу және өзінің стартапы негізінде дипломдық жұмысты қорғау мүмкіндігі; - Жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлерді "Кәсіпкерлік" курсы оқытуға тарту; - "Кәсіпкерлік" курсы міндетті немерсе базалық ретінде енгізілген кәсіпкерлік бойынша магистрлік бағдарлама құру; - "Кәсіпкерлік" курсының оқытушысында практикалық кәсіпкерлік тәжірибесінің, жеке стартаппен жұмыс тәжірибесінің болуы;

1	2	3	4	5
				<p>- "Кәсіпкерлік" курсының оқытушысынан курста оқуды аяқтағаннан кейін өзінің стартапын дамыту жөнінде кеңес алу мүмкіндігінің болуы;</p> <p>- Студенттік стартап-командалар үшін университеттік инфрақұрылымның қолжетімділігі;</p> <p>- Бизнес-инкубаторға немесе технопаркке түскен жобалар саны;</p>
<p>Жоба 4. Жастар арасында кәсіпкерлікті насихаттау және танытатын мал ету жөніндегі іс-шараларды жетілдіру</p>		<p>1. Жастар кәсіпкерлігін жаңа мәдениетке жеткізу және жобалар арқылы насихаттау</p> <p>2. Жастар кәсіпкерлігін дәстүрлі мәдениетке жеткізу және жобалар арқылы насихаттау</p>	<p>1.1 Елдегі барлық қызмет салаларындағы жас кәсіпкерлер туралы "Жас кәсіпкер" ТВ-бағдарламалар циклын қалыптастыру</p> <p>1.2 Жас адамдар құрған 3-5 кәсіпорынның алғашқы қадамдары мен дамуы туралы апта сайын шығатын реалити-шоу өткізу</p> <p>1.3 Жастар кәсіпкерлігін қолдау шаралары туралы республикалық және аймақтық радио арналарындағы ақпараттық бағдарламалар</p> <p>1.4 Қазақстанда және әлемде жас кәсіпкерлердің табыстары туралы мен жалпы кәсіпкерлік бойынша бағдарламалар циклін құру</p> <p>1.5 Жастар кәсіпкерлігін танымал ету үшін блогерлерді, инфлюенсерлерді, пікір көшбасшыларын тарту</p>	<p>- Грант ұтып алған/инвестиция алған жобалар саны;</p> <p>- Университет студенттерінің кәсіпкерлік белсенділікті анықтайтын ресурстарының саны және халықаралық зерттеулеріне қатысуы.</p> <p>- Кәсіпкерлікті насихаттайтын және та нымал ететін іс-шаралар саны (бизнес-ойындар, тренингтер, мастер-класстар, табысты кәсіпкерлермен кездесулер, хакагондар, митаптар және т. б.);</p> <p>- "Кәсіпкерлік" курсының студенттерінің қалада өтетін кәсіпкерлік және кәсіпкерлік білім тақырыбына арналған іс-шараларға қатысуға тарту, хабарлар ету;</p> <p>- Кәсіпкерлік тақырыбындағы ірі іс-шаралар туралы ақпараттандыру</p>

1	2	3	4	5
			<p>2.1 Бұқаралық ақпарат құралда рында жастар кәсіпкерлігінің идеяларын мемлекеттің экономика қалық прогресінің негізі ретінде насихаттау үшін жарнамалық және үгіт материалдарын тарату</p> <p>2.2 Жастар кәсіпкерлігіне және мемлекеттік қолдау тетіктеріне арналған бірыңғай бизнес-порталды іске қосу</p> <p>2.3 Республикалық және өңірлік БАҚ-тардағы жарияланымдар, оның ішінде жас кәсіпкерлермен сұхбат,</p> <p>2.4 Жастар кәсіпкерлігін дамыту мәселелері бойынша бизнес-форумдар, конференциялар және т.б. шаралар өткізу</p> <p>2.5 Жас кәсіпкерлердің ел, аймақтар басшыларымен, ірі бизнесмендермен кездесуін ұйымдастыру</p>	<p>үшін университеттің барлық студенттері үшін ортақ хабарландырудың әртүрлі онлайн-және офлайн-арналарын қолдану;</p> <p>- Стартап тақырыбына арналған университет студенттері үшін әлеуметтік желілерде жеке ашық топтың болуы;</p> <p>- Университетте студенттік кәсіпкерлік және оның мүмкіндіктерімен танысу мақсатында барлық бірінші курс студенттері үшін жыл сайын бір дәріс өткізу;</p> <p>- Жоғары курс оқушыларын студенттік стартаптарға тарту мақсатында жакын орналасқан мектептермен немесе колледждермен кәсіпкерлік тақырып бойынша бірлескен іс-шаралар өткізу;</p> <p>- Кәсіпкерлікке арналған соңғы бір жыл ішінде университетте өтетін және студенттер болып табылмайтын іс-шараларға қатысушылар саны (кәсіпкерлер, инфрақұрылым өкілдері, инвесторлар, журналистер және т. б.);</p> <p>- Стартап тақырыбына арналған әлеуметтік желілердегі ашық топтың абонент-студенттерінің саны.</p>

ҚОСЫМША Л

Кесте Л.1 – Жастар кәсіпкерлігінің экономиканың өсу қарқынына және жаңғыруына әсерін бағалау үшін көрсеткіштер жүйесі

Абсолютті көрсеткіштер	Салыстырмалы көрсеткіштер
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілерінің саны; - жастар кәсіпкерлігінің әрекеттегі субъектілерінің саны; 	<ul style="list-style-type: none"> - шағын және орта бизнес (ШОБ) субъектілерінің жалпы санындағы жастар кәсіпкерлік субъектілерінің үлесі; - жастар кәсіпкерлігінің тіркелген субъектілерінің жалпы санындағы жұмыс істейтін субъектілердің үлесі; - жұмыс істеудің бірінші және кейінгі жылдардағы бизнестің өмір сүру деңгейі;
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігі субъектілерімен өндірілген өнім, орындалған жұмыс және көрсетілген қызмет көлемі; - жастар кәсіпкерлігінің жалпы қосылған құны 	<ul style="list-style-type: none"> - ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігі субъектілері өнімінің үлесі; - ШОБ секторының жалпы өнімдеріндегі жастар кәсіпкерлігі субъектілері өнімінің үлесі; - жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің еңбек өнімділігі
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігі инновациялық-белсенді субъектілерінің саны 	<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы инновациялық белсенді субъектілердің үлесі; - инновациялық белсенді кәсіпорындардың жалпы санынан жастар кәсіпкерлігінің инновациялық белсенді субъектілерінің үлесі
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлік субъектілері өндірген инновациялық өнім көлемі; 	<ul style="list-style-type: none"> - экономикада өндірілген инновациялық өнімнің жалпы көлеміндегі жастар кәсіпкерлігінің инновациялық өнімінің үлесі
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігі саласында жұмыспен қамтылғандар саны 	<ul style="list-style-type: none"> - жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан жастар кәсіпкерлігі саласында жұмыспен қамтылғандардың үлесі; - жұмыспен қамтылған жастардың жалпы санындағы жастар кәсіпкерлігі саласында жұмыспен қамтылғандардың үлесі
<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігі саласындағы орташа айлық табыстың мөлшері 	<ul style="list-style-type: none"> - жастар кәсіпкерлігі саласындағы орташа айлық табыс шамасының күнкөріс минимумының шамасымен

	және орташа айлық еңбекақымен арақатынасы
- жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің инвестиция көлемі; - жастар кәсіпкерлігі субъектілері пайдаланатын тартылған және қарыз қаражатының көлемі;	- кредиттік ұйымдарға және мемлекеттік және өңірлік қолдау органдарына жүгіну жиілігі
- жастар кәсіпкерлік субъектілерінен түсетін салық түсімдерінің шамасы	- ШОБ-тан түсетін салықтық түсімдердің жалпы көлеміндегі жастар кәсіпкерлік субъектілерінен түсетін салық түсімдерінің үлесі

Кесте Л.2 – Инвестициялық-инновациялық мультипликация және экономикалық өсуді акселерациялау тетігіндегі жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік әсерлерін бағалау әдістемесі

Жастар кәсіпкерлігінің мультипликативтік әсерлері	Бағалау әдістемесі
1	2
<p>Жұмыспен қамту мультипликациясы (жұмыспен қамту мультипликаторының әсері)</p>	$E_i^1 = \Delta L_i * (1 + M_L) \quad (H.1),$ <p>мұнда E_i^1 - жастар кәсіпкерлігінің i кезеңде жұмыспен қамтуға әсер ету әсері; L_i- i кезеңде жастар кәсіпкерлігі субъектілерінде жұмыспен қамтылғандардың өсімі; M_L - ұштасқан (аралас) секторларға жұмыспен қамтылғандардың өсімі; U - i кезеңінде жұмыссыздық бойынша жәрдемақының орташа шамасы</p>
<p>Салық түсімдерінің өсуінің мультипликациясы (инвестициялар мультипликаторының әсері)</p>	$E_i^2 = \Delta I_i * (1 + M_I) \quad (H.2),$ <p>мұнда E_i^2 - i кезеңде жастар кәсіпкерлігінен бюджетке түсетін салық түсімдерінің өсімі; I_i - i кезеңде жастар кәсіпкерлігі субъектілеріндегі инвестициялар өсімі; M_I – инвестициялардың өсуі нәтижесінде аралас (аралас) өндіріс көлемін қосымша ұлғайту; I - әрбір толық өндірілген өнім бірлігінен бюджетке түсетін салық түсімдерінің коэффициенті</p>
<p>Экономиканың инновациялық бейімделуінің өсу мультипликациясы (жаңа өнімді игеру мерзіміне әсері, жаңа технологияны енгізу қарқыны)</p>	$t = f_I (d_{YE}, x_1, x_2, x_3 \dots x_n) \quad (H.3),$ <p>мұнда t – нарыққа жаңа өнімді (технологияларды) енгізу мерзімдері; d_{YE} – ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі; $x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ - басқа факторлар</p> $E_i^3 = (t_i^F - t_i^P) \quad (H.4),$ <p>мұнда E_i^3 - i кезеңінде жастар кәсіпкерлігінің жаңа өнімді (технологияны) енгізу қарқынына әсер ету әсері; t_i^F - i кезеңінде жаңа өнімді игерудің нақты орташа мерзімі;</p>

1	2
	t_i^P – (Ю.3) формула бойынша анықталған i кезеңде жаңа өнімді (технологияны) игерудің жоспарланған мерзімі; F – жаңа өнімді (технологияны) өндіруден және сатудан түсетін орташа жылдық таза кіріс
<p>Жаңа (инновациялық) салалардың құрылымдық ілгерілеулері мен өсу қарқынын мультипликациялау</p>	$T = f_2 (d_{YE}, x_1, x_2, x_3 \dots x_n) \quad (H.5),$ <p>мұнда T – жаңа (инновациялық) салалардың өсу қарқыны (яғни құрылымдық ілгерілеулер); d_{YE} – ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі; $x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ - басқа факторлар.</p> $E_i^4 = (T_i^F - t_i^P) \quad (H.6),$ <p>где E_i^4 - i кезеңде жастар кәсіпкерлігінің жаңа (инновациялық) салалардың өсу қарқынына әсер ету әсері (яғни құрылымдық ілгерілеулер); T_i^F - i кезеңде жаңа (инновациялық) салалардың нақты өсу қарқыны; T_i^P – (Ю.5) формула бойынша анықталған i кезеңінде жаңа (инновациялық) салалардың жоспарлы өсу қарқыны; F - орташа жылдық салалық таза кіріс</p>
<p>Бәсекелестік нарықтық ортаны мультипликациялау (бәсекелестіктің өсуі, монополияландыру дәрежесі мен экономикадағы баға деңгейінің төмендеуі)</p>	$I = f_3 (d_{YE}, H, R, x_1, x_2, x_3 \dots x_n) \quad (H.7),$ <p>мұнда I – экономикадағы нақты инвестициялардың көлемі; d_{YE} – ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі; H – Херфиндаль-Хиршман индексі; R – инфляция темпі; $x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ - басқа факторлар.</p> <p>Оның ішінде d_{YE}, H, R – функционалдық тәуелді айнымалылар:</p> $H = \alpha (d_{YE}, a_1, a_2, a_3 \dots a_n) \quad (H.8),$ $R = \beta (d_{YE}, H, a_1, a_2, a_3 \dots a_n) \quad (H.9),$ $E_i^5 = (Y_i^F - Y t_i^P) \quad (H.10),$

1	2
	<p>мұнда E_i^5 – i кезеңде жастар кәсіпкерлігінің бәсекелестік нарықтық орта жағдайына әсер ету әсері; Y_i^F - i кезеңдегі нақты инвестициялардың нақты көлемі; Y_i^P - (Ю.7) формула бойынша айқындалған i кезеңдегі нақты инвестициялардың жоспарланған көлемі; F – инвестициялардың рентабелділігі</p>
<p>Кәсіпкерлік қабаттың кеңеюі мен өсуін мультипликациялау, табысты жас кәсіпкерлерді ірі бизнес өкілдеріне трансформациялау әсері</p>	<p>$B_s = f_4 (Y_{YE}, x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$ (Н.11),</p> <p>мұнда B_s – жас кәсіпкерлер қатарынан шыққан ірі бизнес өкілдерінің саны; Y_{YE} – жастар кәсіпкерлігі секторында өнім өндіру көлемі; $x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ - басқа факторлар.</p>
<p>Кәсіпкерлік қабаттың кеңеюі мен өсуін мультипликациялау, табысты жас кәсіпкерлерді ірі бизнес өкілдеріне трансформациялау әсері (жалғасы)</p>	<p>$Y_{YE} = Y^*$ (Н.12),</p> <p>мұнда Y – ЖІӨ; d_{YE} – ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі.</p> <p>онда:</p> <p>$B_s = f_4 (d_{YE}, Y, x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$ (Н.13),</p> <p>$E_i^6 = (B_s_i^F - B_s_i^P)$ (Н.14),</p> <p>мұнда E_i^6 - табысты жас кәсіпкерлерді ірі бизнес өкілдеріне трансформациялау әсері; $B_s_i^F$ – жастар кәсіпкерлігінен шыққан ірі бизнесмендердің табысты өкілдерінің нақты саны; $B_s_i^P$ – (Ю.11) жастар кәсіпкерлігінен шыққан ірі бизнесмендердің табысты өкілдерінің саны; B_s – ЖІӨ-дегі ірі бизнестің бір табысты өкілінің орташа үлесі</p>
<p>Жастар кәсіпкерлігінің интегралды синергетикалық мультипликативті әсері</p>	<p>$IE = f_5 (d_{YE}, t, T, I, B_s, x_1, x_2, x_3 \dots x_n)$ (Н.15),</p> <p>мұнда IE – жастар кәсіпкерлігінің синергетикалық мультипликативті әсерінің интегралдық көрсеткіші; d_{YE} – ЖІӨ-дегі жастар кәсіпкерлігінің үлесі;</p>

1	2
	<p>t – нарыққа жаңа өнімді (технологияларды) енгізу мерзімдері;</p> <p>T – жаңа (инновациялық) салалардың өсу қарқыны (яғни құрылымдық ілгерілеулер);</p> <p>I – экономикадағы нақты инвестициялардың көлемі;</p> <p>B_S – жас кәсіпкерлер қатарынан шыққан ірі бизнес өкілдерінің саны;</p> <p>$x_1, x_2, x_3 \dots x_n$ - басқа факторлар</p>

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ		3
1 ТАРАУ	ЖАСТАР КӘСПКЕРЛІГІ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ	8
1.1	Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің теориялық негіздері және оның факторлары	8
1.2	Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін дамытудың нормативтік- күқықтық базасын зерделеу	20
1.3	Қазақстандағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың сандық және сапалық параметрлерін талдау	33
1.4	Жастар кәсіпкерлігі субъектісінің әлеуметтік- экономикалық портретін анықтау	51
1.5	Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы институционалдық тетіктері	61
1.6	Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың қолданыстағы қаржылық тетіктері	70
2 ТАРАУ	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЖАСТАР КӘСПКЕРЛІГІН ДАМУЫ МЕН ҚОЛДАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	75
2.1	Дамыған нарықтық ортада жастар кәсіпкерлігін қолдаудың шетелдік тәжірибесін жүйелеу	75

2.2	Қазақстандағы ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастар кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін жетілдіру жолдары	82
2.3	Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігін дамыту және қолдау жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның моделі ұсыну	105
2.4	Ұсынылған мемлекеттік бағдарлама моделіндегі жастар кәсіпкерлігінің синергетикалық әсерін бағалау әдістемесі	123
	ҚОРЫТЫНДЫ	131
	ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	137
	ҚОСЫМШАЛАР	151

Оқу басылымы

**Жартай Жанибек Маратұлы,
Хусаинова Жибек Сейтовна**

**ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІ ҰЛТТЫҚ
ЭКОНОМИКАНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН
АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ:
СИНЕРГЕТИКАЛЫҚ ӘСЕРЛЕР
ЖӘНЕ ӨСУ ТЕТІКТЕРІ**

Монография

Авторлық түпнұсқадан басылды

Басуға 21.06.2022 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16. Қағазы офсеттік.

Көлемі 19,1 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс № 71.

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ
баспасының баспаханасында басылып шықты

100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28.
Тел. (7212) 35-63-16. E-mail: izd_kargu@mail.ru